

Hacettepe Üniversitesi
Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü
Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Ana Bilim Dalı

TÜRK MODERNLEŞMESİNDE BURJUVAZİ VE REKABET SORUNU

Ali KARAHAN

DOKTORA TEZİ

ANKARA, 2017

TÜRK MODERNLEŞMESİNDE BURJUVAZİ VE REKABET SORUNU

Ali KARAHAN

Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü
Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı

Doktora Tezi

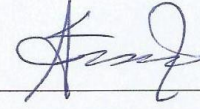
Ankara, 2017

KABUL VE ONAY

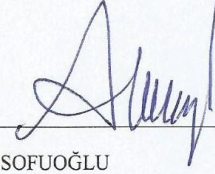
Ali KARAHAN tarafından hazırlanan "Türk Modernleşmesinde Burjuvazi ve Rekabet Sorunu" başlıklı bu çalışma, 22 Haziran 2017 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

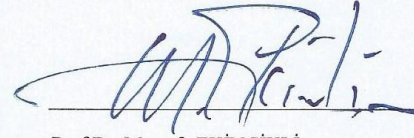
Prof. Dr. Mehmet ŞAHİNGÖZ (Başkan)

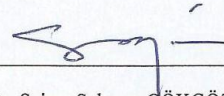
Prof. Dr. M.Derviş KILINÇKAYA (Danışman)

Prof. Dr. Adnan SOFUOĞLU

Prof. Dr. Mustafa EKİNCİKLİ

Doç. Dr. Saime Selenga GÖKGÖZ

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

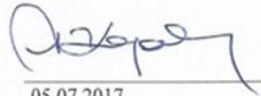
Prof. Dr. Fatma ACUN
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

05.07.2017

Ali KARAHAN

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin/raporumun tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinlerin yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

o Tezimin/Raporumun tamamı dünya çapında erişime açılabilir ve bir kısmı veya tamamının fotokopisi alınabilir. (Bu seçenikle teziniz arama motorlarında indekslenebilecek, daha sonra tezinizin erişim statüsünün değiştirilmesini talep etmeniz ve kütüphane bu talebinizi yerine getirirse bile, teziniz arama motorlarının önbelleklerinde kalmaya devam edebilecektir)

o Tezimin/Raporumuntarihine kadar erişime açılmasını ve fotokopi alınmasını (İç Kapak, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) istemiyorum (Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir, kaynak gösterilmek şartıyla bir kısmı veya tamamının fotokopisi alınabilir).

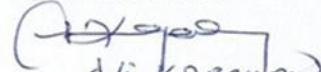
Tezimin/Raporumun 2020 ...tarihine kadar erişime açılmasını istemiyorum ancak kaynak gösterilmek şartıyla bir kısmı veya tamamının fotokopisinin alınmasını onaylıyorum.

o Serbest Seçenek/Yazarın Seçimi

05.10.2017

(İmza)

Öğrencinin Adı SOYADI

ALİ KARAHAN

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, Tez Danışmanının Unvanı, Adı SOYADI danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığımı beyan ederim.

Ali KARAHAN
E.Tnk.Kur.Alb.
05.07.2017

TEŞEKKÜR

Üçüncü Çağ Eğitimi olarak adlandırılan emeklilik sonrası doktora eğitimim için beni enstitü bünyesine kabul eden, başta dönemin Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Müdürü Prof.Dr. Adnan SOFUOĞLU olmak üzere jüri heyetinde bulunan bütün öğretim elemanlarına, dört yıllık doktora eğitimim esnasında; danışman öğretim elemanım olarak her türlü ilgisini benden esirgemeyen Prof.Dr. M. Derviş KILINÇKAYA'ya, derslerinde verdikleri bilgiler sayesinde ufkumun açılmasına yardımcı olan Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nün şimdiki Müdiresi Prof.Dr. Fatma ACUN ve öğretim elemanı Prof.Dr. Yasemin DOĞANER'e, Osmanlıca'yı çok kısa bir süre içinde kavramamı sağlayan Doç.Dr. Seyfi YILDIRIM'a,engin bilgi birikiminden her dersinde faydalandığım Doç.Dr. Saime Selenga GÖKGÖZ'e, Tez İzleme Komitesi üyesi olarak önerileriyle bu çalışmaya enstitü dışından katkı sağlayan Prof.Dr. Mehmet ŞAHİNGÖZ'e; Tez Savuma Jüri üyesi olarak tezin savunulması sırasında ve sonrasında hazırladığı raporda sunduğu önerilerle, tezin geliştirilmesine yaptığı katkılar nedeniyle Prof.Dr.Mustafa EKİNCİKLİ'ye ayrıca, bütün meslek hayatım boyunca olduğu gibi üçüncü çağ eğitimimde de desteğini benden esirgemeyen eşim Dilek KARAHAN'a sonsuz teşekkürlerimi arz etmeyi borç bilirim.

ÖZET

KARAHAN Ali. *Türk Modernleşmesinde Burjuvazi ve Rekabet Sorunu*, Doktora Tezi, Ankara, 2017.

Türk modernleşmesine yönelik ilk çalışma, Osmanlı İmparatorluğu'nun yapısındaki bozulmalara ve bu bozulmalara karşı alınması gereken önlemlere dikkati çeken, 1631 tarihli Koçibey Risalesi'dir. 1631 yılından içinde bulunduğumuz 2017 yılına kadar geçen 386 yıllık süre içinde konuya ilişkin yapılan çalışmalarda ulaşılan sonuçlar birbirinin tekrarından ibaret gibidir. Türkiye'de her alanda birçok gelişme sağlanmış olmasına karşın, ilk tezlerin üretilmesinin ve uygulanmaya başlanmasının üstünden uzun bir zaman geçmiş olmasına rağmen, henüz çağdaş uygarlık seviyesine ulaşamamış olunmasının; ya üretilen tezlerin ya da uygulamalarının doğru sonuçları yaratamadığını gösterdiğini söylemek mümkündür. Türk modernleşmesinin başarılabilmesi için, konuya yönelik yeni bakış açıları kazandıracak perspektiflerin ortaya konulması zarureti, bu çalışmanın temel gerekçesini oluşturmuştur.

Çalışmanın “Giriş Bölümü”nde, “Gerçeklik”i bulma ve “Doğruya ulaşma” konularında kullanılan felsefi fikir ve metotlar açıklanmıştır. “Çağdaşlık, Çağcılık, Modernlik, Asrılık, Muasırılık”. “Medeniyet, Uygarlık” gibi, farklı düşünürler tarafından farklı anlamlar yüklenmiş kavramlara, çalışmada ne gibi anlamlar atfedildiğine, 1. Bölüm’de açıklık getirilmiştir. Ayrıca bu bölümde, her toplum biçimini içerecek şekilde “Uygarlık Sürecinin Genel Şeması” oluşturulmuştur. Yine bu bölümde; “Buğday Üretmeden Ekmek Tüketen İnsan (BÜETİ)” kavramının tanımlanması yapılmış ve bu tür insanın ortaya çıkışı, sayısı ve yoğunluğunun artmasının toplumlar üzerindeki etkisi değerlendirilmiş; Darwin’in “Türlerin Kökeni” isimli eserinden istifade ile insan toplumundaki rekabetin kurallarına açıklık getirilmiş; doğada güce dayalı olarak süren yaşam savaşının, insan toplumlarında nasıl barışçıl hale getirilebileceği sorusuna cevap, Durkheim’in “Toplumsal İşbölümü” adlı yapıtındaki “işbölümü” kavramından istifadeyle bulunmaya çalışılmış; ayrıca, sanayiye dayalı üretim tarzında ilerlemenin ve gelişmenin nasıl sağlanacağı konusunda, “karşıtların çatışması” teorisi ile “yaşam savaşı (benzerlerin yarışı)” teorisi karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. 2. Bölümde; burjuva ve burjuvazi kavramları ve toplumdaki görevleri, Weber, Sombart ve Smith’in

çalışmalarından istifadeyle incelenmiş ve söz konusu kavramlar ile burjuvazinin toplum içindeki görevleri tanımlanmış; yeni bir kavram olarak “evcilleştirilmiş burjuvazi” kavramı ortaya konulmuş ve kapitalist bir ülke içinde para ve mal dolaşımının nasıl gerçekleştiği hususunda Marx’ın yapmış olduğu açıklamalar, ülkeler arasında para ve mal dolaşımının nasıl gerçekleştiği yönünde uyarlanarak, az gelişmiş ülkelere gelişmiş ülkelere “gelir aktarımı”nın nasıl oluştuğu konusuna açıklık getirilmiştir. 3. Bölümde; teknolojinin yaratılmasının en önemli unsurları olan eğitim ve devletin, uygarlık, rekabet ve burjuvaziyle ilişkileri ortaya konulmuştur. 4. Bölümde; tarıma dayalı üretim tarzından sanayiye dayalı üretim tarzına, kapitalist sistemle geçiş süreci, Batı tarihi perspektifinden, feodal dönemden başlayarak ve emperyalist döneme geçişi de içerecek şekilde incelenmiştir. 5. Bölümde; aynı sürecin, ağırlıklı olarak Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş aşaması olmak ve Osmanlı İmparatorluğu’ndan başlamak üzere günümüze kadar olacak şekilde incelemesi yapılmıştır. Sonuç bölümünde; söz konusu süreçte Batı tarihi ile Türk tarihi karşılaştırılmış ve Türkiye’nin uygarlaşmamasının nedenleri, bu nedenlerin ortadan kaldırılması için yapılması gerekenler belirlenmiştir.

Anahtar Sözcükler

Modernleşme , Uygarlık, Kapitalizm, Kemalizm , Burjuva, Rekabet , İlerleme, Gelişme, Sanayi, Tarım

ABSTRACT

KARAHAN Ali. *The Problem of The Bourgeoisie and The Competition in Turkish Modernization*, Ph.D. Dissertation, Ankara, 2017.

The first study on Turkish modernization is Koçibey Tractate which was dated 1631 and about the deteriorations in the structure of the Ottoman Empire and the measures to be taken against these deteriorations. Throughout 386 years from 1631 up to 2017, the results reached in the studies on Turkish modernization and civilization have been as a mere repetition of each others. Although a long time past over introducing and implementing of these measures, not yet reached the level of contemporary civilization allows us to say either produced measures or their applications have not worked well, in spite of having been some developments in all areas in Turkey. The necessity of putting forward the new perspectives in order to realize the Turkish modernization formed the basis dissertation of this study.

In the "Introduction Chapter", philosophical ideas and methods used in the study about "To find the Reality" and "To get the right" were disclosed. What meanings were given in the study to the concepts like "Modernity" and "Civilization" to which different meanings were given by different thinkers was clarified and "General Schema of the Civilizing Process" which includes every form of society was created in Chapter 1. Also in this chapter, the definition of the concept of "People Who Consume Bread Without Producing Wheat (PCBWPW)" was made and the emergence of PCBWPW and the impact of increase in the number and density of these people in the human communities were evaluated. With the benefit of Darwin's book named "The Origin of Species", the rules of competition in human society were clarified. The answer to the question of "how struggle for survival which has been on the basis of power in the nature can be peaceful in human society", tried to find by the help of the concept of "Division of Labor" which took place in Durkheim's book named "Division of The Labor In The Society " and the theory of "struggle of opposites" and the theory of "struggle for survival (the race between the likes)" about how to ensure the progress and the development in the production based on industry were examined comparatively. In

Chapter 2; the concept of bourgeoisie and its tasks in society were examined with the benefit of Weber, Sombart and Smith's studies and defining of the concept and tasks of bourgeoisie in society were made; "Domesticated bourgeoisie" was put forward as a new concept and to the issue of how "Financial flows" from the developing countries to the developed countries has been actualized was brought clarity by putting forth that how to realize the circulation of money and goods between countries, by manipulating the description was made by Marx about the circulation of money and goods in a capitalist country. In Chapter 3; the relationship between the state and the education which are the most important elements of creation of technology with civilization, competition and the bourgeoisie were examined. In Chapter 4; the transition process from the production based on agricultural to the production based on industry with capitalist system were analyzed from the perspective of Western history, by starting from the feudal period and containing the transition of the imperial period. In Chapter 5; the same transition process was examined, by starting from the Ottoman Empire to the present day, mainly including the establishment phase of the Republic of Turkey. In the epilogue of this study, to find the means of the problems in Turkish modernization, the process of formation and development of bourgeoisie and competition in the Turkish History was analyzed by comparing the same process of the ones mainly in the Western Europe History, as a new perspective and what to be done to eliminate of these problems was determined.

Keywords

Modernization, Civilization, Capitalism, Kemalism, Bourgeois, Competition, Progress, Development, Industry, Agriculture.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
BİLDİRİM	ii
TEŞEKKÜR	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR DİZİNİ	xiii
TABLolar DİZİNİ	xiv
ŞEKİLLER DİZİNİ	xv
ÖNSÖZ	xvi
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: REKABETİN UYGARLIK SÜRECİNDEKİ YERİ VE SÜRECE OLAN ETKİSİNİN BELİRLENMESİ	13
1.1. UYGARLIK SÜRECİNİN TANIMLANMASI VE BİR UYGARLIK SÜRECİ ŞEMASININ ORTAYA KONULMASI	13
1.2. İNSAN TOPLUMUNDA REKABETİN KURALLARININ TESPİTİ	17
1.2.1. Yaşam Savaşı Teorisinin Açıklanması	17
1.2.2. İnsan Toplumunda Rekabetin 1'inci Kuralı	20
1.2.3. İnsan Toplumunda Rekabetin 2'nci Kuralı	28
1.2.4. İnsan Toplumunda Rekabetin 3'üncü Kuralı	34
1.2.5. İnsan Toplumunda Rekabetin 4'üncü Kuralı	37
1.2.6. İnsan Toplumunda Rekabetin 5'inci Kuralı	40
1.3. KARŞITLARIN ÇATIŞMASI MI? BENZERLERİN YARIŞI MI?	42
2. BÖLÜM: UYGARLIK SÜRECİNDE BURJUVAZİNİN YERİ VE ÖNEMİ	48

2.1. BURJUVAZİNİN TOPLUMDAKİ ROLÜ VE GÖREVLERİ	48
2.1.1. Burjuva Kimdir? Toplum İçinde Görevleri Nelerdir?	48
2.1.2. Burjuvazi-Rekabet İlişkisi	53
2.1.3. Burjuvazi-Teknoloji İlişkisi	57
2.1.3.1. Teknolojinin Taklit Yoluyla Edinilmesi	57
2.1.3.2. İhtiyaçlar-Teknoloji-Burjuvazi İlişki	68
2.2. UYGARLIK SÜRECİNDE BURJUVAZİNİN ÖNEMİ	72
3. BÖLÜM: UYGARLIK SÜRECİNE ETKİSİ OLAN DİĞER HUSUSLAR, BU HUSUSLARIN REKABET VE BURJUVAZİYLE OLAN İLİŞKİLERİ	74
3.1. DEVLETİN UYGARLIK SÜRECİNDEKİ ÖNEMİ, REKABET VE BURJUVAZİ İLE OLAN İLİŞKİSİ	74
3.1.1. Devlet Rekabet İlişkisi	75
3.1.2. Devlet Burjuvazi İlişkisi	76
3.2. EĞİTİMİN UYGARLIK SÜRECİNDEKİ ÖNEMİ, REKABET VE BURJUVAZİ İLE OLAN İLİŞKİSİ	83
3.2.1. Eğitimin Uygarlık Sürecindeki Önemi	83
3.2.2. Eğitimin Rekabet ve Burjuvazi ile Olan İlişkisi	85
3.2.2.1. Eğitimin Rekabet ile Olan İlişkisi	85
3.2.2.2. Eğitimin Burjuvazi ile Olan İlişkisi	86
4. BÖLÜM: BURJUVAZİ VE REKABET AÇISINDAN, BATI UYGARLIK SÜRECİNİN İNCELENMESİ	89
4.1. EKONOMİK, SOSYAL VE SİYASAL ALANLARDA BATI UYGARLIK SÜRECİ	90
4.1.1. Uygarlık Sürecinde, Batı'da Meydana Gelen Ekonomik Gelişmeler	91
4.1.1.1. Batı'da Feodal Sistemden Kapitalizme Geçişte Tarım Alanında Gerçekleşen Uygarlık Süreci	91
4.1.1.2. Batı'da Feodal Sistemden Kapitalizme Geçişte Sanayi Alanında Gerçekleşen Uygarlık Süreci	99

4.1.1.2.1. Merkantilist Sistem ve Sistemin Değersizleşmesi	102
4.1.1.2.2. Fیزیokrasi ve Sistemin Değersizleşmesi	104
4.1.1.2.3. Yeni Bir Sistem Olarak Liberalizmin Doğuşu ve Ekonomik Değeri	107
4.1.1.2.4. Batı'da Meydana Gelen Ekonomik Gelişmelerin Son Aşaması Emperyalizm	112
4.1.2. Uygarlık Sürecinde, Batı'da Meydana Gelen Sosyal ve Siyasal Gelişmeler	120
4.1.2.1. Batı'da Nüfus Artışı ve Bu Artışın Sosyal Etkileri	120
4.1.2.2. Batı'da Feodal Beyliklerden Mutlak Krallıklara, Mutlak Krallıklardan Demokratik Yönetimlere Geçişe Genel Bakış	125
4.1.2.3. Demokratik Yönetimlere Geçişte İngiltere'deki Siyasal Gelişmeler	130
4.1.2.4. Demokratik Yönetimlere Geçişte Fransa'daki Siyasal Gelişmeler	133
4.1.2.5. Demokratik Yönetimlere Geçişte Diğer Gelişmiş Kapitalist Ülkelerde İzlenen Yollar	137
4.2. BATI UYGARLIK SÜRECİNDE BURJUVAZİ VE REKABETİN YERİNİN GENEL DEĞERLENDİRİLMESİ	138
5. BÖLÜM: BURJUVAZİ VE REKABET AÇISINDAN TÜRK MODERNLEŞME SÜRECİNİN İNCELENMESİ	144
5.1. TÜRK MODERNLEŞME SÜRECİNDE, MEYDANA GELEN EKONOMİK GELİŞMELER	144
5.1.1. Osmanlı İmparatorluğu Dönemi	145
5.1.1.1. Ekonomik Gelişmelere Emperyalist Etkiler	145
5.1.1.2. Tarım Alanında Gerçekleşen Modernleşme Süreci	149

5.1.1.3.	Sanayi Alanında Gerçekleşen Modernleşme Süreci	157
5.1.2.	1923'den Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Dönemi	160
5.1.2.1.	Ekonomik Gelişmelere Emperyalist Etkiler	160
5.1.2.2.	Tarım Alanında Gerçekleşen Modernleşme Süreci	167
5.1.2.3.	Sanayi Alanında Gerçekleşen Modernleşme Süreci	174
5.2.	TÜRK MODERNLEŞME SÜRECİNDE, MEYDANA GELEN SOSYAL VE SİYASAL GELİŞMELER	186
5.2.1.	Nüfus Artışı ve Bu Artışın Sosyal Etkileri	186
5.2.2.	Demokratik Yönetime Geçişteki Siyasal Gelişmeler	197
	SONUÇ	215
	KAYNAKÇA	228
EK 1.	“Benzerliğe Dayalı ya da Mekanik Dayanışma” ve Bu Dayanışmanın Oluşturduğu “Parçalı Tip Toplum Yapısı” ile “İşbölümünden Kaynaklanan ya da Organik Dayanışma” ile Bu Dayanışmanın Oluşturduğu “Örgütlü Tip Toplum Yapısı”nın Açıklanması.	235
EK 2.	Canlılarda Sınıflandırmanın Yapılışı.	245
EK 3.	Eski Alfabeden Yeni Alfabeğe Çevrilmiş Metni ve Günümüz Türkçesiyle Tanzimat Fermanı.	246
EK 4.	1989-2016 Yılları Arasında Türkiye'nin Kamu ve Özel Sektör Brüt Dış Borç Stokları ve GSYH'ye Oranlarını Gösteren Tablo ve Grafik.	253
EK 5.	1927-2015 Yılları Arasında Türkiye'nin İthalat Verilerine Ait Tablo ve Grafikler.	255
EK 6.	1948-2015 Yılları Arasında Türkiye'nin Tarım Verilerine Ait Tablo ve Grafikler.	257
EK 7.	1927-2015 Yılları Arasında Türkiye'nin İhracat Verilerine Ait Tablo ve Grafikler.	260
EK 8.	1927-2015 Yılları Arasında Türkiye'nin Nüfusu İle İlgili Tablo ve Grafikler.	262

EK 9. 1780-1922 Yılları Arasında Anadolu'ya Göç Eden Göçmen Sayısını Gösteren Tablolar.	260
EK 10. Justin Mccarthy'nin Göç Haritası.	270
ÖZGEÇMİŞ	271

KISALTMALAR DİZİNİ

a	:	Artı Değer
ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
AB	:	Avrupa Birliği
a.g.t.	:	Adı Geçen Tebliğ
a.g.e.	:	Adı Geçen Eser
a.g.m.	:	Adı Geçen Makale
a.g.r.	:	Adı Geçen Rapor
AMİİP	:	Ara Malları İthalatının Toplam İthalat İçindeki Payı
Ar-Ge	:	Araştırma-Geliştirme
BÜETİ	:	Buğday Üretmeden Ekmek Tüketen İnsan
Bkz.	:	Bakınız
BMM	:	Büyük Millet Meclisi
CHGİİP	:	Canlı Hayvan ve Gıda İthalatının Yıllık Toplam İthalat (İhracat) İçindeki Payı
d	:	Değişen Sermaye
Dr.	:	Doktor
E	:	Emek Gücü
GSMH	:	Gayri Safi Milli Hâsıla
GSYH	:	Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
HBÜHETİ	:	Hem Buğday Üreten Hem Ekmek Tüketen İnsan
He	:	Hektar
İB	:	İşletme Büyüklüğü
k	:	Kâr
kg	:	Kilogram
KOBİ	:	Orta ve Küçük İşletmeler
krş	:	Kuruş
M-P-M	:	Mal-Para-Mal
“nm”	:	Nüfus Miktarı
s	:	Değişmeyen Sermaye
sds	:	Sabit ve döner sermaye
SSCB	:	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
“sm”	:	Sanayi Malları Miktarı
SMİYİİP	:	Sanayi Malları İhracatının Yıllık Toplam İhracat İçindeki Payı
TBMM	:	Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.C.	:	Türkiye Cumhuriyeti
TCKK	:	Türkiye Cumhuriyeti Kurucu Kadrosu
TL	:	Türk Lirası
“tm”	:	Tarım Ürünleri Miktarı
TUIK	:	Türkiye İstatistik Kurumu
ÜA	:	Üretim Araçları
ü	:	Ücret
vb.	:	ve benzeri
YMİİP	:	Yatırım Malları İthalatının Yıllık Toplam İthalat İçindeki Payı
\$:	ABD Doları

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo	Sayfa
Tablo 1. 1989-2016 Yılları Arasında Türkiye'nin Kamu ve Özel Sektör Brüt Dış Borç Stokları ile GSYH'ye Oranları.	253
Tablo 2. 1927-2015 Yılları Arasında Türkiye'nin Canlı Hayvan ve Gıda, Yatırım Malları, Ara Malları İthalatları ve Bunların Toplam İthalat İçindeki Payları.	255
Tablo 3. Türkiye'nin Ekilebilir Arazi Alanları.	257
Tablo 4. 1963-2001 Yılları Arasında İşletme Büyüklüğüne Göre İşletmenin Tasarrufunda Bulunan Arazi ve Bu Arazinin Toplam Araziye Oranı.	259
Tablo 5. Bazı Ülkelerin İB'ye Göre İşletmenin Tasarrufunda Bulunan Arazinin Toplam Ekilen Araziye Oranı.	259
Tablo 6. 1927-2015 Yılları Arasında Türkiye'nin Toplam İhracatı ile Canlı Hayvan ve Gıda, Sanayi Malları İhracatları ve Bunların Toplam İhracat İçindeki Payları.	260
Tablo 7. 1927-2015 Yılları Arasında Türkiye'nin Toplam Nüfusu, İl ve İlçe Merkezleri ile Belde ve Köy Nüfusları ile Bunların Toplam Nüfus İçindeki Oranları.	262
Tablo 8. 1927-2000 Yılları Arasında, Belde ve Köylerden Şehirlere Göç Miktarı.	263
Tablo 9. 1927-2000 Yılları Arasında Şehirlerin Almış Olduğu Göç Miktarı.	265
Tablo 10. 1927-2015 Yılları Arasında Türkiye'nin Nüfusu, Sektörlere Göre İstihdam ve İşsiz Miktarı ile Yıllara Göre Bir Tarım İşçisinin Beslediği İnsan Sayısı.	266
Tablo 11. 1780-1900 Yılları Arasında Kafkasya ve Doğu Anadolu'dan, Anadolu'ya Göç Eden Göçmen Sayısı.	268
Tablo 12. 1822-1914 Yılları Arasında Balkanlar'dan, Anadolu'ya Göç Eden Göçmen Sayısı.	268
Tablo 13. 1783-1922 Yılları Arasında Türkiye'ye Dış Göçle Gelenlerin Sayısı.	269
Tablo 14. Atıf Süreyya Bey'in Raporunda Yer Alan Kumaş Ağırlığına Göre Gümrük Tarifeleri.	204

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil		Sayfa
Şekil 1.	Uygarlık Sürecinin Genel Şeması.	17
Şekil 2.	Dr. Quesnay'a Ait Tarımdan Elde Edilen Hâsılanın, Toplumda Çeşitli Sınıflar Arasındaki Dolanımını Gösteren Şema.	105
Şekil 3.	Emperyalizmin Aşamaları.	112
Şekil 4.	1989-2016 Yılları Arası Kamu ve Özel Sektör Brüt Dış Borç Stokları Grafiği.	254
Şekil 5.	1947-2015 Yılları Arasında Türkiye'nin Canlı Hayvan ve Gıda İthalatı ile Yatırım Malları İthalatı Grafiği.	256
Şekil 6.	1947-2015 Yılları Arasında Ara Malları İthalatı Grafiği.	256
Şekil 7.	1948-2015 Yılları Arasında "Toplam Ekilebilir Arazi" ile "Tahıllar ve Diğer Bitkisel Ürünler" in Ekildikleri Arazi Alanları Grafiği.	257
Şekil 8.	1948-2015 Yılları Arasında Buğday, Arpa, Mısır Üretilen Alanların Grafiği.	258
Şekil 9.	1948-2015 Yılları Arasında Buğday, Arpa, Mısır Üretimi Grafiği.	258
Şekil 10.	1950-2015 Yılları Arasında Türkiye'nin Tarım Malları İhracatı Grafiği.	261
Şekil 11.	1950-2015 Yılları Arasında Türkiye'nin Sanayi Malları İhracatı Grafiği.	261
Şekil 12.	1927-2015 Yılları Arasında Türkiye'nin Yıllara göre Toplam Nüfus Grafiği.	265
Şekil 13.	1927-2015 Yılları Arasında Türkiye'de İl/İlçe Merkezleri ile Belde/Köylerinin Nüfus Grafiği.	265
Şekil 14.	1927-2015 Yılları Arasında Türkiye'de Tarım ve Hayvancılık Alanlarıyla Sanayi, Kamu ve Hizmet Sektörlerinde İstihdam Edilenleri Gösteren Grafik..	267

ÖNSÖZ

Bu çalışma, Mustafa Kemal Atatürk ve O'nun "fikirlerimin babası" olarak nitelendirdiği Ziya Gökalp ile Gökalp'in toplumsal ülkücülük dizgesinin yaratıcısı olarak gördüğü ve toplumsal olayların yorumlanmasında ve açıklanmasında kendisinden oldukça faydalandığı, Emile Durkheim'a ithaf edilmiştir.

Zamanımıza kadar, özellikle unutturulmak için özel gayret sarf edilen Gökalp'in "*Bireysel mülkiyet, toplumsal dayanışmaya hizmet etmek koşuluyla yasaldir. Sosyalistlerin ve komünistlerin bireysel mülkiyeti ortadan kaldırma girişiminde bulunmaları doğru değildir. Yalnız, toplumsal dayanışmaya hizmet etmeyen bireysel mülkiyetler varsa, bunlar yasal sayılamaz.¹*," "Bugün bizim için muasırlaşmak demek, Avrupalılar gibi zırhlılar, otomobiller, uçaklar yapıp kullanabilmek demektir. ... Ne zaman ki, bilgi ve sanayi mallarını Avrupa'dan alma zorunluluğundan kurtuluruz, işte o zaman çağdaşlaşmış olduğumuzu anlarız²." ve "Burjuva sınıfının tarihi iki rolü vardır ki; bunlar henüz ülkemizde icra olunmamıştır. Bunların birincisi feodalizme nihayet vermek, ikincisi ulusal bir sanayi yaratmaktır. ...Bunun (burjuva sınıfının) ilk işi köylerdeki feodalizmi yıkmaktır. Bizde belirlediğim ... (burjuva) feodalizme karşı yapmakla yükümlü bulunduğu inkılâbı hâlâ yapamamıştır. Ulusal bir sanayi ve ekonomi örgütü kurma konusundaki görevine gelince bunu da henüz yerine getirememiştir³." tespitleri, bu çalışmanın özeti gibidir.

Çalışmada Ziya Gökalp adı çok geçmemesine rağmen, O'nun tarafından toplumbilimsel dizgelerden birisi olarak kabul edilen ve bu çalışmanın temel düşüncesine de kaynaklık eden, Emile Durkheim tarafından ortaya konulmuş toplumsal ülkücülük dizgesine yönelik olarak incelenmiş bütün konuların, dolaylı olarak Ziya Gökalp'in düşüncelerinin anlaşılmasına da ışık tutacağı söylenebilir.

¹ Ziya Gökalp, **Türkçülüğün Esasları**, Alter Yay.Rek.Org.Tic.Ltd.Şti., Ankara 2010, s.165, 166.

² Ziya Gökalp, **Kültür ve Medeniyet, Türkleşmek, İslamlaşmak ve Muasırlaşmak**, Gençlik Kitabevi Yayınları, Konya 2010, s.127, 128.

³ Ziya Gökalp, "*Rejimi Kimlere Vermeliyiz?*", **Ziya Gökalp: Makaleler IV**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1977'den aktaran Tevfik Çavdar, **Türkiye'de Liberalizmin Doğuşu**, Uygurluk Yayınları, İstanbul 1982, s.227.

Durkheim'a göre, parçalı (mekanik) toplumlarda dayanışmayı benzerlikler (kan yakınlığı, aynı toprağa bağlılık, ortak alışkanlıklar) sağlarken, organik (kapitalist) toplumlarda dayanışmayı işbölümü sağlamaktadır⁴. Durkheim, 1789 Devrimi'nden sonra meydana getirilmiş bir Fransız Milleti'nin ekonomik ve toplumsal yapısı üzerinde çalışırken; Gökalp, adı önce Osmanlı, sonra Ümmet ideolojileriyle tanımlanmış bir millet yerine, Türkçülük ülküsüne dayanan üniter yapıda bir Türk Milleti kavramının içini doldurarak anlamlandırmak zorunda kalmıştır. Bu nedenle Durkheim'la Gökalp arasındaki en önemli düşünce farkını, toplumda dayanışmanın sağlanmasının yöntemi hakkındaki yaklaşımlar oluşturur. Durkheim, organik toplumlarda benzerliğe dayalı dayanışmanın toplumda dayanışmayı sağlayamadığı, bu tip toplumlarda dayanışmanın artık işbölümü sayesinde gerçekleştiğini belirtmesine karşın; Gökalp'in, Türk toplumu için benzerliğe dayalı dayanışmayı önermesi, O'nun zamanında Türk toplumunun henüz mekanik toplum yapısında olması nedeniyledir. Öncelikle, mekanik yapıya sahip Osmanlı toplumunda, gruplar (cemaatler) arasındaki fiziksel ve düşünsel sınırlar ortadan kaldırılacak ve aralarındaki benzerlikler ortaya konulmak suretiyle bu gruplar birleştirilerek bir Türk Milleti meydana getirilecek; sonra Türk toplumunun yapısı organikleştirilecek ve böylece Türk Milleti'nin benzerliğe dayalı olan dayanışması da işbölümüne dayandırılmış hale getirilecektir.

Temelini yukarıda kısaca özetlenen Gökalp'in düşüncelerinden alan Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu kadrosu tarafından konulan ilkelerin uygulanması neticesinde, artık zamanımızda Türk toplumunun mekanik olan yapısı, organik yapıya büyük bir oranda dönüşmüştür ve Türk toplumunda büyük bir nüfus arasındaki dayanışmayı benzerliklerden ziyade, işlerin bölünmesi (işbölümü) sağlamaktadır. Bundan geriye dönüş, yani toplumda dayanışmanın yeniden benzerliğe dayalı olarak sağlanması, ancak çok büyük bir nüfusun, yapay bir şekilde kırıma uğratarak azaltılması suretiyle mümkün olacaktır.

Ali KARAHAN

Ankara, 2017

⁴ Durkheim tarafından ortaya konulan "Parçalı (Mekanik) Toplum" ile "Organik Toplum" kavramları hakkında detaylı bilgi için Bkz. EK 1, s.235.

GİRİŞ

Ziya Gökalp'in temel yaklaşımlarını oluşturmasında tesiri altında kaldığını bildiğimiz Emile Durkheim'in düşüncelerinin ifade edildiği **Toplumsal İşbölümü** adlı eseri; fikir babalığını Durkheim'in yapmış olduğu solidarizm (dayanışmacılık) hakkında bazı Türk yazarlar tarafından ortaya konulmuş yorumların tutarlılığının sınanması, doğadaki yaşam savaşı ile insan toplumlarındaki rekabet arasında bağlantının kurulması, organik veya işbölümüne dayalı dayanışmanın hâkim olduğu toplumlarda rekabetin oluşma koşullarının ve işbölümü sayesinde doğada güce dayalı ve vahşi olan rekabetin, insan toplumlarında nasıl barışçıl hale getirildiğinin açıklanması, toplumlarda dayanışmanın sağlanabilmesi için gerekli kuralların tespit edilebilmesine ilişkin önemli açıklamalar getirmektedir. Gökalp'in tasarımlarını kurarken en çok faydalandığı "Toplumsal İşbölümü" kitabını Durkheim, 1893 yılında, yani Fransız ihtilali üzerinden yaklaşık bir asır geçmesinden ve Fransa'da kapitalist sistemin toplumsal anomilerini hissettirecek kadar ilerlemiş olmasından sonra yazmıştır. Durkheim tarafından söz konusu kitapta, özetle ve en genel anlamıyla; kapitalist sistemin tarihçesi, bu tarih sürecinde kapitalist sistemin verimli çalışmasını engelleyen toplumsal olgular, kapitalizmin neden olduğu toplumsal hastalıklar (anomileri) ile bunların oluş nedenleri, bu anomilerin giderilmesi çaresi olarak da yeni bir ahlak sistemine duyulan ihtiyaç, eskiden şehirlerde mesleki ahlak nasıl loncalar tarafından sağlandıysa, şimdi de yeni ahlak sisteminin bütün ülke çapında örgütlenecek meslek kümeleri tarafından sağlanabileceği tezi, hatta meslek kümeleri oluşturulduktan sonra bölge esasına dayalı parlamenter temsil sisteminden parlamenter meslek kümeleri temsil sistemine geçilmesi ve mecliste her meslekten belli bir sayıda temsilcinin bulunması gerektiği ifade edilmiştir. Yani kitap, esas olarak kapitalist sistemin uygulanmasından kaynaklanan toplumsal aksaklıkların nedenleri ve bunların giderilmesi üzerinedir. Söz konusu eser, bu çalışmanın da ana kaynaklarından birini oluşturmaktadır. Geç 19. yüzyıl dünyasında derin izler bırakan ve toplumsal alanda birçok çalışmaya da esin kaynaklığı yapan, aynı zamanda Durkheim'in insan toplumundaki rekabetin koşullarının tespit edilmesinde etkilendiği temel eserlerden biri olan ve yaşam savaşı teorisinin yer aldığı Charles Darwin'in **Türlerin Kökeni** adlı eseri, bu çalışmada da aynı maksatla kullanılmıştır. Darwin tarafından Hayvanlar âlemi için ileri sürülmüş olan rekabet kurallarının insan toplumlarına uyarlanmasındaki

yöntemin belirlenmesinde, hem fiziksel hem de sosyal alanlarda teknolojik yeniliğin gerçekleştirilme koşulları ve yöntemlerinin açıklandığı bir eser olarak Frederick Betz'in **Teknolojik Yenilik Yönetimi** adlı çalışması bizim için esin kaynağı olmuştur.

Türkçülük kavramının her alanda anlamlandırıldığı Gökalp'in **Türkçülüğün Esasları** başlıklı eseri ve kaynakçada belirtilen Gökalp'e ait diğer eserlerden yararlanılarak, özellikle "Çağdaşlık, çağcılık, modernlik, asrılık, muasırlık", "Medeniyet, uygarlık" kavramlarının ortaya konulmasında bir zemin oluşturulmaya çalışılmıştır. Keza, söz konusu kavramların anlamlandırılmasında, çeşitli yabancı araştırmacıların modern toplumların tarih, kültür ve uygarlık felsefeleri hakkındaki düşüncelerinin özet olarak aktarılıp tenkitlerinin yapıldığı ve yazarın kendi düşüncesine göre geçerli bir toplum felsefesine ulaşmak maksadına yönelik ciddi bir çalışma olarak P.A. Sorokin'in "**Bir Bunalm Çağında Toplum Felsefeleri**" adlı eserinden faydalanılmıştır. Bu çalışmanın ana eksenini oluşturan yaklaşım; toplumsal çatışmaların, sınıflar arası karşıtıklardan kaynaklanan sınıf çatışmaları yerine, üretim tarzları arasındaki karşıtıklardan kaynaklanan dönüşümlere dayandırılarak çözümlenmesi metodu; İslam ülkelerinin geri kalmışlığının nedenini İslam Dini ile özdeşleştiren oryantalist düşünürlerin İslam ve kapitalizm hakkındaki fikirlerinin açıklandığı ve bu fikirlere alternatif bir tezin de sunulduğu, Bryne S. Turner'ın **Oryantalizm, Kapitalizm ve İslâm** adlı kitabındaki düşüncelerine dayandırılmıştır. Burjuva kavramının anlamlandırılması ile Batı modernleşme sürecinde burjuvazinin yeri ve bu süreçte üstlendikleri görevleri, burjuvazinin ortaya çıktığı dönemlerde üretilmiş olmaları nedeniyle önem kazanan Adam Smith, Max Weber, Werner Sombart'ın kaynakçada belirtilen eserlerindeki ağırlıklı olarak bu konuların tartışıldığı bölümler incelenerek ortaya konulmaya çalışılmıştır. Günümüz ekonomistlerinin ürettikleri tezlerin, kapitalist sistemin oluşmasından daha çok sorunsuz bir şekilde işlemesine ve ortaya çıkan ekonomik problemlerin çözümlenmesine yönelik olması nedeniyle yine doğuş ve gelişim döneminde kapitalist sistemin geçirmiş olduğu aşamaların anlaşılması yolunda söz konusu şahıslarca üretilmiş olan eserler, kapitalist sistemin anlamlandırılmasında temel eserler olarak göz önünde bulundurulmuştur. Daha sonraki dönemlerde kapitalizmin izlediği metot ve yöntemlerle gelecekte bürünebileceği şeklin ve bu şekil içinde emperyalizmin aldığı yer ve önemin belirlenmesinde, Joseph A. Schumpeter ve Ayn

Rand'ın kaynakçada belirtilen eserlerinde yer alan kapitalizmin geleceğine yönelik düşüncelerinden faydalanılmıştır. Ayrıca, Batı ekonomi tarihinde merkantalizm, fizyokrazi ve liberalizm dönemlerinin anlaşılmasında ana kaynak olarak Burhan Ulutan'ın **İktisadi Doktrinler Tarihi** adlı eseri esas alınmış ve kaynakçada verilen diğer iktisat tarihi konulu eserler de incelenmiştir. Batı modernleşme tarihinin çeşitli bakış açılarıyla incelendiği; Barrington Moore'un "**Diktatörlüğün ve Demokrasinin Kökenleri**", Christopher Hill'in **İngiliz Devrimler Çağı, Demokratik Devrimden Sanayi Devrimi'ne 1530-1780**, Karl Marx'ın **Kapital** I, II ve III'üncü ciltleri ve Norbert Elias'ın **Uygarlık Süreci Cilt-2** adlı eserleri, Batı'daki feodal ve kapitalist dönemlerin anlaşılması ve feodal sistemden kapitalist sisteme geçiş koşul ve esaslarının ortaya konulması, söz konusu geçişin Türk tarihinde almış olduğu şeklin belirlenebilmesinde ana eserler olarak kullanılmıştır. Türk modernleşmesinin tarihi süreci içinde, Osmanlı İmparatorluğu döneminin incelenmesinde Halil İnalcık'ın "**Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik ve Sosyal Tarihi I-II'nci Cilt**"ler adlı eseri ile konuya yönelik ilgili makaleleri ve Vedat Eldem'in, **Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik** adlı kitabı; Atatürk ilkelerinde Devletçilik ve Halkçılık ilkelerinin yorumlanmasında, 1927-1947 yılları arasındaki C.H.F. ve C.H.P.nin parti programları ve kurultay tutanakları ve TCKK'nın kendi söz ve demeçlerini içeren Enver Ziya Karal'ın **Atatürk'ten Düşünceler** adlı eseri esas alınmıştır. Türkiye'nin bugünkü ekonomik tablosu, TÜİK ve diğer kamu kurum ve kuruluşlarınca yayımlanan istatistikî veriler ile Mustafa Sönmez'in TMMOB Dergisinde yayımlanmış konu ile ilgili makalelerinden istifade ile ortaya konulmuştur. Az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelere gelişmiş ülkelere para ve mal aktarımının nasıl gerçekleştiği yönünde çalışmada ortaya konulan tez, Karl Marx'ın **Kapital** serisi çalışmalarının II'inci cildinin, basit yeniden üretimin incelendiği ve bir sanayi içinde para ve mal dolaşımının nasıl gerçekleştiğinin anlatıldığı bölümündeki açıklamaları yeniden yorumlanarak oluşturulmuştur. İlerleme teorilerinin karşılaştırılmasında, "**Karşıtların Çatışması**" teorisinin ortaya konulmasında temel çalışma olarak, Marxist diyalektik materyalist felsefe ile tarihsel materyalizm felsefesinin açıklandığı Georges Politzer'in **Felsefenin Temel ve Başlangıç İlkeleri** adlı eserlerinden faydalanılmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun yapısındaki bozulmalara ve bu bozulmalara karşı alınması gereken önlemlere dikkati çeken çalışmalar 1631 yılında Koçibey Risalesi⁵ ile başlamış ve o günden zamanımıza kadar bu konuda birçok Osmanlı bürokrat seçkinleri ve başkaları tarafından birçok tez öne sürülmüştür. Bunlardan birisi de Mustafa Sami Efendi'dir. 1838 yılında kaleme aldığı "Avrupa Risalesi" adlı eserinde Mustafa Sami Efendi, Avrupa uygarlığının üstünlüğünün başlıca nedenleri olarak Avrupa'da; müspet bilimlerde ilerlemelerin gerçekleştirilmiş, din özgürlüğünün başarılmış, geçmişinden aldığı ilhamların itişiyile yeni keşiflerin yapılmış, okuryazarlığın genelleştirilmiş, bilimde aydınlanmanın gerçekleştirilebilmiş olmasını göstermiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nda da bilimlerin gelişmesinin desteklenmesi halinde, ilerleme için gerekli olan ticaret ve sanayide, Avrupa'ya muhtaç olmaktan kurtulmanın mümkün olduğunu belirtmiştir⁶. 1631 yılından içinde bulunduğumuz 2017 yılına kadar geçen 386 yıllık süre içinde konuya ilişkin çalışmalarda, Mustafa Sami Efendi'nin ulaştığı sonuçlar neredeyse tekrarlanmış gibidir. Türkiye'de her alanda birçok gelişme sağlanmış olmasına karşın, ilk tezlerin üretilmesinin ve uygulanmaya başlanmasının üstünden uzun bir zaman geçmiş olmasına rağmen, henüz çağdaş uygarlık seviyesine ulaşamamış olunmasının; ya üretilen tezlerin ya da uygulamalarının doğru sonuçları yaratamadığını gösterdiğini söylemek mümkündür. Türk modernleşmesinin başarılabilmesi için konuya yönelik yeni bakış açıları kazandıracak perspektiflerin ortaya konulması zarureti, bu çalışmanın temel gerekçesini oluşturmaktadır.

Türk yazarların bir kısmı tarafından, Türkiye'nin çağdaş uygarlık seviyesine ulaşamamasının nedenleri olarak pek çok düşünce⁷ ileri sürülmüş olmasına karşın; daha önce ileri sürülen bu tezlerde ifade edilen birçok olumsuz hususun zamanla ortadan kalkmış olmasına (devasa şehirlerin ortaya çıkmış olması, bir burjuva sınıfının gelişmeye başlaması, Grek-Latin Kültürünü anlama konusunda alınan mesafe, kısmen

⁵ Ali Fuat Gökçe, "Osmanlı Klasik Döneminde İdari Reform Hareketleri: Koçi Bey Risalesi", **Yasama Dergisi Sayı:14**, Ankara 2010, s.66.

⁶ Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2014, s.201, 202.

⁷ Bu düşüncelerden bazıları olarak; şehirlerimizin oluşmaması, Bkz. Gökalp, **Türkçülüğün...**, s.71.; Burjuva sınıfının ortaya çıkmasının engellenmiş olması, Bkz. Kemal H. Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, Timaş Yayınları, İstanbul 2010; Grek-Latin kültürünü anlayamamış olmak, Bkz. Emin Türk Eliçin, **Kemalist Devrim İdeolojisi**, Ant Yayınları, İstanbul 1970, s.100.; Bilginler ve uzmanlar ordusu yetiştirememiş olmak, Bkz. Mümtaz Turhan, **Garphlaşmanın Neresindeyiz?**, Yağmur Yayınevi, İstanbul 1974, s.53,70, 71.; Eğitim sistemimizin yeterli olmaması ve İslam Dini'nin yanlış yapılan yorumlarının ilerlemeye engel olması sayılabilir.

de olsa bir bilginler ve uzmanlar kitlesi yetiştirmiş olmak, 183 üniversitenin faaliyette bulunması gibi gelişmeler) rağmen; hâlâ neden Türkiye'nin çağdaş uygarlık seviyesine ulaşamadığı sorusu popülaritesini sürdürmektedir. Bir yazarın kitabındaki; "...Nitekim eğitim, ulaşım olanakları, sanayi ve ticaretin teşviki konusunda her türlü önlemin alınması ve bunların büyük bir bölümünün gerçekleştirilmesine karşın bağımsız ekonomik gelişmeye ilişkin istenilen ölçüde yol alınamaması ...⁸" tespiti de bu düşünceyi destekler niteliktedir.

Özellikle son yıllarda, Atatürk İnkılâp ve İlkelerinin bir ideolojik temeli olmadığı ve Türkiye'nin çağdaş uygarlık seviyesine ulaşamamış olmasının ana sebebinin, Türkiye Cumhuriyeti'nin Kurucu Kadrosundaki fikir ve ideoloji eksikliği olduğu⁹ sıklıkla ileri sürülmektedir. Bu iddiaların; Türkiye Cumhuriyeti'nin Kurucu Kadrosu tarafından ortaya konulan kavram ve ilkelerin; günümüze kadar objektif yöntemlerle yapılmış olan bir çalışmaya dayandırılmamış olması nedeniyle ortaya atıldığı söylenebilir. Çalışmada, yeri geldiğinde çalışma konusuyla sınırlı olacak şekilde; özellikle halkçılık ve devletçilik ilkeleri başta olmak üzere Atatürk ilkelerinin açıklanmasına yönelik katkılar da yapılacaktır.

Gökalp sosyolojisinde, bir toplumda dayanışmayı sağlayacak olan "Solidarizm (Dayanışmacılık) İdeolojisi" bir neden değil, sonuçtur. Bazı yazarların solidarizmi, toplumsal yaşantının bir sonucu olmaktan çok nedeni olarak görmeleri, içine düştükleri en büyük hatayı oluşturmaktadır. Onların düşüncelerine göre; organik toplumlarda meslekler olacak ve bu meslekler insanları birbirlerine bağımlı kılacaklardır. Kumaşçı kunduracıya, kunduracı dericiye, derici hayvan yetiştiricisine vb., meslek ihtiyaçları açısından bağımlı olacaklar ve mecburen bir dayanışma içine gireceklerdir. Bu düşünce doğrudur, ancak ikincil derecededir. Birinci önceliğe sahip olan husus, öncelikle ülkede yaşayanlara, kendi yaşamlarını sürdürebilmeleri için ihtiyaç duydukları temel maddelere sahip olmalarını sağlayacak olan işlerin çeşitlenmesini ve sayılarının artmasını yani işlerin bölünmesi (işbölümü)ni sağlamaktır. Bir toplumda birincil olarak dayanışmayı sağlayan da budur. Ancak bu sağlandıktan sonra meslekler arası bağımlılıktan kaynaklanan dayanışmadan bahsedilebilir. Bu çalışmada, ideolojinin yaratıcısı olan

⁸ Çavdar, a.g.e., s.182.

⁹ Eliçin, a.g.e., s.90-107.

Emile Durkheim ve bu ideolojiyi Türk düşünce sistemine taşıyan Ziya Gökalp'in eserlerinde yer alan bilgilere müracaat edilerek, "Dayanımcılık (Solidarizm) İdeolojisi"nin anılan şahıslarca ifade edilmiş olandan farklı şekilde, birçok yazar tarafından yorumlandığı ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Çalışmada, uygarlaşmayı Batı'ya özgü olan vasıfları benimsemeyen gerçeğe geçirmenin mümkün olamayacağı; gerek dinleri, gerek Asya Tipi Üretim Tarzını terk edememeleri, gerekse Batı ülkelerinin uygarlaşmak için sahip oldukları zihniyete ulaşmalarının mümkün olamayacağı ileri sürülerek, Doğu ülkelerinin modernleşme süreçlerinde Batılı ülkelerin himayesi altında bir çevre ülke konumunda bulunmalarının zorunlu olduğu şeklindeki bazı yabancı yazarlar tarafından dile getirilen düşüncelerin yanlışlanabilirliği de sınırlanacaktır¹⁰.

Çalışma sürecinde karşılaşılan en büyük güçlüğü, Batı tarihi süreciyle Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı İmparatorluğu'ndan başlamak üzere günümüze kadar olan tarihi sürecinin, burjuvazi ve rekabet kavramlarının modernleşmeye olan etkileri kapsamında karşılaştırılmalı olarak incelendiği bir çalışmanın daha önce yapılmamış olması teşkil etmiştir. Dolayısıyla çalışmada, "Buğday Üretmeden Ekmek Tüketen İnsan", "Evcilleştirilmiş Burjuvazi" gibi yeni kavramların tanımlanmalarının yapılması gerekli görülmüştür. Ayrıca çalışmada önemli bir yer işgal eden gelişmekte olan ülkelere gelişmiş ülkelere para ve mal aktarımının nasıl gerçekleştiği konusunda bu güne kadar üretilmiş olan teoriler yeterli görülmemekle, anılan konuda yeni bir teorisin geliştirilmesine ihtiyaç hissedilmiştir. Alışılmış klasik tarih araştırmaları metodunun dışına çıkılarak, "*Kavramlar tarihle doğrulanmaya çalışılmayacak, bunun yerine, doğru oldukları ortaya konulmuş olan kavramlar tarihte aranacaktır.*" ilkesinden hareketle çalışmada ileri sürülen temel tezler, "Çağdaş uygarlık seviyesine ulaşamaması" genel sorunu içerisinde; rekabetin toplumsal yaşamdaki yeri ve başta burjuvazi olmak üzere toplumsal gruplar arasındaki rekabet ilişkileri ile bu ilişkilerin uygarlığın yaratılmasına olan etkileri, sosyoloji ve ekonomi disiplinlerinden; Batı uygarlık süreciyle karşılaştırmalı olarak Türk modernleşmesinde burjuvazi ve rekabetin gelişimi ve toplumsal ihtiyaçların değişimi ise tarih disiplininden istifadeyle incelenmiştir. Bu

¹⁰ Az gelişmiş ülkelerin kalkınması yönünde, gelişmiş ülkelerde üretilen teoriler için Bkz. Gülten Kazgan, **İktisadi Düşünce**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1993, s.248-268.

husus, her üç disiplin tarafından ayrı ayrı olarak ortaya konulmuş düşüncelerin bir araya getirilerek anlamlandırılmasında ayrı bir güçlük meydana çıkmasına neden olmuştur. Batı literatüründe “Çağdaşlık, çağcılık, modernlik, asrılık, muasırılık”, “Medeniyet, uygarlık”, “Kültür” kavramları ve Batı’nın uygarlık tarih süreci ilgili olarak çok fazla eser ve bu eserlerde ifade edilmiş çok farklı düşüncelerin varlığı¹¹; tam tersi olarak, yine aynı literatürde “Burjuva” kavramı ve onun tarihi ile ilgili kısıtlı sayıda eserin bulunması, çalışmada söz konusu kavramların Batılı bakış açısıyla anlamlandırılmasında bir sınırlılık oluşturmuştur. Benzer şekilde, özellikle “Türk Burjuvazi” ile ilgili kısıtlı sayıda araştırmanın yapılmış olması, Türk burjuvazisinin tarihinin ortaya konulmasında benzer sınırlamalarla karşılaşılmasına neden olmuştur. Yapılmış olan çalışmaların çoğunluğunun, toplumlardaki devrimlerin sınıflar arası mücadelelerden kaynaklanan dönüşümlerden meydana geldiği düşüncesine dayandırılarak üretilmiş olması ve bu çalışmadaki incelemelere de dayanak teşkil etmiş olan, toplumsal devrimlerin nedenlerini üretim tarzları içindeki karşıtlıkların oluşturduğu düşüncesi paralelinde üretilmiş çok fazla eser ve tezin bulunmayışı başka bir sınırlılık olarak ortaya çıkmıştır. Çalışmada elde edilen veriler doğrultusunda, Atatürk İlkelerinden özellikle Halkçılık İlkesi, alışılmış olandan farklı bir şekilde yeniden anlamlandırılmıştır. Bazı çevreler tarafından bir tabu olarak kabul edilen, Adam Smith’in, “Kâr elde etmek için kendi çıkarları peşinden koşan burjuvazinin, aynı zamanda toplumun çıkarlarına da hizmet edeceği” düşüncesinin geliştirmekte olan ülkeler için geçerli olmadığı gösterilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmada özgün olarak ortaya konulmaya çalışılan bütün bu ve diğer yeni kavram ve teorilerin yanlışlanabilirliği üzerine, yeni çalışmaların yapılmasının gerekli olduğu söylenebilir. Her ne kadar Türk toplumu esas alınarak üretilmiş olsa da, çalışmada ileri sürülen tezlerin, bünyesinde bir burjuvazi ile üyeleri arasında rekabet olan ekonomik sistemi benimsemiş herhangi bir toplum için de geçerli olacağı belirtilebilir.

Bir problemi bilimsel bir çalışmayla çözmeye iddiasında olanların; “Gerçeklik” ve “Doğruya ulaşma” konularında bir fikir ve metot sahibi olması gerekir¹². Çalışma

¹¹ Çağdaşlaşmanın incelenmesi üzerine bir kaynakça denemesi için Bkz. C.E. Black, **Çağdaşlaşmanın İtici Güçleri**, Çev. M.Fatih Gümüş, Verso Yayıncılık, Ankara1989, s.171, 192.

¹² Fındıkoğlu, Fransız filozofu Bergson’a atfen, “Her mütefekkirin bir veya birkaç cümle içinde toplanacak bir dünya görüşü, bir âlemi terakki tarzı, bir cihan ve hayat düşüncesi bulunduğunu, bütün

sonunda ulaşılacak tezin doğruluğu hakkında bir fikir edinilebilmesi için, inceleme konusunun kapsamı dışında olması nedeniyle bir tartışmaya girilmeden, çalışmada gerçeklik ve doğruluğa ulaşmak için kullanılan metodun açıklaması aşağıda sunulmuştur.

“Bilim doğanın keşfi ve açıklanmasıdır¹³.”. “... Tüm bilimsel yaklaşımlar *bilimsel yöntem* genel yaklaşımı kapsamındadır ve tüm (bilimsel) disiplinlerin hedefi doğayı keşfetmek ve anlamaktır¹⁴.”. “Genelde herhangi bir bilimsel teori, doğanın kesin ifadelerini sağlayan özel, formel bir çeşit dil olarak görülebilir. Bilimsel teoriler, gözlemlenebilir doğanın her disiplin alanında doğal içeriğini ifade etmek için, her disiplin topluluğu tarafından anlambilimsel olarak geliştirilen özel dillerdir¹⁵.”.

“Fiziksel şeylerin bilimsel gösteriminde uzay ve zaman iki temel düşüncedir. ...Newton mekaniğine göre üç boyutlu bir vektör uzayında (uzunluk, genişlik ve derinlik), görelî fiziğe göre ise dört boyutlu bir vektör uzayında yaşıyoruz (uzayın üç boyutu ve dördüncü bir boyut zaman). Belirli bir uzayda fenomenel¹⁶ (görüngüsel) olarak gözlemlenen herhangi bir objenin konumu, uzayın bir referans çerçevesinde (X, Y, Z) bir uzamsal koordinat sayı setiyle (x, y, z) matematiksel olarak tanımlanabilir. ...Objelerin uzayda olağandışı bir şekilde ve aynı anda var olmasına ek olarak, varlıklar zaman içinde uzayda yerlerini değiştirir. Fenomenin mekanik tanımlanmasındaki uzamsal tarife zamansal bir tarif, yani objelerin uzaydaki hareketi anlamına gelen kinematîğin eklenmesi gerekir¹⁷.”. “Fizik, kimya ve moleküler biyoloji disiplinlerindeki tüm modern fiziksel bilimler ve yaşam bilimleri dış doğa dünyasında var olan maddî objeleri uzamsal ve zamansal tanımlamayla açıklar. ...Algılanan bir objenin gerçek ve aklın dışında olduğunun garantisi, o objenin uzay ve zamanda diğer maddî objelerle etkileşiminin algılanabilmesidir¹⁸.”. Eğer doğa bilimleri alanında bir problem üzerinde

sistemine bunun hâkim olacağını söyler.” demektedir. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, **Karl Marx ve Sistemi**, Ötügen Yayınevi, İstanbul 1975, s.199.

¹³ Frederick Betz, **Teknolojik Yenilik Yönetimi**, Çev. Pınar Güran, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, Ankara 2010, s.4.

¹⁴ Betz, a.g.e, s.37.

¹⁵ Betz, a.g.e, s.444.

¹⁶ “Fenomen: Bilimsel olarak nitelenebilen ve açıklanabilen bir obje veya gözlemlenebilir bir olgu olarak tanımlanır.”, Bkz. Betz, a.g.e, s.432.

¹⁷ Betz, a.g.e, s.434-436.

¹⁸ Betz, a.g.e, s.462.

çalışılıyorsa, yani problem uzayda x , y ve z koordinatları ile yer kaplayan nicel bir nesneyle ilgiliyse, o zaman başlangıçta problemin çözümü için tasarlanan şey ile ulaşılan sonuç arasındaki benzerliklerle farklılıklar, sonuca ulaşılan an itibariyle gözlemlenebilirler. Dikey olarak havalanabilecek ve inebilecek, yatay olarak hareket edebilecek, 15 kişi taşıma kapasiteli, saatte 150 km yol alabilecek bir araç tasarlanmışsa ve sonuçta bu nitelikleri karşılayan bir taşıt yapılmışsa, başlangıçta düşünce halinde olan bir şey bir gerçeğe, bir helikoptere dönüştürülmüştür. Yapılan şey *doğal bir fenomenin evrelerinin manipüle edilerek (değiştirilip uyarlanarak), bir amaç için sistemli bir mantığa ulaşılmasıdır*. Helikopter, havadan ulaşım amacının sağlanması için, doğal bir fenomen olan hava akım fiziğinin, aracın kalkışını sağlayacak şekilde yatay bir kanat oluşturmak amacıyla değiştirilmesi ve uyarlanması sonucu ortaya çıkmıştır¹⁹. Helikopterin bir hava aracı olarak ortaya çıkmasında; doğal bir fenomen olan hava akım fiziğinin bulunmuş olması, havadan ulaşımın bir ihtiyaç olarak hissedilmesi, hava akım fiziği fenomenini ihtiyaca yönelik şekilde değiştirip uyarlayabilen yetenekte insanların varlığı önemli esaslar olarak ortaya çıkmaktadır.

Eğer olgular alanındaki bir problem üzerinde çalışılıyorsa, o zaman uzayda x , y ve z koordinat sayı sistemleriyle açıklanamayan; din, ahlak, ekonomi vb. nitel şeylerle uğraşılıyor demektir. “Bütün toplumsal olgular, ülkülerden ya da onların hafif dereceleri olan ortak tasarımlardan doğar²⁰.” ve fiziksel şeyler gibi insanlar tarafından tasarlanırlar. Toplumsal olgular koordinat sayı sistemleriyle açıklanamamaları nedeniyle, problemin tasarlanan çözümüne ulaşıldığı an itibariyle, sonucun doğruluğu hakkında kesin olarak bir yargıya varmak imkânı ortadan kalkar, çünkü çözüm için tasarlanan şeyin gözlemlenmesine imkân sağlayan ve yalnızca nicel şeyleri kavrayabilen duyu organları devre dışı kalır. O zaman “Konusunu olguların oluşturduğu sosyal bilimlerde problem çözümlerinde gerçeğe ve doğruya nasıl ulaşılacaktır?” sorusu ortaya çıkar.

Eğer bir şeyin gerçekliği hakkında uzayda yer kaplamış olması nedeniyle bir hüküm verilemiyorsa, o zaman *gerçekliğin tek doğrulayıcısı olarak “zaman” kalmaktadır*.

¹⁹ Betz, a.g.e, s.76.

²⁰ Gökalp, “Türkçülüğün ...”, s.82; Ayrıca, “...Herhangi bir küçük ya da büyük anlamlı sistem önce yaratıcısının zihninde oluşur. Sistemin tam olarak tasarlandığı an, doğumunun ilk aşamasının başlangıcıdır.”, Pitirim A. Sorokin, **Bir Bunalım Çağında Toplum Felsefeleri**, Çev. Mete Tuncay Bilgi Yayınevi, Ankara 1972, s.195.

Olguların uzaysal konfigürasyonu mümkün olmadığından, sosyal olgular ve bunlardaki değişim, zamansal olarak konfigürasyonu tanımlanmış olgu arasındaki farklılıkların ortaya konulması suretiyle tanımlanabilir. Ancak zamanın insanlar tarafından geçmiş ve geleceği, içinde bulunulan andan ayırt etmek için yaratılmış bir kavram olduğu göz önünde bulundurulduğunda²¹; sosyal olgularda gerçeklik, zaman içinde insanın tasarladıkları ve bu tasarımların hayata geçirilmeleri için yapılan uygulamalarla sınanacak, yani insanlığın tarihinde var olacaktır²². “Deneyimler hayatın parçalarıdır veya *var oluş* olarak *gerçekliktir*”²³. “Toplum ilmi..., aile, site ve millet gibi temalar veya kadrolar üzerinde çalışır. Onun geçerliliği tahminidir ve ihtimaliyete bağlıdır, öyle ki o, felsefenin ve tarihin ispatına bağlı bulunmaktadır”²⁴. “Tarihsel konular hiç dikkate alınmaksızın üçgenler belki açıklanabilir, ama “uygarlık” ve “kültür” gibi kavramlar anlatılamaz”²⁵.

Bu aşamada başka bir soru ortaya çıkmaktadır, “Tarihte bulunan ve gerçek olduğu belirlenen şey doğru mudur?”. İnsanın tasarımları ile bu tasarımların uygulamaları söz konusu olduğunda, onun iradesi yani çeşitli alternatifler arasından karar vermek için seçim yapması gündeme gelir²⁶. İradenin kullanılması, hem tarihte kararlar almış olan insanlar hem de geçmişte alınmış olan bu kararları bugün sorgulayan insanlar için geçerlidir. İnsanın kendisi dışında hangi koşullardaki değişim sonucu ortaya çıkan ihtiyaçlara ait duygu ve düşünceler, insanın tasarımlarını ve iradesini etkilemiş ve bugün de etkilemektedir? Geçmişte tasarımlarını oluştururken ve iradesini kullanırken insanın içinde bulunduğu kendisinin dışındaki çevrenin koşulları, bu koşulların

²¹ Georges Politzer, **Felsefenin Başlangıç İlkeleri**, Çev. Hasan Erdem, Neden Kitap Yayıncılık, İstanbul 2012, s.179.

²² “Tarih sadece insan hayatının doğal çerçevesi değildir; insan tarihin bir ürünüdür. Tarihten kopardığımızda, zaman-dışı, sabit ve hareketsiz bir şey olarak kavramaya çalıştığımızda, insanı gerçek doğasından koparırız.” Durkheim, **Introduction A La Morale**, Revue-Philosophique, c.89, 1929, s.89’dan aktaran, Anthony Giddens, **Kapitalizm ve Modern Sosyal Teori**, Çev. Ümit Tatlıcan, İletişim Yayınları, İstanbul 2013, s.176.

²³ Betz, a.g.e, s.473.

²⁴ Julien Freund, **Beşeri Bilim Teorileri**, Çev. Bahaeddin Yediyıldız, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1997, s.10.

²⁵ Norbert Elias, **Uygarlık Süreci Cilt-1**, Çev. Ender Ateşman, İletişim Yayınları, İstanbul 2004, s.77.

²⁶ René Descartes, **Felsefenin İlkeleri**, Çev. Mehmet Karasan, M.E.B.lığı Devlet Kitapları Müdürlüğü, İstanbul 1967, s.48-55.; “...Sosyal bilimlerin temel hedefi tarihsel olguların niçin o şekilde ortaya çıktıklarını anlamaktır. Ancak bu hedef somut gerçekliğin sonsuz karmaşıklığından soyutlamalar yapmayı gerektirir. ...Gerçeklik sonsuz sayıda bölünebilir gerçeklik içerir. ...Bilimsel bir analiz biçimi, her tür bilimsel bilgi sistemi, ister doğa bilimlerinde ister sosyal bilimlerde olsun, gerçekliğin sonsuzluğunda seçim yapmayı gerektirir.” Max Weber’den aktaran Giddens, a.g.e., s.224.

oluşturduğu duygu ve düşünceler ile o tasarım ve iradenin doğruluğunu bugün ortaya koymaya çalışan insanın içinde bulunduğu koşul, duygu ve düşüncelerin, tarihte var olan gerçekliğin doğru olarak algılanmasında çok önemli etkileri olduğu söylenebilir. Geçmişte atom bombasını tasarlayan ve kullanılmasına karar veren iradenin algısıyla bugün bir Japon vatandaşının veya hümanist düşüncelere sahip olan bir insanın bu iradeyi algılamaları arasında farklılık olması elbette kaçınılmazdır²⁷.

Tarihte bulunan verilerin diğer disiplinlere uyarlanmasında bütün olayların “Volksgeist²⁸”in ürünleri olduğu, ayrıca duygu verilerinin doğrudan doğruya algılanmayışı²⁹ ve insan düşüncesinin tarihselliği³⁰ hususları da tarihte bulunan gerçek verilerin doğruluğunun değerlendirilmesinde göz önünde bulundurulması gereken önemli diğer hususlardır. Bu çalışmada benzer hatalara düşmemek için, *kavramlar tarihle doğrulanmaya çalışılmayacak, bunun yerine, doğru oldukları ortaya konulmuş olan kavramlar tarihte aranacaktır*³¹.

Bu düşünceden hareketle, Descartes’in “... apaçık olmayan bir ilkeden çıkarılan neticelerin hiçbiri apaçık olamaz, her ne kadar bu neticeler apaçık bir şekilde çıkarılmış olsalar da³².” ifadesinde anlamını bulduğu şekliyle; tarihte aranılan şey ne kadar apaçık bir ilkeden çıkarılmış olursa, tarihten edinilen sonuçların da apaçık olma ihtimalinin o kadar yüksek olacağı söylenebilir. Dolayısıyla, tarihte aranılacak şeyin doğruluğunun, araştırma başlatılmadan önce apaçık bir ilkeden çıkarılarak ortaya konulması gerekir.

²⁷ İrade ve iradenin kullanılması hakkında geniş bilgi için Bkz., Ayn Rand, **İhtiyacımız Olan Felsefe**, Çev. Nejdet Kandemir, Plato Film Yayınları, İstanbul 2005, s.42-59.

²⁸ “Volksgeist, her halkın veya her milletin hususi ruhu demektir, öyle ki; ilmi bir inceleme ancak tarihi olabilir, şu anlamda ki; söz konusu ürünleri, her seferinde nazarı dikkate alınan halkın (Roma halkının, Cermen halkının, vs.) tarihi gelişmesiyle şartlanmış hususi gelişmeleri içinde tahlil etmek gerekir.”, Freund, a.g.e, s.17.

²⁹ “Dış dünya ile olan ilişkilerimiz doğrudan bir ilişki değildir, bu açıdan, biz ancak düşünce kategorilerinin bize gösterdiklerini algılarız.”, Şerif Mardin, **İdeoloji**, Turhan Kitabevi, Ankara 1982, s.79.

³⁰ “Her devre ve kültür kendi özelliğini taşıyan bir dünya görüşü geliştirir.”, Mardin, a.g.e., s.79.

³¹ “İnsan (tarihte) ne aradığını bilmezse, ne bulduğunu da bilemez.”, Bkz. Claude Delmas, **Avrupa Uygarlık Tarihi**, Çev. Nihat Önel, Varlık Yayınları, İstanbul 1973, s.8.; Elias yaptığı çalışma için, “Uygarlaşma süreci hakkındaki bu incelemenin pragmatik çabalardan ayrıldığı nokta, öncelikle, nelerin olması gerektiğine ilişkin tüm arzu ve talepleri geri plana atarak, var olanın geçmişte ne olup şimdi ne olduğunu, hangi şekilde ve hangi nedenlerden dolayı o zamanki ve şimdiki halde olduğunu saptamaya çalışmasıdır. *Teşhisi tedaviye değil, tedaviyi teşhise bağımlı kılmak* daha doğru göründü.” demektedir. Bkz. Norbert Elias, **Uygarlık Süreci Cilt-2**, Çev. Erol Özbek, İletişim Yayınları, İstanbul 2004, s.304.

³² Descartes, Felsefenin İlkeleri, s.11.

Bir tarihçinin, apaçık ilkelerin belirlenmesinde yardımcısı ise yine doğa bilimleridir. Tarihte aranılan apaçık ilkelerin belirlenmesi düşüncesi, Frederick Betz'in teknoloji üretimi için ortaya koyduğu ve yukarıda bahsedilen; 1) *doğal fenomen*, 2) *doğal evrelerin manipülasyonu (değiştirilmesi ve uyarlanması)* ve 3) *insan amacının sistemli mantığı çözümlemesi formülasyonuna tekrar dönmeyi gerektirir*³³.

Her sosyal bilim alanında olduğu gibi bu çalışmada da, problemin çözümü için gerçekler tarihte (zaman içinde insanlar tarafından üretilen tasarımlarda ve bu tasarımların uygulanışında) aranacak ve sosyal alanda yapılan her çalışmada olduğu gibi bu çalışmada da, sonuçta problemin çözümü için ulaşılan tezin doğruluğu, uygulandığı takdirde, gelecek zamana (ki; bu zaman da bir zaman sonra tarih olacaktır) bırakılacaktır.

300 yılı aşkın bir süreyi içeren Türkiye'nin çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak için gösterdiği çabalardaki başarısızlığın, bu çalışma ile ortaya konulacak olan ana nedeninin ortadan kaldırılması suretiyle, Türkiye Cumhuriyeti'nin hızlı bir uygarlaşma sürecine girerek çağdaş uygar ülkeler saflarında kısa bir süre içinde yerini alabileceği ve böylece uygarlaşmasını kısa sürede tamamlayarak post-modern düşünceleri sağlıklı bir şekilde tartışma ve sonuçlandırma şansına da sahip olacağı söylenebilir. Aksi takdirde ekonomik başarısızlığın ve post-modern düşüncelerin, uygarlaşma sürecini tamamlayamayan Türkiye'yi büyük bir yıkıma sürükleyeceği ve uygarlık yolunda verimsiz geçecek olan her günün, modern emperyalist uygulamalarının son aşamasına ulaşmış bulunan gelişmiş ülkelere planlanan acı sona doğru Türkiye Cumhuriyeti'ni hızla bir adım daha yaklaştırmakta olduğu belirtilebilir.

³³ Betz, a.g.e., s.76.

1. BÖLÜM

REKABETİN UYGARLIK SÜRECİNDEKİ YERİ VE SÜRECE OLAN ETKİSİNİN BELİRLENMESİ

1.1. UYGARLIK SÜRECİNİN TANIMLANMASI VE BİR UYGARLIK SÜRECİ ŞEMASININ ORTAYA KONULMASI

“...Dilin önemi ...dilin bireyi diğer bireylerin bakış açısını almaya, ortak bakış açısından bakmaya ...zorlamasından kaynaklanır. ...Dil, insanların ...algı, anlayış, sorgu ve kararlarını paylaşabilmelerini ve beraber hareket edebilmelerini sağlar³⁴.” . Dolayısıyla kavramlara ortak bir bakış açısıyla bakılabilmesi ve kavramlarda aynı anlayış, sorgu ve kararların paylaşılabilmesi için; bölümün başlangıcında, farklı düşünürler tarafından farklı anlamlar yüklenmiş bulunan “Çağdaşlık, çağcılık, modernlik, asrılık, muasırılık”, “Medeniyet, uygarlık”, “Kültür” gibi kavramlara, herhangi bir tartışmaya girmeksizin, bu çalışmada hangi anlamların yüklendiğinin açıklanması gerekli görülmüştür. Ayrıca “Burjuva, Sermayedar, Anamalcı, Girişimci”, “İlerleme” gibi çalışmanın ana kavramlarının içerikleri de bölümler içinde yeri geldiğinde tartışılacaktır³⁵.

Uygarlık da, kültür de³⁶ toplumsal hayatın çeşitli bölümlerini (Dinsel hayat, ahlaksal hayat, hukuksal hayat, kurgusal hayat, sanatsal hayat, iktisadi hayat, dilsel hayat, bilimsel hayat) içine alırlar. Uygarlık; bilgilerin bileşiminden oluşur, bir yöntem vasıtasıyla ve bireysel istemler tarafından yaratılır, öykünme yoluyla bir ulustan öteki ulusa geçebilir, yani uluslar arasındır³⁷. Uygarlık insanlar tarafından her türlü alanda (fiziksel, sosyal, siyasal, ekonomik, hukuksal vb.) gerçekleştirilen buluş, icat ve

³⁴ Betz, a.g.e., s.474.

³⁵ “Kelimelere açık, özel anlamlar yüklemelisiniz. Bu bir ön şarttır ve eksikliğinde ne herhangi bir kritik hüküm verilebilir ne de herhangi bir düşünme mümkün olabilir. Tüm felsefi aldatma oyunları sizin kelimeleri kabaca bir genellemeyle kullanıyor olmanıza dayanır.”, Bkz. Rand, İhtiyacımız..., s.31.

³⁶ “Uygarlık” ve “kültür” kavramlarının Batılı ülkelerde ifade ettikleri anlamlar ile bu anlamların tarihsel süreç içinde oluşumları hakkında geniş bilgi için Bkz. Elias, Cilt-1, s.73-82, 104-142.; ayrıca çeşitli düşünürlerin kültür ve uygarlıkların oluşumu hakkındaki düşünceleri için Bkz., Sorokin, a.g.e., 21-231

³⁷ Gökalp, Türkçülüğün..., s.44-52; “Uygarlık kavramı uluslar arasındaki farkları belirli bir ölçüye kadar göz ardı eder, bütün insanlara ait olan ya da bu kavramı kullanan kişilerin duygularına göre bütün insanlara ait olması gereken şeyleri anlatır.”, Bkz. Elias, Cilt-1., s.75.

keşifleri kapsar ve bunların yaratılma sürecini içerir. Yerçekimi kanunu, hareket kanunu, suyun kaldırma kuvveti kanunu, Mendel kalıtım kanunu vb. gibi buluşlar; ateş, tekerlek, uzun mesafeli at koşum malzemeleri, yazı, matbaa, buhar makinesi, para vb. icatlar; Ümit Burnu, Amerika Kıtası, Güney ve Kuzey Kutupları vb. keşifler uygarlığın birer parçasıdır. Buluş, icat ve keşiflerin harekete geçiricileri gerek bireyin (ün, şöhret, zenginlik, hırs vb.) gerekse toplumun ihtiyaçlarıdır. Buluşlar bilimsel alanlarda, icatlar buluşlardan istifadeyle teknolojik alanda, keşiflerse coğrafi alanda yaratılan yenilikleri kapsarlar.

“Kültür ise; toplumsaldır yani ulusaldır, öykünülerek başka uluslardan alınmaz. Ancak herhangi bir toplum diğer ulusların uygarlıklarından birçok kurumu alabilir ve bu kurumlardan etkilenebilir. Kültür; bir yöntem vasıtasıyla ve bireysel istemlerle oluşmamıştır, yani icat edilmiş değildir, toplumdaki duyguların bileşimidir³⁸.”

Gelenek, geçmiş uygarlık tarafından yaratılmış olanlardan kendisini koruyarak, günümüze kadar gelenleri; uygarlık, gelenekle çözümlenemeyen, yeni ortaya çıkan her türlü ihtiyacı gidermek için, ihtiyacı hissedenler (bireyler ve toplumlar) tarafından yapılan veya alınan yenilikleri; çalışmanın başlığında da yer aldığı üzere modernlik, uygar olanın bir toplumda gelenek olanda meydana getirdiği değişimin sürecini³⁹; kültür ise, toplum tarafından yapılan sentez sonucunda ortaya çıkan gelenekle uygar olanın birlikteliğini⁴⁰ ifade ederler. Bu tanımlardan yola çıkarak, Sümer uygarlığı denildiği zaman, yazıyı icat etmiş olmalarının anlaşılması gerektiği ve yazı kullanılmaya devam ettiği sürece, yok olduğu söylenenin Sümer uygarlığı değil yalnızca Sümer toplumu olduğu; Sümer kültürünün ise, Sümerlilerin yok oldukları an itibariyle donup kaldığı ifade edilebilir. Kamyonun uygarlığın yarattığı bir araç olduğu, kamyonun kasası üzerine yazılan deyişlerin ise Türk kültürünü ifade ettiği, yine yaya şeridi

³⁸ Gökalp, *Türkçülüğün...*, s.44-47.

³⁹ Black modernleşmeyi, “Eğer bir tanım gerekliyse, “çağdaşlaşma” tarih boyunca gelişmiş kurumların insanın bilgisinde görülmemiş artışı yansıtan (ki, bu husus bu çalışmada “uygarlık” olarak tanımlanmıştır.) ve hızla değişen işlevlere uyarlanma süreci olarak tanımlanabilir.” şeklinde ifade etmektedir. Bkz. Black, a.g.e., s.18.

⁴⁰ “Örfüadât kuşkusuz değişir, ama bu değişme, yeniden vücuda gelen şey, eskisi ile yenisinin kaynaşmış yeni bir terkidir.”, Bkz. Halil İnalcık, “*Türkiye Cumhuriyeti ve Osmanlı*”, **Doğu Batı Dergisi Sayı:5**, Ankara 1998, s.11.

uygulamasının trafikte uygarlık tarafından yaratılan bir kural olduğu, bir sürücü olarak bu kurala çoğunlukla uymamanın, Türk kültürünün bir ifadesi olduğu söylenebilir⁴¹.

Bazı yazarlar tarafından kültür ve uygarlık kavramları arasında bir ayırım yapılmamış olunmasına karşın, bu çalışmada Gökalp gibi, kültür ve uygarlık iki ayrı kavram olarak ele alınmıştır. Atatürk ve Durkheim'in medeniyet ve kültür ayırımı yapmamış olmalarına karşın, Gökalp'in söz konusu ayırımı yapmış olmasına dayandırılarak, Atatürk, Durkheim ve Gökalp arasında derin düşünce ayrılıkları bulunduğu tezi ileri sürülmüştür. Durkheim'in "Toplumsal İşbölümü" adlı eserinde, "Kültür" kelimesi bir veya iki yerde geçmesine rağmen O'nun, "Ortak vicdan" ve "Ortak bilinç" kavramları incelendiğinde⁴², bunların kültürün tanımları oldukları açıkça görülebilecektir. Durkheim'in aynı eserinde hiç kapitalizm ifadesi de yer almazken, kitabın tamamı, kapitalist sistemle ilgilidir. Keza Atatürk'ün bir ideolog olarak, geçmişte medeniyetin yaratıcısı olduğunu bildiği Türk kültürünün, gelecekte de medeniyetin yaratıcısı olacağını belirtmek amacıyla ifade etmiş olduğu tek bir cümleyi örnek göstererek, O'nun kültür ve medeniyet ayırımı yapmadığını söylemek de gerçeği yansıtmamaktadır.

⁴¹ "Her uygarlık üst sisteminin büyük önermeleri ya da baş sembolleri yahut felsefi varsayımları farklı olduğu; her kültür sistemi içine sindirdiği ve reddettiği şeyler bakımından seçici olduğu ve (ister bilim, felsefe, din, edebiyat, müzik olsun, ister küçük bir araç, hukuk ya da ahlak, toplum, ekonomik ya da siyasal örgütlenme biçimi) her kültür olgusu bir kültürden ayrı bir öncüle dayanan bir başkasına geçtiği zaman bir değişim geçirmek zorunda olduğu için, her türlü "zihin ürünü" böylelikle de her uygarlık ya da üst sistem tarafından kendi yolunca koşullanır, biçimlenir ve kalıplanır.", Bkz. Sorokin, a.g.e., s.254.; "...Temelinden farklı her kültür ya da uygarlık üst sisteminin kendi doğruluk, güzellik ve iyilik sistemi vardır.", Bkz. Sorokin, a.g.e., s.255.

⁴² Durkheim, "Ortak vicdan" ve "Ortak bilinç" kavramlarını: "*Her toplum, içinde barındırdığı insanlar üzerine, kendi özel yapısına göre bir vicdan anlayışı oluşturur ve toplumdaki herkes vicdanını bu anlayışa göre tasarlar.* Bu yüzden de her ulusun kendi özellikleri ile bağlantılı bir **ahlak felsefesi** vardır." Bkz. Emile Durkheim, **Toplumsal İşbölümü**, Çev. Özer Ozankaya, Cem Yayınevi, İstanbul 2006, s.451-452.; "Her ne kadar işbölümünün gelişmesi ve işbölümünden kaynaklanan dayanışmanın artması **ortak bilincin** zayıflaması ile mümkün oluyorsa da, *toplumda yaşamaktan kaynaklanan vazgeçilemeyecek benzerlikleri içeren bu ortak bilincin* de muhafazası zaruridir. Dolayısıyla, dinin hukukun dışında tutulması, gelenek, örf ve adetlerin yani **ortak bilincin** zayıflaması; *din, gelenek, görenek, adet ve ahlakın* tamamen ortadan kalkması gerektiği anlamını taşımaz." Bkz. a.g.e., s.210.; "Gerçekte *her toplum*, bütün insanları kapsar gibi görünen bu "*insan türü*" üzerine, kendi özel yapısına göre bir **anlayış** oluşturur. Herkes de onu kafasında bu **anlayışa** göre tasarlar. Düşünce gücü ile kendisini çevresindeki düşüncelerin etkisinden koruyabileceğine inanan ahlakçı bile bunu başaramaz; çünkü kendisi o düşüncelerin damgasını yemiştir ve ne yaparsa yapsın, ulaştığı bütün sonuçlarda bulacağı şey o düşüncelerdir." Bkz. a.g.e., s.451.; ifadeleri ile açıklar. Bu ifadeler aynı zamanda, "Kültür" kavramının genel olarak tanımlanması yapılırken de kullanılan ifadelerdir. Dolayısıyla bir toplumun kültürü; o toplumun üyelerinin ortak bilincinden oluşan, ortak vicdanıdır ve toplumda işbölümünün ilerlemesiyle ortak bilincin zayıflamasına karşın, her toplumun kendi özel yapısına göre kendi insanları üzerinde oluşturduğu anlayış ve bu anlayışa göre oluşturulan tasarımların toplamı olan kültür muhafaza edilir ve ortadan kalkmaz, çünkü toplumun bütün üyeleri hatta kültürün değişimine öncü olacak ahlakçı dahi bu kültürün ortaya koyduğu düşüncelerin etkisinden kendisini kurtaramaz.

Atatürk'ün kültür ve medeniyet ayrımı yaptığını gösteren yüzlerce ifadesi bulunabilir ki, “Çağdaş uygarlık (Neden kültür değil de, uygarlık?) seviyesi üstüne çıkmak” olarak ifade edilmiş olanı, en bilinenidir.

İnsanlık ihtiyaçlarının bir kez bulunan çözümlerle giderilemediği ve ihtiyaçların sürekli ve her defasında çeşitlenerek, değişik bir şekilde ortaya çıktığı göz önünde bulundurulduğunda, uygarlığın bir seferlik ve anlık olmaktan çok bir süreci içerdiği belirtilebilir. Bu durumda, yeni ortaya çıkan her türlü ihtiyacı gidermek için, ihtiyacı hissedenler tarafından yapılan her yeniliği de, teknolojik yenilik⁴³ olarak adlandırmak gerekecektir. Bu durumda uygarlık sürecinin; ihtiyaçların ortaya çıkması, ihtiyaçların hissedilmesi ve ihtiyaçların giderilmesi için teknolojik yeniliğin gerçekleştirilmesi, ihtiyaçların değişmesi ve yeni beliren ihtiyaçların hissedilmesi ve bu ihtiyaçları giderecek bir başka teknolojik yeniliğin gerçekleştirilmesi şeklinde devam ederek giden bir süreç olduğu ve uygarlığın, bu süreç içinde oluşturularak biriktirilen bilgiler sayesinde ulaşılan yetkinlik seviyesini ifade ettiği söylenebilir.

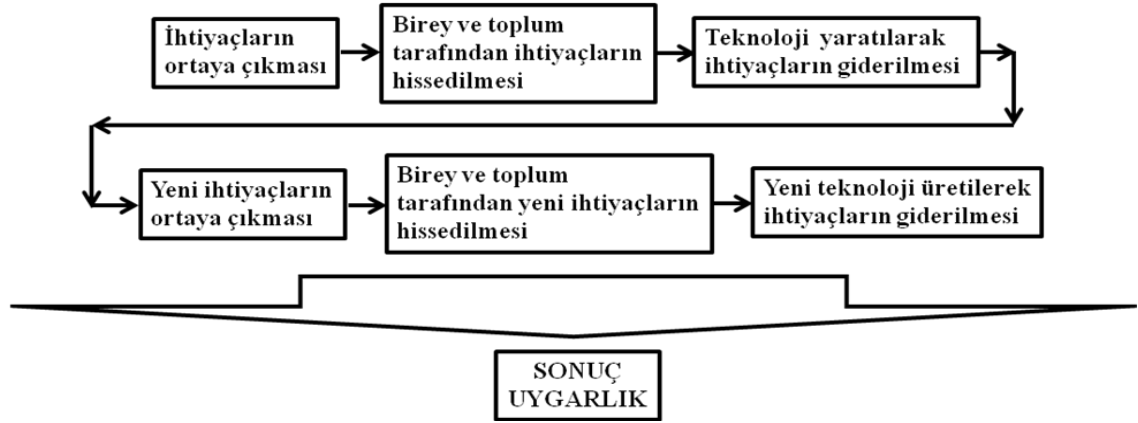
Bu süreç bir şema halinde aşağıda Şekil 1.'de verilmiştir⁴⁴. Şekildeki aşamalardan birisinin yokluğu veya yetersizliği, uygarlık sürecinin sekteye uğramasının temel nedenini oluşturacaktır. Şekil 1.'de verilen uygarlık süreci herhangi bir ekonomik, siyasal, sosyal, hukuksal vb. sistemi benimsemiş herhangi bir toplum için geçerlidir ve her toplum biçimini içerecek şekilde geneldir.

Bu çalışmanın ana fenomenlerinden birisini oluşturan ve yukarıda bilgide ulaşılan yetkinlik seviyesi olarak tanımlanan “Uygarlık”ın nesnesini, a priori (deneysel bir ispata dayanmadan, sadece saf akıl yoluyla ortaya konulan) olarak, “En Üstün Bilgi”nin oluşturduğu söylenebilir. Çalışmanın müteakip bölümlerinde, uygarlığın nesnesi olduğu öne sürülen en üstün bilgiye ulaşılması isteğini insan toplumlarında hangi doğa

⁴³ “Teknolojik Yenilik” hakkında geniş bilgi için Bkz. Betz, a.g.e, s.1-17.

⁴⁴ Sorokin, “Yaratıcılıktaki etkenler” başlığı altında, büyük kültür (uygarlık) sistemlerinin yaratılabilmesi için; 1) Duyum-üstü ve akıl-üstü zeka, 2) Bilimsel, teknolojik, askeri, dini, ahlaki, artistik ya da başka bir yeni sistem için duyulan toplumsal gereksinme (ihtiyaç), 3) Kültürel akımların karşılıklı etkileşmesi, 4) Kültürel özgürlük ve 5) Şans etkenlerinin var olması” gerektiğini ve bunların hiçbirisinin tek başına alındığında yaratıcılığı açıklamaya yetmeyeceğini belirtmektedir. Krş. Sorokin, a.g.e., s.199.

yasalarının uyardıkları tartışılacak ve en üstün bilginin yaratılmasının koşulları ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Şekil 1. Uygarlık Sürecinin Genel Şeması (Bu şemada kullanılan “teknoloji” kavramının, hissedilen ihtiyaçları karşılamak üzere yalnızca fiziksel (maddi) doğanın değil, aynı zamanda sosyal doğanın yorumlanması da içerdiği göz önünde bulundurulmalıdır.)

1.2. İNSAN TOPLUMUNDA REKABETİN KURALLARININ TESPİTİ

Bu başlık altında, insan toplumlarında en üstün bilgiye ulaşma isteğini uyaran doğa yasası olarak Darwin’in hayvanlar dünyası için öne sürdüğü “Yaşam Savaşı” teorisi esas alınmıştır. Hayvanlar dünyası için belirlenen bir teoriden çıkarılacak olan ilkelerin, neden insanlar dünyası için de geçerli olduğunun dayanaklarının ortaya konulmasının ardından, insan toplumlarındaki rekabetin genel ilkeleri, söz konusu teorinin yardımıyla belirlenmeye çalışılacaktır. Bu şekilde elde edilen ve apaçık olarak ortaya konulan ilkeler daha sonraki bölümlerde insanlık tarihinde aranacak ve tarihte tespit edilen bulgular Türk toplumunun uygar toplumlar arasındaki yerini almasının sağlanabilmesi amacı için sistemli bir şekilde mantıklı bir çözümlenmeye tabi tutulacaktır.

1.2.1. Yaşam Savaşı Teorisinin Açıklanması

Daha önce, başta Herbert Spencer ve Emile Durkheim olmak üzere, bazı sosyologlar tarafından, yaşam savaşı teorisi ile ilgili yorumlar yapılmış ve çeşitli sonuçlara ulaşılmıştır. Ancak söz konusu yorumlar, yaşam savaşının özellikle toplum nüfusunun artması ve yoğunlaşmasının sonuçlarının topluma olan etkisi üzerinde yoğunlaşmıştır.

Bu çalışmada hem anılan kişilerin yaptıkları açıklamalardan faydalanılacak hem de doğadaki yaşam savaşı teorisinin insan toplumlarındaki rekabete olabilecek tüm etkileri değerlendirilecektir. Bu maksatla öncelikle yaşam savaşı teorisi açıklığa kavuşturulacaktır.

Aralık 1831'den Ekim 1836'ya kadar süren ⁴⁵ Beagle isimli gemi ile yaptığı yaklaşık beş yıllık bilimsel seyahat, Darwin'in kendi ifadeleriyle tüm görüşlerinin başlangıç noktasını teşkil etmiştir⁴⁶. Darwin'in çalışmaları yıllarca sürmüş ⁴⁷ ve bu çalışmaların ürünü olan "Türlerin Kökeni" isimli kitabı, 24 Kasım 1859 tarihinde yayımlanmıştır⁴⁸. "... Türlerin Kökeni eşit uzunlukta olmayan iki bölüme ayrılabilir. Daha kısa olan birinci bölümde yazar doğanın çıplak gerçeklerini ortaya serer, dördüncü bölümde doğal seçim kuramını sunmak için zemin hazırlar. Kitabın geri kalan kısmı, söz konusu kuramın embriyoloji, sınıflandırma, paleontoloji ve coğrafi dağılım gibi temel biyoloji alanlarını nasıl açıkladığını veya aydınlattığını gösterir. Kitabın kışkırtıcı sonu, okurları, öne sürülen görüşleri önyargısız değerlendirmeye davet eder⁴⁹."

Türlerin Kökeni isimli kitap, temel olarak "organizmaların belirgin çeşitliliği⁵⁰", "doğal seçim kuramı⁵¹" ve "çeşitlenme ilkesi⁵²" konularını içerir. "Doğada bir savaş vardır, bir varolma mücadelesi. Yaşam savaşında ilk önce çoğunlukla en kötü ya da en zayıf organizmalar ölürlür, daha iyi, daha sağlıklı ya da daha iyi uyarlanmış olanlarsa hayatta kalır. Yeni nesilleri meydana getirenler genelde bu "sağ kalmayı" başaranlardır. Bu süreç yeniden ve yeniden tekrarlandıkça, organizmalar yaşam koşullarına giderek daha iyi uyarlanırlar. Darwin, bu süreci "doğal seçim" diye adlandırmıştır⁵³". Yaşam savaşı teorisi, doğal seçim kuramının önemli bir bölümüdür ve doğal seçilime neden olan koşulları açıklar.

⁴⁵ Janet Browne, **Türlerin Kökeni Charles Darwin**, Çev. Orhan Düz, Versus Kitap, İstanbul 2008, s.27.

⁴⁶ Browne, a.g.e., s.32.

⁴⁷ Browne, a.g.e., s.63.

⁴⁸ Browne, a.g.e., s.92.

⁴⁹ Browne, a.g.e., s.77.

⁵⁰ Browne, a.g.e., s.78.

⁵¹ Aynı yerde.

⁵² Browne, a.g.e., s.82.

⁵³ Browne, a.g.e., s.53.

Doğal seçim kuramıyla, canlıların toplumsal gelişiminden ziyade biyolojik gelişiminin açıklanmaya çalışılmış olması nedeniyle doğadaki canlılar arasındaki rekabetin ilkelerinin tespit edilebilmesi yolundaki bu incelemede, doğal seçim kuramından ziyade, Darwin'in yaşam savaşı ile ilgili düşünceleri önem kazanmaktadır.

İncelemede cins, tür, alt tür ve tür bireyi kelimelerinin sıkça geçecek olması nedeniyle, bu ifadelerin anlaşılabilir olabilmesi maksadıyla canlılarda sınıflandırmanın nasıl yapıldığına yönelik bilgiler Ek 2.'de verilmiştir.

Darwin'in ölümünden sonra fikirleri, on dokuzuncu yüzyılın sonunda ve yirminci yüzyılın başında sosyal alanda "öjenik doktrin"⁵⁴le de ifade edilmiştir⁵⁵. Darwin'in fikirlerinden hareketle, şimdiye kadar sosyal alanda ortaya konulmuş olan bu düşünce tamamen çalışmanın ilgi alanı dışındadır.

On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında, kapitalizm içindeki rekabeti haklı çıkarmak için yine Darwin'in düşünceleri kullanılmış⁵⁶; bu düşünceler, çağdaş siyasal ideolojilerle de örtüşmesi nedeniyle rekabet, başarı ve uygunluk gibi temel kavramlar üzerinde yoğun tartışmalara neden olmuştur⁵⁷.

Bu çalışmada, Peter Kropotkin'in evrimin başlıca itici gücünü rekabetin tam tersi olan işbirliğinin oluşturduğu⁵⁸ tezi, kapitalist sistemin benimsendiği ülkeler için kabul edilmemekte ve söz konusu ülkelerde evrimin başlıca itici gücünü rekabetin oluşturduğu ileri sürülmektedir. Ayrıca, temel var olma mücadelesinin türler arasındaki mücadelede değil, türlerin çevreye karşı yürüttükleri mücadelede olduğu yönündeki

⁵⁴ Ojeni düşüncesi ve temel ilkeleri, 1880 yılında Francis Galton tarafından ortaya konulmuştur. Bu düşünceye göre; uygar bir toplumda çok sayıda "uygun olmayan" insan tıp, hayırseverlik, aile ve dinsel ilkeler sayesinde koruma altına alınmaktadır. Oysa doğada bu tür kişiler ölmeye mahkûmdur. Galton'a göre; insan soyunun bozulmasının önlenmesi için, toplumun yoksul, uyumsuz, arsız unsurları diye sınıflandırdığı kesimin doğum oranı azaltılmalı, buna karşın zengin orta sınıfın doğum oranını artıracak politikalar yürülmelidir. Bkz. Browne, a.g.e., s.117, 132-138.

⁵⁵ Browne, a.g.e., s.9.

⁵⁶ Browne, a.g.e., s.115.

⁵⁷ Browne, a.g.e., s.128.

⁵⁸ Browne, a.g.e., s.129.

düşüncenin⁵⁹; doğadaki rekabetin genel kurallarının tespit edilebilmesi için yaşam savaşı teorisinin yorumlanmasının önünde bir engel oluşturmadığı söylenebilir.

1.2.2. İnsan Toplumunda Rekabetin 1'inci Kuralı

Darwin'in Türlerin Kökeni adlı eserinde açıkladığı yaşam savaşı teorisinden çıkarılabilecek olan, **“Yeni yaşam koşullarıyla karşılaşmak, organik varlıkların büyük ölçüde değişmesine yol açar. Yaşam koşulları, oluşumun ya tümünü ya da oluşumun yalnız parçalarını doğrudan doğruya etkiler⁶⁰.”** ilkesinin, insan toplumlarındaki rekabetin ilk kuralını oluşturduğu söylenebilir.

Bu ilkeye dayanarak, hayvanlar dünyası için belirlenmiş olan yaşam savaşının kurallarının insan toplumlarına uygulanabilirliğinin dayanakları ortaya konulmaya ve aynı zamanda insan toplumlarında değişikliklere yol açan yeni yaşam koşullarının ortaya çıkışları ve bunların toplumsal etkileri tespit edilmeye çalışılacaktır.

Her ne kadar, Danilevski; “Genel olarak söylemek gerekirse, insanlığın bütününün kaderini, akla uygun olarak, bütün insanlığa uygulanabilecek dönemlere bölebilecek hiçbir tek olay yoktur; çünkü şimdiye kadar bütün insanlık için her zaman aynı olan ve aynı önemi taşıyan hiçbir olay olmamıştır, bundan böyle de olması zordur⁶¹.” demiş olsa da; bu çalışma; birincisi, hayvanlar gibi yalnızca doğanın verdiği kadarıyla yetinmek yerine, yaşam maddelerini insanların kendilerinin üretmeye başlaması; ikincisi ise, sayısının tarım üretiminin besleyebileceği değil ancak istihdam edebileceği sayıyı aşmasıyla birlikte, aşağıda detaylı olarak açıklanacak olan “Buğday Üretmeden Ekmek Tüketen İnsan”ın ortaya çıkarak, sayısı ve yoğunluğunun artması olmak üzere iki temel değişikliğin, tüm insanlığın tüm yaşam koşullarını aynı yönde olacak şekilde kökten

⁵⁹ Aynı yer.

⁶⁰ Darwin eserinde, burada belirlenmeye çalışılan insan toplumlarındaki rekabetin 1. kuralı ile ilgili olarak; “Organik varlıkların pek çok kuşak boyunca büyük ölçüde bir değişmeye yol açan yeni koşullarla karşılaşmak zorunda kaldıkları ve oluşumları bir kez değişmeye başlayınca, bunun genellikle birçok kuşakta sürüp gittiği besbellidir. ...Yaşam koşullarının iki türlü etkide bulunduğu anlaşılmaktadır: Oluşumun tümünü ya da yalnız parçalarını doğrudan doğruya ve üreme sistemini dolaylı olarak etkilemek.” demektedir. Bkz. Charles Darwin, **Türlerin Kökeni**, Çev. Öner Ünalın, Evrensel Basım Yayın, İstanbul 2015, s.33.

⁶¹ Nikolay Danilevski, *Rossia i Evropa*, Zaria Sayı 2, 1869, s.81 vd.’dan nakleden Sorokin, a.g.e., s.58.

etkilediği ve her bir değişikliğin çözümlenmek üzere yeni ve çok farklı ihtiyaçların meydana gelmesine neden olduğu düşüncesine dayanmaktadır.

Doğada hiçbir canlı yaşamının devamlılığını sağlayan besin maddelerini kendisi üretme kabiliyetinde değilken; insan, tarım üretimini gerçekleştirilmesiyle birlikte⁶², hayvanlar gibi doğanın sundukları ile yetinmek zorunda kalmaktan, temel yaşamsal ihtiyaçlarını karşılamak kabiliyetine erişmiş ve yaşamsal maddelere erişim bakımından hayvanlardan tamamen ayrılmıştır. Bu husus, tüm insanların yaşam koşullarının temelden değişmesine ve önceki durumdan çok farklı yeni ihtiyaçların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kazanılan bu kabiliyet, tamamen olmasa bile çoğunlukla, insanlar arasındaki yaşam mücadelesinin, diğer canlılar arasındaki yaşam savaşından farklılaşmasını sağlamıştır.

İnsan toplumlarının yaşam koşullarındaki büyük değişikliklerden ikincisi de, temel yaşamsal ihtiyaçların karşılanması için üretimde bulunma kabiliyetine erişilmesinden sonra; bazı bölgelerde insan nüfusunun tarımın istihdam etme kapasitesini doğal olarak aşması, bazı bölgelerde ise nüfusun bir kısmının tarımla geçinmesinin yapay yollarla engellenmesi nedenleriyle, temel yaşamsal ihtiyaçlarını kendisi üretmeyen ve bu ihtiyaçları geçmişte yaptığı gibi doğrudan doğruya doğadan da sağlayamayan bir tür insanın ortaya çıkmasıdır. Bu insanın ortaya çıkışını müteakip sayısının artmasıyla orantılı olarak paranın kullanımı da artmış ve insanların çoğunun yemek, içmek, barınmak için ihtiyaç duyduğu temel maddelere ulaşımında para, insan ile ihtiyaç maddeleri arasında bir değişim aracı olarak vazgeçilmez bir şekilde yerini almıştır. Doğadaki diğer canlılarla birlikte insanlar da yaşamlarının bir bölümünde (avcı ve toplayıcı oldukları dönemde), ihtiyaç duydukları maddelere dolaysız olarak ulaşırlarken; paranın yaygın olarak kullanılmasıyla birlikte, zamanla artan insan nüfusunun büyük bir çoğunluğu, en temel yaşamsal maddelere dahi para vasıtasıyla ulaşmak durumunda kalmıştır. Dolayısıyla doğada temel ihtiyaç maddelerine ulaşmak için yapılan mücadele,

⁶² İnsanoğlunun avcı/toplayıcı toplumdaki tarım toplumuna geçişi, bu geçiş sonrası insan toplumlarında meydana gelen değişiklikler sonucu ortaya çıkan yeni ihtiyaçlar ve bu ihtiyaçların giderilmesi için geliştirilen teknolojik yenilikler hakkında geniş bilgi için Bkz. Jared Diamond, **Tüfek, Mikrop ve Çelik**, Çev. Ülker İnce, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, Ankara 2015.

insan toplumunda, temel ihtiyaç maddelerini elde etmek için paraya ulaşma şeklini almıştır⁶³.

Değişim aracı olarak paranın insan toplumlarında yaygın şekilde kullanılmaya başlanmasıyla meydana gelen yeni yaşam koşulları, üretimdeki katkılarına paralel olarak insanların iki grup altında toplanmasına neden olmuştur. Bu gruplardan birincisine mensup olan insanlar; kendi ürettikleri besin maddeleriyle başka hiç kimsenin desteğine ihtiyaç duymadan yaşamsal ihtiyaçlarını kendisi üretebilen veya ürettiklerini kendisi gibi olan diğer kişilerle değiştirmek suretiyle giderebilen, nüfusu ve nüfus yoğunluğu az olan yerlerde yaşayan, tarım ve hayvancılıkla uğraşan çiftçilerdir. Bu gruba dâhil olan insanlar, *Hem Buğday Üreten Hem Ekmek Tüketen İnsan* (HBÜHETİ) olarak adlandırılacaktır. En genel anlamıyla bu grupta olan insanların en önemli özelliği, herhangi bir sanayi ürünü veya para karşılığı mübadelede bulunmadan, kendi ürettikleri ile hayatta kalabilme ve yaşamlarını devam ettirebilmeleridir. Köylerde her aile arasında yoğunlaşmayı azaltan geniş topraklar yer alır⁶⁴. Köylülerin çok büyük bir bölümü, değiştirmeyi düşünmedikleri durgun bir durumda yaşarlar. Hiçbir yeniliği özlemezler ama yine de mutludurlar. Köylerde işbölümü çok yavaş ilerler ve değişim arzusu zayıftır⁶⁵. İkinci grubu oluşturan insanlarsa; yaşamak için ihtiyaç duydukları maddeleri kendisi üretemeyen, bu maddelere kol ve beyin gücü karşılığı olarak elde ettikleri para ile ulaşabilen, para elde edemediği takdirde en temel ihtiyaçlarını dahi gideremeyen, çoğunlukla nüfusu ve nüfus yoğunluğu çok olan şehirler ile civarlarında yaşayanlardır. Bu gruptaki insanlar ise *Buğday Üretmeden Ekmek Tüketen İnsan* (BÜETİ)⁶⁶ olarak adlandırılacaktır. Bu iki grup insan arasındaki en önemli fark, birincisinin kendi ürettikleri sayesinde yaşamını devam ettirebilme kabiliyetinde olması, ikincisinin ise para elde etmeden veya birinci gruba dâhil olmadan yaşamını devam

⁶³ Hill, Dr. Johnson'a atıfla, "Soyun ve mevkinin gücü artık geçerli olmayınca, tek umut paranın geçerliliğidir. Güç ve servet birbirinin yerine geçer." diyor ve Daniel Defoe'nin bir şiirinden alıntı yapıyor: "Soy sop sülale kimsenin gözünde değil, Arsızlık ve paradır insanı yapan asil.", Bkz. Christopher Hill, **İngiliz Devrimler Çağı, Demokratik Devrimden Sanayi Devrimi'ne 1530-1780**, Çev. Lale Akalın, Kaynak Yayınları, İstanbul 2015, s.267 ve 269.

⁶⁴ Durkheim, a.g.e., s.301.

⁶⁵ Durkheim, a.g.e., s.294; Köylülüğün özellikleri için ayrıca Bkz., Sorokin, a.g.e., s.94.

⁶⁶ "*Buğday Üretmeden Ekmek Tüketen İnsan*" kavramı, Moore'ın "Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri" adlı kitabında tek bir yerde geçen "İngiltere'de olduğu gibi Fransa'da da, en önemli tarım sorunu, ekmek yiyen ama buğday üretmeyen sınıfları beslemektir." cümlesindeki "**ekmek yiyen ama buğday üretmeyen sınıflar**" ifadesinden esinlenerek türetilmiştir. Bkz., Barrington Moore, **Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri**, Çev. Şirin Tekeli-Alâeddin Şenel, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2012, s.76.

ettirebilme imkânının bulunmamasıdır. En basit anlamıyla temel yaşamsal besin maddelerine ulaşabilmesi, yani hayatta kalabilmesi açısından değerlendirildiğinde, birinci gruptakilere nazaran ikinci grup mensupları arasındaki yaşam savaşının çok daha fazla şiddetli olduğu söylenebilir. İkinci gruptaki insanlar, yaşayabilmek için birinci gruptaki çiftçilerin ürettiklerine muhtaçtırlar. Çalışmaları sonucunda elde ettikleri gelirin çoğunu çiftçilerin ürettikleri tarım ürünlerini veya çoğunlukla bu ürünlerden üretilen sanayi mallarını elde etmek için harcarlar.

Tarımın sağlayabileceği istihdam alanı yani BÜETİ'ye⁶⁷ iş alanı sağlama imkânı sınırlıdır ve bu sınırı belirleyen her şeyden öte işlenebilen toprak parçasının sınırlı olmasından kaynaklanır. Bir ülkenin kara alanı ve bu alan içinde ekilebilir arazisinin sınırlı olmasının, o ülkedeki insanlara sınırlı iş alanı sağladığı söylenebilir. Dolayısıyla sadece tarım üretimi yapılan bir ülkedeki nüfus artışı üzerinde, ekilebilir arazinin sınırlı oluşundan kaynaklanan doğal bir kısıtlama vardır. Yalnızca tarıma dayalı bir üretim, bu yüzden dolayı bir ülkedeki insan nüfusunun artma kapasitesini sınırlar ve nüfusun belli bir sınırın üzerine çıkmasıyla doğru orantılı olarak, insanların yıkıma uğrama olasılığını da artırır. Yıkımın nedeni, Malthus'un öngördüğü şekliyle tarımda üretilen besin miktarının azlığından değil⁶⁸, tarımın yarattığı çalışma kapasitesinin sınırlı olmasından kaynaklanır.

Oysa sırasıyla sanayi ve sanayi ticareti çok daha fazla istihdam alanı sağlar. Sanayi ürünlerinin bir tarım ürünü karşılığı olmalıdır⁶⁹. Tarım ürünlerinin ticaretine, sanayi ürünlerinin ticaretinin eklenmesiyle, ticaret hacmi ve istihdam edilen insan sayısı

⁶⁷ Smith'e göre hem çiftçiler hem de işçiler, üretken sınıf kapsamındadır. Bkz. Adam Smith, **Milletlerin Zenginliği**, Çev. Haldun Derin, T.C. İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014, s.75, Oysa bu çalışmada çiftçiler HBÜHETİ, işçiler ise BÜETİ'dir. Dolayısıyla, "Üretken ve üretken olmayan sınıf" kavramlarıyla, "HBÜHETİ ve BÜETİ" kavramları arasında fark vardır.

⁶⁸ Malthus, matematik katsayıyla artan besin maddelerinin, geometrik katsayıyla artan insan nüfusuna yetmeyeceğini ileri sürmüştür. Bkz. Burhan Ulutan, **İktisadi Doktrinler Tarihi**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1978, s.310.; Avni Zarakolu, **İktisadi Düşünceler Tarihi**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No: 456., Ankara 1981, s.24-27; Ayrıca Bkz. Kazgan, a.g.e., s.79.

⁶⁹ "Üretken olmayan sınıfı besleyip çalıştıran, toprağın fazla mahsulüdür; başka deyişle, önce reñçperlerin, onun ardından mülk sahiplerinin geçimi çıktıktan sonra, geriye kalan şeydir... Topraklarının ürün fazlasının durmadan artışı, zamanla toprağın bayındırılmasında ve işlenmesinde alışılmış kâr oranı ile kullanılabilir sermayeden daha büyük bir sermaye yaratır; bunun fazla kısmı ise, tabii, kendiliğinden yurt içindeki zanaatçıların ve sanayicilerin çalıştırılmasına gider." Bkz. Smith, a.g.e., s.138, 742;

katlanarak artar⁷⁰. Bir çiftlikten çok daha az bir alan kaplayan bir sanayi tesisinde, çiftliğe nazaran çok daha fazla insan çalıştırılabilir. Sanayi sadece üretimde kullandığı iş gücü ile değil; üretilen malların bakımı, dağıtımı, pazarlanması, satışı vb. alanlarda da yarattığı iş imkânları açısından değerlendirildiğinde, istihdam edilebilir insan sayısını artırmak suretiyle⁷¹, insan nüfusunun yıkıma uğrama riskini azaltarak, bir ülkenin nüfusunu çoğaltma imkânını çok daha fazla sağlar. Bu ülke, sanayi ürünlerini dünya piyasalarında pazarlama imkânına da sahipse avantajları katlanarak artar. Dolayısıyla istihdam alanı yaratma açısından, sadece tarım üretimi ve ticareti yeterli olmayıp; sanayi alanlarında da üretimin yapılması ve bunların ticareti bir zorunluluktur. Zorunluluktur, çünkü herhangi bir nedenle (savaş, kıtlık, doğal afetler, iç çatışmalar vb.) kırıma uğramamış, sınırları belli bir ülkedeki nüfus, eninde sonunda, o ülkenin tarım üretimiyle besleyebileceği değil, ancak öncelikle tarım üretimi ve ticaretinde istihdam edebileceği nüfus sınırını aşacaktır. Bu insan toplumlarının bir kanunudur.

BÜETİ'nin sayısı tarım üretimi ve ticaretinde istihdam edilebilecek miktarı aştığında, bu insana ekmek bulma problemi tekrar ortaya çıkar. Tarım üretimi ve ticaretinden başka gelir kaynağının bulunmadığı bir ülkede, sanayinin ilk sermayesini, tarım üretiminden elde edilen fazla ürün ile ticaretinden elde edilen kârdan başka bir kaynakla sağlamak mümkün değildir. Bunun için de tarım üretiminin fazla bir ürün vermesi ve bu fazla ürünün ticaretle el değiştirmek suretiyle kâr yaratması, bu kârın da sanayi sermayesine dönüştürülmesi ilk gerekliliktir. Toprakta fazla ürün elde edilmesi yani veriminin artırılması, toprağa ilave bir yatırım yapılmasıyla olur ki; bu da çiftçinin toprağını sahiplenmesi yani toprağı özel mülkiyetine almasıyla mümkündür. Tarımda fazla ürün elde edilmesi için ikinci gereklilik, söz konusu ürünün pazarlanabilmesi yani arzu edilir bir fiyat karşılığında elden çıkarılabilesine duyulan güvendir. Başlangıçta, tarımda fazla ürünün artması, daha sonra da sanayi ürünlerinin buna eklenmesiyle, küçük pazarlar yeterli olmaktan çıkar ve yeni pazarlara ihtiyaç duyulur. Ortak bir kültüre sahip insanların oluşturduğu pazarlardaki bu büyüme, gerek rıza ve gerekse

⁷⁰ “Tarımdan sonra, en büyük üretken emek miktarını, sanayide kullanılan sermaye harekete geçirip, yıllık ürüne en büyük değeri katar.”, Bkz. Smith, a.g.e., s.138, 396.

⁷¹ “Gelişmekte olan uygar bir ülkede en ufak bir esnafın ya da gündelikçinin eşyalarına bakınız. ...Binlerce kişinin yardımı ve elbirliği olmaksızın, ... mal bakımından en solda sıfır bir kimsenin... külfetsiz ve sade bildiğimiz her zamanki biçimiyle bile donatılamayacağını anlarız.”, Bkz. Smith, a.g.e., s.14.

şiddetle, başka kültürel toplumların pazarlarının kendisini durduracağı azami sınırlara kadar ilerler ve onun tarafından durdurulduğu yerde sınırlarını çizerek bir milletin ortaya çıkmasının ana nedeni olur. Sınırların belirlenmesi ve bu sınırların aşılmaz birer duvar haline getirilmesi, kendi bölgesinde buğday bulamayan BÜETİ'nin, buğdayı temin edebileceği alanlara göçlerini de engeller ve artık her ülke kendi BÜETİ'sine buğday bulma sorumluluğunu üstlenir.

Sanayi üretiminden elde edilen paranın bir kısmı, emeğinin karşılığı olarak aldığı ücret adıyla, BÜETİ'nin hayatta kalabilmesi ve yaşamını devam ettirebilmesi için gerekli başta tarım ürünlerini temin edebilmesi için harcanır. Dolayısıyla sanayide üretilen bir malın fiyatı, o malın üretimine katkıda bulunan bütün kişilerin (üretken emeğin) ve ayrıca bütün diğer üretken olmayan emeğin (memurlar, hizmet sektöründe çalışanlar vb.) ücretlerini de içermek zorundadır (memur ücretlerinin vergilerden, hizmet sektöründe çalışanların ücretlerinin de o sanayi dalının gelirlerinden karşılandığı göz önünde bulundurulursa)⁷².

Besin maddelerinin yeterli olduğu bir ortamda, BÜETİ'nin hepsi tarafından, kendi ücretini de içeren sanayi ürünlerinin bu fiyatları kabullenir, çünkü BÜETİ'nin yaşam kaynağını oluşturan ücretler, bu fiyatlar içinde gizlidir. BÜETİ, ücretinin büyük bölümünü, yaşamının devamlılığını sağlamak maksadıyla, besin maddelerini yani tarım ürünlerini almak için harcayacağından, bu sisteme tarım ürünlerinin üreticisi olan çiftçi de rıza gösterir⁷³. Bu husus, neden bir sanayi ürününün fiyatının, yaşam için olmazsa olmaz ana besin maddesinin fiyatından daha fazla olduğunu ve böyle bir fiyatın neden herkes tarafından kabullenildiğini ve köy ile şehir arasındaki işbölümünün neden ve nasıl gerçekleşip, geliştiğini de açıklar.

⁷² Bundan dolayı Smith, "Her milletin yıllık emeği, yaşamak için bir yılda yoğalttığı (tükettiği) bütün gerekli ve elverişli maddeleri ona sağlayan ana kaynaktır. Bu maddeler, her zaman için ya doğrudan doğruya bu emeğin ürünüdür ya bu ürün ile başka milletlerden satın alınmış şeylerdir. İşte bu ürünün yahut bu ürünle satın alınan, onu yoğaltacaklara *oranla* az ya da çok oluşuna göre, millet ihtiyaç duyduğu gerekli ve elverişli bütün maddelerle iyi ya da kötü donatılmış olur. Bu *oran*,...yararlı işlerle uğraşanların sayısı ile böyle işlerde çalışmayanların sayısı arasındaki orandır⁷²." demektedir. Bkz. Smith, a.g.e., s.1.

⁷³ Smith, köylülerin bu rızasını, hem kendi aralarında birleşme isteği ve olanakları olmamasında, hem de tacirlerle sanayicilerin kendi özel menfaatlerini, yaptıkları yaygara ve yanıltmacalar vasıtasıyla, köylüleri, bu menfaatlerin herkesin genel çıkarı olduğuna dair inandırmalarında görür. Bkz., Smith, a.g.e., s.142.

İnsanın hayatta kalabilmesi ve yaşamını devam ettirebilmesinin bir yolu, onu tarımda ve tarım ürünlerinin ticaretinde istihdam etmek suretiyle bulunmuş olmakla birlikte, BÜETİ'nin sayısındaki her artış yeni bir problem olarak ortaya çıkar. BÜETİ arasında ekmek için yaşam savaşı tekrar başlar ve sayısının artışına paralel olarak şiddetlenir. Söz konusu yaşam savaşının şiddetinin azaltılabilmesi için, artan BÜETİ'yi istihdam edecek yeni iş alanlarının yaratılması ihtiyacı ortaya çıkar. Bunu sağlayacak olan da sanayi ve onun varlığı ile oluşan diğer iş alanlarının (hizmet sektörü dâhil) geliştirilmesi ve çeşitlendirilmesidir.⁷⁴ Bununla birlikte, sanayide yeni alanların yaratılması, mevcut alanların genişletilebilmesi, çeşitlendirilmesi ve mevcut sanayinin krizlerle yok olmasının engellenebilmesi için, birçok yeni ihtiyaç ortaya çıkar ve hissedilir.

Yukarıda ifade edilen bütün hususlar, sanayinin yaratılabilmesi ve geliştirilebilmesi için gerekli şartların oluşturulması ve desteklenmesini zorunlu kılar, çünkü BÜETİ sayısı artık tarım ve tarım ticareti alanlarında istihdam edilecek sayıyı çoktan aşmış, söz konusu insanlar arasında yaşam savaşı artık şiddetlenme olanağına kavuşmuştur.

Giriş bölümünde, kendisi dışındaki çevrede meydana gelen değişikliklerin, insanın tasarımlarının oluşmasında ve iradesini kullanmasında önemli bir etken olduğu ifade edilmişti. Tarihsel gelişim içinde; toplumlar giderek daha çok yoğunlaşmış, yoğunlaşma neticesinde kentler oluşmuş ve iletişim ve ulaşım yollarının sayısının ve hızının artmasıyla yoğunlaşma daha da artmıştır⁷⁵. Hem sayısının hem de yoğunluğunun artmasıyla birlikte BÜETİ; yaşamı için gerekli olan maddelere ulaşmasının aracı olan paraya, bazı zaman dilimlerinde hiç veya yeterli olacak kadar ulaşmamış ve bu husus toplumsal dayanışmanın bozulmasının ve çatışmaların ortaya çıkmasının ana nedenini oluşturmuştur⁷⁶.

⁷⁴ “Tamam olmuş bir mamulü meydana getirmek için gereken emek de, hemen her zaman çok sayıda işçi arasında bölüşülür. ...Çiftçiliğin doğal özelliği, inceden inceye emek bölümüne, bir işin öteki işten büsbütün ayırt edilmesine, sanayide olduğu kadar elverişli değildir. Çokluk, doğramacılık ile demircilik zanaatının ayrıldığı şekilde, hayvan besleyenle ekin yetiştiren çiftçinin işini birbirinden büsbütün ayırmaya olanak yoktur. İplikçi, hemen her zaman dokumacıdan ayrı bir kimsedir. Oysa çift süren, tırmık kullanan, tohum eken, ekin biçen çok kez aynıdır.” Bkz. Smith, a.g.e., s.7.

⁷⁵ Durkheim, a.g.e, s.300-303.

⁷⁶ “Eğer bazı insanlar düşünmeyi ve çalışmayı tercih etmezlerse, ancak diğer insanlar tarafından üretilen malları yağmalayarak (geçici olarak) hayatta kalabilirler; fakat bu diğer insanlar bu malları üretmiş olmak zorundadır, aksi takdirde hiçbiri hayatta kalmaz.” Bkz. Ayn Rand, **Kapitalizm Bilinmeyen İdeal**, Çev. Nejdet Kandemir, Plato Film Yayıncılık, İstanbul 2004, s.13.

BÜETİ nüfusunun az, toprağın nüfusa oranla fazla, üretimin ve zenginliğin tek kaynağı toprak olduğu dönemlerde, feodal sistemle buğdayın üretilmesi ve paylaşılmasında bir problem yaşanmazken; nüfusun toprağa göre fazla olduğu, insanların şehirlerde biriktiği ve köylerden buğday bekler hale geldiği dönemde, ilk olarak kapitalist sistem ortaya çıkarak, buğdayı şehirlerdeki insanlara ulaştırma başarısını göstermiştir⁷⁷. Tarihsel süreç içinde günümüze kadar, BÜETİ'nin nüfusunun doğal kırıma uğramadan artmasını en iyi şekilde sağlayabilen ve toplumsal dayanışmanın devamlılığını sağlayarak sayısı artan BÜETİ'nin bir toplumsal problem kaynağı haline gelmesini en iyi şekilde önleyen kapitalist sistem olmuştur. BÜETİ'ye buğday bulmanın metodu ilk olarak kapitalizm tarafından bulunmuş ve uygulanmışsa da, daha sonra, bu sistemin gerçekleştirdiği sanayi devrimini inkâr edemeyen sosyalizm, faşizm gibi birçok sistem, BÜETİ'ye daha çok buğday sağlama vaadiyle ortaya çıkmışlardır.

Her ne kadar insanlığın bir bütün olarak tekrar doğa kanunlarına tabi olması, her toplumda aynı ihtiyacın (BÜETİ'ye ekmek bulma ihtiyacı) doğmasına neden olmuşsa da; ülkelerdeki yaşam savaşının şiddetinin ve bu şiddetin ülkeler tarafından hissedilme derecesindeki farklılıkların, bu ihtiyacın giderilmesi yolunda ülkeler tarafından üretilen çözümlerin farklı zamanlarda olmasına ve farklı şekiller almasına neden olduğu söylenebilir⁷⁸. Doğa kanunlarının gelişmekte olan ülkeler için uyarlanmasının, gelişmiş ülkeler tarafından yapılan uyarlamalarla bire bir uyum halinde olması beklenemez. Bu nedenle yukarıda verilen Uygarlık Sürecinin Genel Şemasındaki her bir aşama, her bir toplum için ayrı bir analiz yapılmasını gerektirir. Bir toplum için uygarlık sürecinin özellikle teknoloji yaratılarak ihtiyaçların giderilmesi aşamasının, başka toplumlar tarafından yönlendirilebileceği veya engellenebileceği ve hatta kapitalist sistemi uygulayan gelişmiş ülkeler için bunun bir gereklilik olduğu çalışmanın emperyalizmin incelendiği bölümlerinde tartışılacaktır.

⁷⁷ Sorokin kapitalizmi, hümanizm düşmanı akımlar arasında zikretmektedir. Bkz., Sorokin, a.g.e., s.130. İnsanlığın varlığını sürdürebilmesi açısından yaptığı bu katkı değerlendirildiğinde, kapitalizmi insanlık düşmanı olarak görmesinin nedeninin, böyle bir değerlendirmeyi yapamamış olmasından kaynaklandığı söylenebilir.

⁷⁸ "...Birçok farklı tarih-kültür tipleri ya da uygarlıklar vardır, insanlığın tüm tarihi bir eğilimi, bir yönü izleyen, gittikçe daha çok bir tek çeşit kültürel başarı ortaya koyan bir doğrusal hareket değildir, gerçekte ayrı çizgiler boyunca gelişen ve birçok farklı uygarlık tipleri aracılığıyla çeşitli yanlar ya da değerler gösteren çok yönlü hareketlerden oluşur.", Bkz. Sorokin, a.g.e., s.59.; "Her kültürün kendi uygarlığı vardır. Uygarlık kültürün kaçınılmaz kaderidir." Bkz. Oswald Spengler, op. Cit.. I s.96'dan nakleden Sorokin, a.g.e. s.77.

1.2.3. İnsan Toplumunda Rekabetin 2'nci Kuralı

Darwin'in Türlerin Kökeni adlı eserinde açıkladığı yaşam savaşı teorisinden çıkarılabilecek olan, *“Yaşam savaşı organik varlıkların sayısındaki artışın sonucu meydana gelir. Bir bölgede doğanın sunmuş olduğu besin miktarı, o bölgede aynı besinle yaşamını devam ettiren canlı sayısından azsa veya tersi olarak canlı sayısı besin miktarından fazlaysa, yaşamlarının devamlılığının sağlanabilmesi için, o bölgedeki canlılar arasında bir mücadele kaçınılmaz olur. Böyle bir mücadelede, canlı herhangi bir tür değişiklik göstermezse veya kendisi için müsait olan başka bir alana göç etmezse, yok olur. Sayısı çok artan her yaratık belli zamanlarda yıkıma uğrar. Farklı besinlerin tüketilmesi başta olmak üzere; canlılar arasındaki yapı, doğal özellik ve alışkanlıklar bakımından uzaklaşmanın yaşam mücadelesini engellemenin doğal yöntemleri olduğu söylenebilir⁷⁹.”* şeklindeki ilkelerden, insan toplumlarında rekabetin başka bir kuralına ulaşılabılır.

İnsan sayısının artması ve belli bölgelerde yoğunlaşması sonucu, onlar arasında da yaşam savaşı artar. Kapitalist sistem, yıkıma uğramadan sayısını artırabilmesi için BÜETİ'ye ihtiyacı olan yaşam maddelerini: Ürünleri ticaret malı haline getirerek, tarım ve sınaî arasındaki işbölümünü geliştirerek; BÜETİ için gerekli geçim araçlarını sağlayıp tarımsal emeği topraktan alıp sermayenin egemenliği ve üretkenliği altına sokarak; ortalama kâr ve onunla düzenlenen üretim-fiyatını, kırdaki ilişkilerin dışında kent ticareti ve sanayi içinde oluşturarak; üretici kökenli sanayi ticaret sermayesinin,

⁷⁹ Darwin çalışmasında, burada belirlenmeye çalışılan insan toplumlarındaki rekabetin 2. kuralı ile ilgili olarak; “Varolma savaşı, bütün organik varlıkların büyük oranda çoğalma eğiliminde olmasının kaçınılmaz sonucudur. ...Her yaratık, ömrünün bazı dönemlerinde, bazı mevsimlerde ya da olağandışı yıllarda yıkıma uğrar; yoksa sayısı geometrik dizi ilkesine göre öylesine aşırı bir hızla artardı ki; döllerini hiçbir ülke besleyemezdi.” Bkz. Darwin, a.g.e., s.86.; “Köpekgillerden iki hayvanın, besinin kıt olduğu bir sırada, beslenmek ve yaşamak için birbiriyle savaştığı gerçekten söylenebilir.” Bkz. Darwin, a.g.e., s.85.; “...Bütün organik yaratıklar doğa ekonomisindeki her yeri ele geçirmeye çabaladıkları için herhangi bir tür, değişiklik göstermezse, yok olur.” Bkz. Darwin, a.g.e., s.119.; “Yapının büyük ölçüde değişmesi ile pek çok sayıda canlının yaşatılabilmesi ilkesinin doğruluğu, doğal birçok olguda görülür. Bireyler arasındaki yarışın çok zorlu olması gereken pek dar bir alanda, orası göçlere de tümüyle açıksa, canlılarda büyük bir çeşitlilik görmekteyiz. Bir meşe ağacı üzerinde, bir bölümü ağacın meyvelerinden, bir bölümü yapraklarından, ötekiler kabuklarından ve köklerinden beslenen iki yüze yakın değişik tür canlının varlığı; üç ayağa (1,13 m) dört ayak (1,51 m) genişliğindeki çimenlik bir alanda (1.7 m²) on sekiz türe ve sekiz sınıfa ait yirmi değişik bitkinin beslenmesi, farklı besinlerle yaşamlarını sürdüren canlıların küçük bir alanda dahi olsa bir mücadele içinde olmadan birlikte yaşayabildiklerini göstermektedir.” Bkz. Darwin, a.g.e., s.129.; “...Organik varlıklar yapı, doğal özellik ve alışkanlıklar bakımından ne denli çok ıraksarsa (uzaklaşırsa), aynı alanda barınabilenlerin sayısı da o denli çok olur.” Bkz. Darwin, a.g.e., s.146. demektedir.

tarım ticareti sermayesine karşı üstünlük sağlaması, onu ele geçirmesi ve kendi hizmeti altına almasını⁸⁰ başarmak suretiyle gerçekleştirebilmiştir.

Bu aşamada yukarıda belirtilen ifadenin açıklığa kavuşturulması gerekir. Geçim araçları üreten çiftçilerle sanayi ürünleri üretenler arasındaki işbölümü; çiftçinin, öncelikle tarlasında çalıştırdığı tarım işçilerinin ücretlerini ödemesi, evinde kullandığı mutfak malzemelerinden mobilyasını, beyaz eşyasını ve şahsi arabasını, arabasında kullandığı benzinini, giyim ve kuşamlarını, tarlasında kullandığı traktörünü ve onun mazotunu, onun eskiyen lastiğini, yıpranan, aşınan ve bozulan parçalarının değişimini, gübresini ve hatta tohumluğunu alması vb. için hem ürünlerinin miktarını artırmasını, hem de bu ürünlerini ticari mal olarak elden çıkarmasını zorunlu kılar. Böylece, BÜETİ için gerekli geçim araçları da sağlanmış olur. Bu husus, çiftçinin işbölümüne katılımının sağlanması oranında artar veya azalır ve sanayi ürünleri üretiminin temel amacının, köylerdeki tarım ürünlerinin şehirlere çekilmesi olduğu, bu amaca hizmet etmediği takdirde diğer tüm amaçlarının (yaşamı kolaylaştırmak, iş süresini azaltmak vb.) anlamsızlaşacağı, sanayi üretiminin olmadığı zamanlarda da insanın var olduğu ve varlığını devam ettirebildiği, yapılacak olan her çözümlemede göz önünde bulundurulmalıdır.

30.000 kg domates; bir çiftçinin beslenmesi açısından büyük bir fazlalığı ifade ederken, bir ülke açısından sınırlı sayıda üyesinin sınırlı bir süre (6.000 kişinin bir haftalık ihtiyacı) için beslenme ihtiyacını karşılar. Yani bu miktar domates, bir çiftçi için bir değişim değeri ifade ederken, bir ülkedeki 6.000 kişi için bir kullanım değerini ifade eder. Köy ile şehir arasındaki işbölümünün artmasına paralel olarak çiftçinin işbölümüne katılımının da artması yani sanayi ticaret sermayesinin tarım ticareti sermayesine karşı üstünlük sağlaması oranında, ürünün fiyatını artırmak için çiftçinin malını saklaması, çürütmesi veya bekletmesi oldukça zorlaşacaktır. Bu katılımın azalması durumunda ise tersi gerçekleşecektir. Bugün 900 kg olan bir arabanın fiyatı

⁸⁰ “Toplumun, kapitalist-öncesi aşamalarında, ticaret, sanayiye egemendi. Modern toplum için bunun tersi doğrudur.”, Bkz. Karl Marx, **Kapital Üçüncü Cilt**, Çev. Alaattin Bilgi, Sol Yayınları, Ankara 2011, s. 287, 289.; “...Şimdi, üreticinin kendisi tüccardır. “...Manüfaktür (el sanatları sanayi) ve özellikle büyük ölçekli sanayi yeterli güce ulaşır ulaşmaz, kendi metaları (ticari ürünleri) aracılığıyla, onu (ticareti) ele geçirerek, kendisi için bir pazar yaratır. Bu noktada ticaret, piyasanın sürekli genişlemesi kendisi için hayati zorunluluk halini alan sanayi üretiminin hizmetine girer.”, Bkz. Marx, Kapital Üçüncü Cilt, s. 294, 295.

(arabanın fiyatı 60.000 TL olarak alınmıştır), 30.000 kg domates fiyatı (1 kg domates fiyatı 2 TL olarak alınmıştır) ile eşdeğerdir. Bu; çiftçinin bir araba edinebilmesi karşılığı olarak, 30.000 kg domatesi (veya eşdeğerde başka herhangi bir ürünü) üretmek ve satmak zorunda olması anlamına gelir. Sanayi ürünü olan ve şehirden çıkan bir araba karşılığında; köyden, yaklaşık 6.000 ailenin yine yaklaşık bir haftalık ihtiyacı olan domates (bir ailenin haftalık domates ihtiyacı 5 kg olarak kabul edilmiştir.) şehre çekilmiş olur.

Bu değişim bir sanayi ülkesiyle tarım ülkesi arasında yapıldığında; sanayi ülkesi ürünlerini tarım ülkesine satarak, karşılığında tarım ürünü (tarıma dayalı sanayi ürünleri de bu kategori içinde değerlendirilmektedir) alır ve ülkesindeki tarım ürünlerinin miktarını her zaman için ülkesi insanların ihtiyacı miktarından daha fazla olarak bulundurma, yani tarım ürünlerinin miktarını artırmak suretiyle fiyatlarını kontrol altında tutma veya düşürme imkânına sahip hale gelir. Sanayi ülkesi böylece, hem kendi ülkesindeki BÜETİ için gerekli tarım ürünlerini sağlama ve hem de tarım ürünlerinin fiyatlarının, sanayi ürünlerine uygulanan ortalama kâr üzerine çıkmasını engelleme kabiliyetine kavuşur. Tarım ürünleri fiyatlarının ortalama kâr üzerine çıkması durumunda, söz konusu ürünlerin miktarını artırarak (araba ihraç edip domates ithal ederek), buna engel olur. Bu kabiliyeti, kendisi ile işbölümüne katılan tarım ülkelerinin sayısına paralel olarak artar veya azalır. İşbölümünün artması yani bir ülkenin sanayi ticaret sermayesinin diğer bir ülkenin tarım ticareti sermayesine karşı üstünlük sağlaması oranında, kendi ülkesindeki tarım ürünlerinin fiyatlarını kontrol altında tutabilir. Tarım ülkesi ise artan bir şekilde, ülkesi için kullanım değeri taşıyan geçim araçlarını, sanayi ürünlerinin karşılığı olarak sanayi ülkesine aktarmaya devam etmek zorunda kalır. Buna en iyi örneği, 1791 yılında tahıl ürünleri ülke içinde daha pahalıya satılabilirken ve Fransa'da yoğun bir kıtlık yaşanmaktayken, halk ayaklanmalarına rağmen, Fransa'nın tahıl ihracını sürdürmek zorunda kalmış olması teşkil edebilir⁸¹. Değişim sonucunda, tarım ülkesinde gittikçe azalan tarım ürünlerinin fiyatı, her zaman için gittikçe artma eğilimine girer. Sanayi ürünlerine yapılan harcamaların, tarım ürünlerinin ithaline veya üretimin artırılabilmesi için tarımın desteklenmesine kısmen izin vermesi ve tarım ürünlerinin sanayi ürünlerinin ithalinde en önemli değişim vasıtası

⁸¹ Moore, a.g.e., s.114.

olması, söz konusu ürünlerin ülke içindeki değerinin artmasının diğer bir nedenini oluşturur. Sanayiden (burada hem üretim araçları üretim sanayi hem de tüketim maddeleri üretim sanayiden bahsedilmektedir. Aksi takdirde, bir ülkede mal ve para dolaşımı tam anlamıyla gerçekleşmez. Bu husus daha sonraki bölümlerde detaylı olarak tartışılacaktır.) yoksun bir tarım ülkesinde, tarım ürünlerinin fiyatı hiçbir zaman sanayi ürünlerine uygulanan ortalama kâr oranıyla belirlenemez. Tarım ürünlerinin miktarını ihtiyaç hissettiği anda, ithal etmek suretiyle artırabilme ve bunu sürdürebilme kabiliyetinden yoksun olan bir ülkede, tarım ürünlerinin fiyatları, sanayi ürünlerine uygulanan ortalama kâr oranıyla değil; piyasaya sürmeyerek, stokladığı ürünün elinde kalmayacağından emin olan ve daha fazla kâr güdüsüyle hareket eden tüccarın piyasa tecrübesine dayanan keyfine bağlı olarak belirlenecektir. Gerçekten, kapitalist sanayi-ticaret sermayesinin, tarım-ticareti sermayesine karşı üstün hale gelerek, geçim maddelerinin köylerden şehirlere taşınmasını sağlamasıyla insanlık nüfusunun artmasına yapmış olduğu katkı övgüye değerdir. Aksi takdirde, Malthus'un teorisinin gerçekleşmesi ve bu teoriye uygun olarak şehirlerdeki nüfusun kırıma uğraması kaçınılmaz olurdu. Ancak, sanayi-ticaret sermayesinin, tarım-ticareti sermayesine karşı üstün hale getirilmesiyle tüm ihtiyaçlar tamamen giderilmiş olmaz, çünkü bu yeni durum, çözümlenmek üzere bir sürü yeni ihtiyacın da ortaya çıkmasına neden olur.

Sanayi üretimi köylerden şehirlere tarım ürünlerini çekmek gibi bir amaca hizmet etse de, bunun sorunsuz bir şekilde gerçekleşmeyeceği ve sanayi malları miktarı (sm), tarım ürünleri miktarı (tm) ve nüfus miktarı (nm) arasındaki dengelerin mutlaka gözetilmesi gerektiği ve kapitalist sistemde makro seviyede ekonomik dengenin, “tm”, “sm” ve “nm”nin fonksiyonu $[E_d = f (tm, sm, nm)]$ olduğu söylenebilir. Her üç değişkenden ikisinin miktarı arttıkça, kalan değişkenin de miktarının eşitliği sağlayacak şekilde artması, azaldıkça ise azalması gerekecektir. Kapitalist ekonomik sistemde ekonomi, ancak bu şekilde mükemmel dengeye getirilebilir. Değişkenlerden birinde meydana gelen fazlalık ihracatla (nüfusun ihracatı, dışarıya göç vermek veya kırıma uğramaktır) veya azlık ithalatla (nüfusun ithalatı, dışarıdan (köylerden veya başka ülkelerden) göç almak ve daha fazla köylüyü şehirlerle işbirliği içine sokmaktır) giderilmediği takdirde, ekonomik denge bozulacaktır. Ekonomik dengenin bozulması durumunda ise, dengenin tekrar, ‘tm’ ile ‘sm’nin artırılıp eksiltilmesiyle sağlanamadığı durumlarda, genelde

nüfusun kırıma uğratılarak sağlanacağı belirtilebilir. Bozulan ekonomik dengeyi, sanayi ürünleri miktarını sadece ithalatla artırmak ve tarım ürünleri miktarını da ihracatla azaltmak suretiyle sağlamaya çalışan bir ülkenin (ki bu özellikler az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere ait davranışlardır) karşılaşılabileceği problem ve riskler daha sonraki bölümlerde tartışılacaktır.

Bir ülkenin tarım üretim kapasitesi ne kadar fazla olursa olsun, bu ülke tarım ürünlerini köylerden şehirlere çekecek sanayi üretimini gerçekleştiremiyorsa, söz konusu kapasitenin atıl kalması kaçınılmazdır. Bir ülkede “tm”nin artmasının sağlanmasından sonra, artan bu miktarın, “sm”nin de üretim yoluyla artırılması suretiyle köylerden (kendi üretimi yetersiz olduğunda diğer ülkelerin köylerinden) şehirlere çekilmesinin ve böylece şehirlerdeki dolayısıyla ülkedeki nüfusun daha da artırılmasının, artan bu nüfusun kırıma uğramadan ve refah içinde yaşatılması ve bunun devamlılığının sağlanmasının, kapitalizmin ana felsefesini oluşturduğu söylenebilir. Bu çalışmada, sistemin unsurları olan tarım ve sanayi üretiminin iç dinamiklerini harekete geçirerek, üretimlerinde artışa sebep olan dış etkenin, kırıma uğramayan BÜETİ'nin doğal bir kanun sonucu nüfusunun artması ve yoğunlaşmasından kaynaklanan yaşam savaşı olduğu ileri sürülmektedir. BÜETİ ekmek bulamayıp kırıma uğrama durumunda kaldığında (bunun en büyük örneğini Fransız İhtilalı oluşturur) sosyal huzursuzluklara neden olmuş, yönetenleri sosyal huzurluk kaynaklarını ortadan kaldırmaya zorlamıştır (buna örnek olarak da İngiliz “Fakirler Kanunu” verilebilir).

İnsan toplumunda her işte, en altta yer alanların sayıca çok olduğu ve yukarıya doğru çıkıldıkça bu sayının azaldığı hiyerarşik bir yapı söz konusudur. Örneğin üniversitelerde, doktora unvanına sahip olanların sayısı doçentlerden, doçentlerin sayısı profesörlerden daha fazladır. Askerlik mesleğinde subaylar hiyerarşisinin en altında yer alan teğmenlerin sayısı, en yukarıda yer alan orgeneralinin sayısından çok daha fazladır. Bir üst kademe bir alt kademeye oranla daha az kişi içerir, fakat daha fazla ücret, rahat bir yaşam ve ün vaat eder. Her kademe benzer yetenekleri içerirken, bir üst kademeye geçiş yeteneklerde bir artışı gerektirir. Dolayısıyla, sayıca yarışanların miktarının fazla, ancak ücret, rahat yaşam ve ün olarak az olan alt kademeden; sayıca miktarı alt kademeden az, ancak diğer bakımlardan fazla olan üst kademeye geçiş için, her kademede bulunanlar arasında bir yarış, alt kademelerde bulunanların üst

kademedekilerin yeteneklerine ulaşabilmeleri için zorunludur. Her meslek (iş) için bir mücadele (rekabet) zorunlu ve gerekliyse, o zaman, “Doğada sert ve şiddetli olan bu mücadele, insan toplumunda nasıl barışçıl hale getirilecektir?” sorusu gündeme gelir.

Max Weber; “Kullanımı fiziki şiddet içermeyen mücadele araçlarına “barışçıl” mücadele araçları denmektedir. Başkalarının da rağbet ettiği bir takım fırsatları barışçıl bir şekilde ele geçirebilmek ve bunlar üzerinde tasarruf edebilmek için sergilenen barışçıl mücadeleye *rekabet* denir⁸². Sadece gerçek bir rekabetin olduğu yerde “mücadele”nin varlığından söz edilebilir⁸³.” demekte ve doğada var olan yaşam savaşını, insanlar arasındaki rekabeti oluşturan barışçıl bir mücadele olarak nitelemektedir. Yaşam savaşı teorisi insan toplumu için uyarlanırken, akıl ve sağduyunun bizi insan kılan ve hayvanlardan ayırt eden biricik şey olduğu⁸⁴ en önemli husus olarak göz önünde bulundurulmak zorundadır. Yoksa rekabet, Weber’in belirttiği şekliyle barışçıl olmak yerine, daha güçlü ve daha sağlıklı olanların kaba güç kullanarak galip gelmeye çalıştığı barışçıl olmayan hayvanlar âlemindeki rekabet şeklini alacaktır ki; daha önce açıklanan öjeni doktrininin, yaşam savaşı teorisinin akıl dışı yorumlanması bakımından en önemli örneği teşkil ettiği söylenebilir.

Nasıl doğadaki mücadelenin önlenmesinde, canlı sayısı ile besin miktarı ve çeşidi arasında bağlantı varsa, şu ana kadar genel özellikleri ortaya konulan kapitalist sistemde de BÜETİ'nin yaşamının devamlılığını sağlamak için yaptığı mücadelenin barışçıl hale getirilebilmesinde, kendisine yaşamsal maddelere ulaşmakta ihtiyaç duyduğu para, rahat bir yaşam ve ün elde etmesini sağlayan işlerin bölünmesi yani sayısının artması ile çeşitlenmesi arasında da bağlantı vardır. Doğada farklı besinlerin tüketilmesi başta olmak üzere canlılar arasındaki yapı, doğal özellik ve alışkanlıklar bakımından uzaklaşma, yaşam mücadelesini engellemenin yöntemleri ise, toplum halinde yaşayan insanlar arasındaki mücadelenin şiddetinin azaltılmasının ve rekabetin barışçıl olabilmemesinin yöntemi ile toplumları uyuma kavuşturan en önemli etken ve toplumların

⁸² Max Weber, **Sosyolojinin Temel Kavramları**, Çev. İsmet Kayaoğlu, Bakış Yayınları, İstanbul 2007, s.73.

⁸³ Weber, *Sosyolojinin...*, s.75.

⁸⁴ René Descartes, **Metot Üzerine Konuşma**, Çev. Mehmet Karasan, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1962, s.4.

yapısının temel özelliklerini belirleyen şey de işbölümüdür⁸⁵. İşbölümünün, toplumsal yapıyı bütünleştirip birliği sağlayacağı düşünülebilir⁸⁶. Bu nedenle, büyük siyasal toplumlarda toplumsal dengenin ancak işlerin uzmanlaşmasıyla korunabileceği ve işbölümünün toplumsal dayanışmanın tek değilse bile en azından ana kaynağı olduğunu düşünmek yerinde olur. İşbölümü, işleri çeşitlendirerek BÜETİ'nin özellikle kamu alanı olmak üzere tek bir alanda veya birkaç meslekte birikmesini önler. Hiçbir meslek yalnız başına yeterli istihdam alanını sağlayamaz. Bir toplumun bütün bireylerinin asker ya da memur ya da mühendis ya da işçi olması düşünülemez. Ancak işbölümü işlerin çeşitlenmesini (doğadaki benzetmesiyle besin maddelerinin çeşitlendirilmesini) sağlayarak, mücadeleyi barışçıl hale getirir. “Subay askeri ün, papaz manevi etki, devlet adamı erk, sanayici servet, bilim adamı bilimsel ün ardındadır; bu nedenle her biri ötekileri engellemeksizin kendi amacını elde edebilmektedir. İşlevler birbirlerinden daha az farklılaştığında bile durum böyledir. Göz hekimi, zihinsel hastalarla ilgilenen hekimle, ayakkabıcı şapkacıyla, duvarcı marangozla, fizikçi kimyacıyla vb. yarışmaz. Her biri değişik hizmet sunduğundan, hep birlikte çalışabilirler⁸⁷.” Ancak işbölümünün bu işlevleri yerine geliştirilebilmesi bazı koşullara bağlıdır⁸⁸.

1.2.4. İnsan Toplumunda Rekabetin 3'üncü Kuralı

Yine Darwin'in Türlerin Kökeni adlı eserinde açıkladığı yaşam savaşı teorisinden çıkarılabilecek olan, ***“Doğal özellik bakımından çok benzer olanlar arasındaki yaşam savaşı, her bakımdan sıkı bir yarışa girdikleri için daha şiddetli olur. Yetkin dengelerde küçük ayrıntılardaki farklılaşma, organik varlıklar arasındaki yaşam savaşında diğerine karşı üstünlük sağlar. Birinin yararına olan bir kayırma, mutlaka***

⁸⁵ Durkheim, a.g.e., s.232. “İşbölümü” kavramı, Emile Durkheim'in “Toplumsal İşbölümü” adlı kitabında açıklanmıştır. Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlüğünde; söz konusu kitabın çevirmeni tarafından kaleme alınan “Toplumbilim Terimleri” sözlüğüne atıfta bulunularak, İşbölümü: “Bir toplumsal üretim düzeni içindeki değişik görev ve hizmetlerin, toplumun üyeleri, kümeleri arasında karşılıklı bağımlılık ilişkileri içinde bölünmesi süreci.” olarak tanımlanmıştır. Benzer şekilde ve en basit anlamıyla, işbölümü; toplumda işlerin sayıca artması (subay, öğretmen, doktor, avukat, işçi, vb.) ile çeşitlenmesi (göz doktoru, dâhiliye doktoru, hariciye doktoru vb.) ve bölünen bu işlerin yetenekli olan kişilere tahsis edilme sürecini ifade ettiği söylenebilir.

⁸⁶ Durkheim, a.g.e., s.87-89.

⁸⁷ Durkheim, a.g.e, s.311.

⁸⁸ Sosyolojik açıdan işbölümünün toplumsal dayanışmayı sağlayabilmesinin koşullarının neler olduğu, müteakip başlık altında ve çalışma içinde yeri geldiğinde, Durkheim'in “Toplumsal İşbölümü” adlı eserindeki düşüncelerinden faydalanmak suretiyle açıklanmaya devam edilecektir.

bir diğ erinin zararınadır. Mücadelede bir engelin hafifletilmesi, kırımın azıcık olsun önlenmesi, türlerin bireylerinin sayısını her zaman ve birdenbire herhangi bir ölçüde artırır⁸⁹.” şeklindeki ilkelerden, insan toplumları için diğ er bir rekabet kuralına ulaşılabilir.

Doğ adaki savaşta doğ a; en güçlüyü, en sağlıklıyı ve en mutluyu kayırır⁹⁰ ve bu husus doğ ada savaşın sert ve ş iddetli olmasının nedenidir. İnsan toplumunda kayırma kavramının, doğ adaki savaşın insan toplumunda ş iddetini azaltan ve barış çıl olmasını sağ layan iş bölümü açısından değ erlendirilmesi gerekir. Aksi takdirde her yanlış kayırma, insanlar arasındaki mücadelenin de doğ adaki gibi güce dayalı, sert ve ş iddetli olmasına neden olacaktır.

İş bölümünün bir toplumda dayanışma sağ layabilmesi, yani toplumda barış çıl bir yaşam savaşı ortamı yaratabilmesi; 1) İş in bireye uygun düşmesi yani toplumsal iş lemlerin dağılımının bireylerin doğ al yeteneklerinin dağılımına uygun olmasını, 2) İş in bölünme biçimini belirleyen tek etkenin bireylerin yetenekleri arasındaki farklılıklar olmasını mümkün kılmak üzere, iş ler için birbirleriyle yarışanları engelleyen ya da uygunsuz biçimde kayıran hiçbir şeyin olamamasını yani iş bölümünün tam anlamıyla içsel bir kendiliğ indenlik sonucu olarak, bireylerin girişimlerini engelleyecek hiçbir şey olmadan yerleşmesini, 3) Bireyde bulunan toplumsal gücün gelişimini dolaylı bir biçimde bile olsa engelleyici her şeyin yokluğunu, 4) Ne türden olursa olsun hiçbir engelin, bireylerin toplumsal alanlarda yeteneklerine uygun yeri almalarının engellenmemesini,

⁸⁹ Darwin çalışmasında, burada belirlenmeye çalışılan insan toplumlarındaki rekabetin 3. kuralı ile ilgili olarak; “Aynı cinsin türleri huy ve doğ al özellik bakımından her zaman değ ilse de çoğ u zaman ve yapı bakımından her zaman çok benzer oldukları için, birbirleriyle yarışmak durumunda kalırlarsa, aralarındaki savaş farklı cinslerin türleri arasında olduğ undan daha zorlu olur.” Bkz. Darwin, a.g.e., s.96.; “Aynı türün bireyleri (Örneğ in, *Panthera tigris altaica*: Sibirya Kaplanı, (*Panthera tigris*) Kaplan türünün bireyidir.) birbirleriyle her bakımdan sıkı bir yarışa girdikleri için, en zorlu yaşama savaşı genellikle onlar arasında olacaktır; aynı türün çeşitleri (Örneğ in, *Panthera tigris*: kaplan, *Panthera* cinsinin çeşididir.) arasındaki savaş da aşağı yukarı aynı ölçüde zorlu geçecek ve aynı cinsin türleri (Örneğ in, *Panthera* cinsinin türleri Aslan, kaplan, jaguar ve leopardır.) arasındaki savaş zorluluk bakımından onlardan sonra gelecektir.” Bkz. Darwin, a.g.e., s.492.; “Savaş, durmadan değ iş en başarılarla sürüp gitmek zorunluluğ undadır; bununla birlikte, güçler uzun sürede öylesine yetkin bir denge kurarlar ki; en küçük bir ayrıntı bir organik varlığ ın baş ka birine üstün gelmesine elverir, ama doğ anın görünüş ü çağ lar boyunca yine de değ iş meden kalır.” Bkz. Darwin, a.g.e., s.93.; “...İklim bu düş manları ya da yarışanları pek az bile kayırsa, onların sayısı hemen artar ve her alan canlılarla önceden tümüyle kaplanmış olduğ u için, öbür türler azalmak zorunda kalır.” Bkz. Darwin, a.g.e., s.90., demektir.

⁹⁰ Darwin, a.g.e., s.98.

5) Toplumun, toplumsal eşitsizliklerin tam olarak doğal eşitsizliklere denk düşecek biçimde kurulmasını, 6) Savaşın (yarışmanın) dış koşullarında tam bir eşitlik olgusunun varlığını yani kimilerinin yararına olmak üzere, kişisel değerlerinin zorunlu karşılığı olmayan kimi elverişli koşulları sağlamamayı, 7) Toplum için yararlı bütün güçlerin özgürce gelişmesini sağlamak için toplumsal ilişkileri sürekli olarak daha adaletli hale getirmeyi gerekli kılmaktadır⁹¹.

İşler için birbirleriyle yarışanları engelleyen, ya da uygunsuz biçimde kayıran hiçbir şey olmazsa, her işi yalnız en yetenekli olanların elde edebilmesinin kaçınılmaz olacağı; işlerin, zorunlu olarak yeteneklere göre paylaşılacağı, bireyin yapısal nitelikleriyle yaşam koşulları arasında uyumun kendiliğinden oluşacağı söylenebilir⁹². “Normal olarak insan, mutluluğu, doğasını gerçekleştirmekte bulur; insan gereksinimleri sahip olduğu olanaklarla orantılıdır. Her organizmada, her organın yalnızca gereksinimi ölçüsünde besin istemesi de bunu gösterir⁹³.”.

Bütün bu ifadelerden çıkarılacak sonuç; işlerin bölüştürülmesinde insanın yeteneklerinden başka kayırma vasıtasının bulunmaması ve bu kayırmanın, kişisel olmaktan ziyade yarışmanın dış koşullarında tam bir eşitlik oluşturan kurullarla sağlanmasının gerektiğidir. BÜETİ için yetenek, paraya, rahat bir yaşama ve üne ulaşmasının en önemli vasıtasıdır⁹⁴. Yeteneksizlerin kayrılmasının, işbölümünde yer alacak yeteneklilerin aleyhine olacağı gerçeği, doğanın yasasıdır.

Ayrıca bu kurala göre; sanayi üretimini artırmak için yapılacak her kayırmanın tarımın aleyhine olacak şekilde, sanayide çalışanların sayısını artırmasına karşın, yaşam için gerekli kaynakların üretildiği tarım alanında çalışanların sayısını azaltacağı göz önünde bulundurulmalıdır.

⁹¹ Durkheim, a.g.e., s.428-442.

⁹² “Tüm güç, servet ve statü mevkileri yetenekliler için açık olmalıdır. Bir toplum bu ideal başarıldığı ölçüde adil sayılır.”, Bkz. Rand, İhtiyacımız..., s.163.

⁹³ Durkheim, a.g.e., s.429.

⁹⁴ “...Sosyal tablo zenginlik vaatlerini çok çabuk yerine getirebilmekte; burjuvazinin yaşayış tarzı diğer sosyal sınıfların prestijini zayıflatığında vaatler parlak yetenekleri kendilerine çekmekte; kazanılan başarı iş hayatındaki başarı olarak gösterilmektedir. ...Birçok durumda, girişimciler sınıfına katılabilen ve bu sınıf içinde yükselebilen kimse, kendi yetenekleri sayesinde başarılı olan birisidir. ...Başarı,...daha fazla para kazanmak temeline dayanmaktadır.”, Joseph A. Schumpeter, **Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi**, Çev. Hasan İlhan, Alter Yayıncılık, Ankara 2012, s. 94, 95.

1.2.5. İnsan Toplumunda Rekabetin 4'üncü Kuralı

Darwin'in Türlerin Kökeni adlı eserinde açıkladığı yaşam savaşı teorisinden, *“Yeni çeşit; yaşam savaşında başarılı olmak için, başlangıçta genellikle yerel kaynaklarla beslenmek ve yerel alanda kendisi gibi olanlarla küçük topluluklar oluşturmak zorunluluğundadır ve söz konusu alandaki başarısından sonra çevreye yayılır. Yayılan alanın özellikleri ve o alandaki diğer yaratıklarla yapılacak olan yarışmalar, yayılmanın derecesini belirler. Mücadele, canlının kendisini dışarıdan besleyen insanın yararına ya da isteğine uyması koşuluyla, dışarıdan beslenmesi yoluyla (evcilleştirme) engellenebilir. Yeni ve gelişmiş çeşitler, daha eski ve az gelişmiş çeşitleri yok eder”⁹⁵.* şeklinde çıkarılabilecek olan ilkelere, insan toplumları için rekabetin diğer bir kuralı tespit edilebilir.

“Yeni çeşit; yaşam savaşında başarılı olmak için, başlangıçta genellikle yerel kaynaklarla beslenmek ve yerel alanda kendisi gibi olanlarla küçük topluluklar oluşturmak zorunluluğundadır ve söz konusu alandaki başarısından sonra çevreye yayılır. Yayılan alanın özellikleri ve o alandaki diğer yaratıklarla yapılacak olan yarışmalar, yayılmanın derecesini belirler.” kuralı, insan toplumları için emperyalizm kavramının birkaç şekilde açıklanması için yorumlanabilir. Emperyalizm, gerek siyasi gerekse ekonomik anlamda temel olarak yayılmacılığı ifade eder⁹⁶.

Bir topluluğun (ülke, şirket vb.) yayılma öncesinde yerel olan kendi bölgesindeki dışsal etkilerden kaynaklanan ihtiyaçları karşılamak için ortaya çıkması ve kendi yerel çevresinin kaynaklarıyla çevreye yayılacak kadar güçlenmesi bir zorunluluktur.

⁹⁵ Darwin çalışmasında, burada belirlenmeye çalışılan insan toplumlarındaki rekabetin 4. kuralı ile ilgili olarak; “...Yeni oluşmuş bir çeşit, başlangıçta genellikle yereldir ve bu, doğal bir durumdaki çeşitler için genel bir kural gibi görünmektedir; bundan dolayı, benzer tarzda değişiklik geçiren bireyler hemen küçük bir topluluk oluşturmakta ve çoğu zaman birlikte üremektedir. Yeni çeşit, yaşama savaşında başarılı olursa, durmadan büyüyen bir çemberin sınırında değişmemiş bireylerle yarışarak ve onları yenerek, bir merkezden çevreye doğru yavaş yavaş yayılır.” Bkz. Darwin, a.g.e., s.111.; “Doğal bir durumdaki türlerin yayılma alanlarından taşmasının, belirli bir iklime uyarlanma kadar, ya da ondan daha çok, öbür organik yaratıklarla yarışmalarından ötürü olduğuna inanmamız için gerekçe vardır.” Bkz. Darwin, a.g.e., s.155.; “Evcil ırkların göze en çok çarpan özelliklerinden biri, gerçekte hayvanın ya da bitkinin kendi çıkarına değil, (onu besleyen) insanın yararına ya da isteğine uymasındır.” Bkz. Darwin, a.g.e., s.52.; “Yeni ve gelişmiş çeşitler, daha eski ve az gelişmiş ve arada kalmış çeşitlerin yerini sürekli olarak alıp onları yok edecektir ve böylece türler büyük ölçüde farklı ve belirgin nesnelere olacaktır.” Bkz. Darwin, a.g.e., s.494., demektir.

⁹⁶ Emperyalizmin anlamı için bkz., Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlük.

Başlangıçta yerel alanda var olan bir topluluk için uygun şartlar yoksa, ya da yaratılmazsa, o topluluğun gelişmesi hatta varlığını devam ettirmesi imkânsız hale gelir. Başlangıçta var olan bir topluluk için uygun şartların yerel kaynaklarla oluşturulması önemlidir. Yoksa başta dışarıdan sağlanan kaynaklar, yerel topluluğun kaynağı sağlayanın yararına ve isteğine uygun olarak var olmasını ve varlığını devam ettirmesini gerektirir ki; bu da kaynağı sağlayanın yayılması için uygun koşulları yaratır. Yerel alanda var olmasını gerçekleştirdikten ve orada azami gücüne ulaştıktan sonra, yaşam savaşı (rekabet) şiddetlenip yerel kaynaklar ihtiyaçlara cevap vermekten uzak kalınca, yarışmaların (ülkeler, şirketler) çevreye yayılmaktan başka çaresi kalmaz.

Ancak, bu kuralda ifade edildiği üzere, yayılmanın derecesini, yayılan alanın özellikleri ve o alandaki diğer yaratıklarla yapılacak olan yarışmalar belirler. Kendi yararını düşünerek hareket eden bir ülkeyi emperyalist olmakla suçlamak kadar kolaylık olamaz. “En güçlü halkların en zayıfları ele geçirme eğilimi göstermeleri, toplumsal dengeyi yöneten mekanik yasadır ve sıvıların dengesini yöneten yasa kadar da geçerlidir. Başka türlü olabilmesi için bütün insan toplumlarının aynı yaşam gücünde ve aynı yoğunlukta olması gerekir ki; bu da olanaksızdır⁹⁷.” Görüldüğü üzere, kapitalist sistemi benimsemiş olan ülkeler için, belli bir aşamadan sonra yayılmacı olmak, yukarıda belirtilen nedenlerden dolayı bir zarurete dönüşmektedir.

Emperyalizm, kapitalizmin kaçınılmaz olan bir aşamasıdır, çünkü kapitalist bir ülkedeki üretici kökenli sanayi ticaret sermayesinin, tarım ticareti sermayesine karşı üstünlük sağlaması, onu ele geçirmesi ve kendi hizmeti altına alması, ancak emperyalist olunması ile mümkündür. Kapitalizm, bir ülkede çiftçinin ürettiği yaşamsal ürünlerin yine o ülkenin şehirlerine çekilmesi ise, emperyalizm diğer bir ülkenin çiftçisinin ürettiği yaşamsal ürünlerin emperyalist ülkeye çekilmesiyle eş anlamlıdır. Emperyalizm aşamasında, kapitalizm aşamasında gerçekleşmiş olan ülke içindeki çiftçinin ürettiği yaşamsal ürünlerin şehirlere çekilmesinin yanı sıra, diğer ülke çiftçilerinin ürettikleri yaşamsal ürünler de emperyalist ülkeye çekilir ve dünya tarım ürünlerinin kesintisiz ve sürekli olarak emperyalist ülkeye akışı sağlanarak, o ülkedeki tarım ürünlerinin fiyatlarının oluşumu böylece kontrol altına alınabilir. Bu kabiliyet harekete geçirilip

⁹⁷ Durkheim, a.g.e., s.392.

ülke içindeki tarım ürünlerinin bollaşması sağlanarak, tüccarların tarım ürünlerinin fiyatlarında yapacakları keyfi artışlar engellenebilir.

“Mücadele, canlının kendisini dışarıdan besleyen insanın yararına ya da isteğine uyması koşuluyla, dışarıdan beslenmesi yoluyla (evcilleştirme) engellenebilir. Yeni ve gelişmiş çeşitler, daha eski ve az gelişmiş çeşitleri yok eder.” kuralı ise “evcilleştirilmiş burjuvazi” kavramının açıklanmasına rehberlik eder. Sermayeleri nüfus artış hızından daha fazla artmış olan ve bu nedenle karşılaştıkları ekonomik problemleri çözmek için sermayelerinin bir kısmını ülke dışına aktarmak zorunda kalan yabancı ülkelerin burjuvazisi ile BÜETİ'nin nüfusunun artmasına paralel olarak kendi ülkesinde işbölümünü geliştirmeye çalışan ve aynı zamanda kendi ülkesindeki diğer burjuvalarla da rekabet içinde bulunan yerli burjuvazi karşı karşıya gelirler. Farklı ülkelerdeki burjuvalar arası bu rekabet iki yönde kendisini gösterebilir. Birinci olarak, her iki burjuva, elde etmek istedikleri bir pazar için karşı karşıya gelebilirler. İkinci olarak, gelişmiş bir ülkenin burjuvası, az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkenin burjuvasını evcilleştirerek, iki ülke burjuvası çıkarlarını birleştirmek üzere bir araya gelebilirler. Birinci durumdaki rekabette; bir ülkenin emperyalizme maruz kalmasının önlenmesi ve kapitalist sistemi benimsemiş olan ülkelerde tüketim eksikliğinden kaynaklanacak problemlerin çözümlenebilmesi, ülkenin dış pazarlar bulabilecek güce erişmesini ve yaşam mücadelesini derinden hissedenden ve bu nedenle yarışma gücüne ve azmine sahip bir burjuvazinin o ülkede var olmasını gerektirir. Böyle bir burjuvaziye sahip olmadan, bir ülkenin burjuvası ile diğer ülkelerin burjuvası arasındaki rekabetten bahsetmek mümkün değildir. İkinci durumda ise; gelişmiş ülke burjuvasının desteğini alan az gelişmiş veya gelişmekte olan ülke burjuvası, kendi ülkesinde aynı alandaki diğer burjuvalarla olan rekabetinde büyük bir avantaj sağlamak uğruna, gelişmiş ülkelerin yayılmacılığına alet olur, rekabet (yaşam savaşı) duygusunu yitirir, ancak kendisine desteği sağlayan yabancı burjuvanın yararına ve isteğine uygun olarak var olur ve varlığını devam ettirir. Toplumda sermayesi oranında bir kısım BÜETİ'ye iş imkânı sağlayan burjuvazi, toplumdaki ziyade kendi çıkarını gözetecek olması ve evcilleştirilmesi halinde dahi kâr elde etmeye devam etmesi halinde evcilleştirilmekte herhangi bir sakınca görmez. *Ya rekabet edersin ya da evcilleştirilirsin.*

Sermayesindeki kayıplarının riskini azaltmak, gerektiğinde telafi etmek veya kendi ülkesindeki iç rekabette diğer rakiplerine karşı avantaj sağlamak maksatlarıyla bir burjuva, gerekli şartların (eğitim, ulaşım ve iletişim, iş gücü vb.) oluşmaması, sermayenin yeterli olmaması vb. gibi nedenlerle kendi teknolojisini yaratmak yerine, dış bir ülkenin burjuvazisinin teknolojik üstünlüğünden faydalanmak için ona müracaat ederek yardımını isteyebilir. Burjuvanın bu yönde alacağı her yardım, ilk başta kendisine ve ülkesine faydalıymış gibi görünse de, yardım almanın bir alışkanlık haline gelmesiyle, burjuvaziyi her gelişmenin ana nedeni olan yaşam savaşından uzaklaştırır ve evcilleştirilmesine neden olur. Ülkesindeki diğer burjuvalarla olan rekabetinde avantaj sağlamak isteyen yerli burjuvazi; kendi ülkesinde işbölümünün sekteye uğraması pahasına, kendi menfaatini milletin menfaatinden üstün tutarak, yabancı burjuvazi tarafından evcilleştirilmesine karşı çıkmaz. Böylece, görevi kendi ülkesindeki işbölümünün geliştirilmesi suretiyle toplumsal dayanışmanın devamlılığını sağlamak olan yabancı burjuvazinin yararı ve isteğine uygun olarak evcilleşen yerli burjuvazi, bunun karşılığında kendi ülkesindeki işbölümünü ve dolayısıyla toplumsal dayanışmanın sağlanmasını yabancı burjuvazinin inisiyatifine bırakmış olur. Evcilleştirilmiş burjuvazi kendi yaşamsal menfaatlerini korumaya çalışırken, yabancı ülkenin burjuvazisinin yayılcılığına yardımcı olma durumuna düşer; kendi ülkesindeki diğer burjuvalarla olan yaşam savaşı şiddetini artırdıkça kendisi de artan hayatta kalma mücadelesi nedeniyle farkında olmadan emperyalizmi, gittikçe artan bir şekilde kendi ülkesine davet eder hale gelir. Burjuvazinin varlığını evcilleşme suretiyle sağlama süresi uzadıkça, bir sonraki başlık atında açıklanacak olan **“Yetkinlik ölçüsü daha yüksek olacağından, daha çok birey ve daha çok çeşitlenmiş biçimleri içeren ülkeler yaşam savaşında diğer ülkelere göre daha avantajlıdır.”** doğa kanunu yürürlüğe girer ve gün geçtikçe yetkinlik ölçüsü artan ve daha çok çeşitlenmiş biçimleri içeren ülkeler karşısında başarılı olma avantajını da kaybeden bu durumdaki ülkeler, gelişmiş kapitalist ülkelerin modern emperyalizmine maruz kalırlar. Böylece toplumların egemenlik altına alınabilmesi için, büyük ordulara sahip olunması ve ülkelerin fiilen işgal edilmeleri de gereksiz hale gelmiş olur.

1.2.6. İnsan Toplumunda Rekabetin 5’inci Kuralı

Darwin'in Türlerin Kökeni adlı eserinde açıkladığı yaşam savaşı teorisinde, ***“Her ülkedeki canlılar, ancak o ülkede yarıştıkları canlılara göre uyarlanır ve gelişir. Yetkinlik ölçüsü daha yüksek olacağından, daha çok birey ve daha çok çeşitlenmiş biçimleri içeren ülkeler yaşam savaşında diğer ülkelere göre daha avantajlıdır. Dolayısıyla yaşam savaşında, daha çok birey ve daha çok çeşitlenmiş biçimler avantaj sağlarlar ve bu biçimlere sahip ülkeler, yaşam savaşında diğer ülkelere karşı avantajlıdır”***⁹⁸.” şeklinde belirttiği ilkelere, insan toplumlarındaki rekabetin son bir kuralı da belirlenebilir.

Bu kural, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin, gelişme yolunda karşılaştıkları en önemli engeli ifade etmektedir. Bugün gelişmiş ülkelerin en büyük avantajı, insanların çok değişik alanlarda, çok fazla yetkinliğe sahip olmasıdır. Her maddi ve manevi uygarlığın yaratıcısı başta BÜETİ olmak üzere insandır. Yetkinliğe ulaşmış olan bir insanı veya insan grubunu yarışmada alt edecek olan, yine o yetkinliğe ulaşacak ve onu geçecek olan yeteneğe sahip insanlardır.

Daha çok birey ve daha çok çeşitlenmiş biçimlere sahip olamamanın bir ülke için dezavantaj teşkil etmesine karşın, sonradan yarışa katılan ve başarılı olan ülkeler ile kendi ülkesinin dışında başarılı olan insanların varlığı, söz konusu dezavantajın yarattığı bütün zorluklarına rağmen, aşılmayacak bir engel olmadığını göstermektedir.

Burada, “Türkiye, söz konusu engeli aşarak gelişmiş ülkeler kategorisinde yer alabilir mi?”, “Türk insanı neden bu yetkinliğe ulaşamıyor?” soruları ortaya çıkmaktadır ki; bu sorulara cevap bulmak, bu çalışmanın ana konusunu teşkil etmektedir. Müteakip bölümlerdeki incelemeler, bu sorunun açıklığa kavuşturulmasına yönelik olacaktır.

⁹⁸ Darwin çalışmasında, burada belirlenmeye çalışılan insan toplumlarındaki rekabetin 5. ve son kuralı ile ilgili olarak; “...Bir ülkenin ... canlıları, çoğu zaman, başka ve genellikle daha büyük bir ülkenin canlılarına yenilir, çünkü büyük ülkede daha çok birey ve daha çok çeşitlenmiş biçimler bulunacaktır ve yarış daha zorlu olacaktır ve böylece oradaki yetkinlik ölçüsü daha yüksek tutulacaktır.” Darwin, a.g.e., s.216.; “Doğal seçme yarışmadan yararlanarak iş gördüğü için, her ülkedeki canlıları ancak yarıştıkları canlılara göre uyarlar ve geliştirir; herhangi bir ülkedeki türlerin, alışlagelen görüşe göre özellikle o ülke için yaratıldığı varsayılmakla birlikte, başka ülkeden getirilip orada doğallaşmış ürünlere yenilip yerlerini kaptırmasına şaşmamızın hiç gereği yoktur.” Darwin, a.g.e., s.496., demektir.

1.3. KARŞITLARIN ÇATIŞMASI MI? BENZERLERİN YARIŞI MI?

Şu ana kadar yapılan bütün inceleme ve değerlendirmeler esas olarak “Benzerlerin Yarışı (Yaşam Savaşı)”na dayanan ilerleme düşüncesi üzerine inşa edilmiş olduğundan, bu başlık altında, diğer bir ilerleme düşüncesinin dayanağını oluşturan “Karşıtların Çatışması⁹⁹” ilkesi üzerinde durulacaktır.

Diyalektiğin en önemli yasası, hareketi karşıtların savaşımı olarak açıklayan yasadır ve diyalektik, karşıtların biri olmadan ötekinin de olamayacağını, her biçim değiştirmenin, karşıtların savaşımıyla açıklanacağını ileri sürer¹⁰⁰. Karşıtların savaşımı eski ile yeni arasındaki, ölen ile doğan arasındaki, yitip giden ile gelişen arasındaki savaşım, gelişme sürecindeki, nicel değişmelerin nitel değişmelere çevrilmesinin içindeki içeriktir¹⁰¹. “Bütün hareketler bir çelişkinin bir savaşımın ürünüdür ve bu çelişki, bu savaşım içtedir, hareketin esasıdır. Çelişki her değişimin içinde vardır. Şeylerin gelişiminin ana nedeni, şeylerin iç çelişkilerindedir. Bir şeyin içindeki bu çelişki, gelişmenin ilk nedeni olup, bir şeyin öteki şeylerle ilişkileri –bunların iç bağları ve birbirleri üzerine etkileri- ikinci derecede bir nedendir. Söz konusu iç çelişki, karşıtların savaşımı düşüncesinin de devindiricisidir ve toplum içinde sınıf savaşımı şeklinde bulunur. Toplumsal gelişmenin karşısına çıkan sorunların çözümündeki iç çelişki ise, bu toplumu oluşturan uzlaşmaz karşıt sınıflar arasındaki çelişkidir¹⁰².”

Bu düşünceye göre, elma önce yeşil bir elmadır. Çiçek olmadan önce bir tomurcuktur. Yere düşerse çürüyecek ve ayrışacaktır, çekirdekleri ortaya çıkacaktır, bu çekirdekler de bir filiz, sonra da bir ağaç vereceklerdir¹⁰³. Bir tavuğun yumurtladığı ve üzerine kuluçkaya yattığı yumurtanın içindeki tohum gelişerek civciv olacaktır, çünkü yumurtanın içinde iki güç vardır; onu yumurta kalmaya doğru çeken güç ile civciv olmaya çeken güç¹⁰⁴. Suyun gerek buz gerekse su buharı haline dönüşümü bir iç çelişkinin varlığı ile açıklanabilir; bu çelişki, yapışma kuvvetleri ile dağılma kuvvetleri

⁹⁹ Geniş bilgi için Bkz. Georges Politzer, **Felsefenin Temel İlkeleri**, Çev. Hasan Erdem, Neden Kitap Yayıncılık, İstanbul 2012, s.83-121.

¹⁰⁰ Politzer, a.g.e., s.32, 33.

¹⁰¹ Politzer, a.g.e., s.84.

¹⁰² Politzer, a.g.e., ss.84-87.

¹⁰³ Politzer, Felsefenin Başlangıç ..., s.184.

¹⁰⁴ Politzer, Felsefenin Başlangıç ..., a.g.e., s.213.

arasındaki savaşıdır ve suyun durum değişikliği için zorunlu olan bir dış koşul (ısı değişikliği) vardır, ancak bu ikinci derecede bir nedendir¹⁰⁵.

Diyalektik felsefenin karşıtların savaşı ilkesi, yukarıda kısaca özetlenmiştir. Bu ilkeye göre; kendilerini olanaklı kılan nesnel koşullar gerçekleştiği zaman, yani insanın daha önce yapmış olduğu belirsiz küçük değişiklikler birikip bir nitel değişiklik için gerekli şartları oluşturduğunda, her alanda yeni fikirlerin üretilmesi ile büyük buluşların yapılması kendiliğinden olup, kaçınılmaz bir zorunluluktur, çünkü değişiklik harekettir (hareketin gerçek ve gerçeğin de değişiklik olması nedeniyle) ve hareketin esası da zaten her değişimin ve şeylerin gelişiminin ana nedeni olan, şeylerin içinde zaten var olması gereken iç çelişkiler ve onlar arasındaki savaşıdır. Karşıtların çatışması düşüncesi, her alanda yeni fikirlerin üretilmesi ile büyük buluşların yapılmasının kendiliğinden oluştuğunu¹⁰⁶ ve ilerlemenin de kaçınılmaz bir zorunluluk teşkil ettiğini öngörür.

İlkenin açıklanmasında verilen elma, yumurta ve su örneklerinde iç çelişkileri harekete geçiren dış etkiler ikincil etki olarak değerlendirilmiştir. Elmanın çürümesi için gerekli olan hava, çekirdeğinin büyümesi için gerekli olan su ve toprak, suyun gaz olması veya buza dönüşmesi için gerekli olan ısı, yumurtanın civcive dönüşmesi için gerekli olan döllenme ve sıcaklık hep ikincil etki olarak görülmüş ve göz ardı edilmiştir. Her ne kadar iç çelişki olarak ifade edilen özellikler bir maddede bulunmazsa değişimin gerçekleşmeyeceği açıksa da, dış etki olmadan da değişimin olamayacağı açıktır. Döllenmemiş yumurta yumurtadır, yeterince ısıtılmamış veya soğutulmamış su, gaz ya da buz değil, sudur. Dışarıdan bilgi yüklenmeyen (eğitilmeyen) bir beyin, üretken bir akıl (düşünen) olmaktan uzaktır. Dolayısıyla, dış etkilerin ikincil etkiler olarak kabul edilmesinin uygun olmadığı söylenebilir. Uygarlık sürecindeki nitel değişiklikler de, bütün diğer nitel değişiklikler gibi dış bir etki olmadan gerçekleşemezler. Bu düşünceden hareketle karşıtların savaşı ilkesini savunanlar, toplumsal adaletsizlik ve

¹⁰⁵ Politzer, Felsefenin Temel ..., s.86.

¹⁰⁶ “Eğer ilerleme, geçmişin yasası olmuş olduğu gibi, geleceğin de yasası kalacaksa, alelade servet avcılığı, insanın değişmez yasası değildir.” Bkz. Friedrich Engels, **Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni**, Çev. Hasan İlhan Sayfa Yayınları, İstanbul 2011, s.213.; “Her rastlantı sonucu bilimin artan gelişmesi...uygarlık içinde görüldüyse...”, Bkz. a.g.e., s.211.; “Gelişme karşıtların savaşıdır.” Bkz. Josef Stalin, **Diyalektik ve Tarihsel Materyalizm**, Çev. Zeynep Seyhan, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Ankara 1979, s.18.

bunalımları kapitalizmin zorunlu sonucu olarak görürken,¹⁰⁷ benzerlerin yarışı ilkesini savunanlar bunları düzeltilip, düzenlenebilecek toplumsal anomiler olarak görürler¹⁰⁸.

Kendilerini olanaklı kılan nesnel koşulları, yani küçük değişiklikleri biriktirip bir nitel değişiklik için gerekli şartları oluşturacak insandır. Bütün şartların oluşması durumunda yeni fikirleri üretecek, büyük buluşları yapacak olan da yine insandır. Bir insanı yeni bir fikir üretmeye veya buluş yapmaya iten iç çelişkisinin harekete geçiricisi yine bu insanın içinde olduğu yaşam savaşı (benzerlerin yarışı)dır. Her ne kadar meşhur olmak, şöhret, ün, nam kazanmak için fikir üreten ve buluş yapan küçük bir insan grubu olsa da (ki bunlar da yaşamak için bir gelire sahip olmak zorundadır), fikir üretmek ve buluş yapmanın bir meslek halini almasından sonra (fikir üretmek ve buluş yapmanın tarihsel süreci üzerinde daha sonra durulacaktır), BÜETİ en azından yaşamını devam ettirme veya daha rahat bir yaşam sürmek için, daha yoğun olarak fikir üretmeye ve buluş yapmaya başlamıştır.

Yaşam savaşı teorisine göre, toplumda işbölümünün (işlerin bölünmesinin) gerekli koşulu nüfus büyüklüğü ve yoğunluğundan kaynaklanan yaşam savaşı yani rekabettir; yalnız rekabette yeterli olmayıp, rekabet ortamıyla ilgili bazı şartlar da gereklidir. Bu şartların neler olduğu daha önceki bölümlerde açıklanmıştır. Karşıtların çatışması teorisine göre ise; toplumda işbölümünün gerekli koşulu yalnızca nüfus büyüklüğü ve yoğunluğudur ve işbölümü çeşitli sanayi kollarının ürünlerinin satın alınması ve satışı ile doğar¹⁰⁹. Nüfus büyüklüğü ve yoğunluğu arttıkça işler kendiliğinden bölünür, ayrıca rekabete ihtiyaç yoktur. Her iki teoriye göre üretilen sistemler arasındaki temel farkı, sistem içinde rekabetin derecesi ve şeklinin belirlediği söylenebilir. Yaşam savaşı teorisine dayalı sistemler, söz konusu sistemin gerçekleştirilmesinde; ülkedeki insanlar arasında, ülkedeki burjuvalar arasında ve ülkelerin burjuvazileri arasındaki rekabeti temel ve esas yöntem olarak kabul etmişlerdir. Rekabeti içermeyen yaşam savaşı teorisine dayalı (kapitalist) bir sistem, çarpıklaştırılmış karşıtların savaşımına dayanan (sosyalist) bir sistemden farksızdır¹¹⁰, çünkü karşıtların savaşımına dayanan bir sistem

¹⁰⁷ Politzer, Felsefenin Temel ..., s.50.

¹⁰⁸ Durkheim, a.g.e., s.403-449.

¹⁰⁹ Karl Marx, **Kapital Birinci Cilt**, Çev. Alaattin Bilgi, Sol Yayınları, Ankara 2009, s.342.

¹¹⁰ "Kapitalizm ve alturizm birbirleriyle uyuşmamaktadır.", Bkz. Rand, İhtiyacımız..., s.108.; Diğerkamlık (Alturism): "Kendisini diğer insanlar için feda etmekten mutluluk duyma; başkalarının

rekabet olmayan bir ortamda insanları refaha ulaştırmayı vaat etmiş ve bütün sistemini bu düşünce üzerine kurgulamıştır.

Ülke içinde rekabeti istemeyip, uluslar arası rekabeti ırksal bir temele dayandırarak yaratmak isteyen sistem faşizm, dindaşları arasında rekabeti onaylamayan ve rekabeti dinler arasında gören sistem ise dine dayalı sistem olarak ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla sistemler arasındaki farkı belirleyen temel esası rekabet oluşturmuştur. Sistemlerin ideolojileri, rekabetin arzu edilen şekline göre tasarlanmıştır. Dolayısıyla bu çalışmada “evcilleştirilmiş burjuvazi” ile “evcilleştirilmiş insanlar” olarak ifade edilen rekabetten uzak insanların, yaşam savaşı teorisine dayalı olarak kurgulanmış bir sistem içinde yeri yoktur ve bunlarla varlığını devam ettirmeye çalışan söz konusu sistem yerini, mutlak bir surette, diğer sistemlere terk etmek zorunda kalacaktır. Burjuvazinin varlığını onaylayan ve görevlerini yerine getirdiği sürece onu muteber sayan tek sistem yaşam savaşı teorisi üzerine kurgulanmış olan kapitalist sistemdir. Kapitalizmin yerini alabilecek diğer sistemlerde burjuvazinin ya bir yeri, ya da itibarı veya değeri yoktur.

Bir üçgenin iç açılarının toplamının 180^0 olması, başlangıçta bir dik açının 90^0 olduğunun kabulüne dayanır. Eğer başlangıçta bir dik açının değeri 45^0 olarak kabul edilirse, o zaman bir üçgenin de iç açılarının toplamı 90^0 olur ki; ulaşılan bu sonuç da başlangıçta yapılmış olan kabule göre doğru olur. Ancak, bir dörtgenin iç açılarının toplamı veya başlangıçtaki kabulle bağlantılı diğer önermeler gündeme geldiğinde, bu sefer, başlangıçtaki kabulle (90^0 veya 45^0 olarak) devam etmek gerekir ki; farklı kabullerde bulunmak farklı geometrik sistemler yaratmak anlamı taşır. Üçgenlerin iç açılarının hesaplanmasında, bir dik açının değerinin 45^0 olduğu varsayımı, dörtgenlerin iç açılarının toplamı hesaplanırken 90^0 olarak değiştirilirse, bu sefer sistem tamamen çöker ve içinden çıkılmaz bir hal alır. Burada vurgulanmak istenen husus, kapitalist sistemin sanayiye dayalı üretim tarzı ve ticaretine geçişini, birincisi evcilleştirilmemiş bir burjuvazi, ikincisi ise insanlar ve burjuvazi arasında tam bir barışçıl rekabet olmak üzere iki temel unsura dayanarak başardığıdır. İç açılarının hesaplanmasında dik açının 90^0 olarak kabulü, kapitalist sistemde evcilleştirilmemiş burjuvazi ve rekabetin varlığına

yararının söz konusu olduğu yerde, kendi çıkarından vazgeçme anlayışı.”, Bkz., Rand, İhtiyacımız..., s.99.; Rekabet kavramının karşıtı olarak anlamlandırabilecek olan alturizm ve bu kavramının özellikle sosyalist sistemdeki yeri için Bkz. Rand, İhtiyacımız..., s.95-122.

denk gelir. Eğer burjuvazi ve rekabet birlikte yok kabul edilirse sosyalist; burjuvazi var sayılıp, hem burjuvazi hem de rekabetin derecesi ve konumu değiştirilirse farklı bir sisteme evrilmek durumunda kalınmış olunur ki; böyle bir durumda kapitalist sistemin uygulanmasından bahsedilemez, ya da uygulanan sisteme kapitalizm denilemez. Hem kapitalist sistemle sanayiye dayalı üretim tarzı ve ticaretine geçişi başaracağıym deyip, hem de burjuvazi ve rekabeti yok saymak; iç açılmanın hesaplanmasında başlangıçta dik açının 90^0 , sonra 45^0 olduğunu kabul etmekle yani sistemi çökertmekle eş anlamlıdır.

Her alanda yeni fikirlerin üretilmesi ile büyük buluşların yapılmasının kendiliğinden olduğu ve kaçınılmaz bir zorunluluk teşkil ettiği düşüncesi, içinde bulunduğumuz zaman diliminde, ancak benzerler arasındaki yarışın ve buna bağlı olarak toplumda dayanışmanın ortadan kaldırılması suretiyle tekrar hayata geçirilebilir. Söz konusu yarış ortadan kaldıracak tek koşulu, herhangi bir nedenle (tekellerin oluşması, doğal ve yapay bir kırımla nüfusun ve yoğunluğunun azalması, işlerin yeteneklilerden ziyade kayrılanlara verilmesinin bir kural haline gelmesi, gelir dağılımında ve insanlar arasındaki ilişkilerde adaletsizliğin artması, sınıflar arası geçişin kalkması veya adaletsiz hale gelmesi vb.) benzerler arasındaki yarışın (yani rekabetin) dış koşullarındaki adaletin sağlanamaması oluşturur.

Karşıtların çatışması teorisine dayandırılan sistemlerde de, BÜETİ'nin kırıma uğramadan yaşantısını devam ettirebilmesi için gerekli mallar üretilebilir ve onlara iş imkânları sağlanabilir, yani işler bölünebilir. Ancak, yeni fikirlerin üretilmesi ile büyük buluşların yapılmasının (bu işlerin bölünmesiyle eş anlamlıdır) kendiliğinden oluşmasının beklenmesi nedeniyle, işlerin bölünmesi nüfus artışına oranla daha yavaş gerçekleşir ve bir zaman sonra nüfusun baskısı her alanda hissedilmeye başlanır. Bir yanda, yeni fikirlerin üretilmesi ile büyük buluşların yapılması için, kendilerini olanaklı kılan nesnel koşulların gerçekleşmesini ve nitel değişiklik için gerekli şartların oluşmasını bekleyenler; diğer yanda “toplumdaki üretken güçlerin gelişmesini zorlayan ve daha yüksek bir toplum şeklinin gerçek temelini atabilecek maddi koşulları yaratanlar vardır¹¹¹.”. Suyun gaz haline dönüşmesi için, birincisi güneşin ısısının 100^0C 'a yükselmesini beklerken, ikincisi suyun kabını harlı ateşin üstüne koymuştur

¹¹¹ Marx, Kapital Birinci Cilt, s.565

bile. Bir yanda yeni buluş, icat ve keşif yapmak için çabalayan; dünya çapında milyonlarca burjuva ve onlar tarafından evcilleştirilmiş olan (burada evcilleştirmek, burjuva tarafından keşfedilen ve desteklenen yetenekli insanların, onların yararı ve menfaatine uygun olarak davranması kastedilmektedir) yüz milyonlarca bilim adamı ile mühendis varken; diğer yanda devlet tarafından evcilleştirilmiş (buradaki evcilleştirilmeden ise, yeteneği değil de, sadece devlete bağlılığı göz önünde bulundurularak, devlet tarafından desteklenen insanların, devletin yararı ve menfaatine uygun olarak davranması kastedilmektedir.) sınırlı sayıda bilim adamı ve mühendis vardır. İkincisi (benzerlerin yarışı) varken birincisinin (karşıtların çatışması) varlığını sürdürebilmesi olanaklı değildir. İkincisinde her alanda sürekli yeni gelişmeler söz konusu olurken, birincisinde gelişme devletin desteklediği ve dikkatini verdiği alanlarla sınırlı kalmak ve hem kısıtlı süreli hem de kısıtlı bütçeli olmak zorundadır. “Benzerlerin Yarışı” ilerleme teorisine dayanan bir ilerleme ve üretim sistemi mevcutken, “Karşıtların Çatışması” ilerleme teorisine dayanan bir ilerleme ve üretim sisteminin üstünlük sağlamasının mümkün olamayacağı ve SSCB’nin çöküşünün en önemli nedeninin, bu hususa dayandığı söylenebilir.

2. BÖLÜM

UYGARLIK SÜRECİNDE BURJUVAZİNİN YERİ VE ÖNEMİ

2.1. BURJUVAZİNİN TOPLUMDAKİ ROLÜ VE GÖREVLERİ

2.1.1. Burjuva Kimdir? Toplum İçinde Görevleri Nelerdir?

Werner Sombart burjuvayı “Her olgun kapitalist girişimcinin kendisidir¹¹².” şeklinde tanımlamaktadır. Bu tanıma uygun olarak, bu çalışmada burjuva kelimesi; Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlükteki “Şehirde yaşayıp özel imtiyazlardan faydalanan.”, “Orta sınıftan olan, kent soylu” anlamıyla değil; aynı sözlükte “Üretim araçlarını özel mülkiyetinde bulunduran kimse, anamal sahibi, sermayedar, sermayeci, kapitalist.” olarak tarif edilen “Anamalcı” kelimesiyle “Üretim için bir işe girişen, kalkışan kimse, müteşebbis” olarak tarif edilen “Girişimci” kelimesinin anlamlarını içerecek şekilde, “Üretim araçlarını özel mülkiyetine alarak üretim için bir işe girişen, kalkışan kimse.” anlamında kullanılacaktır. Burjuvazi ise tüm burjuvaları içerecek şekilde burjuva sınıfını ifade edecektir.

Bu başlık altında, burjuvazinin bir sınıf olarak toplum içindeki rolünün ne olması gerektiği ortaya konulmaya çalışılacaktır. Burjuvazinin hem Batı’da hem de Türkiye’de nasıl oluştuğu ve geliştiği konuları, çalışmanın tarih incelemelerinin yapıldığı bölümlerinde ele alınacaktır.

Sombart, “Sağlıklı bir şekilde düşünebilen, aklı başında, çoğu kez üstün yetenek sahibi insanlar, bir görev duygusu ya da düzeltilmesi gereken kötü bir durum nedeniyle değil de, yalnız kendi arzuları ve istekleriyle nasıl oluyor da yaşamlarını iş dünyasına hasrediyorlar ve kalben ve ruhen kendilerini yalnızca bu işlere adayabiliyorlar?” diye soruyor. Bu soruyu, koloni insanına özgü ruhsal durumla bağdaştırarak, “Bu ruhsal duruma egemen olan duygunun yalnızlık ve terk edilmişlik duygusu olduğu, bunun bir tür psikolojik zorlamayla insanda girişimcilik tutkusuna, iş dünyasına katılma

¹¹² Werner Sombart, **Burjuva**, Çev. Oğuz Adanır, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2008, s.114.

arzusunun doğmasına yol açtığı söylenebilir¹¹³.” diyerek cevaplandırıyor. Sombart’ın bu düşüncesi doğru olarak kabul edilse bile, koloni insanını göçe zorlayan sebebin temelinde; yeterli ekmeğin olmadığı yerden, ekmeği bulabileceğine inandığı yere gitmesinin nedenini oluşturan, BÜETİ’nin sayısında ve yoğunluğundaki artışın bulunduğu açıkça söylenebilir.

Her şeyden önce ilk belirtilmesi gereken şey tüccarın da burjuvanın da BÜETİ grubunda yer aldığıdır. Yani gerekli yaşam maddelerine ulaşabilmeleri için, bunlara ulaşım aracı olan parayı bir şekilde elde etmeleri gerekir. Bu anlamıyla burjuvanın işçi, memur ve diğer BÜETİ grubunda yer alan insanlarla arasında bir fark yoktur. BÜETİ, bir şekilde para kazanmanın bir yolu olarak, yani bir meslek olarak burjuva olmayı keşfettiğinde, artık ekmeğini bu yoldan da elde edecektir. Sombart, burjuvanın nasıl meslek haline gelmiş olabileceğini gayet güzel bir şekilde açıklamıştır. BÜETİ, bir memurdur, finansördür, mültezimdir, eşkıyadır, korsandır, tüccardır, simyacısıdır, proje üreticisidir, kumarbazdır, borsacıdır ve nihayetinde spekülâtör (yatırımcı) burjuvadır¹¹⁴. Bir meslek halini aldıktan sonra, artık miras yoluyla oğluna ve onun oğluna devredilecektir. Burjuva mesleğinin diğer mesleklerden farkı, her işbölümünde olduğu gibi, toplumsal yaşamın onlara yüklediği görevlerdir. Ancak bu görevlerin ortaya çıkarılmasından sonra, burjuvanın toplum içindeki varlığı bir anlam ve toplum nazarında geçerlilik kazanabilir.

Weber burjuvanın görevinin ne olduğunu; “Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhı” adlı kitabında, Hıristiyanlık dinindeki “alın yazısı”, “ebedi kurtuluş”, “ruhun kurtuluşu¹¹⁵” anlayışlarında meydana gelen değişiklikleri esas alarak açıklamıştır. Hıristiyanlık dinine mensup birisi için “Ben, kurtuluş için seçildim mi?”, “Bundan nasıl emin olabilirim?” soruları cevap bulunması gereken en önemli soruları oluşturmaktadır¹¹⁶. Bu sorulara cevaplar bulma yolunda Hıristiyanlık dininde meydana gelen değişimlere ait aşamaları Protestanlık mezhebi içinde inceleyen Weber’in, bu çalışmanın konusuyla ilgili olan düşünceleri: 1) Günah çıkartma ile kutsanmışlık

¹¹³ Sombart, a.g.e., s.351.

¹¹⁴ Sombart, a.g.e., ss.46-63.

¹¹⁵ Max Weber, **Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhı**, Çev. Mehmet Ötken, Tutku Yayınevi, Ankara 2014, s.124, 125.

¹¹⁶ Weber, Protestan..., s.135.

durumuna erişme inancı (Katoliklik), 2) Yakınlara duyulan sevgiden dolayı dünyevi mesleklerde görevin yerine getirilmesinin, insanın erişebileceği en yüksek ahlaki eylem olarak farz edilmesi¹¹⁷; her koşulda görevin yerine getirilmesinin Tanrı'yı memnun eden tek yaşam biçimi ve Tanrı'nın dileğinin de ancak bu olduğu, bu yüzden de onaylanmış her mesleğin Tanrı katında aynı değere sahip olduğu¹¹⁸ inançları (Lutercilik, Beruf kavramı), 3) İnsan cinsinin yararına hizmet için dünyevi mesleklerde görevin yerine getirilmesinin, insanın erişebileceği en yüksek ahlaki eylem olarak farz edilmesi¹¹⁹; kilise ve ayinlerin yardımıyla ruhun kurtuluşunu reddetme¹²⁰; kurtuluş için hakiki bir kiliseye ait olma¹²¹, kutsanmış insan olmak için “bir meslekte katı bir şekilde çalışmak¹²²; dünyevi meslek yaşamı içinde, inancın ispatının gerekliliği¹²³ inançları (Kalvenizm), 4) Dünyevi iş yaşamıyla ruhun kurtuluşunun garanti altına alınması¹²⁴; Tanrı'nın seçilmişlerini, işlerindeki başarılarına göre kutsaması¹²⁵ inançları (Pietizm), 5) “Varlıkların putlaştırılması”nın mutlak bir biçimde reddedilmesi¹²⁶; alınyazısı öğretisinin reddedilmesi¹²⁷; siyasi olmayan iş yaşamı yoluna yönelme¹²⁸; *Honesty is the best policy* (dürüstlük en iyi politikadır) ilkesinin alışkanlık haline getirilmesi¹²⁹ inançları (Baptist mezhepler)dır.

Hristiyanlık dininde başlangıçta, zenginlik büyük bir tehlike ve zenginlik peşinde koşmak anlamsız bir iş ve ahlaksızlık olarak değerlendirilirken¹³⁰; değişimlerden sonra, Tanrı adına zengin olmak için çalışmaya ahlaki olarak izin verilmekle yetinilmemiş, ***mesleki görevin yerine getirilmesi açısından*** üstelik buyrulmuştur¹³¹. Tanrı'nın kudreti için malları yitirmemeye çalışmak ve durmadan çalışarak çoğaltmak bir yükümlülük

¹¹⁷ Weber, Protestan..., s.106, 131.

¹¹⁸ Weber, Protestan..., s.92.

¹¹⁹ Weber, Protestan..., s.133.

¹²⁰ Weber, Protestan..., s.126.

¹²¹ Weber, Protestan..., s.129.

¹²² Weber, Protestan..., s.139.

¹²³ Weber, Protestan..., s.157.

¹²⁴ Weber, Protestan..., s.175.

¹²⁵ Weber, Protestan..., s.178.

¹²⁶ Weber, Protestan..., s.200.

¹²⁷ Weber, Protestan..., s.205.

¹²⁸ Weber, Protestan..., s.207.

¹²⁹ Weber, Protestan..., s.208.

¹³⁰ Weber, Protestan..., s.215.

¹³¹ Weber, Protestan..., s.227.

haline gelmiştir¹³². Ancak Tanrı katında zenginliğin ahlaki olması için, Tanrı'nın yerine getirilmesini gerekli gördüğü buyrukları da vardır. Bunlar;

“Kapitalist işverenin ideal tipinin, burnu havada olmakla bir alakası yoktur. O, gösterişten ve gereksiz harcamalardan, aynı zamanda gücünden gelen bilinçli mutluluktan kaçınır. ...Servetinden kendine hiçbir şey almaz; usdışı mesleğini yerine getirme duygusu hariç. ...İnsanın...çok miktarda para ve mülk yükü ile mezara girmesi, ona (insana) ancak çarpık bir güdünün ürünü yani *auri sacra fames* (altına duyulan kutsal istek) olarak görünür¹³³.” “Bireylerin kendi içlerinde ve “mesleki” uğraşlarının içeriğine ilişkin hissetmeleri gereken bir yükümlülük, kapitalist medeniyetin “toplumsal ahlakının” temelidir. Bu mesleğin ne olduğu, ...maddi mal varlığının “kapital” olarak görünümü olup olmadığı hiç de önemli olmayan bir görevdir¹³⁴.”

Sonuç olarak Weber'e göre, kapitalizmin ruhunu Protestan ahlakı oluşturmuş ve böylece tüketimin kısıtlanmasıyla meydana getirilen tasarruf sayesinde oluşan sermayenin, burjuvanın kazanç elde etme peşinden koşmasının da serbest bırakılmasıyla üretken kullanımı sağlanmıştır¹³⁵. Ancak Weber, zenginlik arttıkça, dinin biçimi olduğu gibi kalırken, kapitalizmin ruhunun yok olduğunu da belirtir¹³⁶. O'na göre, servetle ilgili duyulan endişeler, her an üzerimizden atılacak bir palto olarak düşünülürken; dünyevi malların insanlar üzerinde gittikçe artan bir güç kazanmasıyla dini asketizm, ruhunun içinden kaçtığı demir bir kafese dönüşmüştür¹³⁷.

Giriş bölümünde ifade edildiği üzere, insanın kendisi dışında bir değişiklik ve bu değişiklikten kaynaklanan ihtiyaçlar olmadığı sürece, tasarımlarında ve iradesinde bir değişiklik olamayacağı düşüncesinden hareketle; Weber'in, kapitalizmin ruhunu, Protestan ahlakının oluşturduğu tezi uygun bulunmamaktadır. Olsa olsa kapitalizmin ruhu (kapitalist sistemin meydana gelmesini oluşturan dış çevredeki değişiklikler ve bu değişikliklerin yarattığı ihtiyaçlar) Protestan ahlakını yaratmıştır. Ancak bu yaklaşım, Weber'in burjuvanın özellikleri hakkında ulaştığı sonuçları değiştirmez.

Bununla birlikte Sombart, kapitalist zihniyetin oluşmasına yol açan şeyin; birisi girişimci ruhu, diğeri burjuva ruhu olmak üzere, iki ruhtan oluşan burjuvanın kalbi

¹³² Weber, Protestan..., s.243.

¹³³ Weber, Protestan..., s.78, 79.

¹³⁴ Weber, Protestan..., s.58.

¹³⁵ Weber, Protestan..., s.247.

¹³⁶ Weber, Protestan..., s.252.

¹³⁷ Weber, Protestan..., s.261.

olduğunu söylemiştir¹³⁸. Girişimcinin ruh özellikleri olarak; düşünce kıvraklığı, uzağı görebilme yeteneği ve zekâdan oluşan ahlaki nitelikler ile çabuk düşünebilme, kesin ve hızlı kararlar alabilme, kararlı olma, uygun zamanı kollamayı bilme, iyi bir belleğe, konunun özelliklerini kavrayabilme yeteneğine sahip ve entelektüel yanı ve iradesinin normalin üstünde gelişmiş, duygusal yaşantısının ise gereğince gelişmemiş olması gerektiğini belirtmiştir¹³⁹.

Weber'e benzer şekilde Sombart da burjuvanın özelliklerini; eli sıkıdır, nesnel ve somut değerleri benimser, görevlerini yapmak üzere doğmuştur, kalabalıktan hoşlanmaz, basit bir birey gibidir, ahlakçıdır, toplumun yararına olan her işe aynı önemi atfeder, zamanını düzenlemek, yetiştirmek ve öğretmekle geçirir, hesap kitap yapmakla meşguldür, memur ruhludur, dokusu ipekten değil yündendir, rengârenk kişiliğe sahip değildir herhangi bir renkten yoksundur, “krallıklar dağıtan” bir imparator gibi değil “toplu iğne toplayan” birisi gibi konuşur, sürekli gözlenen ve gem vurulan güçlü nefsine düşkün bir mizaca sahiptir, ortalamanın üstüne çıkmayan daha çok sıradan ve ortalama insanlardan oluşur, yaşamdaki en önemli değeri ekonomik çıkardır, tutumludur şeklinde belirtmektedir¹⁴⁰.

Sombart, farklı ülke halklarının gelişme koşullarının farklı olmasının nedenini, ülkelerin etnik özellik farkına bağlamakta ve “koşullarının farklı olmasının nedenini, ülkelerin başlangıçta sahip oldukları özellik farkına bağlamayacak birisi var mı?” diye sormaktadır.¹⁴¹ Bu çalışmada ulaşılmak istenen sonuçlardan birisi de, Sombart'ın bu düşüncesinin yanlışlanabilir olduğunu gösterebilmektir. Tarih incelemelerinin yapılacağı bölümde, bu konu üzerinde tekrar durulacaktır.

Weber ve Sombart gibi Smith de;

“Bir topluluk içinde eylemli olarak kullanılmakta bulunan faydalı emek miktarındaki artış tamamıyla o emeği çalıştıran sermayenin artmasına bağlıdır. O sermayedeki artış yine, o sermayenin kullanılmasını yönetip düzenleyen belli kimselerin yahut bunları ödünç veren başka kimselerin gelirinden yapılan tasarruflara tamı tamına eşit olması gerekir. Bu sistemin varsayar görüldüğü üzere

¹³⁸ Sombart, a.g.e., s.207.

¹³⁹ Sombart, a.g.e., s.208, 209.

¹⁴⁰ Sombart, a.g.e., s.209-213.

¹⁴¹ Sombart, a.g.e., s.216.

tacirler, zanaatçılar ve sanayiciler tutumluluğa ve tasarrufa, toprak sahipleriyle rençperlerden doğal olarak daha yatkın iseler; bunların, buldukları topluluk içinde kullanılan faydalı emek miktarını artırmaları, dolayısıyla da o topluluğun gerçek gelirini, toprak ile emeğin yıllık ürününü çoğaltmaları, o denli daha olasıdır.¹⁴²”

diyerek, burjuvazinin toplum içindeki görevini belirtmiştir.

Hem Weber hem Sombart hem de Smith'in ulaştıkları sonuçlar, kapitalist sistemde, en temel anlamıyla, maddi mal varlığı “sermaye” şeklinde görünen burjuvanın; topluma karşı görevleri ve yükümlülükleri, “*gelirinden yaptığı tasarrufla sermayesini ve böylece topluluk içinde kullanılan faydalı emek miktarını artırmak suretiyle o topluluğun gerçek gelirini, toprak ile emeğin yıllık ürününü çoğaltmak*” olan, meslek sahibi bir insan olduğunu göstermektedir. Bu görev, burjuvanın toplum içindeki varlığının bir anlam ve toplum nazarında geçerlilik kazanmasının ilk zorunlu kuralıdır. Burjuvazi bu görevlerini yerine getirmezse, toplum nazarında onun zenginliği; “Uygarlığın ruhu, ilk gününden günümüze kadar, yalınkat bir açgözlülük oldu; onun tek ereği, zenginlik, gene zenginlik ve hep zenginliktir; ama toplumun zenginliği değil, şu bayağı bireyin zenginliği¹⁴³.” olarak algılanacaktır.

2.1.2. Burjuvazi-Rekabet İlişkisi

Toplumun bir parçasını oluşturması ve kendisinin de BÜETİ grubunda yer alması nedenleriyle, bir önceki bölümde belirlenen insan toplumundaki rekabet kurallarının tamamı burjuvazi için de geçerlidir. Ancak burjuvazi-rekabet ilişkisinin topluma olan etkileri, burjuvazinin toplum içindeki farklı görevleri nedeniyle, diğer sınıflara nazaran farklı olur. Kapitalist sistemde, bir ülkedeki burjuvanın, kendi alanındaki hem ülkesindeki diğer burjuvalarla hem de diğer ülkelerin burjuvalarıyla bir rekabet içinde bulunmak zorunda olduğu açıktır. Bu başlık altında daha önce kısmen değinilen, bir ülkenin burjuvazisi ile diğer ülkelerin burjuvazisi arasındaki rekabet ile rekabetin sonuçları detaylarıyla birlikte incelenecektir.

¹⁴² Smith, a.g.e., s.751.

¹⁴³ Engels, a.g.e., s.211.

Sanayi üretimine geçiş ve bu üretim tarzının bilim ve teknolojinin desteğiyle büyük bir ilerleme göstermesiyle, gelişmiş ülkelerde, BÜETİ'nin yaşamının devamlılığının sağlanabilmesi için iş alanlarının yaratılması problemi çok büyük ölçüde aşılmıştır. Hatta bazı ülkeler için bu problemin tamamen aşılmış olduğu söylenebilir, çünkü bu ülkelerin sermayeleri nüfus artış hızından daha fazla artmış ve işçi ücretlerinin artmaması, sermaye sahiplerinin elde ettikleri kârlarının azalmaması için, sermayenin bir kısmının ülke dışına aktarılması zorunluluk haline gelmiştir. Bu aşamadan sonra, önce kendi ülkesindeki yerel kaynaklarla beslenen burjuvazi, tekeller oluşturmak suretiyle, çevre ülkelere yayılmaya başlamıştır.

Bir ülkede aynı sanayi dalındaki burjuva sayısı arttıkça, yaşam savaşı burjuva arasında da şiddetlenmeye başlamıştır. Bir toplumda BÜETİ arasında yaşam savaşı şiddetinin işlerin bölünmesi suretiyle azaltılması ve böylece toplumsal dayanışmanın sağlanması arzulanırken; sanayide işlerin duraklamadan sürekli olarak bölünebilmesini sağlayan buluş ve icatların yapılmasının itici gücünü oluşturan burjuva arasındaki yaşam savaşı şiddetinin azaltılmasından ziyade, sadece barışçıl hale getirilmesi yeterli görülmüştür.

Rekabetin tanımlarından birisi “Nispeten adil bir yarışma ortamında, birden çok benzer konumdaki katılımcının, yarışma kurallarına bağlı kalarak, eş anlı olarak kıt bir şeyi veya istenebilir bir konumu kazanma amacıyla yaptıkları çabalar¹⁴⁴,” ise ve bu tanım rekabet için “Birden fazla fiili veya potansiyel yarışmacı¹⁴⁵,” gerektiriyorsa; evcilleştirilmiş burjuvazinin olduğu bir ülkede milli yarışmacılardan ve milli bir rekabetten bahsetmek mümkün değildir. “İş yapmanın en etkin olmayan şekli izole bir şirket olup, her şeyi ithal etmektir. Rekabetçi ülkelerde ve ülkeler içinde rekabetçi sektörlerde izole şirket yoktur¹⁴⁶.” İzole bir ülkede yarışanlar ve rekabet halinde olanlar, o ülkenin burjuvazisini evcilleştirmiş olan yabancı ülkelerin burjuvazisidir, çünkü piyasadaki rekabetten en çok etkilenecek olan mallar yerli burjuvazinin değil, onlarınkilerdir. Bu nedenle yabancı ülke burjuvazisi, kendisine ayrıca bir rekabet yaratmamak adına çoğunlukla, aynı sanayi dalının (örneğin otomotiv), bir tipinin (binek, yük taşıma, yolcu taşıma vb.) markalarından (örneğin Japon binek araba

¹⁴⁴ Ercan Sarıdoğan, **Mikroekonomi ve Makroekonomi Düzeyinde Küresel Rekabet Gücünü Etkileyen Faktörler ve Stratejiler**, İstanbul Sanayi Odası Yayınları, İstanbul 2010, s.6.

¹⁴⁵ Sarıdoğan, a.g.e., s.6.

¹⁴⁶ Michael Porter, **Rekabet Dersleri**, Capital Yayınları, İstanbul 1999, s.71.

markaları Honda, Toyota, İnfiniti, Lexus, Mazda, Mitsubishi, Nissan, Subaru, Suzuki) yalnızca birisi veya birkaçı için o ülkede yatırım yapar ve böylece kendi malı için kendi adına bir tekel oluşturur. Yerli burjuvazi de ülkesindeki rekabetten etkilenecektir, ama o, başı her derde girdiğinde, başka bir yabancı ülkenin burjuvazisi himayesi altına girebilme ve yaşamını böylece devam ettirebilme kabiliyetine sahiptir. Böyle bir rekabetin var olduğu bir ülkenin küresel rekabet gücünden bahsetmek, bu gücü yükseltecek stratejiler geliştirmek ve hele bu gücü ölçmek adına yapılan onca zahmete girmek anlamsızdır. İzole bir ülkede, rekabete yönelik yapılacak bütün araştırma, inceleme ve ölçümler, yerli burjuvaziden çok yabancı burjuvazinin değerlendirilmesi şekline bürünecektir. Başarılı bir dış rekabete sahip olabilmek için önce kıran kırana bir iç rekabete sahip olunmalıdır. İç rekabetin bir kısmı da ithal mallarla ve yabancı şirketlerle yapılan rekabettir¹⁴⁷.

Ekonomide teknoloji yaratamamanın etkilerinin giderilmesi için ithal ikame modeli, montaj sanayi, yabancı sermaye yatırımları, yap-işlet-devret modeli vb. gibi türetilen tüm modeller, aralarında derece farkı olan evcilleştirilmenin türleridir. Her birinin ekonomiye yaptığı olumlu etki, modelleri uygulayan ülkelerdeki BÜETİ'nin bir kısmına, kontrollü ve sınırlı bir istihdam alanı yaratmasıdır. Gelişmekte olan ülkelerin bu modelleri benimsemelerinin ana nedeni de budur. Evcilleştirilmiş burjuvaziye sahip bir ülkede, ekonominin sonsuza kadar iyi bir şekilde sürdürülebilmesi beklenemez¹⁴⁸. Bu tip bir burjuvazi, kârını kendi ülke parasıyla elde ederken, ithalatını daima döviz ödemek suretiyle yapar. Kendisi, bu döviz, yapacağı sanayi malları ihracatı ile sağlayamayacağından (ki; buna evcilleştiren ülkenin burjuvazisi kısmen müsaade eder) veya az bir kısmını sağlamasına müsaade edileceğinden, ülkesinin diğer kaynaklarıyla (özellikle tarım ürünlerinden) kazandığı dövizlere el koymak suretiyle elde eder. Bu husus, ister istemez (sanayi ürünü ithal eden ülkenin bu ithalatı, tarım ürünü ihraç etmek suretiyle yapmak zorunda olduğu göz önünde bulundurulduğunda) belli bir zaman sonra (kuraklık gibi bir doğal afet vb. ile ihraç edeceği tarım ürünlerinin miktarının azalması, toprağın zamanla veriminin düşmesi, kendi nüfusunun artmasıyla birlikte tarım ürünlerinin tüketiminin de artacak olması), her ne kadar kaynakları yerli para cinsinden

¹⁴⁷ Porter, a.g.e., s.68.

¹⁴⁸ Porter bunu, "Sizlerde son ürün şirketleri vardır, makineleri dışarıdan getirirler, hammaddeleri dışarıdan getirirler, her şeyin kaynağı yurt dışındadır, burada toplarlar, dışarı yollarlar. Milli gelir itibarıyla bu sizi ancak bu kadar taşır." cümlesiyle ifade etmiştir. Bkz., Porter, a.g.e., s.72.

var olmaya devam etse de, döviz bulunamaması yüzünden, burjuvanın yabancı burjuvaya olan borcunu, sermayesini ipotek ettirmek suretiyle ödemesine hem de ülkesinin bir döviz darboğazına girmesine neden olur. Müteakip başlıklar altında detaylı olarak açıklanacak olan döviz darboğazının bir nedeni de, ülke içinde kalması halinde yeniden üretime dönüştürülecek olan kârın büyük kısmının, yabancı burjuvazi tarafından yurt dışına, döviz cinsinden yasal olarak kaçırılmasıdır. Ülke tarafından borcun, üretilen tarım ürünlerinin karşılayacağı miktarı aşmasıyla, darboğazdan kurtulmak için, önce gelecekte üretilecek bir kısım tarım ürününün ipotek ettirilmesi gerekecektir. Biriken borçların azaltılması, ancak sanayi mallarının ithalinin, tarım mallarının ihracatı oranında azaltılması ile mümkün olacaktır. Bu ise bazı sanayi işletmelerinin kapatılması ve işsizliğin artması ile sonuçlanacaktır. Bu yöntemle de borçların ödenmesi mümkün olmadığı takdirde, bu kez de, ülkedeki sanayi tesislerinin borca karşılık devredilmesi zorunlu hale gelecektir. Böyle bir durumda, ülke insanların tüketimi için kullanılması ve sanayisinin geliştirilmesi için gereken tarım ürünlerinin çoğu ihraç edilmek suretiyle çar çur edilmiş olunacak, miktarı azalan tarım ürünlerinin fiyatı artacak vs., bu durum bir döngü şeklinde, en sonunda ülkedeki zaten yeterli olmayan sanayi tesislerinin, özel sektöre ait olanlar da dâhil olmak üzere tamamının yabancı burjuvaziye teslim edilmesine kadar sürecektir.

Bütün bu açıklamalardan çıkarılacak sonuç, evcilleştirilmiş burjuvazi tarafından yapılan sanayi üretiminin, kendisinden beklenen ve arzu edilen olumlu sonuçların aksine, bir ülkeyi iflasa kadar götürebilecek olumsuz sonuçlar yaratmasıdır¹⁴⁹. Öyleyse, bu problemin bir parçasını oluşturan teknoloji üretilmemesi sorunu nasıl çözülecektir? Bir alt başlıktaki incelemenin amacı, bu sorunun çözümü yolunda önemli bir aşama kaydedilmesine yardımcı olabilmek adına, burjuvazi ile teknoloji arasındaki ilişkiyi açıklamaktır.

¹⁴⁹ Oswald Spengler bu sonucu şöyle görüyor; “...Artık özü itibariyle şehirli kuruluşunda olan halk heyeti çözülerek biçimden yoksun kütleyle döner. Devlet, ulus, toplumsal tabakalar hep parçalanma eğilimi gösterirler. Şehir büyüyerek hastalıklı (patolojik) bir megalopolis olur –yapay, inorganik ve kozmopolit. Onunla birlikte “dördüncü tabaka” ortaya çıkar- “küteller”. Devrimler ve anarşi süreci içinde de “Sezarizm (Kaesarizm)” doğar, yani çeşitli yeni-yetmelerin tiranca diktatörlüğü. Kültürün sonraki döneminde paranın “noblesse oblige (soyluluğun gerektirdiği gibi yaşama)” politikası üstünde zafer kazandığı gibi, şimdi de kaba bir kuvvet-politikası, burjuvazi de dâhil olmak üzere para ve parapolitikaları üzerinde muzaffer olur.”; Oswald Spengler, *Decline of The West*, Cilt II, bl. 4, s.19 vd.’dan nakleden Sorokin, a.g.e., s.98.

2.1.3. Burjuvazi-Teknoloji İlişkisi

2.1.3.1. Teknolojinin Taklit Yoluyla Edinilmesi

Bir ülkedeki sanayinin iki temel üretim alanı, “Üretim araçları üretim sanayi” ile “Tüketim malları üretim sanayi” alanlarıdır. Hem üretim araçları üretim sanayisine, hem de tüketim malları üretim sanayisine sahip bir ülke ile sadece tüketim malları üretim sanayisine sahip bir ülke arasındaki para ve mal değişimi ve dolaşımını açıklamak için, her iki ülke sanayi alanlarında üretim aracı ve tüketim malı cinsinden bulunan mal miktarlarını gösteren veriler aşağıdadır¹⁵⁰.

I'deki ülke üretim araçları üretim sanayisi üretimi: $6.000s + 1.500d + 1.500a = 9.000$ değerinde üretim aracı olarak mal bulunmaktadır¹⁵¹.

I'deki ülke tüketim malları üretim sanayisi üretimi: $2.000s + 5.00d + 5.00a = 3.000$ değerinde tüketim malı bulunmaktadır

II'deki ülke üretim araçları üretim sanayisi üretimi: $0s + 0d + 0a = 0$ değerinde üretim aracı olarak mal bulunmaktadır.

II'deki ülke tüketim malları üretim sanayisi üretimi: $2.000s + 5.00d + 5.00a = 3.000$ değerinde tüketim malı bulunmaktadır.

Bu başlık altında yapılacak incelemelerde, teknolojinin (tüketim malları üreten makineleri üreten makinelerin) bizzat üretilmeden, taklit (satın alma, yabancı sermayenin yatırımı vb.) yoluyla dışarıdan temin edilmesinin sonuçlarının ortaya konulabilmesi için; bir ülkenin sanayisi içindeki mal ve para dolaşımının, ülkeler arasında nasıl oluştuğu ve üretim araçlarının ülke dışından temini ile ülke içinde

¹⁵⁰ Bu veriler, Marx'ın bir ülke sanayisinde para ve mal dolaşımının nasıl gerçekleştiğini açıklarken kullandığı verilerin yeniden uyarlanması ve farklı sanayi alanlarına sahip iki ülke için yeniden yorumlanmasıyla oluşturulmuştur. Bir ülke sanayisinde para ve mal dolaşımının nasıl gerçekleştiği ve bir ülke sanayisi için yukarıdaki verilerin nasıl belirlendiği konusunda Bkz. Karl Marx, **Kapital İkinci Cilt**, Çev. Alaattin Bilgi, Sol Yayınları, Ankara 2015, s.355-389. Çalışmanın yazarı, ülkeler arasındaki mal ve paranın dolaşımının açıklanması için söz konusu verilerden esinlenmiş ve bu maksatla veriler yeniden yorumlanmış ve uyarlanmıştır. İşlemlerde; “s” değişmeyen sabit (bina, makine vb.) ve değişmeyen döner (hammadde, yedek parça vb.) sermayeyi; “d” değişen sermayeyi (işçi ücretlerini), “a” ise kârı temsil etmektedir.

¹⁵¹ Marx, sadece bir ülke içindeki sanayi alanları arasındaki para ve mal dolaşımını incelediğinden, üretim araçları üretim sanayisi için $4000_s = 1000_d + 1000_a = 6.000$ olarak aldığı veriler, burada ülkeler arasındaki sanayi alanları arasındaki para ve mal dolaşımını incelenmesi nedeniyle $6000_s = 1500_d + 1500_a = 9.000$ olarak değiştirilmiştir.

üretildiği arasında, bir ülkenin ekonomik durumu ile o ülkedeki para ve mal dolaşımına ne gibi etkilerinin bulunduğu belirlenmeye çalışılacaktır. İnceleme hem üretim araçlarını üreterek ihraç eden ülke (ki; bu ülke “I’daki ülke” olarak isimlendirilmiştir), hem de söz konusu araçları ithal etmek zorunda olan ülke (ki; bu ülke II’daki ülke olarak isimlendirilmiştir) açısından yapılacaktır. İncelemede; I’daki ülkenin daha önce açıklanan nedenlerden dolayı II’daki ülkede üretilen tüketim mallarına; II’daki ülkenin ise üretim araçları üretim sanayisine sahip olmaması nedeniyle I’daki ülkede üretilen üretim araçlarına ihtiyaç duyduğu ve hem I’daki hem de II’daki ülkede tüketim malları üretim sanayisinin kurulmuş olduğu ve bir kısım tüketim malları üretiminin yapıldığı göz önünde bulundurulmalıdır. Ayrıca detaylarda boğulmamak için, her iki ülke açısından incelemeler; burjuvazinin kârının bir bölümünü tasarruf ederek tekrar sermayesine dâhil ettiği genişletilmiş yeniden üretim yerine; işçilerin ücretlerini, burjuvazinin ise kârının tamamını tüketim mallarına harcadığı basit yeniden üretim mantığı esasları üzerinden yapılmıştır.

İki ülke arasındaki alışverişte kullanılan para birimi, anlaşılma kolaylığı sağlanması açısından TL olarak verilmiştir. Ancak bu iki ülke arasındaki söz konusu alışverişin döviz ile yapıldığı unutulmamalıdır. Aksi takdirde II’daki ülkenin nasıl döviz darboğazına girdiği anlaşılabilir. İthalatını döviz cinsinden yapmak zorunda olan (gerek mal almak gerekse borç ödemek için) II’daki ülkenin burjuvazisi parasını dövize dönüştüremediği sürece, yurt içinde milli para cinsinden elde etmiş olduğu kâr, ithalat bağlamında kâğıt parçasından öte bir anlam ifade etmeyecektir. Ayrıca bir ülkedeki üretim araçları üretim sanayisinde toplam 9.000 olarak belirtilen değerlerin hepsi mal olarak üretim araçları şeklinde ve aynı şekilde tüketim malları üretim sanayisinde toplam 3.000 olarak belirtilen değerlerin hepsi de tüketim malları şeklinde bulunmaktadır (İncelemede, gerektiğinde bu malların değişim değerlerinin ifade edilebilmesi için “TL” kullanılmıştır.).

Herhangi bir inceleme yapmadan yukarıdaki verilere bakarak ulaşılabilecek ilk sonuçlar şunlar olabilir: 1) Üretim araçları üretim sanayisinde üretilen malların hepsi üretim araçlarıdır ve sadece bu araçlara ihtiyaç duyan burjuvaziye hitap etmektedir. Dolayısıyla bu sanayi alanındaki mallar, hem I’daki ülke hem de II’daki ülkenin burjuvazisine satılmak üzere üretilenler, ancak satılan bu malların karşılığı olarak (I’daki ülkenin

üretim araçları üretim sanayisinin değişmeyen sermayesini oluşturan 6.000s hariç olmak üzere ki; bunun nedeni aşağıda açıklanacaktır) her zaman tüketim malları talep edilecektir. Bu nedenle II'deki ülkenin burjuvazisi, I'deki ülkenin hedef kitlesinden birisi olacak, tüketim malları üretmesi için I'deki ülke tarafından teşvik edilecek ve böylece I'deki ülke, üretim araçlarını satmak ve karşılığında tüketim malları almak için kendisine bir pazar da yaratmış olacaktır. 2) I'deki ülkenin işçilerinin ücreti olan $I_d=1.500$ TL'lik değişen sermayesi, üretim araçları üretim sanayisine sahip olmaması nedeniyle II'deki ülkede bulunmayacak, yani II'deki ülke 1.500 TL karşılığı olarak çalıştırabileceği işçi kapasitesinden (istihdam eksikliği) yoksun olacaktır. Bu eksiklik kendisini aynı zamanda, $I_a=1.500$ TL'nin yaratılmamasında (kârda dolayısıyla yatırımlarda eksiklik) da gösterecektir. 3) II'deki ülkenin tüketim malları üretebilmesi için mutlak surette, I'deki ülkeden üretim araçları satın alması gerekecektir. Eğer II'deki ülke, I'deki ülke gibi üretim araçları üretim sanayisine sahip olsaydı, sabit sermayesini oluşturan I_s 'sinin (2.000 TL) bir kısmını I'deki ülkeye göndermeyecek ve bu miktar mal veya para ülkesi içinde kalacaktı. Ama II'deki ülke söz konusu sanayiye sahip olmaması nedeniyle, en başta sanayisini kurarken, tarım ve tarım ihracatından elde ettiği ve başlangıçta biriktirdiği para sermayesinin (ilk birikim) 2.000 TL'lik bölümüyle ve daha sonra sanayisini her genişletme çabasında kârının bir kısmıyla I'deki ülkeden üretim araçları satın almak ve en azından tüketim malları üretim sanayisini devam ettirebilmek için, makinelerinin yıpranan ve aşınan kısımlarını I'deki ülkenin üretim araçları üretim sanayisinden temin etmek mecburiyetinde olacaktır. 4) Eğer II'deki ülkenin, I'deki ülkeden üretim araçları talebi olmasaydı, I'deki ülkenin üretim araçları üretim sanayi kapasitesi toplam 9.000 TL yerine $4.000s + 1.000d + 1.000a = 6.000$ TL olacaktı. II'deki ülkedeki söz konusu talebin varlığı, I'deki ülkenin üretim araçları üretim sanayisinde $2.000s + 5.00d + 5.00a = 3.000$ TL'lik bir artışa neden olmaktadır ki; başlangıçta var olan böyle bir talebin daha sonra ortadan kalkması durumunda, I'deki ülkede 2000s kadar bir üretim aracı fazlalığı, 5.00d kadar bir istihdam eksikliği ve 5.00a kadar kâr ve yatırım azlığı meydana gelecek ve I'deki ülkenin ekonomik dengeleri bozulacaktır. Bu bozulma I'deki ülkede ekonominin küçülmesiyle sonuçlanacak olsa da, sanayi üretiminin devam etmesini engellemeyecektir. Yani ülke içindeki mal ve para dolanımı dairesel bir döngü şeklinde tamamlanmış olan I'deki ülkenin sanayisi kendi kendini sürdürebilme yeteneğini muhafaza edecektir. Ancak

mevcut ekonomik dengenin bozulmasına ve sonuçta ekonomisinin küçülmesine neden olacağından I'deki ülke, hiçbir zaman II'deki ülkenin bu talebinin ortadan kalkmasını ve kendi üretim araçları üretim sanayisini kurmasını arzu etmeyecektir. Bu açıklama, aynı zamanda, I'deki gibi gelişmiş ülke olarak adlandırılan ülkelerin neden emperyalist olmak zorunda kaldıklarının bir çözümlemesidir (bu konu üzerinde, emperyalizmin tarihsel sürecinin incelenmesi esnasında tekrar durulacaktır).

Bu genel değerlendirmeden sonra, I ve II'deki ülkelerin hem kendi içlerinde hem de karşılıklı olacak şekilde her iki sanayi alanında para ve mal dolaşımının nasıl gerçekleşeceği incelenmeye başlanabilir.

Her iki ülke arasında para ve mal hareketleri şöyle gerçekleşecektir: 1) Hem I hem de II'deki ülkenin tüketim malları üretim sanayisindeki ücret ve kârlar (I'deki ülkedeki 5.00d ve 5.00a ile II'deki ülkedeki 5.00d ve 5.00a) kendi sanayi alanlarında üretilen tüketim mallarının alımları için kullanılacak ve bu sanayinin dolanımı içinde kalacaktır. 2) I'deki ülkenin üretim araçları üretim sanayisindeki ücret ve kârlar (1.500d ve 1.500a), her iki ülkeden tüketim mallarının alımı için kullanılacak ve böylece iki ülkenin de tüketim malları üretim sanayisinin değişmeyen sermayesi (I'deki ülkedeki 2.000s ile II'deki ülkedeki 2.000s'sinin bir kısmı) yerine koyulacaktır. 3) Her ne kadar sarf edilen değişmeyen döner sermayenin tamamlanması için belli bir miktar mal veya para, üretim araçları üretim sanayinin değişmeyen sermayesi olan 6.000s'inden II'deki ülkeye aktarılmış gibi görünse de, daha önce ifade edildiği üzere üretim sonucunda üretim araçları üretim sanayisinde bulunan her şey üretim aracı (işçi ücretleri ve kârlar da dâhil olmak üzere) haline dönüşeceğinden, II'deki ülkeye bu mal veya para aktarımı, I'deki ülkenin 6.000s'inden değil, II'deki ülkeden tüketim malları alımında kullanılan ücretler (1500d) ve burjuvanın kârının (1500a) bir kısmı ile yapılacaktır. 4) Bu nedenle I'deki ülke üretim araçları üretim sanayisinin 6.000 TL'lik değişmeyen sermayesinin ("s"sinin; değişmeyen sabit ve değişmeyen döner sermayesinin) tamamı kendi ülkesi içindeki üretim araçları üretim sanayisindeki ihtiyaçlardan kaynaklanan dolanımına yerine konulacaktır 5) Her iki ülkenin tüketim malları üretim sanayisinin değişmeyen sermayesinin toplam değerinin 4.000 TL, I'deki ülkenin üretim araçları üretim sanayisindeki ücret ve kârların toplamının 3.000 TL olduğu dikkate alındığında; I'deki ülke öncelikle kendi ülkesinin tüketim malları üretim sanayisinin değişmeyen

sermayesini (2.000s'sini) yerine koyacak, yani öncelikle kendi ülkesinde üretilen tüketim mallarını tüketecektir. 6) I'deki ülke tüketim malları üretim sanayisinin değişmeyen sermayesini yerine koyduktan sonra, II'deki ülkenin tüketim malları üretim sanayisinin değişmeyen sermayesini (2.000s) yerine koymak üzere, üretim araçları üretim sanayisindeki ücret ve kârlarından geriye 1.000 TL ($3.000 - 2.000 = 1.000$) kalacaktır. 7) II'deki ülkeden I'deki ülkeye gönderilen 2.000 TL'den, (incelemenin başlangıcında ifade edildiği üzere aslında bu miktar TL değil dövizdir), ancak 1.000 dövizlik bölüm tekrar II'deki ülkeye dönmüş olacaktır. Dolayısıyla II'deki ülkeden I'deki ülkeye 1.000 dövizlik bir aktarım gerçekleşecektir 8) Burada önemli olan yapılan aktarımın miktarı değil, II'deki ülkeden I'deki ülkeye mal veya para aktarımının nereden ve ne şekilde gerçekleştiğini ortaya koymaktır. Burada söz konusu aktarımın, II'deki ülkenin I'deki ülkeye değişmeyen sabit sermayesi karşılığı olarak gönderdiği miktarın, I'deki ülkenin II'deki ülkeden tüketim malları alımı için gönderdiği üretim araçları üretim sanayisindeki işçi ücretleri ile burjuvazinin kârlarının bir kısmı olan miktardan daha fazla olmasıyla gerçekleştiği ortaya konulmuştur. Dolayısıyla I'deki ülke II'deki ülkeye tüketim malları alımı için göndereceği miktarı, söz konusu malları herhangi başka bir ülkeden temin etmek suretiyle daha da azaltabilecek veya tam tersi olarak artırabilecektir. Buna karşın II'deki ülke tüketim malları üretim sanayisini oluşturabilmek için mutlak surette üretim araçları almak zorundadır ve söz konusu araçları hangi ülkeden alırsa alsın aynı aktarımla karşı karşıya kalacaktır. 9) I'deki ülkenin tüketim malları üretim sanayisinin sorunsuz şekilde ve bir denge içinde işlemesi, bu ülkedeki üretim araçları üretim sanayisinden tüketim malları üretim sanayisine aktarılan 2.000 TL'lik mal ve para ile sağlanmıştır. II'deki ülkeden I'deki ülkeye gönderilen miktarın tamamının geri dönmemesinden kaynaklanan bir aktarımdan dolayı, II'deki ülkenin tüketim malları üretim sanayisi hiçbir zaman bir denge içinde olmayacak ve her zaman I'deki ülkeden geri dönmeyen miktar kadar değişmeyen sermayesinde kayıp olacaktır. 10) Böyle bir ekonomik düzen içinde, II'deki ülkede tüketim malları üreten burjuvası ne yaparsa yapsın, ne kadar yurt içinde kâr ediyormuş gibi görünürse görünsün, sermayesinin bir kısmını I'deki ülkeye *döviz cinsinden* aktarmak zorunda kalacaktır. Bu aktarımın miktarı, II'deki ülkenin tüketim malları üretim sanayisinin genişlemesi yani değişmeyen sermayesinin (ki; burada 2.000s'dir)

artmasıyla artacak, ancak II'deki ülkenin üretim araçları üretim sanayisini kurmasıyla azaltılabilecek veya tamamen ortadan kaldırılacaktır.

Bu inceleme, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere, gelişmiş olan ülkelere para ve mal aktarımının nasıl gerçekleştiğinin bir çözümlemesi için yapılmış ve bu çalışmanın amaçları doğrultusunda yeterli görülmüştür. Söz konusu aktarım ve bunun neden olduğu kayıpların II'deki ülkenin ekonomisine etkileri, ekonomi disiplinin ilgi alanına girmesi ve ayrı bir çalışmanın konusu olması nedeniyle bu çalışmada inceleme dışı bırakılmıştır. Ancak uluslar arası ticarete para aktarımı aleyhinde olan II'deki ülkenin burjuvazisinin milli parası cinsinden kâr elde edip, bu kârını dövizde çevirebildiği oranda ödemelerinde bir problemle karşılaşmayacağı; döviz bulamaması durumunda I'deki ülkenin üretim araçları üretim sanayisindeki burjuvazisine borçlanacağı ve borçlarının döviz bulamaması oranında artacağı; bu şekilde bağımlı hale getirilen II'deki ülkenin burjuvazisinin, değişmeyen sermayesini I'deki veya herhangi bir başka temin edememesi durumunda, II'deki ülkenin tüketim malları sanayisi üretiminin büyük oranda aksayacağı, hatta tamamen duracağı; üretimin durmaması için yeni borçlanmaların yapılmak zorunda kalacağı; II'deki ülkenin üretim araçları üretim sanayisini kurması bir yana, bu kısır döngüyle, tüketim malları üretim sermayesinin bir bölümünün I'deki ülkenin eline geçmesini engelleyemeyeceği ve devam eden bu sürecin sonunda, biriken borçları ödeyebilmesi için *sermayesinin tamamını I'deki ülkeye aktarmak zorunda kalacağı*; II'deki ülke için bu çıkmazdan kurtulmanın tek yolunun; ülkesinde liberal ekonomik sisteme geçmeden ve sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlamaları kaldırmadan önce, *üretim araçları üretim sanayisini kurması*, böylece mal ve paranın ülke dışına kaçmasının engellenerek ülke içinde dolanımda kalmasının sağlanması olacağı söylenebilir.

Yukarıdaki açıklamaların, uluslar arası ticarete altın sikke standardının uygulandığı dönem için yapılacak yorumuyla 1944 yılında imzalanan Bretton Woods antlaşmasıyla kabul edilen altın döviz standardının uygulanmaya başladığı dönem sonrası için yapılacak yorumları farklı olacaktır. Uluslar arası ticarete altın sikke standardının uygulandığı dönemde, milli para olarak da altın sikke standardı kullanılmaktaydı. Dolayısıyla burjuvazinin kazançları da harcamaları (borçları dâhil) da mal para (altın ve gümüş) ile olmaktadır. Burjuvazi her zaman gelirleri giderlerinden fazla olduğunda

yani kâr ettiği sürece sermayesini genişletebileceğinden, iflas korkusu nedeniyle sermayesini genişletmek için aldığı borçlar konusunda çok dikkatli olmak zorundaydı. Üstelik altın para cinsinden borç olarak temin ettiği sermayesi genişledikçe, doğal olarak kazancı da altın para olarak artıyor ve ödemelerini kazandığı bu altınla yapabiliyordu. Borçları, işçi ücretlerini ödeyemeyeceği noktaya ulaşınca, fabrikasında çalıştıracak işçi bulamıyor ve borçları daha fazla artıp bir devlet sorunu haline gelmeden, fabrikasını kapatmak zorunda kalıyordu. Bu dönemde bir de sermaye hareketleri devlet kontrolündeysen, belki de daha fazla kazanç hırsıyla iflasına neden olacak gereğinden fazla borçlanması da devletin devreye girmesiyle engelleniyordu. Yine devlet ithalat vergilerini artırmak suretiyle bu hırsın önüne geçebiliyordu. Ancak Bretton Woods antlaşması sonrası uluslar arası ticarete altın döviz standardının kullanılmaya başlanması ve 1971 yılında da dövizin altınla olan bağının kaldırılarak döviz standardına geçilmesiyle ülke içindeki ticarete altın karşılığı olmayan milli paralar, uluslar arası ticarete ise yine altın karşılığı olmayan döviz kullanılmaya başlanmıştır. Böyle bir ortamda gelişmekte olan ülkelerin burjuvazisi, ülke içindeki ticarete milli para cinsinden kâr edebilme ve kâr elde ettiği sürece de uluslar arası ticarete döviz cinsinden borçlanarak sermayesini genişletme imkânına sahip olmuştur. Üstelik böyle bir durumda devletlerin sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlamaları kaldırmasıyla da, ülke içinde daha fazla kâr etme güdüsü onu, ülke dışından daha fazla döviz cinsinden borçlanmaya sürüklemiştir. Gelişmekte olan ülkelerde dövizin doğal (ihracatın ithalata oranla fazla olduğu dönemlerde) olarak bol olduğu veya gelişmiş ülkelerin emperyalist hedefleri doğrultusunda suni olarak (hibe, kredi ve borçlarla) bollaştırıldığı zamanlarda döviz bulmak bir problem teşkil etmezken, tam tersi durumda burjuvazinin cebinde milli parası cinsinden milyarlarcası bulunmasına rağmen, ülkesinde borcunun karşılığı tek bir dövizin bulunmaması durumunda, borçları karşılığı olarak şirketlerini devretmesinden başka bir seçeneği kalmayacağı söylenebilir.

Uluslar arası ticarete altın sikke standardının kullanıldığı dönemde Adam Smith'in ortaya koyduğu, kâr elde etmek için kendi çıkarları peşinden koşan burjuvazinin aynı zamanda toplumun çıkarlarına da hizmet edeceği¹⁵² düşüncesinin; söz konusu ticarete mal paranın yerini, her ülkenin parasının değerinin altın döviz standardı sistemine

¹⁵² Smith, a.g.e., s.XII.

bırakılması ve daha sonra bu sistemin altınla olan bağının koparılmasıyla birlikte, I'deki ülke gibi hem üretim araçları, hem de tüketim malları üretme kabiliyeti ve bu kabiliyeti devam ettirebilme yeteneğini haiz sanayi burjuvazisine sahip ülkeler için geçerliliğini korumaya devam ederken, II'deki ülke gibi üretim araçları üretim kabiliyetine sahip olmayan ülkeler için geçerliliğini yitirdiği ifade edilebilir. Yukarıda da gösterildiği üzere, sadece tüketim malları üretim sanayisine sahip olan II'deki ülke gibi bir ülkede, burjuvazinin kendi para cinsinden kâr elde etmiş olmasının, o ülkeyi eninde sonunda döviz darboğazında boğarak (yani II'deki ülkenin çoğunlukla tarım ve bir kısım da tüketim malları ihracatından elde ettiği döviz gelirinin, üretim araçları ve parçalarının ithali için I'deki ülkeye ödenecek döviz karşılayamadığı durumda), I'deki gibi üretim araçları üretim sanayisine sahip ülkelerin himayesi altına sokacağı belirlenebilir.

Kendi ekonomik dengelerini gözeten I'deki ülke, ürettiği üretim araçlarını II'deki ülkeye satarak, II'deki ülkeye tüketim malları üretme ve ürettiklerini hem ülkesi içinde hem de dışında pazarlama imkânını verecek ve böylece II'deki ülkenin tüketim mallarında kendisine olan bağımlılığını da azaltmış olacaktır. Bu nedenle I'deki ülke ancak, daha üstün ve yeni bir teknolojiye geçtikten sonra eski teknoloji üretim araçlarını II'deki ülkeye vermek durumundadır. Aksi takdirde yeni teknolojisini transfer ederse, II'deki ülke ile arasında bir fark kalmayacak ve hatta işçi ücretleri ve ham madde kaynaklarının ucuzluğu nedeniyle II'deki ülke, mallarını pazarlama konusunda I'deki ülkeye nazaran daha avantajlı hale gelebilecektir. Üretim araçlarında yeni teknolojilerin geliştirilmesiyle eski teknoloji üretim araçlarının bunlara sahip olmayan II'deki ülke gibi ülkelere transferi, I'deki ülkenin sanayi burjuvazisini, üretim araçları üretim sanayinde, daima yeni teknolojilerin geliştirilmesi için Ar-Ge çalışmalarına yatırım yapmaya zorlayacaktır. I'deki ülkenin eski teknolojiyle yetinmeyi kabullenmiş olan ve ülkesinde geçim maddeleri bol olan II'deki ülkenin sanayi burjuvazisi ise hiçbir zaman böyle bir ihtiyacı hissetmeyecektir. Eğer Sanayi Devrimi sonrası uygarlık süreci, ihtiyaçların ortaya çıkmasıyla başlıyorsa (ki öyledir), bu dönemde uygarlık sürecinin devam etmesinin veya daha başlangıçta sekteye uğramamasının en önemli nedenini, üretim araçları üretim sanayisindeki burjuvazinin teknolojiye olan ihtiyacının ortaya çıkmasının oluşturduğu söylenebilir. Konuya diğer bir bakış açısıyla yaklaşıldığında, sanayi devrimiyle birlikte teknolojik icatların, çok büyük bir oranla üretim araçları

üretim sanayi alanında meydana geldiği göz önünde bulundurulduğunda; var olamayan bir sanayi alanının, var olmayan burjuvazisi arasında, zaten var olması mümkün olmayan, kapitalist sistemde ilerlemenin temel unsuru ve itici gücü olan rekabet eksikliği, II'deki ülkede teknolojik yeniliğin gerçekleştirilememesinin de ana nedenini oluşturacaktır. Her ne kadar II'deki ülkenin tüketim malları üreten burjuvazisi arasında bir rekabet varmış gibi görünse de, bu rekabet hiçbir zaman bilimsel buluş ve teknolojik icat yapmak için gerekli olan yaratıcı rekabeti temsil etmeyecektir.

I'deki ülke, üretim araçlarını üretirken, Ar-Ge çalışmaları dâhil bütün harcama tutarlarını, ürettiği malların fiyatlarına aktarmıştır. II'deki ülkenin, IIs olarak I'deki ülkeden aldığı üretim araçlarından oluşan malların fiyatları da, bu tutarları içermektedir. II'deki ülke dolaylı olarak, I'deki ülkenin Ar-Ge çalışmaları için yaptığı harcamaları da finanse etmektedir. Ama kendi ülkesindeki Ar-Ge çalışmalarını desteklemekten imtina eden II'deki ülkenin burjuvazisi ürettiği tüketim mallarını kârla sattığı sürece, kendi ülkesinden ziyade I'deki ülkenin Ar-Ge çalışmalarını desteklemiş olması onu hiç ilgilendirmeyecek ve ülkesi açısından nasıl bir sonuç doğuracağını düşünmeden, I'deki ülkede meydana gelen teknolojik yeniliklerle yaratılan üretim araçlarını ve yıprandıkça bunların yedek parçalarını almaya ve bunlarla yurt içinde tüketim malları üreterek bunları kârla satmaya devam edecektir.

II'deki ülke söz konusu geçim malları ile hammaddelere fazlasıyla sahip olduğu sürece, bir üst üretim aşamasına geçmek değil ama bu kısır döngüyü devam ettirmek kabiliyetine de sahip olabilecektir. Ancak, toprağın verimliliğinin istikrarsız ve devamlı azalan bir eğimle gerçekleşeceği, tüketim malları üretim sanayisinin bir kısmının köylüyü şehirlere ücretli işçi olarak çekeceği ve böylece köy nüfusunun azalacağı göz önünde bulundurulduğunda, bu kısır döngünün de sonsuza kadar devam etmeyeceği açıktır. Üstelik II'deki ülke vatandaşlarının refahı, sağlıklı yaşamı ve zenginliği için kullanılacak geçim maddeleri ile hammaddelerin, sonu belli olan böyle bir kısır döngünün devamlılığı adına, I'deki ülke halkının refahı, sağlıklı yaşamı ve zenginliğinin sağlanması için yok edilmesi ne kadar anlamlı olacaktır¹⁵³?

¹⁵³ I'deki ülkenin temsilcisi konumunda olan Schumpeter, "Bugün için karşılaştığımız teknik gelişmeler bütün bu düşünceleri tamamen yıkmış bulunmaktadır. Bugün için yapılabilecek en akılcı tahmin,

“Çevreden (azgelişmiş ülkelerden) merkeze (gelişmiş kapitalist ülkelere) doğru gelir aktarımı” teorisine göre, merkez ülkelerdeki ücretlerin fazlalığı fiyatlarda bir yükselmeye, çevre ülkelerdeki işsizlik nedeniyle ücretlerin azlığı fiyatlarda bir düşüşe neden olur. Dolayısıyla bu durum, çevre ülkelerini ürünlerinin değeri altında, merkez ülkelerini ise ürünlerinin değerleri üstünde bir fiyatla ihraca zorlar. Merkez ülkedeki ücret düzeyi ile çevre ülkedeki ücret düzeyinin oranı, üretkenlikler arasındaki oranı aştığı takdirde, bir gelir aktarımı söz konusu olur¹⁵⁴. Oysa bu başlık altında gösterilmiştir ki; az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeden gelişmiş ülkelere gelir aktarımı, söz konusu ülkelerin gelişmiş ülkelere aldıkları üretim araçları ve bunların yedek parçalarının karşılığında ödemiş oldukları döviz cinsinden paranın büyük kısmının gelişmiş ülkenin iç piyasasında kalması ve gelişmekte olan ülkelere geri dönmemesinden kaynaklanmaktadır. Bu durum sonuçta, gelişmekte olan ülkeleri döviz cinsinden bir darboğaza sokacaktır. Bu sonucu engellemenin tek yöntemi de, gelişmekte olan ülkelerin her ne pahasına olursa olsun, üretim araçlarını üretecek sanayiye kendi ülkelerinde kurmaları ve bu sanayiye devamlı kılacak teknolojiyi üretme kabiliyetine erişmeleri olacaktır.

Ayrıca, bir organik toplumda, yaşam savaşından kaynaklanan ve bu nedenle hissedilen ihtiyaçların işbölümünün doğasının tersine olarak taklit yoluyla giderilmesi; ortaklaşa işlevlerin iki parçaya ayrılmasının sürdüğü bütün zaman boyunca parçaların, sürekli iletişim içinde olmalarını ve berikinin bıraktığı bütün devinimi ötekinin üstlenmesini ve birbirlerine uyarlanmalarını ve böylece uzmanlaşarak birbirlerinden ayrılmalarını engelleyecektir¹⁵⁵. Artık işlerin bölünmesi kendiliğinden olmayacak ve artarak sürmeyecektir. Dolayısıyla uygarlık sürecinin ilerlemesi sekteye uğrayacak ve sonraki aşamalarda aksaklıklar ve düzensizlikler başlayacaktır. Nüfus artışı, taklit yoluyla da olsa bölünen bir kısım işlerin varlığı nedeniyle, bir miktar artmaya devam etse de, yaşam savaşının (yaşam savaşının nüfus ile yoğunluğunun artışı neticesinde meydana geldiği unutulmamalıdır) azalması veya durması sonucu, belli bir zaman sonra o da

gelecekte, tamamen refah içerisinde, besin maddelerinden ve çeşitli ham maddelere kadar bütün mallar yönünden bolluk içerisinde yaşayacağımız olacaktır. Madenler için de aynı şeyleri söyleyebiliriz.” demektedir. Bkz. Schumpeter, a.g.e., s.140. Kendisi II'deki ülkenin bir düşünürü olsaydı, gelecek için aynı umudu besler miydi acaba?

¹⁵⁴ Haldun Gölalp, **Gelişme Stratejileri ve Gelişme İdeolojileri**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1987, s.101.

¹⁵⁵ Durkheim, a.g.e., s.321.

durma (doğal veya yapay kısımlar sonucu) eğilimi gösterecek ve ülkenin bir türlü bir sonraki uygarlık aşamasına geçmesi mümkün olmayacaktır. Bu noktada bir ülke için uygarlık durmuş veya uygarlığın ilerlemesi taklit edilen ülkelerin inisiyatiflerine bırakılmış olacaktır.

Bu başlık altında ifade edilenlerden anlaşılacağı üzere, bir toplum için önemli olan husus; maddi uygarlık ürünlerinin alınıp, manevi uygarlık ürünlerinin alınmamasından ziyade; Gökalp'in,

“Bugün bizim için muasırlaşmak demek, Avrupalılar gibi zırhlılar, otomobiller, uçaklar yapıp kullanabilmek demektir. Muasırlaşmak, şekil ve yaşayış yönünden Avrupalılara benzemek demek değildir. Ne zaman ki, bilgi ve sanayi mallarını Avrupa'dan alma zorunluluğundan kurtuluruz, işte o zaman çağdaşlaşmış olduğumuzu anlarız¹⁵⁶.”

ifadesinde anlamını bulan, toplumun yaşamının devamlılığının sağlanabilmesi için, uygarlığın bizzat o topluluk tarafından yaratılması meselesidir¹⁵⁷. Aksi takdirde bir milletin bireylerinin; ne varlıklarını korumak ve yaşamak olanağı bulabilmeleri, ne zekâlarının ve duyarlılıklarının gelişmesi ve incelmeleri¹⁵⁸, ne karşılıklarına çıkacak yeni koşullarda yaşayabilmeleri, ne daha yoğun ve daha değişken bir kültür elde edebilmeleri, ne de birbirlerini karşılıklı olarak yok etmek zorunda kalmadan yan yana varlıklarını sürdürebilmeleri olanaklı olur¹⁵⁹. Kapitalist sistemin gerektirdiği biçimde, ülkenin ekonomisinin sistemli bir şekilde kendi kendisini, kendi kaynakları ve diğer ülkelerin kaynaklarıyla besleyen ve destekleyen bir şekilde oluşturulamaması, yukarıda da izah edildiği üzere, bu sistemi oluşturmuş bulunan ülkelerin zenginliğinin artırılmasına yapılan katkıdan başka bir anlam ifade etmemektedir. Uygarlık ürünlerinin taklit yoluyla, olduğu gibi dışarıdan alınması da bir çözüm olmayıp, böyle bir şeyi çözüm olarak kabul etmek, bir milleti hem madden hem de manen yok olmasına neden olacak ölümcül sonuçlara götürebilir.

¹⁵⁶ Gökalp, Kültür ve Medeniyet, ..., s.127, 128.

¹⁵⁷ Gelişmiş kapitalist ülkelerin, uluslar arası ilişkilerde, serbest rekabetle pazar elde etmelerini meşru bir hak olarak gören gelişmiş bir kapitalist ülkenin düşünürü olan Rand'a göre çözüm, “Mülkiyet haklarının tam korunması garanti edilmiş bir kapitalizm”i, II'deki gibi gelişmemiş veya gelişmekte olan ülkelere yerleştirmek kadar basit bir olaydan ibarettir. Bkz. Rand, Kapitalizm..., s.171.

¹⁵⁸ Durkheim, a.g.e., s.318.

¹⁵⁹ Durkheim, a.g.e., s.315.

Bütün bu açıklamaların ışığında tespit edilecek diğer önemli bir husus da, ülkelerin zenginliğini; hem üretim araçları hem de tüketim malları üretim sanayisinde üretiminde bulunarak ve bu üretimi devamlı kılıp, geliştirip genişleterek, devamlı artma eğiliminde olan nüfuslarını besleyebilecekleri miktardaki geçim maddelerini, arzu ettikleri şekilde ve kesintisiz olarak, ürettikleri sanayi ürünü karşılığında hem kendi ülke köyleriyle hem de diğer ülkelerle değiştirebilme yeteneğine kavuşmaları oluşturur.

2.1.3.2. İhtiyaçlar-Teknoloji-Burjuvazi İlişkisi

“Teknoloji insanın isteklerini (hissedilen ihtiyaçlarını) karşılamak için hem fiziksel hem de sosyal doğanın belli amaçlar için nasıl uyarlanacağına bilgisi” ise; teknolojinin insanların hem fiziksel hem de sosyal ihtiyaçlarının karşılanmasıyla doğrudan ilişkili olduğu¹⁶⁰ ve insan ihtiyaçlarının her ana değişim aşamasında, teknolojik yeniliği gerçekleştirmenin yönteminin de değişme göstermiş olduğu söylenebilir¹⁶¹.

Teknoloji üretim süreci, BÜETİ'nin sayısı ve yoğunluğunun az olduğu zaman dilimi ile BÜETİ'nin sayısı ve yoğunluğunun çok fazla artmış olduğu zaman dilimi olmak üzere başlıca iki temel zaman dilimi içinde incelenebilir. Birinci zaman dilimi de kendi içinde; insanın avcı ve toplayıcı olduğu dönemle, tarım toplumu olarak yaşadığı dönem olarak ikiye ayrılabilir. İnsanın Sanayi Devrimi'ni gerçekleştirdiği ve sanayi toplumu içinde yaşamaya başladığı ikinci zaman dilimi ise, BÜETİ'nin sayısı ve yoğunluğunun artmasına paralel olarak değişen, üç teknoloji üretim dönemi halinde değerlendirilebilir¹⁶².

¹⁶⁰ Betz, a.g.e, s.17.

¹⁶¹ Teknolojik yeniliğin gerçekleştirilmesinde insan ihtiyaçları haricindeki diğer faktörlerin etkileri üzerine bir inceleme için Bkz. George Basalla, “**Teknolojinin Evrimi**”, Çev. Cem Soydemir, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2013.

¹⁶² Eğer Batı uygarlığında bu iki zaman dilimi ile ikinci zaman diliminin üç dönemi zamansal olarak ifade edilmek istenirse, Basalla'nın “...İcatların mümkün kılınmasına yardımcı olan modern bilim, 16. ve 17. yüzyıl Avrupa kültürünün ürünüdür. Rönesans döneminden önce ve ondan sonra yüzyıllar boyunca teknolojik ilerlemeler, bilimsel bilginin yardımı olmaksızın başarıldı. Ancak 19. yüzyıl sonlarında bilim temelli kimya ve elektrik endüstrilerinin kurulmasıyla birlikte bu durum tamamen değişti. Bununla beraber bu, 20. yüzyılın teknolojik ve endüstriyel gelişmelerinin tümüyle bilimsel araştırmaya bağlı olduğu anlamına gelmez.” Bkz. Basalla, a.g.e., s. 162., ifadelerine dayanarak; birinci zaman diliminin 17. yüzyıl öncesini, ikinci zaman diliminin birinci döneminin 17 ve 18. yüzyılları, ikinci zaman diliminin ikinci döneminin 19. yüzyılı, ikinci zaman diliminin üçüncü döneminin ise 20. yüzyıl ve sonrasını kapsadığı belirlenebilir.

Birinci zaman diliminde, avcı-toplayıcı olduğu ve sonra tarım toplumu olarak yaşamaya başladığı dönemlerde insan genelde, hayvanlar gibi sadece yaşamsal ihtiyaçları olan beslenme, barınma ve soyunu devam ettirme ihtiyaçlarını hissetmiş ve bu ihtiyaçlarını, çoğunlukla tesadüfi bir şekilde bulunan icatlarla gidermiştir.

İkinci zaman diliminin birinci döneminde, ihtiyaçların belirlenme ve giderilme şekli birinci zaman dilimindekiyle benzerdir. Tek farkı, artık ihtiyaçların da bir miktar artmış olması nedeniyle işlerin sayısının biraz daha artmış ve çeşitlenmiş olmasıdır. Kendi yaşamsal ihtiyaçları için besin maddelerini kendisi üretemeyenler için söz konusu maddeleri karşılama ihtiyacı, diğer insanların ihtiyaç duyduğu besin maddesi dışındaki ihtiyaçları (giyim eşyaları vb.) üretip, bunları tarım ürünleriyle takas eden bir insan grubunu (el sanatları sanayi) meydana getirmiştir. Artık bu dönemde BÜETİ, tarım haricinde bir iş sahibidir ve işleri yaparken karşılaştığı problemlere çareyi, amatörce kendisi üretir. Bu aşamada, ihtiyaçlar bizzat işi yapan tarafından tespit edilir ve hissedilir. İhtiyaçları gidermek için teknolojik icat da yine bizzat işi yapan tarafından yaratılır¹⁶³. Braudel bu durumu, “İcatlar genellikle zanaatçıların eseri idi.”¹⁶⁴ şeklinde ifade etmektedir. Adam Smith, ateş makinelerinin başında, pistonun iniş çıkışına göre, kazanla silindir arasındaki bağlantıyı açıp kapamak için sürekli makinenin başında durmak zorunda kalan, aynı zamanda arkadaşları ile oynamaya düşkün olan bir işçi çocuğun, serbest kalarak arkadaşları ile birlikte eğlenebilmek için, bağlantıyı açan kapağın koluna bir ip takıp, bu ipi makinenin bir başka yanına bağlamakla, makinenin ilk türetilmesinden beri üzerinde yapılan ilerlemelerin en büyüklerinden birisini icat etmesini örnek vererek, sanayide kullanılan makinelerin çoğunun sıra işçilerinin türetmesi olduğunu; topluluğun gelişmesiyle, her uğraş gibi, bilim yahut kafa çalışmasının da ayrı bir yurttaş sınıfın başlıca veya biricik uğraşı ya da zanaatı olmaya başladığını söylemektedir¹⁶⁵.

¹⁶³ “18. yüzyıldaki ekonomik büyümenin merkezinde yer alan tekstil endüstrisi, bilimsel kuramın uygulamaya geçirilmesinin bir sonucu değildi. John Kay, Richard Arkwright, James Hargreaves ve Samuel Crompton’ın tekstil üretiminin büyümesine temel teşkil eden buluşları, eski zanaat uygulamalarına, bilime olduğundan daha fazla şey borçluydu.” Basalla, a.g.e., s.50. Dolayısıyla 18. yüzyılda tekstil endüstrisi alanında yapılan icatların ikinci zaman diliminin birinci dönemine ait olduğu söylenebilir.

¹⁶⁴ Fernand Braudel, **Maddi Medeniyet ve Kapitalizm**, Çev. Mustafa Özel, Ağaç Yayıncılık, İstanbul 1991, s.98.

¹⁶⁵ Smith, a.g.e, s.11.

İkinci zaman diliminin ikinci döneminde, BÜETİ sayısı, malların trampa edilmek suretiyle değişimine de müsaade etmeyecek kadar çoğalmış, paranın kullanımı yaygınlaşmıştır. İnsanlar yaşamaları için kendilerine para sağlayanlara (saray görevlileri krala, ticaret işinden para kazananlar tüccara, ordudakiler üstlerine, meslek sahipleri lonca hiyerarşisindekilere) önemli bir derecede bağlanmak durumunda kalmışlardır. Sayıları arttıkça da bu yerleri ele geçirebilmek için aralarındaki mücadele artmış, mücadelenin artmasıyla da bağılıkları pekişmiştir. Yetenekli insandan ziyade, itaat eden insana ihtiyaç duyulan bu dönemde, insanların yeteneklerinin ortaya çıkarılması hususu çok önemli bir yer teşkil etmemiştir. Bu dönemde, BÜETİ bireysel olarak bilimle ilgilenmeyi ve teknoloji yaratmayı bir iş olarak benimsemiştir. Artık bilim adamlığı ve mühendislik ayrı ayrı birer iştirler. Bu aşamada, ihtiyaçlar işi yapanlar tarafından tespit edilebileceği gibi, bilim adamları ve mühendisler¹⁶⁶ tarafından da hissedilip giderilir. Ancak, yine çabalar ve çıkarlar bireyseldir¹⁶⁷. Bilim adamları buluş yapar, mühendisler de bu buluşlara dayanarak icatta bulunurlar. Bu dönemin özellikleri, xerografi cihazının mucidi olan Chester F. Carlson'un "Edison ve diğer başarılı mucitlerle ilgili bir şeyler okumuştum ve bir insanın ekonomik durumunu değiştirecek sayılı yollardan biri ve aynı zamanda benim teknik olaylara olan ilgimi öne çıkaracak ve topluma bir fayda sağlamaya da yardımcı olabilecek bir şey olduğu için icat etme fikri bana çok çekici geldi¹⁶⁸." ifadesinde bulunabilir.

İkinci zaman diliminin üçüncü döneminde, BÜETİ bir çatı altında grup halinde güçlerini birleştirmek suretiyle bilimsel buluşu ve teknolojik icatları yapmayı bir iş haline getirmiştir¹⁶⁹. Artık ihtiyaçların ortaya çıkması beklenmemekte, ihtiyaçlar

¹⁶⁶ "(İngiltere'de) 18. Yüzyılda Saray'ın yerine zengin hamiler sanatı himaye etmeye başlayınca, sanatta profesyonellik başladı.", Hill, a.g.e., s.327.

¹⁶⁷ "Matthew Boulton'un buharlı makineyi mükemmelleştirmesindeki başarısı "fabrikasının kocaman bir uygulamalı mekanik laboratuvarı" olmasından kaynaklanıyordu.", Hill, a.g.e., s.295. "19. yüzyıl Amerikası'nda teknolojik yeniliğin yaratılması, ayıklanması ve geliştirilmesi, tek bir şahsiyet, yani yatırımcı-mucit tarafından gerçekleştiriliyordu. Robert Fulton, Samuel F.B. Morse, Cyrus H. McCormik ve Thomas A. Edison gibi kişiler, atölyelerinde olduğu kadar icatlarının imalatı için gerekli olan sermayenin sağlandığı iş sahalarında aktiftiler." Basalla, a.g.e., s.236.

¹⁶⁸ Smith, a.g.e, s.20.

¹⁶⁹ "...Makineleri makinelerin yaptığı aşamaya ulaşıyoruz. El becerisi sahibi zanaatkârın üstün becerisi aşılmaya başlıyor. Kendisi teknik beceriye sahip olmayıp, başkalarının yeteneklerinden yararlanmak konusunda beceri sahibi olan sanayi örgütçüsünün öne çıkması ancak Sanayi Devrimi'nin ileri dönemlerinde olacaktır.", Bkz. Hill, a.g.e., s.295.; "1780'de James Watt, Matthew Boulton'la ortak olmuş, böylece sanayinin kaptanı bilim adamı-mucitle simgesel olarak bağlanmıştı.", Bkz. Hill, a.g.e., s.333.

önceden tahmin edilmeye ve buna yönelik olarak, bir çatı altında toplanan bilim adamları ve mühendisler tarafından ihtiyaçların belirlenmesi ve giderilmesine yönelik çalışmalar yapılmaktadır¹⁷⁰. Çatı, ya devlet ya burjuvazi ya da her ikisi tarafından oluşturulmaktadır, çünkü bu dönemde, ikinci zaman diliminin ikinci döneminde olduğu gibi ihtiyaçlar ortaya çıktıktan sonra, bireysel çalışma ve gayretlerle teknolojiler yaratma devri sona ermiştir. İhtiyaçların önceden tahmin edilmesi ve tahmine dayanan ihtiyaçlara çözüm bulunması ve bu faaliyetin sürekli olarak yenilenmesine dayanan ve bu nedenle yoğun Ar-Ge çalışmalarını gerektiren teknoloji yaratma dönemi başlamıştır. Sanayi üretiminde işleri bölen, bilimsel buluşlar ile teknolojik icatları yapacak yetenekli kişilerin tespit edilmesi amacıyla, bu dönemde eğitim ülkenin bütün vatandaşlarını kapsayacak şekilde yaygınlaştırılmıştır. Aynı zamanda ortaya çıkan yeni işler de belli bir bilgiye sahip olmayı gerektirmiştir. BÜETİ, bu dönemde refah içinde yaşamak istiyorsa, alacağı ücretin en fazlasını kendisine vadeden hiyerarşik yapının en üst seviyesine kadar tırmanmak zorundadır. Yetenekli kişilerin işbölümünde yer bulmaları, kayırlıların bu yerleri işgal etmelerinin önüne geçmiştir. Dolayısıyla bu dönemde, yetenekli kişilerin tespit edilmesi ve bunlardan faydalanılması önem kazanmıştır¹⁷¹.

Bilimsel buluş ve teknolojik icatlar, Sanayi Devrimi'nden önce ve devrimin başlarında bizzat üreticilerin kendileri tarafından yapılırken, Sanayi Devrimi'nin ilerlemesiyle birlikte, bilim adamlığı ve mühendislik ayrı birer meslek haline gelmiş ve bu meslekler, sağladığı destek sayesinde burjuvazinin hizmetine girmiştir. Bilim ve teknolojiye asıl ihtiyacı olan, burjuvazidir ve bu ihtiyaç hissedilip, bilim ve teknoloji onlar tarafından desteklenmedikçe, yalnızca sanayi alanında değil, her alandaki bilimsel ve teknolojik ilerleme, ikinci dönemin bir ve ikinci zaman dilimindekinden, yani “karşıtların çatışması” ilerleme teorisinde belirlenen esaslardan öteye geçemez¹⁷².

¹⁷⁰ “İlk endüstri laboratuvarları 1870’lerde ve 1880’lerde Almanya’da sentetik boya imalâtçıları tarafından kurulmuştu.” Basalla, a.g.e. s.197. “ABD’de endüstriyel araştırma alanındaki öncü rolünün elektrik endüstrisi üstlenmişti. Thomas A. Edison’un 1876 yılında New Jersey Menlo Park’ta kurulan özel laboratuvarı, teknik problemlerin çözümünde örgütlü araştırmaya başvurulduğunda nelerin başarabileceğinin ilk örneklerindedir.” Basalla, a.g.e., s.198.

¹⁷¹ “Mülk sahibi kişiler, hükümetin yapamadığını yapıyor, ülkeyi yeniden şekillendiriyorlardı. Yetenekli kişilere meslek alanları açmak için okul ve yüksek okul vakıfları kuruyorlar; ...Üniversite öğretmenlerinin maaşlarını kendi ceplerinden karşılıyorlardı.”, Bkz. Hill, a.g.e., s.153.

¹⁷² “Kapitalizmin gelişmesi büyük ölçüde, üretim metotlarını baştan aşağıya yenileyen icatlara, yeniliklere dayanmaktadır, şeklinde bir düşünce bazı çevrelerde hâkimdir. Hâlbuki bu düşünce

Toplum içindeki varlığının anlamını ve toplum tarafından kabullenebilirliğini yitirmemesi, topluma karşıt ve yabancı bir sınıf haline gelmemesi, üretimin bir bölümünün kendisi tarafından soğurulmasının haklı görülebilmesi için, burjuvanın topluma karşı yerine getirmesi gereken en önemli görevini; elde ettiği kârın büyük kısmını, işlerin bölünmesine neden olan başlıca etkeni teşkil eden teknolojinin yaratılmasına destek sağlamak üzere kullanması oluşturmaktadır. Bu görevini yerine getirmeyen burjuvazi en hafifinden; "...Çıkarı hiçbir zaman kamu menfaatiyle tıpkı tıpkısına bir olmayan; genel olarak, halkı aldatmakta, hatta ezmekte menfaati bulunup, nitekim birçok vesilelerle, onu hem aldatmış hem ezmiş olan, bir insan tabakası...¹⁷³." şeklinde Smith tarafından belirtilen ve birçok düşünür tarafından da değişik şekillerde söylenmiş olan, ifadelerle suçlanacaktır.

2.2. UYGARLIK SÜRECİNDE BURJUVAZİNİN ÖNEMİ

Sanayi üretiminin, onun geliştirilmesi ve çeşitlendirilmesinin bir ülke için vazgeçilmez olduğu ve bu işin bizzat burjuvazi tarafından, milli kaynaklara dayanılarak ve milli teknoloji üretilmesi suretiyle yapılmasının gerekliliği ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bilimsel ve teknolojik projelerin kurumsal sponsorları genellikle endüstri ve devlet yönetimleri ile vakıflardır¹⁷⁴. *Üniversite, endüstri ve devlet, bilimsel ve teknolojik altyapısının üç kurumsal bölümüne dönüşmüştür. Ar-Ge çalışması yapan kurumlar endüstriyel araştırma laboratuvarları, devlete ait araştırma laboratuvarları ve üniversitelerdir. Teknolojik ilerlemenin en önemli üreticisi endüstri, bilimsel ilerlemenin en önemli üreticisi de yine üniversitelerdir*¹⁷⁵.

Eğer burjuvazi, teknolojik yeniliğin gerçekleştirilebilmesi için gerekli olan üç gruptan birisini oluşturuyorsa; eğer endüstri, teknolojik altyapısının üç kurumsal bölümünden

yanlıştır; çünkü bu teknik yeniliklerin uygulanması, büyük ölçüde iş adamlarının kazançlarını artırma çabaları sayesinde gerçekleşmektedir. Diğer yandan, icat edici, bulucu, yaratıcı çalışma da kapitalist sürecin eseridir. O halde, pek çok ekonomistin iddia ettiği gibi, kapitalist aktivite ve teknik ilerleme üretimde görülen gelişmenin iki ayırt edici faktörü değil, birbirini tamamlayan iki birleşik unsurdur. Hatta ilki, ikinciyi iten bir güç niteliğindedir.", Bkz. Schumpeter, a.g.e., s.132.

¹⁷³ Smith, a.g.e., 283.

¹⁷⁴ Betz, a.g.e., s.48.

¹⁷⁵ Aynı yerde.

birisiyse; eğer endüstriyel araştırma laboratuvarları, Ar-Ge çalışması yapan kurumlardan en önemlisiyse ve eğer teknolojik ilerlemenin en önemli üreticisi endüstriyse; teknolojinin yaratılması ve sürekliliğinin sağlanması süreçlerine yerli burjuvazinin etkin ve aktif katılımı bir zorunluluk haline gelmektedir. Burjuvaziyi bu süreç içinde yer almaya iten güç ise, rekabetin “Ya teknolojiye uyum sağlarsın ya da yok olursun¹⁷⁶” ilkesidir. Yok olmak tehlikesini de en fazla hisseden de evcilleştirilmemiş burjuvazidir. Tarih; yok olan geri kalmış teknolojiler (siyah-beyaz Tv., manyetolu telefon vb.) ile üstün teknik kapasiteye sahip ürünler bulan şirketler tarafından saf dışı bırakılan şirketlerle doludur.

Burjuvazi hakkında yapılan bütün bu incelemeler kapitalist sistemde, uygarlık sürecinin sekteye uğramadan ilerlemesini sağlamak için, hem üretim araçları üretim sanayinde hem de tüketim malzemeleri üretim sanayinde evcilleştirilmemiş yerli burjuvazinin varlığını gerekli kılmaktadır.

¹⁷⁶ Betz, a.g.e., s.25

3. BÖLÜM

UYGARLIK SÜRECİNE ETKİSİ OLAN DİĞER HUSUSLAR, BU HUSUSLARIN REKABET VE BURJUVAZİYLE OLAN İLİŞKİLERİ

Uygarlık süreci, elbette sadece rekabet ve burjuvazi konularının incelenmesiyle tam olarak açıklığa kavuşturulamaz. Bu süreçte rekabet ve burjuvazinin oynadığı rol haricinde, süreci etkileyen ancak yine de bu iki unsurla bağlantılı olan diğer faktörler de mevcuttur. Bunlardan en önemlileri eğitim ile devlettir. Bu başlık altında, eğitim ve devlet konuları, rekabet ve burjuvazi ile olan ilişkileri açısından incelenecektir.

3.1. DEVLETİN UYGARLIK SÜRECİNDEKİ ÖNEMİ, REKABET VE BURJUVAZİ İLE OLAN İLİŞKİSİ

Her yönetim şekli altında bir devlet teşkilatı olması ve bu başlık altında yapılacak bütün incelemelerin her yönetim şekli için geçerli olacağı düşüncesiyle, incelemede devlet kavramının kullanılması uygun görülmüştür. İlk belirtilecek husus, devletin soyut bir kavram olduğudur. Onu somutlaştıran, hükümet üyeleri ile bürokraside görev alanların varlığıdır¹⁷⁷. Uygarlığın bir süreç olduğu ve bu süreçte hükümetlerin uygarlık konusunda farklı yaklaşımları olabileceği göz önüne alındığında, acaba her hükümetin uygarlık sürecinde yerine getirmesi gereken zorunlu kurallar var mıdır? Hükümetlerin (parlamentar rejimlerde meclislerle birlikte) en önemli görevlerinden birisi, vatandaşlarının ihtiyaçlarına cevap verecek kanunların yapılması ve bunların uygulanmasının sağlanmasıdır. Acaba, uygarlık sürecinde hükümetlerin, kanunları yaparken ve uygularken dikkat etmesi gereken kurallar mevcut mudur? Müteakip başlıklar altında, çalışmanın konusu çerçevesinde, bu sorulara cevap bulunmaya çalışılacaktır.

¹⁷⁷ Yılmaz Günel, “*Duguit ve Devlet Nazariyesi*”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi Cilt 19 Sayı: 2, Ankara 1964, s. 284-293.

3.1.1. Devlet Rekabet İlişkisi

İş için birbirleriyle yarışanları engelleyen, ya da uygunsuz biçimde kayıran hiçbir şey olmazsa, her iş türünü yalnızca en yetenekli olanların elde edeceği; işlerin, zorunlu olarak yeteneklere göre paylaşılacağı ve bireyin yapısal nitelikleriyle yaşam koşulları arasında uyumun kendiliğinden oluşacağı daha önce ifade edilmişti. Nasıl her organizmadaki her organ yalnızca gereksinimi ölçüsünde besin isterse; normal olarak insanın da mutluluğunu, doğasını gerçekleştirmekte bulunduğu ve gereksinimlerinin sahip olduğu imkânlarla orantılı olduğu daha önce belirtilmişti. Her insan, yetenekleriyle mesleğinin en üst seviyesine kadar ulaşmayı ve o yerin sağlayacağı hem maddi hem de manevi imkânlara sahip olmayı ister. Ancak bu gerçekleşmediği zaman, kendi arzusuyla yarışmadan çekilebilmesi için, yarışmadan elenmesinin tek sebebinin yeteneklerinin daha ileri gitmesine müsaade etmediğini ve yarışmada kendisini eleyenlerin daha yetenekli olduğunu hissetmesi gerekir. Aksi takdirde, mesleğinde hak ettiğini düşündüğü bir yeri, bir başkasının, yeteneği haricinde bir nedenden ötürü, sadece kayrılması suretiyle elde ettiğini kavraması durumunda, topluma küsmek ve yaşamında çatışmacı bir birey olmaktan başka çaresi kalmayacaktır¹⁷⁸. Böyle bir durumda, insanlar arasındaki yarışma, doğadaki gibi güce dayalı, sert ve şiddetli biçime bürünecektir.

Birinin yararına olan bir kayırmanın, mutlaka bir diğersinin zararına olacağı doğa kanunu gereği, yeteneksizlerin kayrılması yetenekli insanların sayısının azalmasına ve işlerin yeteneksiz insanlara verilmesi de, artan nüfusun istihdam edileceği işlerin bölünmesini de engelleyerek, toplumda dayanışmanın bozulmasına neden olacaktır. Devletin en önemli görevlerinden birisi, her alanda, her ortamda, her şart ve koşulda, yarışanlar arasında yarışmanın dış koşullarında tam bir eşitlik sağlayacak yasaları çıkarmak ve uygulamalarda bulunmaktır. Bu husus, seçimle iş başına gelen bir hükümet için başarılması çok zor bir şey olsa da, yerine getirilmesi mutlak olan bir kuraldır, çünkü kapitalist sistemde BÜETİ'nin yeteneği, hem kendisinin daha fazla paraya, daha rahat bir yaşama ve üne ulaşmasının en önemli vasıtası, hem de işlerin bölünebilmesinin en önemli nedenidir.

¹⁷⁸ "...Şayet insan arzularını karşılamaz ve buna layık olduğunu da hissederse mutlu olmaz. ...İnsan ne kadar az mutlu ama erdemliyse mutsuzluk duygusunun verdiği acı o kadar derin olur.", Bkz. Immanuel Kant, **Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi**, Türkiye Felsefe Kurumu Yayını, Çev. İoanna Kuçuradi, Ankara 2009, s.21, 22.

Devlet; BÜETİ'nin sınıflar arası geçişinin en önemli vasıtası olan yeteneklerini geliştirmelerine olanak verecek ve aynı zamanda onlara mesleki bilgileri de kazandıracak olan eğitimin yaygınlaştırılması için gerekli tedbirleri almalı ve yaygın eğitimin ihtiyaçlarını da karşılamalıdır. Eğitim alanında, devletten daha fazlasını talep etmek, bir anlam ifade etmez. Özellikle yetenekli insanların devlet tarafından tespit edilmesi, birçok nedenden dolayı sağlıklı olamaz. Kişiler yeteneklerini, kendilerine vaat edilen daha iyi bir yaşam standardına ulaşmak ve hak ettikleri üne kavuşmak için kendileri tespit eder ve geliştirirler.

3.1.2. Devlet Burjuvazi İlişkisi

Devlet ile burjuvazi karşılıklı bağımlılık içerisindedirler. Devlet, vatandaşlarına istihdam alanı sağlaması, onlardan vergi alması, gerçekleştirdikleri dış ticaret ile döviz sağlamaları vb.; burjuvazi ise çıkaracağı kanunlar, izleyeceği ve uygulayacağı ekonomik politikalar vb. nedenlerle birbirlerine bağımlıdır. Bu bağımlılık, karşılıklı menfaatlerin uyumu halinde birliktelik veya uyumsuzluğunda da karşıtlık şeklinde belirebilir. Aşağıda bu birliktelik ve karşıtlığı oluşturabilecek nedenler ile karşıtlıkların meydana gelmesi halinde, bağımlılıkları nedeniyle birbirlerini dengelemekten yoksun olan devlet ile burjuvazi arasındaki dengenin nasıl ve kim tarafından sağlanabileceği hususu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bir topluluğun (millet, şirket vb.) yayılma öncesinde yerel olan kendi bölgesindeki dışsal etkilerden kaynaklanan ihtiyaçları karşılamak için ortaya çıkmasının ve kendi yerel çevresinin kaynaklarıyla çevreye yayılacak kadar güçlenmesinin bir zorunluluk olduğu, başlangıçta yerel alanda var olan bir topluluk için uygun şartlar yoksa ya da yaratılmazsa, o topluluğun gelişmesi hatta varlığını devam ettirmesinin imkânsız hale geleceği insan toplumlarında rekabetin kuralı olarak ifade edilmişti. Sermayenin ilk birikim safhasında otoriter bir rejim gerekir ve sanayileşmenin ilk safhasının zaruretlerinin kuvvetli bir otorite olmadan karşılanması ihtimal dışıdır¹⁷⁹. Devletin, kendi ülke burjuvazisinin diğer ülke burjuvazisiyle rekabet edebilecek seviyeye

¹⁷⁹ Raymond Aron, **Sınıf Mücadelesi**, Çev. Erol Güngör, Milli Eğitim Basımevi, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları, İstanbul 1973, s.318.

gelmesine kadar, sanayiye elinde ve kontrolü altında bulundurması gerekebilir¹⁸⁰. Bu durum devlete; kendi ülke burjuvazisini diğer ülke burjuvazisiyle rekabet edebilecek seviyeye gelene kadar desteklemek; ülkenin sanayisini (üretim araçları üretim sanayisi dâhil olmak üzere) daha kısa sürede ve planladığı şekilde oluşturmak; ilk sanayileşme esnasında sermayenin oluşum safhasında herkesin haklarını eşit şekilde koruma kabiliyetini elinde bulundurmamak, daha ülke sermayesi oluşmadan meydana gelebilecek iflasları önleyebilmek kabiliyetini kazandırır. Bu düşüncelerden hareketle, üretim araçları üretim sanayisi ülke içinde kuruluncaya ve teknolojinin yaratılmasının itici gücü haline getirilinceye kadar burjuvazinin desteklenmesi, devletin görevleri arasında yer alabilir. Ancak, devletin bu desteğinin, burjuvaziye tamamıyla kendisine bağımlı kılacak bir biçimde olmaması gerekir. Ayrıca devletin bu desteği; “zengin insanlara kamusal borçlanmalar aracılığıyla devletin rantlarından bir kısmını satın alıp riske girmeden para kazanma olanağı tanıyarak, girişimcilik ruhunun atılım yapmasını da engellememelidir¹⁸¹, çünkü “İflassız kapitalizm cehennemsiz Hıristiyanlık gibidir. Günahkâr aşırılıkları denetlemenin hiçbir sistematik yolu yoktur¹⁸².”

“Devletin, toplumun tümünü her zaman etkileyebilecek nitelikteki her alanla ilgilenmemesi olanaksız, hatta bu alanlarda devletin düzenleyiciliği bir zorunluluktur. Benzer şekilde, sanayiye düzenleyecek yasaların genel ilkelerinin saptanması da hükümetin işidir. Ancak sanayi belli bir gelişme ve türleşme aşamasına ulaştığında devletin söz konusu sanayiye denetimi imkânsızlaşır¹⁸³.” ve “Yasaların değişik sanayi dallarına tam uyacak biçime getirilmesini artık hükümetler başaramazlar¹⁸⁴.” “Müşterilerin sınıfı nedir? Bir yeni ürün/işlem/hizmetin, bir uygulamada kullanılabilir

¹⁸⁰ Turner, “İngiltere dışındaki tüm ardışık kapitalist gelişmelerin devletten büyük desteklere ihtiyacı olduğu görüşünü desteklemek için karşılıklı kanıtlar bulunmaktadır.” diyor. Bkz. Bryan S. Turner, **Oryantalizm, Kapitalizm ve İslâm**, Çev. Ahmet Demirhan, İnsan Yayınları, İstanbul 1991, s.33.

¹⁸¹ Sombart, a.g.e., s.285.

¹⁸² Joyce Appleby, **Amansız Devrim Kapitalizm Tarihi**, Çev. Ali Cevat Koyunlu, Alfa Yayınları, İstanbul 2012, s.369.

¹⁸³ Durkheim, a.g.e., s.45; “Sermayesini kullanabileceği ve ürünü değeri en çok olması muhtemel yerli emek çeşidinin hangisi olduğunu, her kimse bulunduğu durum içinde, kendi başına, besbelli, bir devlet adamının yahut kanun koyucunun onlar hesabına yapabileceğinden çok daha iyi kestirebilir. Sermayelerini ne şekilde kullanmaları gerektiği konusunda özel kişileri yönetmeye kalkan devlet adamı hem pek gereksiz bir özenin yükü altına girer hem de tek kişiye bırakılmak şöyle dursun, ne türlü olursa olsun hiçbir meclise ya da ayana bile güvenle emanet edilmeyecek bir yetkiyi, kabullenmiş olur. Bu yetki ise onu kullanmaya yetenekli olduğunu sanacak kadar sersem, iddiacı bir adamın elinden daha tehlikeli bir yere teslim edilemez.”, Bkz. Smith, a.g.e., s.485.

¹⁸⁴ Durkheim, a.g.e., s.46-47.

olması için özellikleri ve performans gereklilikleri nelerdir? Yeni ürün, /işlem/hizmetin müşteri tarafından satın alınması için fiyatı ne olmalıdır? Bu müşteri sınıfına reklam ve dağıtım yoluyla nasıl ulaşılabilir? Gerekli satış çabasının doğası ne olacaktır? O zaman ürün/işlem/hizmetin maksimum maliyeti ne olmalıdır? Pazar ne kadar hızlı büyüyebilir¹⁸⁵?” Devletin, her farklı sanayi sektörü ve her ürün için karşılaşmak zorunda bulunduğu bu ve bunun gibi daha binlerce soruya doğru cevap bulabilmesi başlı başına bir problemdir.

Devletin bireylerin çok uzağında ve onlarla ilişkilerinin son derece dışsal ve son derece kesintili olması, birey bilinçlerinin derinliklerine ulaşp onları içeriden toplumsallaştıramaması nedeniyle, aşırı büyümüş bir devletin disiplin altına almaya çabaladığı, çok sayıda örgütlenmemiş bireyden oluşan bir toplum, gerçek toplumbilimsel bir çarpıklıktır¹⁸⁶. Her mesleğin içinde işin çapını, çalışanların emeklerinin haklı karşılığını, birbirlerine ve topluma karşı ödevlerini vb. belirleyecek bir kurallar topluluğu oluşması gereklidir¹⁸⁷. Meslek kümeleri bu işlevi yerine getirmeye elverişlidir ve hatta her şey onları buna yöneltir¹⁸⁸. Dolayısıyla devletin, devlet ile bireyler arasında köprü teşkil edecek, kendi ihtiyaçlarını karşılayacak kuralları toplum yararına olacak şekilde belirleyecek ve uygulayacak, meslek kuruluşları ile sivil toplum örgütlerini desteklemesi, toplumda işlerin sağlıklı bir şekilde yürütülmesi açısından gereklidir. Aynı zamanda bu kuruluş ve örgütlerin, toplumun her kesimindeki aşırı isteklerin (burjuvazinin aşırı kâr isteği, işçinin aşırı ücret talebi, malların kalitesiz üretimi, meslek ahlakına aykırı davranışların engellenmesi) dizginlenmesinde büyük etkileri olacaktır.

Nüfusu devamlı olarak artan bir ülkede (ki nüfus doğal veya yapay olarak bir kırıma uğramadığı takdirde bu kaçınılmazdır), BÜETİ'nin sayısı da artacaktır (ki, bu da tarımın ve tarım ürünleri ticaretinin istihdam kapasitesinin sınırlı olması nedeniyle kaçınılmazdır). Söz konusu olan bu nüfus, tesis edilen sanayi tesislerinde istihdam edilemediği takdirde, bir kırıma uğramasının kabullenilmesi mümkün olamayacağı için, görev ve sorumluluk duygusuyla, mecburen devlet tarafından, bünyesindeki kurum ve

¹⁸⁵ Betz, a.g.e., s.199.

¹⁸⁶ Durkheim, a.g.e., s.25.

¹⁸⁷ Durkheim, a.g.e., s.52.

¹⁸⁸ Durkheim, a.g.e., ss.50-51.

kuruluşlarda istihdam edilecektir. Bir kısmına da devlet, sosyal yardımlarla destek olmak zorunda kalacaktır.¹⁸⁹

Üretken olmayan emeği¹⁹⁰, başta her türlü kamu alanında istihdam edilen memurlar olmak üzere, serbest meslek sahipleri ve hizmet sektöründe çalışanlar oluştururlar. Hükümetler; kâr amacı gütmedikleri, vatandaşlarından sosyal anlamda sorumlu oldukları ve tekrar hükümet olabilmek için onların oylarına ihtiyaç duyduklarından, ihtiyaçları ve hatta ihtiyaçlarından daha fazla vatandaşına üretken olmayan iş imkânı sağlayabilirler. Bir ülkede, üretken olmayan emeğin aldığı ücretin karşılığı olacak şekilde tarım ve sanayi ürünü üretilebiliyor veya dengeli bir ihracat ve ithalatla bu ürünler sağlanabiliyorsa, üretken olmayan bu emeğin varlığının, ürünlere olan talebi artırması nedeniyle ekonomiye müspet bir etki yapacağı bile söylenebilir. Bir ülkede üretilen tarım ürünlerinin miktarında, herhangi bir nedenle (doğal afet, toprağın verimsizleşmesi, nüfustaki ani artışlar, dış borçların karşılığı olarak vb.) ciddi anlamda ve geçici olmayan bir azalış meydana gelir ve bu azalış üretimin artırılması veya devamlı olarak ve dengeli bir şekilde yapılacak ithalatla giderilemezse (ki; denge ancak üretilen fazla sanayi ürünlerinin ihracatı ve karşılığında tarım ürünlerinin ithalatı ile mümkün olur ve gelişmekte olan ülkelerin temel problemi, bunu sağlayacak şekilde ve oranda sanayi malı üretebilmeleri için gerekli olan üretim araçları bakımından gelişmiş ülkelere bağımlı olmaları teşkil eder), ister üretken isterse üretken olmayan emek olsun, herkesin aldığı ücret, azalan tarım ürünü miktarı kadar karşılıksız hale gelmiş olur. Emeğin ücretinin üretilen ürünlerin fiyatlarına olan etkisi nedeniyle üretici bu problemi derinden hisseder ve problemi, işçi çıkararak ve bu işsizlerin sorumluluğu ve masrafını

¹⁸⁹ “Böylece devlet gelirlerinin tümü yahut hemen hemen hepsi üretken-olmayan adam beslemekte kullanılır. Kendileri bir şey üretmediklerinden, bu gibi kimselerin hepsi, başka insanların emek ürünü ile beslenir. Yalnız halkın fazla gelirinin bir kısmıyla beslenmesi gereken bu üretken-olmayan adamlar onun tüm gelirinin öyle büyük bir payını tüketir, böylelikle o kadar çok kimseyi sermayelerine, yani amacı üretken emeğin beslenmesi olan ödeneklere el uzatmak zorunda bırakırlar ki, bu şiddetli ve zorlu sarkıntılıktan ileri gelen ürün çarçurunu ve yitimini telafiye, kişilerin olanca tutumluluğu ve idareli davranışı yetmeyebilir”, Bkz. Smith, a.g.e., s.371.; Ayrıca Bkz. Weber, Protestan..., s.138, 396.

¹⁹⁰ “Gerek üretken olan ve üretken-olmayan işçiler, gerekse hiç iş görmeyenler ülke toprağının ve emeğinin yıllık ürünü ile eşit olarak beslenirler. Ne denli büyük olursa olsun, bu ürün, hiçbir zaman uçsuz bucaksız olamaz; kesin sınırları bulunmalıdır. Bundan ötürü, herhangi bir yıl üretken-olmayan kimseleri beslemek için daha ufak veya daha büyük bir payının kullanılmasına göre bu üründen, üretken işçiler için, birinde daha çok, ötekinde daha az kalacaktır. Ertesi yılın ürünü de, buna göre, daha çok veya daha az olacaktır. Çünkü yeryüzünün kendiliğinden biten ürünlerini bir yana bırakırsak, bütün yıllık ürün, üretken emeğin sonucudur.”, Bkz. Smith, a.g.e., s.359.

devlete yükleyerek çözer. Şimdi problemi, işsiz duruma düşen emeğin en azından hayatta kalabilmesi için gerekli geçim maddelerini devletin nasıl sağlayacağı oluşturur. Problem, ancak bütün üreticilerden alınan vergilerle, piyasaya karşılığı olmayan para sürerek veya gelecekte elde edilecek olan vergilerin karşılığı olarak devlet tarafından verilecek karşılıksız çeklerle¹⁹¹ bir kaynak sağlanmak suretiyle çözüme kavuşturulabilir. Böylece üreticiler, işsizlerin ücretlerini minimum seviyeye indirmiş (işçinin ücretini işsizlik ücretine dönüştürerek) ve bu maliyeti de kârlarıyla orantılı olacak şekilde kendi aralarında paylaşmış olurlar. Ancak hükümetler, tarım ürünleri açısından ücretleri karşılıksız hale gelmesine rağmen, çalışanlarının işlerine son vermekte oldukça zorlanırlar. Bu üretken olmayan kamu alanı çalışanları, işlerine ve normal ücretlerini almaya ve bu ücretlerle de hem sanayi malı hem de tarım ürünlerini tüketmeye devam ederler. Bunların tüketim malları alımında kullandıkları ücretleri, piyasada karşılığı olmayan fazla bir paranın doğmasına sebep olur ki; bu fazlalık bütün ekonomik dengeleri bozar ve ekonominin hastalanmasına neden olur. Aynı zamanda ülke kaynaklarının, üretken olmayan nüfusun beslenmesi için toplanması ve bu amaçla kullanılması yönünde devletin takip edeceği bir vergilendirme politikası, yine devlet tarafından uygulanacak kötü bir sanayi ve ticaret politikasıyla birlikte sürdürüldüğü takdirde, burjuvazinin sermayesinin azalması ve yatırımlarının engellenmesi gibi bir sonuca da yol açabilir¹⁹². Bu nedenle kapitalist sistemde devletin önemli görevleri arasında, her ne kadar açık bir şekilde zikredilmesede işsizlerin veya üretken olmayan nüfusun masraflarının karşılanması gibi, tek bir kapitalistin yüklenmek istemediği bir külfet ve masrafın, bütün kapitalistler arasında, elde ettikleri kâr oranında paylaşılması yer almaktadır. Aynı düşünceden hareketle eğitim, yollar, köprüler ve kanalların inşası gibi bayındırlık hizmetleri de, masraflarının burjuvazi arasında paylaşılması bakımından devletin görevleri arasında sayılmaktadır. Ancak şu unutulmamalıdır ki, sosyal anlamda geçici bir çözüm sağlamak adına işsizlerin veya üretken olmayan nüfusun minimum masraflarının görünürde devlete yüklenmesi¹⁹³,

¹⁹¹ “Kendine yasal olarak karşılıksız çeklerle ticaret yapma yetkisi veren tek bir kuruluş vardır: Hükümet. Ve o sizin bilginiz veya izniniz olmadan geleceğinizi ipotek edebilen tek kuruluştur.: Hükümet teminatları (ve kağıt para) gelecek vergi makbuzları üzerine, yani sizin üretimiz üzerine senetlerdir.”, Bkz. Rand, İhtiyacımız..., s.202.

¹⁹² Sombart, a.g.e., s.285.

¹⁹³ Üretken olmayan nüfusun sorumluluğunun devlete yüklenmesinin ve devletin ekonomiye müdahalede bulunmasının (hükümetlerin teşviki gibi) diğer olumsuz etkileri için Bkz., Rand, İhtiyacımız..., s.189-269.

fakat gerçekte tek bir kapitalistten almak yerine bütün kapitalistler arasında paylaşılması, her bir burjuvanın sırtındaki yükü azaltmakla birlikte, yukarıda ifade edildiği üzere, yine bir bütün olarak burjuvazinin sermayesi ve yatırımlarını azaltması açısından ekonomik anlamda gerçek bir çözüm yaratamaz. Gerçek çözüm, nüfusun artışına bağlı olarak, üretken olmayan nüfusun üretken nüfus saflarına katılmasının sağlanması suretiyle yeterli tarım ürünleriyle sanayi ürünlerinin bizzat üretilmesi veya ekonomik dengeleri bozmayacak şekilde bu ürünlerin birbirleriyle değiştirilmesinde (ihracat ve ithalatla) yatmaktadır.

Devletin alacağı her ekonomik ve mali karar, burjuvaziyi yakından ilgilendirir. Devletin piyasaya ilave para sürmesi onu üretimini artırmaya, aksine piyasadan para çekmesi onu üretimini azaltmaya iter. Dolayısıyla devletin para politikasına göre burjuvazi üretimini artırır veya kısar. Bu husus burjuvazinin kararlarının kısa vadeli olarak almasına neden olur, çünkü bugün üretimini artırdığında ve bunun için yatırım yaptığında, ileride devletin piyasadan para çekmemesinin herhangi bir garantisi yoktur. “Go-stop-go (yürü-dur-yürü) ¹⁹⁴” durumu olarak isimlendirilen bu durumun önlenmesi gereklidir. Ancak, devletin toplumun tümünü her zaman etkileyebilecek nitelikteki her alanla ilgilenmemesinin olanaksız, hatta bu alanlarda devletin düzenleyiciliğinin bir zorunluluk ve sanayiye düzenleyecek yasaların genel ilkelerinin saptanmasının da hükümetin işi olduğu başlangıçta belirtilmişti. Bu durumda devlete düşen görev, ekonomik ve mali kararlar alırken, burjuvazinin bu kararlardan asgari şekilde etkilenmesi için, onlara alınan kararlara reaksiyon gösterecekleri gerekli olan zamanı tanımaktır. Yani piyasadan para çekmek bir zorunluluk haline gelmişse, üreticinin elindeki stokları eritmesi için ona zaman tanınmalıdır. Aynı zamanda devlet, ekonomik ve mali kararlarını sabit ve değişmeyen kurallara oturtarak, burjuvazinin hangi durumda devletin nasıl bir karar alacağını önceden belirleyebilmesi ve buna göre planlama yapabilmesi sağlanmalıdır.

Ayrıca devletin, kendi ülke burjuvazisinin yapması gereken işleri kendisinin sürekli olarak üstlenmesi halinde, işler kendiliğinden değil; devlet bürokrasisi lehine bölünür ve devlet bürokrasisi aşırı genişleyerek hantallaşır, koordinasyonda güçlükler meydana

¹⁹⁴ Ulutan, a.g.e., s.512.

gelir. İşler devletin yaptığı planlarda belirlenen alanlarda bölünür ve yalnız bu alanlarda gelişme sağlanır, planlama yapılmayan alanlarda işler bölünmez ve bu alanlar dünyanın genel rekabetine uyum sağlayamayarak zamanla çöker. İşlerin bölünmesi kendiliğinden değil, devlet adına iş görenlerin (hükümet ve bürokratlar) yetenekleri, korkuları, arzuları ve keyiflerine bağlı olarak gerçekleşir. SSCB'deki çöküşün bir nedenini de bu hususun teşkil ettiği söylenebilir.

Günümüzde devlet, bilimsel araştırmaların ve seçilmiş alanlarda teknolojik gelişimin destekçilerinden birisi haline gelmiştir¹⁹⁵. Ancak devlet öncelikle milli savunma olmak üzere, özellikle eğitim, sağlık gibi kendi bekasını sağlayan ve vatandaşlarının genelini ilgilendiren seçilmiş alanlarda teknolojik ilerlemeye destek sağlamayı tercih eder. SSCB dönemindeki askeri teknoloji ve uzay teknolojisiyle sivil otomotiv teknolojisi arasında yapılacak karşılaştırmalı bir inceleme bu düşünceyi doğrular. SSCB'de devletin tüm dikkatini ve desteğini verdiği askeri ve uzay teknolojisinde dünya ölçeğinde çok mesafe alınmış ve bu alanlarda bilime birçok katkı sağlanmışken; devlet dikkatinde geri planda kalan sivil otomotiv teknolojisi, dünya standartlarının çok gerisinde kalmıştır. Kalkınmanın bir sorumluluk olarak yalnızca devlet tarafından hissedildiği bir ülkede, kalkınmanın belli alanlarla sınırlı ve zaman olarak da kısıtlı süreli olacağı, bütün alanlarda topyekûn bir kalkınmanın mümkün olamayacağı görülmektedir. İlerlemeyi gerçekleştirme işinin devletin birçok işi arasında yalnızca birisini teşkil ettiği, ilerlemeyi başarısız kılacak bazı bürokratların ahlaki ve fikri zayıflıkları bulunabileceği, devletin rekabet duygusunu burjuvazi kadar hissetmeyeceği, görevlendirmelerde yetenekler yerine kayırma mekanizmasının devlet kurumlarında daha etkin olacağı, burjuvazinin ise tek bir amaca ve yalnızca bu işe yöneldiği göz önünde bulundurulduğunda; burjuvazisinin teknolojik ilerleme için çaba sarf etmesinin gerekliliği kendiliğinden ortaya çıkar¹⁹⁶.

¹⁹⁵ Aron, a.g.e, s.48.

¹⁹⁶ “Hükümet düzenlemeleri potansiyel dolandırıcıları ortadan kaldırmaz, fakat sadece onların faaliyetlerinin belirlenmelerini güçleştirir veya örtbas edilmelerini kolaylaştırır. Dahası, bireysel dolandırıcılık ihtimali diğer herhangi grup bir insan olduğu kadar hükümet görevlileri için de geçerlidir. Bir denetçi veya bürokratin üstün muhakeme, bilgi ve dürüstlüğe sahip olduğunu garanti edecek hiçbir şey yoktur ve keyfi güce sahip olan bu kimselere ölümcül sonuçları da aşikârdır.”, Bkz. Rand, Kapitalizm..., s.151.; Devletçilik ve karma ekonominin neden olabileceği sosyal ve ekonomik anomiler hakkında geniş bilgi için Bkz. Rand, Kapitalizm..., s.39-55, 90, 147-159.

Ayrıca bir burjuvanın, kendisine rekabette büyük bir avantaj sağlayacak teknolojik bir yeniliğin yaratılması için, diğer burjuvalarla işbirliği yapması beklenmemelidir. Burjuvalar arası teknolojik işbirliği ancak, giderlerin yalnız kendisi tarafından sağlanmasının çıkarlarına ters düştüğü, bu nedenle giderlerin bütün burjuvazi tarafından ortak karşılanmasının menfaatine uygun olduğu (ulaşım, iletişim, çevre kirliliğinin engellenmesi ve doğanın korunması, iç güvenlik ve milli savunmanın sağlanması gibi) durumlarla ve bunlarla ilgili projelerde sağlanabilir.

3.2. EĞİTİMİN UYGARLIK SÜRECİNDEKİ ÖNEMİ, REKABET VE BURJUVAZİ İLE OLAN İLİŞKİSİ

3.2.1. Eğitimin Uygarlık Sürecindeki Önemi

Eğitimin, uygarlık sürecindeki en açık ve görünen önemi, meslekler için gerekli olan bilgileri vermesidir. Teknoloji üretim sürecinin birinci zaman dilimi ile ikinci zaman diliminin birinci döneminde insan, ihtiyaç duyduğu az sayıdaki bilgiyi, daha önce bu bilgiyi öğrenmiş olan insanlardan almak suretiyle veya bizzat tecrübe ederek edinmekteydi. Bilgiye bu şekilde ulaşım, ister istemez mesleklerin belli kişiler arasında ve sınıflar içinde toplanmasını gerektirmişti. “*Hipokrat ailesinin on yedinci hekimidir*¹⁹⁷.” Unutmamak gerekir ki; bu dönemde, okullar ve üniversiteler vardı, ancak buralarda, kısıtlı ve az sayıdaki işler için yeterli olabilen bilgileri içerecek şekilde, genelde dini eğitim verilmekteydi. Parası olan insanlar, tespit ettikleri yetenekli şahısları himayelerine almakta, bu şahısların özel eğitimden geçmelerini sağlamaktaydılar.

Teknoloji üretim sürecinin ikinci zaman diliminin ikinci döneminde, sanayinin gelişmeye başlamasıyla birlikte, meslekler de çeşitlenip çoğalmaya, mesleklerin yerine getirilmesi için ihtiyaç duyulan bilgiler de artmaya başlamış ve bazı BÜETİ de bilimle ilgilenmeyi ve teknoloji yaratmayı bir meslek olarak benimsemişlerdir. Bu durum, okullarda dini bilgilerden ziyade mesleki bilgilerin verilmesini, hem de sayıca artan ihtiyacı karşılamak için eğitimin yaygınlaştırılmasını zorunlu kılmıştır. Eğitimin yaygınlaştırılması suretiyle, belli kişiler ve sınıflar tekelinde olan meslekler de, o

¹⁹⁷ Durkheim, a.g.e., s.356.

mesleğe karşı yeteneği olan bütün insanlara açılmış ve böylece sınıflar arası geçiş sağlanmıştır. İnsanlar soy bağları, akrabalık ilişkileri yerine, kişisel yetenekleri sayesinde mesleklere erişme imkânına kavuşmuşlardır.

İçinde bulunulan teknoloji üretim sürecinin ikinci zaman diliminin üçüncü döneminde, üniversiteler, bilimsel ve teknoloji altyapısının üç kurumsal bölümünden birisi ve bilimsel ilerlemenin en önemli üreticisi durumundadırlar¹⁹⁸. Dünyadaki bilimsel gelişmeleri takip edip, bu değişiklikleri bulunduğu ülkeye yansıtmak ve yeni teknolojilerin üretilmesi için bilimsel buluşlar yapmak, üniversitelerin en önemli görevleri haline gelmiştir. Artık zamanımızda, bilimsel buluş yapmak bilim adamlarının, bu buluşları belli amaçlar için uyarlayarak icatlar yapmak mühendislerin işi olmuştur. Mühendislik, teknolojiyi somutlaştıran, insan tarafından yapılmış ekonomik nesnelerin tasarımıdır¹⁹⁹. Teknolojiyi tasarlayan kişiler mühendislerdir. İcatları yapanların çoğu, bilim adamlarından ziyade onların öğrencileridir. Üniversitelerin, teknolojik icatlar yapmayı hedeflemesi, bilimsel buluşlar için harcamak durumunda oldukları enerjilerini boşa sarf etmek anlamına gelir. Dolayısıyla üniversitelerin, hem teknolojik icatlar yapacak mühendisleri çağın en son bilgileriyle donatarak yetiştirmek, hem de mühendislerin icatları yapabilmek için ihtiyaç duydukları bilimsel buluşları yapmak gibi iki önemli görevi olduğu söylenebilir.

Toplumsal işbölümünde işlerin bölünmesinin sağlanabilmesi için, işlerin yetenekli kişilere verilmesinin önemli olduğu daha önce belirtilmişti. Bu düşünceden hareketle, eğitim sisteminin toplumdaki yetenekli insanların ortaya çıkarılması ve onların yeteneklerinin geliştirilmesini sağlayacak şekilde düzenlenmiş olması gerekir. Bu husus her ne kadar eğitim bilimcileri ilgilendirse de; lise eğitimi dâhil yeteneklerin belirlenmesi; lisans ve yüksek lisans eğitimleriyle yeteneklerin geliştirilmesi; doktora ve daha üst eğitimlerle yeteneklerden istifade edilmesi şeklinde yetenek esaslı bölümlenmiş bir eğitim sisteminin, yeteneklerden azami verimliliğin sağlanması için uygun olacağı söylenebilir.

¹⁹⁸ Betz, a.g.e., s.48.

¹⁹⁹ Betz, a.g.e., s.14.

3.2.2. Eğitimin Rekabet ve Burjuvazi ile Olan İlişkisi

3.2.2.1. Eğitimin Rekabet ile Olan İlişkisi

Mesleklerde bir üst kademeye geçişin yeteneklerde bir artışı gerektirdiği, alt kademelerde bulunanların üst kademe yeteneklerine ulaşabilmeleri için, her kademede bulunanlar arasında yarışın zorunlu olduğu, işbölümünün de bu mücadeleyi barışçıl hale getirdiği daha önce ifade edilmişti. Aynı başlık altında, işbölümünün bir toplumda mücadeleyi barışçıl hale getirerek dayanışma sağlayabilmesi için; işin bölünme biçimini belirleyen tek etkenin bireylerin yetenekleri arasındaki farklılıkların olmasını ve işlevlerin dağılımının bireylerin yeteneklerine göre yapılmasını gerektirdiği de belirtilmişti. Aksi takdirde, insanın bir mesleği, yetenekleri ile değil de kayırılma suretiyle elde etmesi (ki; bu o insanın evcilleştirilmesiyle aynı anlamdadır); hem işlerin bölünebilmesinin yetenek ve uzmanlaşma istemesi, hem de kayırılan insanın amacının, işlerin bölünmesinden ziyade, kayırılma ayrıcalığının devam etmesi için kayıranın istek ve arzularının yerine getirilmesi şeklini almış olması nedeniyle, işlerin bölünmesinin durması anlamına gelir ki; bu da işsizliğin artmasıyla birlikte toplumsal dayanışmanın çökerek, toplumda kargaşanın baş göstermesine neden olur.

Meslek sahibi olma ve meslekte ilerlemede, kayırılmanın esas olduğu bir ülkede insanlar, yeteneklerini geliştirmek için eğitime yönelmekten ziyade, kayırılmalarını sağlayacak özelliklerini geliştirmeye çalışacaklardır. Böyle bir ülkede eğitimin geliştirilmesi için ne yapılırsa yapılsın, eğitim görenlerde meydana gelecek isteksizlik ve umutsuzluk nedeniyle, eğitimden istenilen sonucun alınamayacağı açıktır. Bu düşüncelerden hareketle, bir toplumda kayırma mekanizmasının ortadan kaldırılması (ki; Weber'in Protestan ahlakı ile vurgulamak isteği husus da budur) ve işbölümünde yeteneklerin esas alınmasının gerekli olduğu söylenebilir. Söz konusu yeteneklerin kazanılması ve geliştirilmesi ile yetenekli insanların ortaya çıkarılmalarının sağlanması, eğitimin en önemli işlevleridir.

BÜETİ, yaşamsal ihtiyaçlarını karşılamak için bir mesleğe sahip olmanın zorunluluğuyla, en azından yeteneğiyle elde edebileceği bir mesleğin gerektirdiği bilgileri alacak kadar eğitim görmek mecburiyetinde kalmıştır. Daha iyi bir mesleki

kariyere sahip olmak isteyen kişi, aynı mesleğe aday olanlarla yarışmak durumunda ve diğer yarışmacılara oranla daha çok çalışmak, daha çok öğrenmek zorundadır. Uygarlık sürecini harekete geçiren itici güçlerden birisi de budur. HBÜHETİ ile BÜETİ arasındaki tasarım ve irade farklılığı da bu mecburiyetten kaynaklanır. Bir çiftçi, yapacağı işi babasından çok kolayca öğrenir ve nadiren değişik bilgilere ihtiyaç duyar. Bunun için, sanayi toplumunun üyesi olan insanın aklını ve yeteneklerini kullanma becerisi, tarım toplumunun üyesi olan insandan daha ileri olduğu kolayca gözlemlenebilir. Eğitim, çalışmak ve öğrenmek isteğinde olan insanlar için önemlidir ve toplumun bütün üyelerinin bu istekte olması beklenemez ve aynı zamanda da arzu edilmez. Ancak hiçbir neden bu istekte olan insanların eğitimden elde etmek arzusunda oldukları bilgilerin onlara sunulmamasının geçerliliğini de açıklayamaz. Bir toplumda sınıflar arası geçişkenliğin sağlanabilmesi için, herkese açık bir eğitim sistemine ve herkesi kapsayan yaygın eğitim kurumlarına ihtiyaç vardır.

3.2.2.2. Eğitimin Burjuvazi ile Olan İlişkisi

Önceki bölümlerde, burjuvazinin uygarlık sürecinde yer almasının ana nedeninin, “Ya teknolojiye uyum sağlarsın ya da yok olursun” ilkesinden kaynaklandığı belirtilmişti. Teknolojik yenilik, bilimsel bir buluş ve bu buluşun bir amaca göre uyarlanması ile gerçekleştirilen teknolojik icat olduğuna göre, yok olmamak için en çok burjuvazinin bilimsel buluşlara ve teknolojik icatlara, yani bilim adamlarına ve mühendislere, yani üniversitelere ve araştırma laboratuvarlarına ihtiyacı olduğu söylenebilir. Bu ihtiyacı hisseden burjuvazi, bilimsel ve mühendislik çalışmalarını desteklemek zorunluluğunu derinden duyar. Ancak bu koşul altında, eğitim ve birer meslek olarak bilim adamlığı ve mühendislik de anlam kazanır. Bu suretle bilim adamları ve mühendisler de hak ettikleri zenginliğe ve motivasyona kavuşabilirler²⁰⁰.

²⁰⁰ Rand, Royal Society'nin bir raporuna dayanarak, İngiltere'de doktora unvanı almış bilim adamlarının %12'sinin ülkelerini terk ettiklerini ve ABD'ye kalıcı olarak giden bilim adamlarının bunun nedenleri olarak, ABD'de; İngiltere'de aldıkları maaşın iki veya üç katı maaş almaları, araştırma ekipmanları ve personel için harcanan paranın İngiltere ile karşılaştırılamayacak düzeyde olması, bilimsel çabalara ve başarılarla daha büyük bir genel saygı gösterilmesi olduğunu belirttiklerini ifade ediyor. Bkz. Rand, Kapitalizm..., s.199.

Devletin de bu desteği sağlayabileceği söylenebilir; ancak bu destek devletin amaçları doğrultusunda ve belli alanlarla sınırlı ve zaman olarak da kısıtlı süreli olur. Burjuvazinin, özellikle üniversitelerin bilimsel araştırmalarına ve mühendislere sağlayacağı destek önceleri çok fazla gerekmezken, içinde bulunulan dönemde bir zorunluluk haline gelmiştir. Söz konusu destek olmaksızın, eğitim sonrası insanları daha fazla çalışmaya yönlendirecek ve zorlayacak başka bir güç kalmayacağı için, bir ülkede eğitim adına ne yapılırsa yapılsın, arzu edilen verim alınamayacaktır. Ayrıca yetenekli kişileri, devletin sorumluluğunda olan bir eğitim sisteminin tespit etmesini ummak, bu sonuca hiçbir zaman ulaşamamakla eş anlamlıdır, çünkü devlet yetenekli insanlardan ziyade kendi ideolojisine sadakatle bağlı insanlar ister ve eğitimi buna göre düzenler. Eğitim, ancak gelecekte daha iyi bir yaşam isteyen kişilerin yeteneklerini geliştirmesinde, kendisinin yardımcısıdır. Hangi iş alanı daha iyi yaşam standardını sağlıyorsa, kişiler o alana yönelirler. Eğer bir toplumda en iyi yaşam standardına memur, futbolcu veya şarkıcılar sahipse, burjuvazinin desteğinden mahrum kalmış olan bilim adamı ve mühendis olmak yerine, o toplumda herkes memur, futbolcu veya şarkıcı olmak isteyecek ve yeteneklerini bu yönde geliştirmeye çalışacaktır. Böyle bir durumda, bilim adamı ve mühendis olanlar da, kendilerine yaşamları için yeterli bir gelir getiren meslek sahibi olmaktan öte hiçbir gayret sarf etmeyeceklerdir. Ancak burjuvazinin desteğiyle, bir bilim adamı, başkalarının derleme fikirlerini içeren kitaplar yazmak veya çeviriler yapmak suretiyle gelirini artırmak yolundan vazgeçerek bilim üretmeye başlayabilecek ve yine ancak bir mühendis görevinin, bir cıvata sıkmaktan ve belli kalıpları içeren projeleri tekrarlamaktan daha fazla olduğunu hissederek, bir icatta bulunabilecektir.

Burjuvazi için kâr etmek önemlidir ve bu kârı dışarıdan teknoloji ithal etmek suretiyle de sağlayabiliyorsa onun için bir problem yoktur. Ancak teknolojiyi dışarıdan ithal eden evcilleştirilmiş burjuvazi, malları ithal ettiği ülkenin eğitimine (ithal edilen ürünlerin fiyatlarının, o ülkenin Ar-Ge ve eğitim masraflarını da içerdiği göz önüne alındığında) dolaylı katkı sağlarken, mesleğinin görevlerinden birisi olan, kendi ülkesindeki eğitime destek sağlamak görevini yerine getirmek zorunluluğunu duymaz. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin, her türlü önlemi almalarına ve eğitime büyük kaynak ayırmalarına rağmen, eğitim sürecindeki başarısızlıklarının ana nedenini; teknolojiyi

dışarıdan ithal etmesi halinde dahi kâr edebilen evcilleştirilmiş burjuvazinin, teknoloji yaratacak seviyede eğitilmiş olan insana ihtiyaç hissetmemesi ve bu alandaki görev ve sorumluluğunu tamamen devlete yüklemesi oluşturur.

Giriş bölümünde belirtilen “Çalışmada, kavramlar tarihle doğrulanmaya çalışılmayacak, doğru oldukları ortaya konmuş kavramlar tarihte aranacaktır.” ifadesine uygun olarak, felsefe, sosyoloji ve ekonomi disiplinlerinin yardımlarıyla “insanın kendisi dışındaki çevresinde bir değişiklik ve bu değişiklikten kaynaklanan ihtiyaçlar olmadığı sürece, tasarımlarının (içsel çelişkilerinin çatışması) oluşmasının ve iradesini kullanmasının mümkün olamayacağı” düşüncesinden hareketle, bu bölümüne kadar olan yapılan incelemelerde; çalışmanın ana konularını teşkil eden uygarlık, burjuva ve rekabet kavramları ve bunlara ait olgular hakkında doğrulara ulaşılmaya çalışılmıştır. Çalışmanın müteakip bölümlerinde söz konusu kavramların çeşitli ülkelerin tarihlerinde büründükleri gerçeklikler tespit edilmeye ve bu gerçekliklerin, çalışmanın önceki bölümlerinde belirlenmiş olan doğrularla karşılaştırılmasına ve böylece doğruların nasıl gerçekleştiği veya gerçeklerin doğruluktan nasıl saptığı belirlenmeye gayret edilecektir.

4. BÖLÜM

BURJUVAZİ VE REKABET AÇISINDAN BATI UYGARLIK SÜRECİNİN İNCELENMESİ

Bu bölümde, daha sonraki bölümlerde Türk modernleşme sürecine yönelik yapılacak olan incelemelere ışık tutması amacıyla, Batı uygarlık süreci, burjuvazi ve rekabet kavramları açısından incelenecektir.

Daha önce kapitalizmin ana felsefesinin; *“üretici kökenli sanayi ticaret sermayesinin, tarım ticareti sermayesine karşı üstünlük sağlaması, onu ele geçirmesi ve kendi hizmeti altına alması”* olduğu belirtilmişti. Aynı zamanda meydana gelmemiş ve aynı süreci takip etmemiş olsalar da, bütün gelişmiş kapitalist Batılı ülkelerin takip ettikleri uygarlık süreçleri, kapitalist sistemin bu ana felsefesine uygun olarak sonuçlanmıştır. Aynı zamanda bu husus, Batı uygarlık süreci için bir genelleme yapılmasına da müsaade etmektedir. Çalışmada söz konusu süreç, ilk olarak, kapitalist sistemin gerçekleştirildiği İngiltere’deki gelişmeler esas alınarak incelenecek ve diğer Batılı ülkelerdeki gelişmelerin İngiltere’ninkinden olan farklılıkları dile getirilecektir.

Batı uygarlık sürecini açıklayan çok farklı düşünce, tasarım ve yaklaşımların varlığı göz önünde bulundurulduğunda, Batılı düşünürler tarafından yapılan tarihi incelemeleri içeren kaynaklar, öncelikle uygarlık sürecinde yer alan ana olaylar ile bu olayların yer aldığı zamanların tespit edilebilmesi amacıyla incelenecek ve daha sonra bu kaynaklarda yer alan farklı düşünce, tasarım ve yaklaşımlar dile getirilerek değerlendirilecektir. Kaynakların incelenmesi ve değerlendirilmesinde, bu çalışmanın dayanaklarını oluşturan; *“Uygarlık sürecindeki nitel değişiklikler, bütün diğer nitel değişiklikler gibi dış bir etki olmadan gerçekleşemezler.”* ve *“İnsanlık tarihinde meydana gelen bütün temel nitel değişikliklerin ana kaynağı ve değişikliğe neden olan dış etkisi, BÜETİ’nin nüfusunun artması ve bu nüfusun yoğunlaşması sonucu meydana gelen yaşam savaşıdır.”* ilkeleri ile yukarıda belirtilen kapitalizmin ana felsefesi göz önünde bulundurulacaktır.

Konu incelemeye başlanmadan önce tespit edilmesi gereken ilk şey, İngiltere'nin, gerek ekonomik gerekse sosyal ve siyasal alanlarda doğmuş olan ihtiyaçlarını giderecek teknolojileri yaratırken, alabileceği hiçbir örneğin bulunmaması; ikinci şey ise, diğer ülkelerde daha sonra ortaya çıkmış ve hissedilmiş olan ihtiyaçların, İngiltere'de daha önceden ortaya çıkmış, hissedilmiş ve çözümlenmiş olması; bir üçüncü şey de, İngiltere'de üretilen çözümlerin, günümüze kadar BÜETİ'nin varlığını devam ettirilebilmesini ve hatta nüfusunu artırmasını ve ülkede karışıklıkları engelleyerek sosyal dayanışmayı sağlamış olmasıdır. Gelişmiş ülkeler kategorisindeki Fransa, ve ABD'nin kendi sistemlerini oluşturdukları zaman dilimi için söylenebilecek şey ise, İngiltere'nin çözümlerini alabilme avantajına sahip olmalarına karşın, İngiltere'de kapitalizmin henüz emperyalist (yayılmacı) bir seviyeye ulaşmamış olmasıdır. Dolayısıyla bu ülkeler, İngiltere'nin emperyalist dayatmaları olmaksızın, kendi serbest iradeleriyle çözümler arasında seçim yapabilmişler, çözümleri kendilerine uyarlayabilmişler ve bulamadıkları çözümleri de bağımsız bir şekilde kendileri üretebilmişlerdir. İhtiyaçları çok sonradan doğmuş veya onları çok sonradan hissetmiş olan ve günümüzde gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkeler olarak adlandırılan ülkeler için söylenebilecek tek şey kalmaktadır, o da; bu ülkelerin gelişme süreçlerinde karşılarında bir engel olarak, kapitalist olarak varlığını devam ettirebilmenin en önemli şartının, diğer ülkelerin tarım ve tarım ticaretini kendi sanayi ve sanayi ticaretine bağımlı kılacak bir emperyalizmden geçtiğinin bilincine varmış olan sadece İngiltere'yi değil, diğer gelişmiş kapitalist ülkeleri de bulmuş olmalarıdır.

Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılışından sonraki Batı uygarlık sürecinin tarihsel incelemesi yapılırken, öncelikle feodal sistemin ne olduğunun genel olarak ortaya konulması, sonra da bu sistemden kapitalist sisteme geçiş sürecinde, tarım ile sanayi alanında olmak üzere iki ana üretim tarzındaki uygarlık sürecinin açıklanması ve uygarlık sürecinin sadece ekonomik alanı değil, ayrıca sosyal ve siyasal alanları da içerdiği göz önünde bulundurulduğunda, sürecin bir bütün halinde ele alınmasının sağlanabilmesi için, bu alanlarda takip edilen uygarlık süreçlerinin de incelemeye dâhil edilmesi gerekmiştir.

4.1. EKONOMİK, SOSYAL VE SİYASAL ALANLARDA BATI UYGARLIK SÜRECİ

4.1.1. Uygarlık Sürecinde, Batı'da Meydana Gelen Ekonomik Gelişmeler

12 ve 13. yüzyıllarda serflerin topraktan kaçışı, serfliliğin sona ermesiyle sonuçlanmış²⁰¹, 14. yüzyılda Batı Avrupa'da feodalizm bunalım dönemine girmiş²⁰², 14 ile 16. yüzyıl arasındaki dönem feodalizmden kapitalizme geçiş sürecini oluşturmuş²⁰³, kapitalist dönem 16. yüzyılın ikinci yarısında başlamış, 17 ve 18. yüzyıl kapitalizmin yükseliş dönemini teşkil etmiştir²⁰⁴.

Bireysel ticari mal üreticilerinin ellerinde toplanan belli bir sermaye birikimi (ki bu birikim ilk olarak, kentlerde el sanatları sanayi, tarımda ise küçük ölçekli toprak mülkiyeti dönemlerinde yapılabilir), özgül kapitalist sistemin ön koşuludur ve özgül kapitalist sistemin tarihsel temeli ilkel birikimdir²⁰⁵. Bu nedenle Batı tarihinin incelenmesi, hem tarım hem de sanayi alanlarını içerecek şekilde ayrı ayrı yapılmalıdır.

4.1.1.1. Batı'da Feodal Sistemden Kapitalizme Geçişte Tarım Alanında Gerçekleşen Uygarlık Süreci

“Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra beklenen özgürlük ve iyilik yerine, insanların sosyal ve ekonomik yaşantılarında hiçbir ilerleme ve gelişme sağlamayan, fakir sınıfların hayallerini gerçekleştirilmeyen yeni ve başka türlü bir köleliğin, serf sisteminin sert kuralları, yokluk, sefalet ve perişanlığı Orta Çağ Avrupa'sının kaderi olmuştur. Roma İmparatorluğu'nun dağılıpını izleyen 1000 yıla yakın devrin özelliği, merkezi bir devlet otoritesinin tamamen ortadan kalkması; her türlü ticaret ve para sisteminin yok olması şeklinde özetlenebilir. Artık tarım, birer harabe haline gelmiş olan şehirler için üretim yapmamaktadır²⁰⁶.” IV. yüzyıldan XI. yüzyıla kadar uzanan ve feodalizm olarak adlandırılan dönemde en verimli değişiklik, tarım alanında gerçekleşmiş ve Batı Avrupa toprağına bir köylü sınıfı sağlamca yerleşmiş, site (şehir)lerin ekonominin merkezleri, kırların ise sitelerin ekleri ve yardımcıları oldukları

²⁰¹ Paul M. Sweezy, “Bir Eleştiri”, **Feodalizmden Kapitalizme Geçiş**, Çev. Çetin Yetkin, Kaynak Yayınları, İstanbul 2000., s.34.

²⁰² Sweezy, a.g.m., s.23.

²⁰³ Sweezy, a.g.m., s.33.

²⁰⁴ Sweezy, a.g.m., s.40.

²⁰⁵ Marx, Kapital Birinci Cilt, s.595.

²⁰⁶ Ulutan, a.g.e., s.150.

eskiçağ ekonomisinin yerine, şehirlerin ikinci derecede önemli rol oynadığı ve tarıma üstünlük tanıyan yeni bir ekonomik sistem kurulmuştur²⁰⁷. “Roma İmparatorluğu’nun dağılmasıyla Avrupa’da devlet otoritesinin ortadan kalkmasından sonra,²⁰⁸ başıboş gezen serserilere, hırsızlara ve eşkıyalara karşı kendilerini, mallarını ve ailelerini koruyamaz hale gelen özgür insanlar, topraklarını en yakın bir feodale bağlayarak çocukları ile birlikte serfleşmeyi seçmek zorunda kalmışlardır²⁰⁹. 8. yüzyıla geldiği vakit senyörlerin toprakları üzerinde bir miktar özgür insan yaşamakla beraber, bunların hiç mülkü yoktur²¹⁰.”. “Serf toprağa bağlı bir çeşit köledir, toprakta vesayet yoluyla devam eden bir çeşit mülkiyet bağı vardır. Serf toprağı terk edemez, ama senyör de onu kovamaz²¹¹.”. “Fatih olarak kral fiiliyatta tüm topraklar üzerinde tasarruf eder ve hiçbir hizmet sunmaz; yalnız toprak dağıtır. Serfin ise, hiçbir toprak üzerinde tasarrufu yoktur ve yalnız hizmetler sunar, ya da aynı anlama gelmek üzere vergi verir²¹².”. Roma İmparatorluğu’nun dağılmasından sonra Avrupa’da hâkim olan feodalizmin önemli özellikleri: “1) Üretim araçlarının basit ve genellikle ucuz olduğu işbölümü...çok ilkel bir gelişme döneminde olduğu için, üretim olayının geniş ölçüde bireysel nitelikte bulunduğu, düşük bir teknik düzey, 2) Genişçe bir pazar için olmayan, fakat ev ya da köy topluluğunun kendi aile gereksinimleri için üretim, 3) Malikane çiftliği: Çoğu zaman oldukça geniş ölçüde ve cebri iş hizmetleriyle ‘bey’in mülkünde çiftçilik, 4) Politik alanda yerel yönetim (ademi merkezîyet), 5) Bey’ler tarafından toprağın bir çeşit hizmet-tasarruf yoluyla elde tutulması, 6) Kendisine bağlı topluluk üzerinde ‘bey’in yargısal, ya da yarı yargısal fonksiyonlara sahip olmasıdır²¹³.”

İngiltere’de, “Evvvela Katolik Kilisesi’nin; sonra da 1550’de loncaların malları ve toprakları devlete mal edilmiş ve bütün imtiyazları kaldırılmıştır²¹⁴.”. Tudor Hanedanı yönetimi feodalizmi etkisiz kılmış, paraya egemen olmayı insanlara egemen olmaktan

²⁰⁷ Delmas, a.g.e., s.23, 24. Ayrıca, Bartı’da feodal sistem hakkında geniş bilgi için Bkz. Marc Bloch, **Feodal Toplum**, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Opus Yayınları, Ankara 1998.

²⁰⁸ Delmas, Avrupa’da devlet otoritesinin ortadan kalmasının ve feodalitenin doğuşunun nedeni olarak: Akdeniz ticaretinin Müslümanlar tarafından engellenmesi ve böylece Hristiyan limanlarının ıssızlaşması neticesinde, Charlemagne (Şarlman) tarafından kurulan imparatorluğun imparatorlarının gelir kaynağı bulamadıkları için, ücretli memurlara veremedikleri yetkileri kişizadelere (soylulara) aktarmak zorunda kalmalarına bağlamaktadır. Bkz. Delmas, a.g.e., s.23.

²⁰⁹ Ulutan, a.g.e., s.149.

²¹⁰ Ulutan, a.g.e., s.149.

²¹¹ Ulutan, a.g.e., s.151.

²¹² Elias, Cilt-2, s.90.

²¹³ Sweezy, a.g.m., s.17. Feodalizmin özelliklerinin diğer bir yorumu için Bkz. Bloch, a.g.e., s.670

²¹⁴ Ulutan, a.g.e., s.179.

daha önemli duruma getirmiş ve bu değişiklik toprağı, siyasal görevlerin ve yükümlülüklerin temeli olmaktan çıkararak onu gelir getiren bir yatırım aracı haline dönüştürmüştür²¹⁵. “16 ve 17. yüzyıllarda ticaretin kentlerde gösterdiği gelişme, İngiltere’nin kırsal bölgelerinin tarım ürünleri için bir pazar yaratmış ve böylece doğrudan doğruya kırsal bölgelerde ticarete yönelik ve kapitalist işletmeciliğe dayalı bir tarıma geçilmesi olanağını sağlamıştır²¹⁶.” Bu gelişmeye en iyi ayak uydurabilen en büyük tarım kesimi *gentry*²¹⁷ olmuş ve kentlilerin üst katmanlarını oluşturan burjuvazi ile çok çeşitli ilişkileri olan *gentry* içinden gelen temsilciler, aynı zamanda İngiltere’nin kır toplumunun yapısını değiştirmişlerdir²¹⁸. Kapitalizme doğru ilk dürtüler olan; politika alanında, tanrı tarafından desteklenen bir yetke düşüncesine karşı parlamenter demokrasi ilkesi ve ekonomi alanında, kullanma amacına yönelik üretim ilkesine karşı kişisel kâr sağlama amacı düşüncesi, sürekli olarak kentlerden beslenerek, kırsal bölgelere doğru ilerlemiştir²¹⁹.

İngiltere’de tarım, ticaret ve maliyede devrim 17. yüzyılda gerçekleşmiştir²²⁰. İngilizlerin mülk hakları 1641 ve 1688 yıllarında yasallaştırılmıştır²²¹. İç Savaş döneminde “Uzun Meclis”, toprak sahibi soylular sınıfının yararına, kral tarafından alınan bütün arazi vergilerini kaldırmış,...toprak kimin elinde bulunuyorsa onun tartışmasız mülkü kabul edilmiştir²²².”. “İngiliz İç Savaşı²²³ mutlak monarşiyi dizginlemiş, tacir kafalı büyük toprak beylerini, 18 ve 19. yüzyıllarda köylü toplumunun yıkılmasında üzerlerine düşen rolü oynamak üzere serbest bırakmıştır²²⁴.”. “İngiltere’de toprak sahibi yukarı sınıflar, kapitalist ve demokratik dalganın önemli bir bölümünü oluşturmuşlar, karşı çıkanlar ise devrimin ve İç Savaş’ın çarkları arasında ezilip bir kıyıya atılmışlardır²²⁵.”. “İngiltere’de toprak sahibi yukarı sınıfların etkili bir kesimi,

²¹⁵ Moore, a.g.e., s.33.

²¹⁶ Moore, a.g.e., s.42.

²¹⁷ Gentry, İngiltere’de soyluluk (nobility) ile küçük mülk sahibi orta sınıf (yeomanry) arası köylü tabakası, Bkz. Moore, a.g.e., s.36-38.

²¹⁸ Moore, a.g.e., s.43.

²¹⁹ Moore, a.g.e., s.48.

²²⁰ Hill, a.g.e., s.284.

²²¹ Hill, a.g.e., s.279.

²²² N.V. Yeliseveya, **Yakın Çağlar Tarihi**, Çev. Özdemir İnce, Yordam Kitap, İstanbul 2010, s.17.

²²³ İngiliz İç Savaşı hakkında geniş bilgi için Bkz. Yeliseveya, a.g.e., s.9-25.

²²⁴ Moore, a.g.e., s.495.

²²⁵ Moore, a.g.e., s.498.

koyun yetiştirmek için “insan” değil “toprak” istemişlerdir²²⁶.” Bu istek doğrultusunda, yasal bir şiddet kullanımı olan ve İç Savaş’ı izleyen yıllarda girişilen ve erken Victoria döneminin başlarına kadar süren çitleme eylemleri, geleneksel İngiliz köylü toplumunun tüm yapısını yıkan sonul vuruşu oluşturmuştur²²⁷. Kapitalist çiftçiliğin gelişmesine en önemli katkıyı yapan çitleme hareketi; 1760’lı yıllarda hızlanmış, Napolyon Savaşları sırasında en büyük hızına ulaşmış ve 1832’den sonra yavaşlayıp, yok olmaya başlamıştır²²⁸. Elleriindeki toprakları kaybetme korkusuyla sıradan köylülerin karşı olduğu, ancak gentry gibi toprak sahibi yukarı sınıfları temsil eden köylü sınıflarınca desteklenen çitleme hareketinin²²⁹ önünde en büyük engeli teşkil eden ve toprak sahibi yukarı sınıflar tarafından haklarının çiğnenmesine karşı küçük köylülüğün son sığınağı olan kralın erki, İç Savaş ile birlikte ortadan kaldırılmıştır²³⁰. Orta Çağ’ın köylü toplumunu yıkan, İngiltere’nin birçok yöresinde büyüyen mülklerin giderek artan oranda ticaret ilkelerine göre işletilmesi olmuştur²³¹. 1851-1861 yılları arasındaki merkezileşme, bir acre (4,04 dönüm)’ın altındakiler ile 15 acre (60,7 dönüm)a kadar olan çiftlikleri yok etmiş, 15-100 acre (60,7 - 404,68 dönüm) arası çiftlikler, kapitalist biçimdeki tahıl üretimi için çok küçük, koyunculuk içinse kaybolmak üzere olan miktarları oluşturmuştur²³². İngiltere’de büyük ölçüdeki bu toprak gasbı, geniş çapta tarımın kurulması için bir alan yaratmada atılacak ilk adımı teşkil etmiştir²³³.

“Büyük toprak sahipleri kapitalist çiftçiliğin gelişmesine, hukuksal ve siyasal düzenlemeler yaparak ta katkıda bulunmuş ve çitleme hareketini de bunlar ayarlamışlardır. İngiltere’nin ilk başbakanı ve Whig partisi başkanı Walpole da, büyük toprak sahibi bir kişidir. Büyük toprak sahiplerinin topraklarını kiralayan büyük kiracı çiftçiler de, kullandıkları ücretli işçilerle topraklarını işlemişler ve bunların kapitalist çiftçiliğin gelişmesine katkıları ekonomik nitelikte olmuştur²³⁴.”

²²⁶ Moore, a.g.e., s.533.

²²⁷ Yeliseveya, a.g.e., s.49.

²²⁸ Yeliseveya, a.g.e., s.53.

²²⁹ Moore, a.g.e., s.38.

²³⁰ Moore, a.g.e., s.47.

²³¹ Yeliseveya, a.g.e., s.54.

²³² Marx, Kapital Birinci Cilt, s.674, 675.

²³³ Marx, Kapital Birinci Cilt, s.412.

²³⁴ Yeliseveya, a.g.e., s.52, 53.

“Burjuvazinin zaferini sağlamaştırın köylüler, yeni topraklar edinecekleri yerde, daha önce sahip oldukları toprakları da yitirmişlerdir. ...Parlamentonun desteklediği yerel yöneticilerin kamusal toprakları zorla çitleyip mülk edinmeleri, küçük toprak sahibi köylüler olan yeomanların²³⁵, kesinlikle çöküşüyle sonuçlanmıştır²³⁶.”. “Kırsal yığınların en alt tabakasını oluşturan “küçük” insanlar...yeni tarım işçileri ordusuna katılmalarıyla, bir bölümünün de her türlü hastalığın kol gezdiği kentlere doluşan sefil işçi ordusunun ardına takılmalarıyla yok olup gitmişlerdir²³⁷.”

Toprak sahibi sınıflar, ekonomik ve siyasi güçlerinin doruğuna 18. yüzyılın sonlarında varmışlar ve bundan sonra savunma durumunda kalmışlar ve ödünler vermeye başlamışlardır. 1832 Reform Yasası'nın Parlamento'dan geçişi ve 1846 Tahıl Yasaları (Corn Laws)nın kaldırılışı, burjuvanın artık dişlerini göstermeye başladığının bir belirtisi olmuştur²³⁸. 1870'lerden başlayarak, toprak mülkiyeti giderek doğrudan doğruya siyasi erkin temeli olmaktan çıkıp bir statü simgesi durumuna gelmeye başlamıştır²³⁹.” 1880'den sonra, ekonominin temellerinin tarımdan endüstriye kayması ve İngiliz yukarı sınıflarının tarımsal temellere dayanmaktan çıkmasıyla iş başına gelen liberal hükümetler, tarım çevrelerinin çıkarlarına saldırmışlardır²⁴⁰. “Endüstrileşme yönündeki ivme, İngiltere'de çok erkenden başlamış ve bu İngiliz burjuvazisinin Taht'a ve toprak sahibi aristokrasiye fazlaca bağımlı olmasını gerektirmeyen bir durum yaratmıştır.” Tek istekleri ticari çiftçiliğe geçebilmeleri için köylülerin yollarının önünden çekilmesi olan toprak sahibi yukarı sınıflar, köylüleri baskı altında tutmamışlar ve gereksindikleri emek gücünü sağlamak için ekonomik yöntemlere başvurmayı yeterli görmüşlerdir. Ekonomik bakımdan başarılı oldukça da baskıcı siyasi önlemlere gerek

²³⁵ Yeoman, kendi toprağını ekip biçen, küçük mülk sahibi tabaka; Gentry ve yeomanlar topraklarının sahibi serbest köylü ya da toprakta çağdaş özel mülkiyet hakkından yararlanan kişilerdir. Ekonomik açıdan bunlar, kazancını, harcamak kadar tasarruf etmek demek olduğunu hiç akıllarından çıkarmayan ve kaynağı ne olursa olsun ellerine geçen her fırsatı kârlarını artırmak için kullanmaya kararlı, hırslı, saldırgan bir küçük kapitalistler grubudur. Geniş bilgi için Bkz. Moore, a.g.e., s.36-38.; Ayrıca Bkz. Yeliseveya, a.g.e., s.10, 16, 24.

²³⁶ Yeliseveya, a.g.e., s.24.

²³⁷ Yeliseveya, a.g.e., s.56.

²³⁸ Moore, a.g.e., s.63.

²³⁹ Moore, a.g.e., s.68.

²⁴⁰ Moore, a.g.e., s.69.

duymamışlardır. İngiliz tarım ve el sanatları sanayi çevreleri, halkı yanlarına çekebilmek için, birbirlerinin bencil önlemlerini de yenilgiye uğratmışlardır²⁴¹.

“İngiltere’de demokrasinin gelişmesini belirleyen en önemli etmenler arasında; toprak sahibi soyluların ve gentry’nin tahta bağımlı olmamaları, bunların, biraz da farklı ve güçlü bir ekonomik temele sahip bir kesim olan ticaret ve endüstri sınıflarının gelişmesine bir yanıt olarak ticarete yönelik tarımı benimsemeleriyle köylü sorununu ortadan kaldırmaları sayılabilir²⁴².” İngiltere’de yenilikçi toprak sahibi ve bağımsız çiftçilerin ekilebilir topraklarının çoğunluğunu denetleme kabiliyetine ulaşmaları²⁴³, yeniliklerin uygulanması sonucunda daha bol ürün yetiştirmekte sağlanan başarının yeniliklerin benimsenmesine yaptığı olumlu etki²⁴⁴, yün fiyatlarının artmasıyla başlayan toprağı çevirme hareketleri²⁴⁵ ile gerçekleşen Tarım Devrimi, birçok insanı işinden etmekle birlikte, sürekli ve bol hasadın elde edilip kıtlığın önüne geçmesiyle herkesin yaşama şansını artırmış, yiyecek fiyatlarının zaman zaman artmasına rağmen sıkıntının bir felakete dönüşmesini engellemiştir²⁴⁶. Tarım Devrimi, daha az para ve daha az işçiyle daha çok yiyecek üretmek, yeni ekonomik faaliyetler için hayati önemdeki emek ve sermaye kaynaklarını yaratarak²⁴⁷ kapitalizmin yolunu açmıştır²⁴⁸.

Her ne kadar toprak sahibi aristokrasi, Fransız Devrimi ile ortadan kaldırılmışsa²⁴⁹ da, “Fransa’da, İngiltere’deki gibi ticari tarıma yönelen toprak sahibi bir üst sınıf yerine, daha çok köylülerin sırtına yüklenen yükümlülükler yoluyla onlardan koparabildikleriyle yaşayan soylular var olmuştur. Fransa’da köylü mülkiyeti yıkılmamış, gerek devrim (Fransa Devrimi) öncesinde ve gerek devrim sonrasında bu mülkiyet yavaş yavaş sağlamlaşmış... (ve) 18. yüzyılda İngiltere’deki benzerlerinin tersine, Fransız soyluları, daha çok köylülerden topladıkları mal ya da para biçimindeki ödentilerle yaşamlarını devam ettirmişlerdir²⁵⁰.” Fransız soyluluğu arasındaki ticari

²⁴¹ Moore, a.g.e., s.515.

²⁴² Moore, a.g.e., s.71.

²⁴³ Appleby, a.g.e., s.74.

²⁴⁴ Appleby, a.g.e., s.75.

²⁴⁵ Appleby, a.g.e., s.79.

²⁴⁶ Appleby, a.g.e., s.81,82.

²⁴⁷ Appleby, a.g.e., s.84, 139.

²⁴⁸ Appleby, a.g.e., s.85.

²⁴⁹ Moore, a.g.e., s.145

²⁵⁰ Moore, a.g.e., s.71, 72.

dürtülerin İngiltere’dekine göre zayıf olması nedeniyle Fransa’nın ticari tarıma geçişi, Fransız köylü toplumunu hiçbir değişikliğe uğratmadan olduğu gibi bırakmış, ancak köylülerden çok şey alarak devrimci güçlere katkıda bulunmalarını da sağlamıştır²⁵¹.

Yukarıda İngiltere’de tarım alanındaki gelişmelerin tarihsel sürecine yönelik verilen bilgiler yorumlandığında ulaşılabilecek ekonomik sonuçlar şunlar olabilir: Başlangıçta toprak rantını oluşturan emek-rantının²⁵²; aynı-rant²⁵³ ve sonra da para-rantı²⁵⁴ şeklini alması, iktisadi açıdan toprak rantının niteliğinde bir değişiklik yapmamıştır²⁵⁵. Para-rantında da; doğrudan üretici, kendisinden önceki diğer rantlarda olduğu gibi, toprağın zilyedi olarak kalmıştır. Para-rantında, ürünün bir kısmı (rant olarak toprak beyine verilecek olan kısmı) doğal biçiminden, para biçimine dönüştürülmüş ve artık ticari mal olarak üretilmeye başlanmıştır. Aynı-rantın ulusal çapta para rantına dönüşmesi; ticarete, kent sanayinde, genel olarak ticari mal üretiminde ve dolayısıyla para dolaşımında önemli bir gelişmeyi öngörmüştür. Para-rant daha sonraki gelişmesinde, ya toprağın köylülerin mülkü haline dönüşmesine ya da kapitalist sisteme uygun düşen biçime, yani kapitalist kiracı çiftçinin ödediği ranta yol açmıştır. Kapitalist kiracı çiftçi, toprak beyi ile toprağın gerçek işleyeni arasına girdiği zaman da, eski kırsal üretim tarzından doğan tüm ilişkileri parçalamış; çiftçi, tarım alanında çalışanların gerçek kumandanı haline gelmiş, toprak beyi ise, kapitalist kiracı ile yalnızca para ve sözleşme ilişkisini sürdüren kişi durumuna düşmüştür²⁵⁶.

Bu aşamada feodalizmin çöküşünün ve kapitalizmin doğuşunun anlaşılabilmesi için, küçük ölçekli toprak mülkiyeti²⁵⁷ ile bu mülkiyetin büyük ölçekli toprak mülkiyetine dönüşmesi konusuna açıklık getirilecektir. Küçük ölçekli toprak mülkiyeti, eski biçimlerde (feodalizm ve öncesinde) olduğu gibi, kırsal nüfusun sayıca kent nüfusuna büyük ölçüde ağır basmasını öngörür. Küçük ölçekli toprak mülkiyetinde egemen olan kapitalist sistem olsa bile, bu üretim tarzı nispeten az gelişmiştir. Bu az gelişmişlik diğer

²⁵¹ Moore, a.g.e., s.489.

²⁵² Marx, a.g.e., s.694-697.

²⁵³ Marx, Kapital Üçüncü Cilt, s.697-699.

²⁵⁴ Para rantının gelişmesi ve ekonomik ve toplumsal etkileri için Bkz. Marx, Kapital Üçüncü Cilt, s.699-704.

²⁵⁵ Marx, Kapital Üçüncü Cilt, s.697, 699, 700.

²⁵⁶ Marx, Kapital Üçüncü Cilt, s.702.

²⁵⁷ Küçük ölçekli toprak mülkiyetinin özellikleri ve büyük ölçekli toprak mülkiyetine dönüşmesi hakkında geniş bilgi için Bkz. Marx, Kapital Üçüncü Cilt, s.706.

üretim dallarında da sermaye yoğunlaşmasının azalmasına neden olur ve sermaye parçalanmış durumda bulunur. Tarım çoğunlukla, doğrudan geçim için toprağın işlenmesi olarak sürdürülür ve toprak, nüfusun çoğunluğunun sermayesi için vazgeçilmez bir istihdam alanı olarak var olur. Tarımsal ürünün büyük bir bölümü, doğrudan geçim araçları olarak üreticilerin kendileri, köylüler tarafından tüketilmektedir, ancak bunun üzerindeki fazla ürün ticari mal olarak kent ticaretine ulaştırılır. Aletlerin sahipliği nasıl el sanatları üretimi için gerekliyse, toprak sahipliği de bu üretim tarzının tam gelişimi için gereklidir. Kişisel bağımsızlığın gelişmesinin temeli buradadır. Bu bizzat tarımın gelişmesi için zorunlu bir geçiş aşamasıdır. Kırsal ev sanayinin, geniş ölçekli sanayinin gelişmesinin sonucu olarak yıkılması; ekime tabi tutulan toprağın zayıflaması ve yorulması; ortak toprakların büyük toprak sahipleri tarafından gasbedilmesi; plantasyon sistemi ve geniş ölçekli tarım rekabeti; tarımsal fiyatlarda bir düşüşe yol açan daha büyük harcamalar gerektiren tarımdaki iyileştirmeler, küçük ölçekli toprak mülkiyetinin yıkılışına neden olan sınırlamalardır. Söz konusu mülkiyet biçimi, emeğin toplumsal üretken güçlerinin gelişmesini, emeğin toplumsal biçimlerini, sermayenin toplumsal yoğunlaşmasını ve bilimin ilerici uygulamalarını dıştalar. Tefecilik ve bir vergi sistemi, ona güç kaybettirir. Toprağın fiyatına yapılan sermaye harcaması, bu sermayeyi tarımdan çeker. Toprak parçalarının mülkiyetinin egemen olduğu ve küçük köylünün, ulusun belkemiğini oluşturduğu yerlerde, sermaye oluşumu, yani toplumsal yeniden-üretim nispeten zayıftır ve ödünç verilebilir para-sermayenin oluşumu daha da zayıftır. Küçük toprak mülkiyeti, toprağın rasyonel ekiminin gerçekleşmesine müsaade etmez.

Yukarıda verilen bütün bilgiler göz önüne alındığında, Batı'nın tarım alanındaki uygarlık sürecinin takip ettiği aşamalar: 1) Feodal yönetim ve bu yönetim altında serflerin varlığı ve bu dönemin başlangıcında ürünlerin değişim değerinden çok kullanım değeri taşıması, "Bey" tarafından toprak rantının daha çok emek-rantı ve aynı-rant şeklinde tahsil edilmesi, 2) Nüfusun artması, bu nüfusun geçimini sağlamak için yeni tarım alanları açmalarıyla tarım üretiminin artmaya başlaması, 3) Ticaretin genelde tarım ürünlerinin değişimine dayanması ve uzak mesafeli ticaret şeklinde yapılması, icatlar ve keşiflerle ticaretin gelişmesi, ticaretin gelişmesiyle birlikte para ve mal dolaşımının da artması, bunun tarım üretimini daha da artırması, 4) Başlangıçta toprak

rantını oluşturan emek-rantı ve aynı-rantın, daha sonra para-rantı şeklini alması, 5) Toprak rantının para-rantı şeklini almasıyla paraya dönüştürülebilmesi için ürünün bir kısmının ticari mal olarak üretilmesi, 6) Ticari mal üretiminde ve dolayısıyla para dolaşımındaki gelişmeler sonucu, para rantının ulusal nitelik alacak şekilde yaygınlaşması, 7) Para rantın egemen olmasının, bey ile zilyet arasındaki feodal ilişkiyi, hukuka dayanan sözleşme ile saptanmış para ilişkisine çevirmesi ve bunun sonucu olarak ya toprağın köylülerin mülkü haline dönüşmesi ya da kentli veya diğer paralı kişilere bu toprakların kiralanması veya satılması, üretimin kullanımdan ziyade değişim için yapılmaya başlanması, 8) Çiftlikteki zilyedin kontrolünün, “Bey”den kiracı çiftçiye geçmesi ve “Bey”in bir kira tahsildarı durumuna düşmesi, 9) Özel mülkiyetli küçük toprak sahibi köylülerin tarımda ilkel sermaye birikimini yapmaları ve bu sermaye ile bayındırarak toprağın verimini artırmaları, 10) Çitleme yasasının sonuçlarına, artan vergilere ve tefeciliğe dayanamayan özel mülkiyetli küçük toprak sahibi çiftçilerin topraklarını elden çıkarmalarıyla büyük kapitalist çiftliklerin oluşması, 11) Nüfus artışı, göçler ve topraklarını kaybeden köylülerin şehirlerde toplanması, bunların şehir nüfusunun sayısı ve yoğunluğunu artırmaları, sosyal huzursuzluk kaynağı haline gelen bu insanlara iş alanları yaratılabilmesi için şehirlerde el sanatları sanayi üretiminin gelişmesi, böylece toplumdaki işbölümünün de gelişmeye başlaması, 12) Sanayi üretiminin gelişmesiyle, köy ile şehir arasındaki işbölümünün daha da artması ve köylünün sanayi ürünlerine bağımlı hale getirilmesiyle tarım ürünlerinin şehirlere çekilmesi sürecinin tamamlanması; böylece sanayi ve sanayi ticaretinin, tarım ve tarım ticaretine karşı üstünlük sağlaması, onu ele geçirmesi ve hizmeti altına alması sürecinin tamamlanması şeklinde özetlenebilir.

4.1.1.2. Batı’da Feodal Sistemden Kapitalizme Geçişte Sanayi Alanında Gerçekleşen Uygurlık Süreci

Feodal toplumun ekonomik yapısının çözülmesiyle, toprağa bağlı bulunmaktan ve bir başkasına köle, serf ya da bağımlı olmaktan çıkan doğrudan üretici, kendisi üzerinde tasarrufta bulunmaya başlamış; şehirlerdeki kargaşalık içinde yaşantılarını ve işlerini yürütmeye çalışan esnaf ve zanaat sahipleri, can ve iş güvenliklerini sağlamak ve şehre göçle gelenlere karşı kendilerini rekabetten korumak için aralarında örgütlenerek esnaf loncalarını kurmuş ve Orta Çağ’ın sonlarından itibaren ticaret ve el sanatları geliştikçe

loncalar da kuvvetlenmiş ve 18. yüzyıla kadar birçok Avrupa ülkesinin ekonomilerine hâkim olmuşlardır²⁵⁸. Sonraları şehirlerdeki lonca düzeni, bunların çıraklar ve kalfalar için koyduğu kurallar, çalışma yönetmeliklerinin kısıtlamaları ortadan kaldırılmış²⁵⁹ ve loncaların korumasından mahrum kalan zenaatkârlar, el sanatları sanayisinde çalışmak durumunda kalmışlardır. Böylece tek bir zenaatçının elinden çıkan ürün, her biri ürünün tek bir kısmını yapan zenaatçı topluluğunun ürünü halini almıştır²⁶⁰. Ayrıca, loncaların değerinin azalmasıyla Batı'daki kralların şehirlerdeki en büyük maddi destekçileri, şehirlî sanayi burjuvazisi olmuştur. Böylece her şeyden çok hazine gelirlerini düşünen ve herhangi bir maddi kayba uğramaktan ziyade, hatta hazinelerini daha fazla dolduran krallar²⁶¹ da loncaların imtiyazlarının kaldırılmasını onaylamışlardır. İnhisarlaraya sahip olan, kârları, üretim miktarları ve üye sayıları dahi kısıtlanmış bulunan ve bu nedenlerle rekabeti dışlayan loncaların kaldırılmasıyla da serbest rekabet ortamı oluşmuştur. Sanayi Devrimi'nin başlangıcında, bu kez kralın kendilerine sağladığı imtiyazları reddeden ve serbest rekabet ortamını talep edenler, bu inhisar ve imtiyazların kendi zararlarına olduğunu gören sanayi burjuvazisi olmuştur.

18. yüzyıl sanayi devrimi, John Wyatt'ın 1735'de, iplik eğirme makinesini muştulamasıyla başlamış ve gelişmenin belli bir aşamasında sanayinin *makine ile makine yapmayı başardıktan* sonra, kendisine uygun bir teknik temel kurabilmiş ve kendi ayakları üzerinde durabilir hale gelmiştir²⁶². El sanatları sanayi döneminden çok önce ve bu dönem sırasında, el sanatlarında kullanılan araçlar makine haline gelmişler, ama üretim tarzında bir devrim yaratamamışlardır²⁶³. 17. yüzyılın sonunda el sanatları sanayi döneminde icat edildiği ve 1780'e kadar kullanıldığı şekliyle buhar makinesi bile herhangi bir sanayi devrimine yol açmamıştır²⁶⁴. Sanayi tarihinde ilk ve kesin rolü, insanın eliyle doğal bir kuvveti toplumun denetimi altına alması ve onu tutumlu bir şekilde kullanması, geniş ölçüde bu güce sahip ya da egemen olması oynamıştır²⁶⁵. Sanayi devriminin çıkış noktası olan makine, tek bir aleti kullanan işçi yerine, çok

²⁵⁸ Ulutan, a.g.e., s.149.

²⁵⁹ Marx, Kapital Birinci Cilt, s.679.

²⁶⁰ Marx, Kapital Birinci Cilt, s.542.

²⁶¹ 1775 yılında Büyük Britanya'nın kamu borcu 129.146.322 lira (sterlin)dır. Bkz.Smith, a.g.e., s.1054. Bu kamu borcuna rağmen Sanayi Devrimi'ni gerçekleştirebilmiştir.

²⁶² Marx, Kapital Birinci Cilt, s.371.

²⁶³ Marx, Kapital Birinci Cilt, s.362.

²⁶⁴ Marx, Kapital Birinci Cilt, s.363.

²⁶⁵ Marx, Kapital Birinci Cilt, s.488.

sayıda benzer aletleri çalıştıran ve gücünün biçimi ne olursa olsun tek bir devindirici güç tarafından devindirilen bir makineyi koymuştur²⁶⁶. Makinenin motor mekanizması ve güç iletilen mekanizmasındaki gelişmelerle 18. yüzyıl sanayi devrimi başlamıştır²⁶⁷. Fabrika sistemi, girdiği iş kollarında üretkenliği çok daha yüksek düzeye çıkarması nedeniyle, toplumsal işbölümünü, el sanatları sanayisine göre çok daha ileri götürmüştür²⁶⁸.

Bu dönem içinde yapılan başlıca icatlar ve önemli olaylar olarak; Abraham Darby tarafından maden kömürünün koklaştırılmasının başarılması, Nilson adlı bir İşkoçyalı tarafından yüksek fırının bulunması, 1856'da Bessmer tarafından çelik yapma usulünün icat edilmesi; 1773'de John Kay, 1767'de Hergreaves, 1768'de Akwright, 1775'de Cropmton, 1785'de Cartwright tarafından çeşitli iplik bükme ve dokuma makinelerinin bulunması, 1775'de James Watt tarafından buhar makinesinin icat edilmesi; 1656'da İsveç'te Stokholm Bankası, 1694'te İngiltere'de İngiltere Bankası (Bank of England)sının, 1571'de Londra Menkul Kıymetler Borsasının kurulması, 1825'de sendikaların kurulmasına izin verilmesi, sıralanabilir²⁶⁹. "1760'ı izleyen 25 yıl içinde patente bağlanan icatların sayısı daha önceki 150 yıl boyunca yapılan icatların toplamından daha fazla olmuştur²⁷⁰."

Napolyon Savaşları sonrası, kentlerdeki çağdaş kapitalistler, azımsanamayacak bir güce ulaşmışlardır²⁷¹. "İngiliz devlet aygıtının baskıcı niteliği, İç Savaş'ın, monarşinin geçirdiği evrimle aldığı biçimin ve ordudan çok deniz kuvvetlerine dayanılmasının bir sonucu olarak pek güçlü olmadığı için, İngiliz burjuvazisi endüstrileşmenin ulusal birliğini kurmak, ticaretin önündeki iç gümrük duvarlarını yıkmak, çağdaş bir para birimini benimsemek, emek gücünü çalışma düzenine sokmak ve daha ileri düzeyde disiplin altına almak gibi görevleri bizzat üstlenmek zorunda kalmıştır²⁷²". İngiltere'de 1850'den sonra, üretici kökenli sanayi ticaret sermayesi, tarım ticareti sermayesine karşı üstünlük sağlamış, onu ele geçirmiş ve kendi hizmeti altına almıştır:

²⁶⁶ Marx, Kapital Birinci Cilt, s.363.

²⁶⁷ Marx, Kapital Birinci Cilt, s.361.

²⁶⁸ Marx, Kapital Birinci Cilt, s.425.

²⁶⁹ Ulutan, a.g.e, s.199-203.

²⁷⁰ Ulutan, a.g.e., s.200.

²⁷¹ Moore, a.g.e., s.61.

²⁷² Moore, a.g.e., s.62.

“İngiliz nüfusunun %80’e yakınının tarımda çalıştığı 1520’de, normal bir mevsimde 100 aile 125 aileyi doyuracak kadar ürün elde ediyordu. Bu fazladan 25 aile, ülkenin askerlerini, kilise mensuplarını, kraliyet yetkililerini olduğu kadar perakendecileri, tamircileri, tüccarları ve zanaatkarları temsil ediyordu. İngiliz tarımı 1600’lerden itibaren giderek daha az işgücüne gerek duydu. 1800’de yetişkin erkeklerden sadece %36’sı tarımla uğraşüyor ve çiftçilik yapan aileler kendilerinden başka 60 aile için daha yiyecek üretiyordu. Bu da toplumun siyaset, din ve ticaret kesimlerini oluşturanların dört kat arttığı anlamına gelir. Sonraki 50 yılda (1850), tarımda çalışanların toplam nüfusa oranı %25’e düşmüştür²⁷³.”

Bu aşamada, sanayi alanında kapitalist sistemin oluşması ve sonrası dönemde ileri sürülen temel ekonomik teorilerin incelenmesi ve bunların hangi yeni ekonomik koşulların ortaya çıkmasıyla değerlerini yitirdiklerinin tespit edilmesi önem taşımaktadır. Söz konusu döneme ait dört temel ekonomik teorinin varlığından bahsedilebilir ki bunlar, merkantilizm, fizyokrasi, liberalizm ve emperyalizmdir.

4.1.1.2.1. Merkantilist Sistem ve Sistemin Değersizleşmesi

Dönemin ekonomisine yön veren ve büyük ölçüde İngiltere’de doğup gelişen²⁷⁴ merkantilizm üzerinde durmak gerekmektedir.

“Merkantilizm, Orta Çağ sonlarında yavaş yavaş gelişerek ortaya çıkan tüccarlarla devrin kralları arasında işbirliği sistemi; dış ticaret ve korsanlık yoluyla zenginleşip kuvvetlenme politikasıdır. Mahiyeti ve gelişme koşulları itibarıyla, devlet gücüne, özel imtiyazlara, muafıklara, tekellere, çeşitli himaye ve koruma tedbirlerine dayalı planlı ve programlı bir ekonomik güçlenme politikasıdır. Bu politika icabı olarak dış ticaret fazlalarına, ihracatı artırmaya büyük önem verilmiştir. İhracatı devamlı biçimde artırmak için, ucuz maliyetli ihraç malları üretimi hedef alınmıştır. Bu maksatla ucuz ham madde temini, bilgili ve düşük gündelikli, gerektiğinde zorla çalıştırılan bol işçi sağlamaya çalışılmıştır. Nüfus artışına...önem verilmiştir. ...Nüfus ve bilhassa, yetişkin nüfus kaçıışı önlenmeye çalışılmıştır. ...Varılmak istenen hedef kuvvetli ve varlıklı bir krallık meydana getirmek ve bu krallıkta tam çalışmayı sağlamaktır²⁷⁵.” “...Değer fazlası (surplus), ancak, dış ticaretten ve ticaret dengesi fazlasından doğar. Memleketler bu fazlalarla zenginleşip kuvvetlenirler. Gelir fazlalarını sağlayanlar tüccarlardır. Bu sebeple toplumun en önemli insanları tüccar olmak gerekir²⁷⁶.”

O dönemde, krallarla tacirlerin çıkarları ortaktır; birincilerin gereksindikleri para ancak ikinciler tarafından; ikincilerin soylularla aralarındaki mücadelede üstünlüğü ele

²⁷³ Appleby, a.g.e., s.78.

²⁷⁴ Ulutan, a.g.e., s.170, 179.

²⁷⁵ Ulutan, a.g.e., s.185.

²⁷⁶ Ulutan, a.g.e., s.175.

geçirmeleri ise ancak aralarında hakem konumunda bulunan birinciler tarafından sağlanabilir. Burjuvaziyi eski rejimin engellerinden ancak krallar kurtarabilir ve onlara, soylular karşısında ancak krallar toplumsal yükselme imkânı ve ayrıcalıklar sağlayabilir²⁷⁷.

“18. yüzyıl sonlarında, ticaret ve ödemeler dengesi fazlalarının, devlet himayeciliğinin, tekeller, müdahaleler, memlekette para ve kıymetli maden bolluğu yaratmaya çalışmanın, zararlı ve çarpık sonuçlar vermekten başka bir şeye yaramadığını öne süren David Hume, Fiziyokratlar ve A.Smith’den başlayarak...bütün 19. yüzyıl iktisatçıları, merkantilistlere ağır şekilde hücum etmişlerdir. Onlara göre, Merkantilistler parayı, altın ve gümüşü yegâne servet ve zenginlik zan etmek gibi zihni bir çarpıklık içinde kalmışlardır²⁷⁸.”

İçinde buldukları dönemde Hume ve Smith için zararlı olarak görülen memlekette para ve kıymetli maden bolluğu yaratmak için yapılan çalışmaların, uygulanmış olduğu 15. yüzyıl ortaları ile 18. yüzyıl başlarına kadar olan dönem için yorumlandığında, oldukça önemli ve anlamlı bir yeri olduğu görülebilecektir. Daha henüz sanayi devriminin başlangıç döneminde bulunduğu ve bu dönem içinde; el sanatları sanayi ile üretilen ürünlerin çoğunluğunun ancak iç tüketime yeterli geldiği ve henüz sanayi ticaretinin, tarım ticaretine üstünlük sağlamadığı göz önünde bulundurulduğunda, sanayi üretimi için başlangıç sermayesini oluşturacak ilk birikimin, merkantilizm sayesinde memlekete sokulan para ve kıymetli madenler sayesinde meydana gelen ödemeler dengesi fazlalarıyla yapıldığı gerçeği ortaya çıkacaktır. Söz konusu fazlalığın yaratılması kadar, nasıl ve ne şekilde kullanıldığı da önemlidir. İspanya’nın tersine olarak İngiltere’de bu fazlalık çar çur edilmemiş, el sanatları sanayi üretimi yapan üretici elinde biriktirilmiş ve teknolojik gelişmelerle birlikte, sanayi devriminin ortaya çıkışının ana motoru olmuştur. Yine bu fazlalıklarla desteklenen feodal bey, diğer beylerle yaptığı savaşları finanse ederek, krallığını ilan etme ve ülke birliğini de sağlama olanağını elde etmiş, krala finansal desteği sağlayan burjuvazi, soylulara karşı üstünlük sağlamış ve yönetimde söz sahibi olmuştur.

²⁷⁷ Delmas, a.g.e., s.81.

²⁷⁸ Ulutan, a.g.e., s.193.

Merkantil ekonomistlerin fikirlerini değersizleştiren birinci gelişme; bu fikirleri ürettikleri zaman diliminde henüz ortaya çıkmamış olan, tüketim mallarının üretiminde kullanılan üretim araçlarını üreten fabrikaların kurulmasıyla birlikte sanayi devriminin başlaması ve kısa bir zaman içinde iç talebi aşacak olan ve dünya piyasalarına sunulması gereken bir fazla mal üretiminin gerçekleşmiş olmasıdır. Söz konusu aşkın sanayi mallarının, özellikle tarım ürünleriyle hem iç hem de dış piyasalarda değişiminin sağlanmasının birçok yönden önemi çalışmanın daha önceki bölümlerinde açıklanmıştı. Sadece iç piyasadan temin edilecek olan tarım ürünlerinin, bu ürünlerin fiyatlarının artmasına ve buna bağlı olarak gelişecek diğer ekonomik etkilere (işçi ücretlerinin artması vb.), aşırı sömürülmesinin toprağın erkenden verimsizleşmesine neden olacağı açıktır. Ayrıca dış piyasada pazarlanamayan, iç talepten daha fazla üretilmiş mallar, sanayide iflasları da beraberinde getirecek, kaynak ve zaman israfına da sebep olacaktır. İkinci gelişme, devlet özel imtiyazlarına, muafliklarına, çeşitli himaye ve koruma tedbirlerine ihtiyaç duymayan ve hatta bunları serbest rekabet ortamını bozması nedeniyle kendisi için zararlı olarak kabul eden bir burjuvazinin ortaya çıkması ve sayıca artmasıdır ki; İngiltere’de kralın soylulara vermiş olduğu ayrıcalıkları ortadan kaldırmak için devrimi gerçekleştirenler de bunlar olmuşlardır.

4.1.1.2.2. Fizyokrasi ve Sistemin Değersizleşmesi

18. yüzyılın ikinci yarısının başlarında, Fransa’da Colbertizm’e²⁷⁹ bir tepki olarak ortaya çıkan fizyokrasi, servetin yegâne kaynağının toprak olduğunu ve yalnız tarımın servette artış sağlayacağını iddia eder. Sanayileşmesini başaramayan ve hâlâ tarım ve ticaretiyle ekonomisini çevirmeye çalışan Fransa, başta Paris olmak üzere, şehirlerinde aç gezen insanları doyurabilmenin çaresini fizyokrasi teorisinde aramıştır. Fizyokratlar, liberalizmi yani ekonomik faaliyetlerin tamamen serbest bırakılmasını, Bırakın-Yapsınlar, Bırakın-Geçsinler (Laissez-Faire, Laissez-Passer) düsturunu benimsemişlerdir²⁸⁰.

“Tarım bütün toplumun ve bütün vatandaşların servetlerinin tek kaynağıdır....Yalnız tarım sayesinde bir memleketin servetinde artışlar kaydedilir. Öteki bütün sanat ve imalat kollarında çalışanlar ise, tarımla uğraşanların ürettikleri

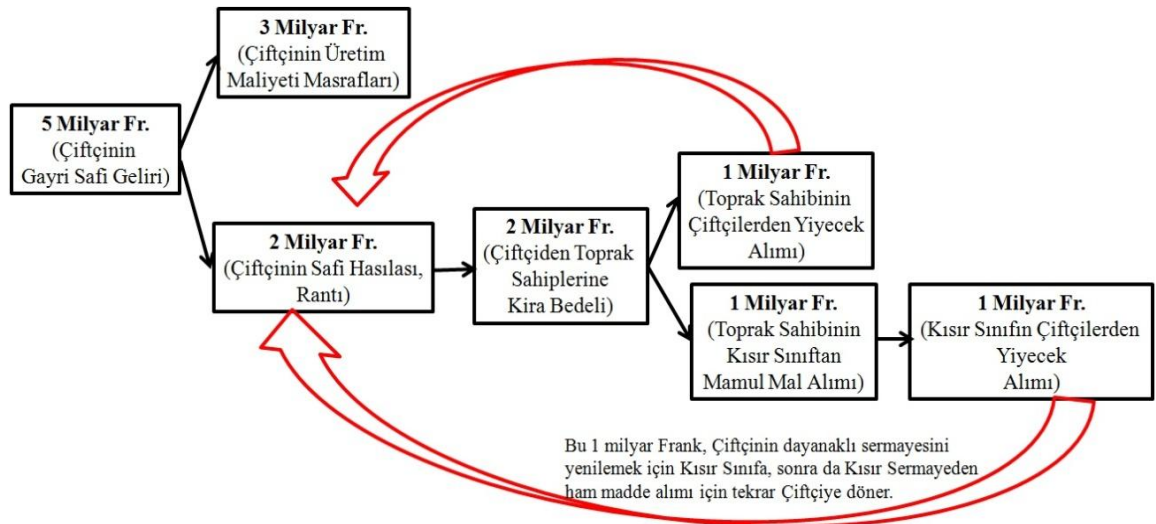
²⁷⁹ Ulutan, a.g.e., s.183-185.

²⁸⁰ Ulutan, a.g.e., s.225.

yiyeceklerin veya ham maddelerin, ya şeklini değiştirirler veya bu maddeleri tüketirler. Sanatkârların ve imalat işçilerinin emekleri ham maddeye yeni bir şey eklemez²⁸¹.”

Fizyokratlar “...Var olan monarşik sistem içinde yer alırlar. “Ancien regime”in temel unsurlarına ve kurumsal yapısına dokunmak istemezler. ...Düşünüş biçimleri son derece basittir: Yöneticilerin her istediklerini yapabilecekleri ve bütün insan ilişkilerini istedikleri gibi yönlendirebilecekleri düşüncesi doğru değildir. Toplum ve iktisat özgün işleyiş yasalarına sahiptir, yönetimin mantıksız müdahalelerine ve tüm zorlamalara direnç gösterirler. Bu nedenle, toplumsal süreçleri “doğa yasaları” yani akla uygun olarak yönetecek ve yönlendirecek, aydınlanmış ve akla dayalı bir yönetim kurulmalıdır²⁸².”

Bir fizyokrat olan Dr.Quesnay, tarımdan elde edilen safi hâsılanın toplumda çeşitli sınıflar arasındaki dolanımını göstermiştir. Dr.Quesnay’ın, ekonomide ilk defa para ve malın dolaşımını göstermesi açısından önemli olan, tarımdan elde edilen safi hâsılanın toplumda çeşitli sınıflar arasındaki dolanımını içeren şema Şekil 2.’de gösterilmiştir²⁸³.

Şekil 2. Dr. Quesnay’a ait tarımdan elde edilen hâsılanın, toplumda çeşitli sınıflar arasındaki dolanımını gösteren şema.

²⁸¹ Ulutan, a.g.e., s.226.

²⁸² Elias, Cilt-1, s.121.

²⁸³ Dr. Quesnay’ın teorisine göre: Her sene tarımdan 5 milyar Frank değerinde gayri safi gelir veya katma değer elde edilir. Bunun 3 milyarlık kısmı üretim maliyeti masrafları ve 2 milyarlık kısmı da safi hâsılası ya da rantıdır. Çiftçiler ellerindeki 2 milyar Franklık nakit parayı (safi hâsılası ya da rantı) devre başında kira bedeli olarak toprak sahiplerine öderler. Toprak sahipleri ellerine geçen 2 milyar Frank’ın 1 milyarı ile çiftçilerden yiyecek; 1 milyarı ile de kısır sınıf (sanayi ve tüccar)dan mamul mal, kısır sınıf ise toprak sahiplerinden aldıkları 1 milyar Frank ile yine çiftçilerden yiyecek alırlar. Fakat aynı zamanda çiftçiler de bu para ile dayanıklı sermayeyi yenilemek için dönüp kısır sınıftan mamul mal, kısır sınıf ise ellerine ikinci defa gelen 1 milyar Frank ile çiftçilerden ham madde alırlar. Böylece sene sonunda tekrar çiftçilerin elinde, yeni seneye hazırlık olarak 2 milyar Frank nakit para; kısır sınıfın elinde de 1 milyar Franklık ham madde stoku toplanır. Bkz. Ulutan, a.g.e., s.228, 229.

Bu teorinin, tarım sermayesi ve ticaretinin, sanayi sermayesi ve ticaretine egemen olduğu bir durumda geçerli olduğu söylenebilir, çünkü dolaşım alanında tarım ürününden başka çok az miktarda sanayi ürününün varlığı, ister istemez dolaşımdaki paranın çoğunluğunun tekrar çiftçiye geri dönmesine neden olacaktır.

Önceleri çiftçi bütün ihtiyaçlarını kendisi karşılar. Yiyeceğini kendisi üretir, ipini kendisi eğirir, kumaşını kendisi örer, keser, biçer ve diker. Ürettiği yiyecek, kendisi için kullanım miktarı kadardır²⁸⁴. Sonraları, birileri çiftçinin adına, ipliği eğirir ve kumaşı üretir. Çiftçiyi zaman alıcı ve zahmetli olan bu işlerden kurtarır, kendisini asli işi olan tarıma vermesini sağlar. Bu arada çiftçi, artık kendisi için lüzumsuz hale gelen elindeki iğ bükücüyü ve kumaş örme tezgâhını elinden çıkarır. Bu durumda çiftçinin kumaşı alabilmesi için yapacağı tek şey, üretimini bir miktar daha artırmak ve bir fazla ürün yaratmaktır. Böylece çiftçi bir miktar daha üreterek kullanım değeri olan ürünlerini, değişim değerine çevirir ve mübadele de başlamış olur. Sonraları, kumaş üretimi elbise üretimine dönüşecek şekilde gelişir. Çiftçinin birçok ihtiyacı (sabunu, gübresi, sabunu, temizlik malzemeleri, sobası, evinin elektriği, elektrikli ev aletleri, traktörü, traktörünün mazotu, vb.) artık başkaları (şehirde yaşayan BÜETİ) tarafından üretilir ve çiftçi bunların her birine sahip olabilmek için daha fazla üretmek zorunda kalır. Artık, çiftçinin üretimi, şehirdeki kumaş fabrikasının ihtiyacı olan yüne, un ve ekme fabrikasının ihtiyacı olan buğdaya bağımlı hale gelmiştir. Yaşamak için çiftçiye bağımlı olan şehirli, böylece çiftçiyi şehre bağımlı hale getirmiş olur. Zamanımızda çiftçi, en önemli yaşamsal maddesi olan ekmeği bile artık kendisi üretmekten vazgeçmiş, tüketime hazır halde bakkallardan alır hale gelmiştir.²⁸⁵ Bu şekilde “Üretici kökenli sanayi ticaret sermayesi, tarım ticareti sermayesine karşı üstünlük sağlamış, onu ele geçirmiş ve kendi hizmeti altına almış olur.” Bu safhadan sonra, fizyokratların “Tarım bütün toplumun ve bütün vatandaşların servetlerinin tek kaynağıdır. ...Sanatkârların ve imalat işçilerinin emekleri ham maddeye yeni bir şey eklemeyiz.” yönündeki düşünceleri anlamını yitirir ve değersizleşir.

²⁸⁴ Hill, “Orta Çağ köylü ailelerinin ... büyük ölçüde kendi yiyeceklerini yetiştirdiklerini, kendi biralarını kendilerinin yaptığını, kendi giyeceklerini de kendilerinin eğirip dokuduğunu ya da kendi hayvanlarının derilerini giydiklerini, kendi evlerini kendilerinin inşa ettiğini, kendi yakacaklarını kendilerinin sağladığını söylemek doğru olur. Kentlerde toplanarlarsa yiyecek, giyecek, ev, yakıt için başkalarından talepte bulunuyorlardı.” diyor. Bkz. Hill, a.g.e., s.114.

²⁸⁵ “(İngiltere’de) Her şey satan köy dükkânı bir 17. yüzyıl buluşu gibi görünüyor.”, Bkz. Hill, a.g.e., s.210.

Ayrıca fizyokratların kavrayamadıkları husus; dış ticaretin, tarım ürünleri ihraç ederek sanayi malları ithal etmek yerine, ülke içinde tarım ürünleri fiyatlarının kontrol altında tutulması (yani ülke içinde ortalama kârın tarım değil sanayi ürünleri tarafından belirlenebilmesi, yani sanayi ve ticaretinin, tarım ve ticaretini ele geçirebilmesi ve onu hizmetine alabilmesi) için, sanayi malları ihraç edip tarım (geçim) ürünleri ithal etmek olduğunu görememeleridir. Bu öngörüsüzlük, Fransa’da insanlar aç ve tarım ürünleri fiyatları durmadan artarken, en önemli tarım ürünü olan tahılların ihraç edilmeye devam edilmesiyle Fransız Devrimi’nde başlangıçta etkin rol oynayan baldırıçplakların²⁸⁶ oluşması ve sayılarının artması ile sonuçlanmıştır²⁸⁷.

Quesnay’ın tarımdan elde edilen safi hâsılının toplumda çeşitli sınıflar arasındaki dolanımının ifadesine gelince; artık çiftçi üretim masraflarının çoğunu, toprak sahibi aldığı kiranın fazlaca bir kısmını sanayi üretimine harcamak zorunda kalmaktadır. İşler tersine dönmüş ve sonuçta tarımda toplanan tarımdan elde edilen safi hâsıla, artık büyük bir kısmıyla sanayide toplanmaya başlamıştır. Üstelik çiftçi, daha önce verilen arabadomates örneğinde olduğu gibi, almak istediği sanayi ürünü olan 900 kg’lık bir arabanın mübadelesi karşılığında, 30.000 kg domates yetiştirmek ve satmak zorunluluğunda kalmıştır. Çiftçinin, sanayi ürünü olan 900 kg’lık bir arabanın mübadelesi karşılığında vermek zorunda olduğu 30.000 kg domates, arabanın üretiminde bulunan bütün BÜETİ (lastik üretiminden koltuk üretimine, arabanın bakım ve onarım servislerinde çalışanlara, tasarımı yapan mühendislere, satış elemanlarına ve otomobil sanayinde çalışan daha milyonlarca insan)nin geçimini sağlayacak ücreti (Burada ücretin, işçinin yeniden üretimi için gerekli olan geçim maddelerine dayandığı unutulmamalıdır.) oluşturmuştur. Böylece arabanın (ve diğer sanayi ürünlerinin) çiftçiye satılmasıyla, BÜETİ’nin yaşam maddeleri köyden şehre taşınmıştır. Şehirdeki BÜETİ’nin yaşamasını devam ettirebilmesi ve nüfusunun bir kırma uğramadan artırılabilmesi, ancak ve ancak böyle bir sistemin kurulabilmesi ile mümkün olabilmiştir.

4.1.1.2.3. Yeni Bir Sistem Olarak Liberalizmin Doğuşu ve Ekonomik Değeri

²⁸⁶ Baldırıçplaklar: Köylü plebler, *sans-culotte*. Bkz. Moore, a.g.e., s.103.

²⁸⁷ Moore, “1791 (Fransız Devrimi’nin ikinci radikal evresi) Kasım’ından başlayarak, kırsal kesimin birçok yöresinde, yoğun bir kıtlık yaşanmaktayken, tahıl dışsatımının sürmesini protesto eden halk ayaklanmaları baş gösterdi. Aslına bakılırsa, tahıl Fransa’da dışarıdakinden daha pahalıya satılabilirken ülke dışına yollanma düşüncesi saçmaydı. ... Gittikçe artan enflasyon, kentli yoksulları perişan etti.” diyerek bu düşünceyi doğrulamaktadır. Bkz. Moore, a.g.e., s.114.

Liberalizm konusuna geçmeden önce, 15. yüzyılın ortasından 18. yüzyılın başlarına kadar²⁸⁸, yaklaşık 250 yıllık bir dönemde, Batı Avrupa’da merkantilist sistemin uygulandığı ve kapitalizm için gerekli olan ilk birikimin bu sistem içinde yaratıldığı, liberal sistemin uygulanması için gerekli ortamın bu süre içinde oluşturulduğu unutulmamalıdır.

“Kutsal-İmparatorluk (Papa ile imparatorun ortak yönetimi altında hiyerarşileşmiş bir Hıristiyan Cumhuriyet) düşüncesi gücünü tümüyle yitirdiği zaman yerini, eşit ve egemen devletler kavramı almıştır. İmparatorluk düşüncesi yerini İspanyol, Avusturya, Fransız emperyalizmi kavramına bırakmıştır²⁸⁹.” “1830’larda İngiltere’de kentsoylular (burjuvazi) endüstriye yerleşmişler, Fransa’da devlete el koymuşlar, Almanya’da ise henüz yarı derebeylik kuruluşlarına girip kaynaşmışlardı²⁹⁰.” Merkantilist sistem içerisinde ülkelerin sanayi şirketleri büyümelerini, gelişmelerini tamamlayıp, dünya pazarı için üretim yapabilecek seviyeye ulaştıktan ve ülke içindeki tarım ve tarım ticaretini, sanayi ve sanayi ticaretine bağımlı hale getirdikten sonra, sıra ülke dışında pazarlar bulmaya ve gelişmemiş ülkelerin tarım ve hammadde ticaretini kendi sanayi ticaretine bağımlı hale getirmeye gelmiştir. Gelişmiş kapitalist ülkeler bu işe girişirken kullanacakları yol ve rehberi, kendi ülkeleri içinde aynı mücadeleyi verirken zaten edinmişlerdi. Feodal beyleri ortadan kaldırarak ülke içi gümrük duvarlarını yıkmışlar, loncaları ortadan kaldırarak şehirlerde ticari sınırlamaları yok etmişler, devletle işbirliği içinde veya onu zorlayarak istedikleri kanunların çıkartılmasını sağlamışlardı. Şimdi bütün bunları, hedef olarak belirlenen sanayi olarak gelişmemiş tarım ülkesine uygulamak kalmıştır. Hedef ülkeyle olan gümrük duvarlarının yıkılması, ticaret kısıtlamaların kaldırılması, işbirliği içinde veya zorla gerekli olan anlaşmaların yapılması zamanı gelmiştir. Nasıl kendi ülkelerinde feodal beyleri borç batağına batırıp onun elinde ve avucundakileri aldılarsa, teknolojik üstünlüklerle kitle üretimi ile ucuz mal üretip el sanatları sanayi üretimini ve el sanatçıları saf dışı bıraktılarsa, kralın ihtiyacı olan parayı ona verip, onu iç ve dış düşmanlarına karşı koruyup onun vasıtasıyla gerekli kanunları (özel mülkiyet kanunu gibi) çıkartıp, kurumları (parlamento, borsa, banka gibi) yerleştirdilerse ve kral bunlardan yüz çevirdiği anda onu

²⁸⁸ Zarakolu, a.g.e., s.5.

²⁸⁹ Delmas, a.g.e., s.82.

²⁹⁰ Delmas, a.g.e., s.150.

alaşığı ettilerse, sonuçta tarım ticaretini sanayinin denetimi altına alarak tarım ürünlerinin köylerinden şehirlerine aktarılmasını sağlayıp kendilerini ve sermayelerini garanti altına aldılarsa, artık aynı metotları hedef olarak belirlenen ülkelere uygulamak kalmıştır ki; öyle de yapılmıştır. Hedef ülkenin yöneticilerinin ihtiyacı olan (Burada kişisel ihtiyaçtan değil ülke yönetimi için gerekli olan ihtiyaçtan bahsedilmektedir.) parayı onlara vererek, onları arzu ettikleri antlaşmaları yapmak ve kanunları çıkartmak zorunda bıraktılar, teknolojik üstünlüleriyle ülkenin el sanatları sanayi üretimini ve el sanatçılarını saf dışı ettiler, ülkenin tarım ticaretinin kısmen (Sadece tüketim malları üreten sanayinin gelişmesine müsaade edilmesinden dolayı kısmen kelimesi kullanılmıştır ki; böyle bir sanayi bir ülkede tarım ürünlerinin şehirlere aktarılması için yeterlidir.) sanayinin denetimi altına girmesine yardımcı olarak, tarım ürünlerinin şehirlere aktarılmasını sağladılar. Aynı zamanda da hedef ülkenin sanayisini kendi sanayisine bağımlı kılarak, hedef ülkenin tarım ürünlerinin kendilerine aktarılmasını da temin ettiler.

Liberal düşüncenin “Bırakın Geçsinler” ilkesinin iç ticarete yönelik olarak anlamı, bırakın bütün mallar, yurt içinde sadece ülkenin burjuvazisi tarafından belirlenen ilkeler dâhilinde; aynı ilkenin dış ticarete yönelik olarak anlamı ise, bırakın bütün mallar özellikle de tarım ürünleri, sadece gelişmiş kapitalist ülkelerin belirledikleri ilkeler dâhilinde (teknolojik transferler ve üretim araçları üretim sanayi hariç tutulmak üzere) hiçbir engelle karşılaşmadan dolaşabilin olmuştur. Dış ticarete ilkelerin gelişmiş kapitalist ülkelere belirlenmesi ve diğer bütün ülkelerin bu ilkeleri uygulamaları için işbirliğine mecbur bırakılmaları veya zorlanmaları nedeniyle, “Bırakın Geçsinler” ilkesi; gelişmiş kapitalist ülkelerde, antlaşmalara uygun olarak uluslar arası işbirliği ve küresel ticaret olarak anlamlandırılırken, hedef ülkeler tarafından ise sömürü ile eşanlı tutularak, emperyalizm olarak nitelendirilmiştir.

Liberalizmin, diğer bir ilkesi olan “Bırakın Yapsınlar” ilkesi, tarım ve sanayi üretimi ile bunların ticaretinin, ülke içinde, devletin hiçbir müdahalesi olmadan, serbestlik içinde yapılması ile ilgilidir²⁹¹.

²⁹¹ Bu ilkenin önemini Rand, “Kimin adına olursa olsun, ekonominin hükümetçe kontrolü sanayi tarihimizdeki tüm kötülüklerin kaynağıdır ve çözüm bir laissez-faire kapitalizmdir, yani üretime,

“Rekabet, teker teker kendi arzularına ve takdirlerine göre hareket eden insanları, toplumun ihtiyaç duyduğu bütün malları, toplumun arzuladığı miktarlarda ve toplumun ödeyebileceği fiyatlarla temin ve tedarik etmeye mecbur kılar. Yalnız kendi kişisel çıkarını sağlamak kastıyla hareket eden ve elde edeceği kârların topluma ne kadar pahalıya mal olacağını asla düşünmeksizin en fazla faydalanmak niyetiyle hareket eden bir insan, ötekilerin aynı kişisel çıkarı nedeniyle yarattıkları şiddetli rekabetle karşılaşacaktır. Bu suretle rekabetin ayarlayıcı ve düzenleyici eli, toplumun bütün üyelerinin birbiri ile çarpışan özel çıkarlarını, toplumun genel çıkarlarıyla tam bir şekilde ahenkleştirir....insanların devamlı surette kişisel çıkarları peşinde koşmaları ve rekabet, hiçbir merkezi otoritenin emirlerine ve düzenlemesine lüzum bırakmaksızın, toplumun kaynaklarını, bütün ihtiyaçlara en iyi biçimde cevap verecek şekilde üretime yöneltmek ve çeşitli malların istenen miktar ve cinslerde üretilmelerini sağlamak suretiyle ekonomik faaliyetleri otomatik bir şekilde düzenler. ...Aynı zamanda rekabet mekanizması ve piyasa kanunları, her üretim kolunda çalışanların kişisel gelirlerini de en isabetli biçimde ayarlar²⁹².”

Bu nedenle devletin ekonomiye müdahalesi gereksizdir ve “devletin vazifeleri: 1) Ülkenin dış saldırılara karşı korunması, yani milli güvenlik hizmetleri, 2) Ülke içinde genel güvenliğin ve ciddi bir adaletin temini, 3) Yeterli kâr getirmediği için fertlerin ilgilenmedikleri fakat toplum için faydalı ve ticari faaliyetlerin yürütülmesi için gerekli olup ancak hükümetlerin yürütebilecekleri hizmetler (eğitim, yollar, köprüler ve kanalların inşası gibi bayındırlık hizmetleri)”²⁹³ olmalıdır. Devletin vazifeleri arasına, toplumsal huzursuzlukların kaynağını teşkil eden ülkede çalışma imkânı bulamayan işsiz insanlar ile emekli olmaları nedeniyle işlerinden ayrılmak zorunda kalanların, hayatlarını devam ettirecek kadar desteklenmesini de eklemek gerekmektedir. Daha önce ifade edildiği üzere burjuva tek başına karşıladığında kendisine ilave yük getirecek her şeyden kurtulmak ve bunun yükünü devlete havale ederek, burjuvazi olarak maliyetini hem diğer burjuvalarla hem de diğer sınıflarla ortalaşa olarak paylaşmak ister.

Daha önce, üretim araçları üretim sanayisine sahip olamayan ülkelerde rekabetin ülke burjuvazisinden ziyade, söz konusu malların tedarik edildiği ülke burjuvazisi arasında olduğu ve üretim araçları üretim sanayisi mallarını taklit yoluyla alan ülkelerde mal ve para dolaşımının, nasıl gelişmiş kapitalist ülkeler lehine ve sonuçlarının da taklit eden

ticarete her türlü devlet müdahalesinin önlenmesi ve Kilise ile Devletin ayrılmasındaki sebeple ve aynı şekilde Devlet ve Ekonominin ayrılmasıdır.” şeklinde belirtiyor. Bkz. Rand, Kapitalizm..., s.136.

²⁹² Ulutan, a.g.e., s.245.

²⁹³ Ulutan, a.g.e., s.253.

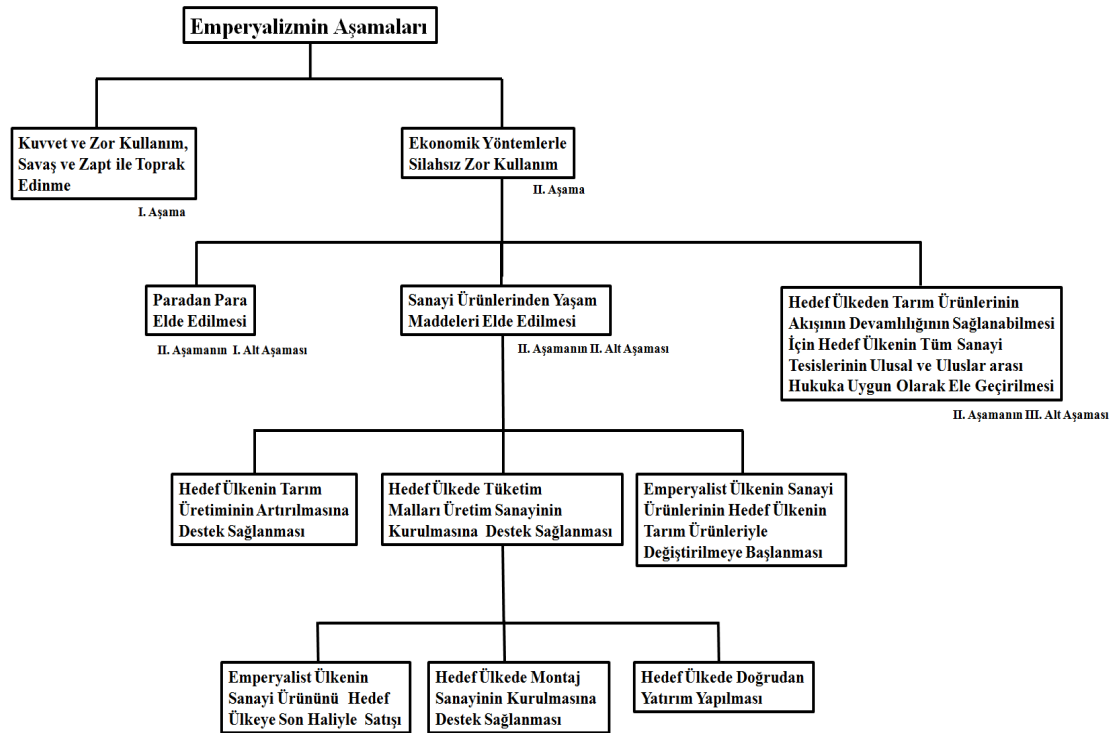
ülke aleyhine işlediği ortaya konulmuştu. İnsanların kendi çıkarları peşinden koşarken, piyasa kuralları ve rekabet mekanizması sayesinde toplum çıkarlarına da en iyi şekilde hizmet etmek durumunda kalmaları olarak yukarıda açıklanan ve doğal özgürlükçü düzen²⁹⁴ olarak adlandırılan ekonomik teori de, aynı nedenlerden dolayı daha çok gelişmiş kapitalist ülkeler için geçerlidir. Üretim araçları üretim sanayisi mallarını kendisi üretmeyip başka ülkelerden temin eden bir ülkenin burjuvazinin kâr elde etmek amacıyla (Tüketim malları üreten burjuvazinin, bunları üreten üretim araçlarını nereden ve kimden (yurtiçi veya yurt dışından) aldığı önemli olmadığı ve tüketim malları üreten üretim araçları için ödediği para miktarını, kendi ürettiği ürünlerin fiyatlarına yansıtarak mutlaka ürettiği ürünlerden kâr elde edeceği, aksini düşünmenin kapitalist sisteme ters düşeceği ve yarattığı iş imkânları nedeniyle burjuvazisine bağlı olan devletin de onların iflaslarını önlemek adına, kârı sağlamaları yolunda kendisine has argümanlarla onlara destek olmak zorunda kalacağı daha önce ifade edilmişti.) kişisel çıkarları peşinde koşmaları, kendi toplumundan ziyade, üretim için bağlı olduğu yabancı şirketin temsil ettiği ülkenin toplumunun genel çıkarlarının ahenkleştirilmesine hizmet eder ve bu hizmeti yine daha önce açıklandığı üzere kendi toplumunun başlangıçta ekonomik ve sosyal sonra da siyasal olarak yavaş yavaş sonunu hazırlayarak yapar. Gelişmemiş veya gelişmekte olan ülkelerde devletin başta ekonomiye, sonra sosyal ve siyasal yaşama müdahalesi, devleti yönetenler arzu etmese bile kaçınılmaz hale gelir, çünkü devlet, vatandaşlarının en azından sosyal huzursuzlukların kaynağı olmaması için, belli bir refah seviyesi içinde yaşamalarından kendisini sorumlu hisseder. Bu husus parlamenter demokrasi ve kapitalist sistemi benimsemiş olan gelişmemiş veya gelişmekte olan ülkelerin içine düştükleri çıkmazın nedenini açıklar. Sırf burjuvazinin, BÜETİ'ye buğday temin edebilmesi için bir iş sağlama görevini yerine getirmemesi nedeniyle, ekonomik refaha ulaşamayan bir ülkenin halkı, ister istemez bunu sağlayamayan ekonomik ve siyasal sisteme güvenini yitirecek ve refahını başka sistemlerde arayacaktır. Hiç kimsenin, parlamenter yönetim sistemi ile kapitalist sistemin nimetlerinden faydalanamayan ve külfetlerini devamlı yüklenmekten usanmış bir halkı, bu sistemleri desteklemediği ve onlara karşı olduğu için suçlama hakkı yoktur. Birbirini takip eden ekonomik başarısızlıklar, devlet yöneticilerini, arzu etmeseler dahi faşist, komünist veya diktatöryel rejimlere doğru sürükleyecek, ülke halkını da bunlara

²⁹⁴ Ulutan, a.g.e., s.246.

karşı koymaktan alıkoyacaktır. Dolayısıyla gelişmiş kapitalist ülkelerin emperyalist düşünceleri değişmediği sürece (ki; bunun mümkün olamayacağı daha önce açıklanmıştı), liberal ekonominin, daha çok gelişmiş kapitalist ülkelerin yararına, gelişmekte olan ülkelerin ise zararına uygulanabileceği; halkın refahını sağlayan ekonomik şartları oluşturamayan kapitalist sistem ile liberal demokratik sistemin ise çökmeye mahkûm olacağı söylenebilir.

Parlamente yönetim sistemi ile kapitalist sistemi benimsemiş, gelişmemiş veya gelişmekte olan bir ülke, evcilleştirilmiş olan burjuvazisinden kurtulmadığı, yani hem üretim araçları üretim sanayi alanında hem de tüketim malları üretim sanayi alanında evcilleştirilmemiş, rekabetle güçlenen ve görevlerinin bilincinde olan, varlığını devletin ekonomik desteği olmadan devam ettirebilen bir burjuvazi yaratmadığı sürece, bu açmazdan (yani hem parlamente yönetim sisteminin hem de kapitalist sistemin refahı sağlayacak şekilde birlikte uyum içinde uygulanamaması) kurtulamaz ve bu ülkede, parlamente yönetim sistemi ile kapitalist sistemin sağlıklı bir şekilde uygulanabilmesi ve devam ettirilebilmesi imkânsızlaşır.

4.1.1.2.4. Batı'da Meydana Gelen Ekonomik Gelişmelerin Son Aşaması Emperyalizm

Şekil 3. Emperyalizmin Aşamaları

Batılı ülkelerde, devlet parası olarak kullanılan mal paranın yerini itibari paranın alması ve bu para ile birlikte banka parasının da kullanımının yaygınlaşması²⁹⁵ ile 1944 yılında Bretton Woods Antlaşması sonucu uluslar arası ödemelerde altın döviz sisteminin kabulü ve daha sonra bu sistemin altınla olan bağının kaldırılmasının, emperyalizmin şekil değiştirmesinde çok önemli etkisi olan iki temel gelişme olduğu söylenebilir.

Emperyalizmin aşamaları, Şekil-3'de gösterilmiştir. Emperyalizmin iki temel aşama ve ikinci aşamasının ise üç alt aşamayı takip ettiği söylenebilir. Hükümlük alanının büyütülmesi suretiyle bir bölgenin hem askeri önderi hem de egemeni olmaya yönelik feodal yapının hüküm sürdüğü dönemlerde, bütün emperyalist çabalar, en büyük askeri gücü oluşturup, savaşarak (silah ve kuvvetle zor kullanarak), servetin asıl biçimini oluşturan ve ana üretim aracı olan topraktan daha fazlasının elde edilmesine yöneltmişken²⁹⁶; Sanayi Devrimi sonucu, servetin asıl biçimi olarak toprağın yerini sanayi üretiminin almasıyla birlikte, emperyalist ülkelerin, silah ve kuvvetle zor kullanım metodu olan savaş ve zapt ile toprak edinme yöntemini terk ettikleri söylenebilir. Bu emperyalist yöntemlerin uygulanmasındaki ilk önemli değişimdir. Söz konusu değişimden sonra emperyalizm, birinci aşama olarak uyguladığı silah ve kuvvetle zor kullanma yöntemini terk ederek, ekonomik kuvvetlerle silahsız zor kullanım yöntemi olan ikinci aşamaya geçmiştir²⁹⁷. İkinci aşamanın da kendi içinde; 1) Paradan para elde edilmesi, 2) Sanayi ürünlerinden yaşam maddeleri elde edilmesi ve 3) Hedef ülkeden tarım ürünlerinin akışının devamlılığının sağlanabilmesi için hedef ülkenin tüm sanayi tesislerinin ulusal ve uluslar arası hukuka uygun olarak ele geçirilmesi olmak üzere üç alt aşamayı takip ettiği söylenebilir. Sanayi ürünlerinden yaşam maddeleri elde edilmesi alt aşaması da; 1) Hedef ülkenin tarım üretiminin artırılmasına destek sağlanması, 2) Hedef ülkede tüketim malları üretim sanayinin kurulmasına destek sağlanması ve 3) Emperyalist ülkelerin sanayi ürünlerinin hedef ülkenin tarım ürünleriyle değiştirilmesinin başlaması şeklinde bölümlere ayrılabilir.

²⁹⁵ Devlet parası, mal para, itibari para, banka parası ve diğer para çeşitlerinin anlamları ile tarihsel süreçleri için Bkz. Keynes, a.g.e., s.3-30

²⁹⁶ Elias, Cilt-2, s.65.

²⁹⁷ Rand, emperyalizmin bu gerçeğini, "İdeolojik olarak, bireysel halklar prensibi (burada kapitalizm kastedilmektedir), bir insanın kendi ülkesinde veya başka bir ülkede silah kullanarak kendi geçimini sağlamasına müsaade etmez. ...Bu yüzden, onun ekonomik çıkarları barış tarafındadır. ...Kapitalizm, yurt içinde ve dışında pazarlarını serbest rekabet ile kazanır." sözleriyle göstermektedir. Bu ifadeler aynı zamanda, emperyalizmin vazgeçilmez olarak algılandığının da ifadeleridir. Bkz. Rand, Kapitalizm..., s.43, 45.

Emperyalist ülkelerin, II. Aşamasının tüm alt aşamalarını gerçekleştirdikleri ve III. Alt Aşama sürecinin de sonuna yaklaştıkları söylenebilir.

Haçlı Seferleri ile başlayan, Amerika Kıt'ası'nın kolonizasyonu ve Hint ve Çin'in sömürülmesiyle devam eden emperyalizmin birinci aşamasının 1763 yılında İngiltere ve ABD arasında imzalanan Paris Antlaşması ve 1773 yılında Londra'da çıkarılan Hindistan Kanunu ile sona erdiği belirlenebilir²⁹⁸. Bu dönemde sömürgelerden kuvvet ve zor kullanım yoluyla elde edilen ham madde ve yaşamsal ürünler, emperyalist ülkeler tarafından hem kendi ülkeleri iç piyasalarında kullanılmak hem de diğer ülkelere satılmak için gasp edilmiş ve Batı'nın ilk sermayesinin oluşturulmasında değerlendirilmiştir. Bu yıllardan sonra sömürgelere ham madde kaynağı olarak değil ticaretin bir tarafı olarak bakılmaya başlanmıştır. Emperyalizmin ikinci aşamasının ise 1830'larda başladığı ve günümüzde de devam ettiği ifade edilebilir. İkinci aşamanın birinci alt aşamasını oluşturan "Paradan Para Elde Edilmesi" yönteminin, Batılı ülkelerde yurt içi ödemelerde mal paranın yerini itibari ve banka parasının alması ve kullanımının yaygınlaşması, böylece ülke içi ödemelerde tasarruf edilen altın ve gümüşlerin diğer ülkelere borç olarak verilebilme kabiliyetine ulaşılmasıyla 1830'larda başladığı, 1876 yılında en üst seviyeye ulaştığı ve Türk Kurtuluş Savaşı ile sonlandığı, ikinci alt aşamasının ise ABD'nin fiilen dünya ekonomisine müdahil olduğu 2. Dünya Savaşı ve 1944 yılında Bretton Woods Antlaşması ile uluslar arası ödemelerde döviz standardı sisteminin kabulüyle başladığı ve günümüzde de devam ettiği söylenebilir. Aşağıda emperyalizmin ekonomik kuvvetle silahsız zor kullanım aşamasının alt aşamaları ve onların alt bölümleri incelenecektir.

Kapitalist bir ülke, öncelikle, mali-sermayesiyle diğer ülkeleri borçlandırmak suretiyle ekonomik anlamda kendisine bağımlı hale getirmek zorundadır. Bu zorunluluk, kapitalistin ürettiği sanayi ürünlerini, diğer ülkelerin tarım ürünleriyle değiştirmek mecburiyetinden (bir tarım ürünü karşılığı olmayan sanayi malının hiçbir anlam

²⁹⁸ "Bu dönemde (1800 yıllarında) İngiltere'nin en büyük pazarı Avrupa iken, bu pazar sömürgelerine kaymıştır." Hill, a.g.e., s.269.; "Paris Barışı (1763) İngiliz sömürge siyasetinde bir dönüm noktası olmuş; bu tarihten itibaren sömürgelere hammadde kaynağı olarak değil, daha çok pazar olarak bakılmaya başlanmıştır....İngiltere'nin Amerika ile Batı Hint Adalarına yaptığı ihracat, 1772-1773'te %46'yı bulmuş, bu bölgelerden yaptığı ithalat ise toplam ithalatının %60'ını oluşturmuştur.", Bkz. Hill, a.g.e., s.277.

taşımadığı göz önünde bulundurulmalıdır) ve bu değişimin devamlı bir hale getirilmesi arzusunun kaynağıdır.

Batı'da 17. yüzyılda Tarım Devrimi tamamlanmış ve hemen onu takip eden yüzyılda ise Sanayi Devrimi gerçekleştirilmiştir. Sanayi Devrimi'nin başlangıcında, köy ile şehirler arasındaki işbirliğinin tam olarak gerçekleştirilememiş ve aynı zamanda yurt içi ödemelerde mal paranın (altın ve gümüş para) yerine kâğıt paranın kullanımının yaygınlaşmış olması nedenleriyle Batı'nın ve özellikle İngiltere'nin elinde, kendi ekonomisinin dengelerini bozacak bir para-sermaye fazlası oluşmuştur. 19. yüzyıl başlarında, para-sermaye fazlalığı, diğer ülkelere borç altın ve gümüş olarak verilmiş ve karşılığında bu ülkelerden borçlarının ödenmesi yine altın ve gümüş olarak talep edilmiştir. İngiltere'de ihraç edilebilecek sanayi ürünleri fazlası (dokuma sanayi hariç) ancak, 1830'lardan sonra, hem kendisinin hem de sömürgelerindeki köylerin taleplerinin büyük oranda karşılanmasını müteakip ortaya çıkacaktır ki; bu da 1873 yılında başlayan ilk kapitalist krize yol açacaktır. Para-para şeklindeki bu tür bir değişimin, Batılı ülkelere, ülke içinde meydana gelen sanayi ürünleri fazlalığını azaltmadığının ve bu fazlalığın ekonomik açıdan dengeleri bozarak bir krize neden olduğunun 1873 krizinde görülmesinden sonra, söz konusu fazlalığın parayla değil, geçim maddeleri yani tarım ürünleriyle değiştirilmesinin, hem kendi ülkelerinde yetersiz kalan tarım üretimini hem de köylülerin eksik kalan sanayi ürünleri taleplerinden kaynaklanan tarım ürünlerinin şehirlerdeki miktar azlığının giderilmesi için gerekli olduğu görülmüştür. Aynı zamanda Türk Kurtuluş Savaşı Batılılara, para-para ilişkisine dayanan bir ekonomik bağılılığın, bir ülkeyi tam olarak bağımsızlığından alıkoymadığını, bir ülkenin söz konusu bağımlılığını bir çırpıda üzerinden atabileceğini ve bütün bağlayıcı anlaşmaları, uluslar arası hukuka uygun bir şekilde, bir anda ortadan kaldırmadığını göstermiştir. İkinci aşamanın birinci alt aşaması olan bu aşamadan sonra, emperyalist ülkeler için paradan para elde etmek değil, emperyalizmin ikinci aşamasının ikinci alt aşaması olarak nitelendirilen, üretilen sanayi mallarının hedef ülkenin yaşam maddeleriyle (tarımda ve tarım sanayisinde üretilen ürünlerle) değiştirilmek suretiyle onlardan tarım ürünleri elde etmek önem kazanmış ve Batı'nın paradan-para elde etmeye dayanan emperyalist politikası da, kendi ürettiği sanayi ürünlerinin değişiminin sağlanmasıyla hedef ülkeden tarım ürünleri elde etme şeklinde

değişmiştir²⁹⁹. Bu yeni politikanın temeli Bretton Woods Anlaşmasıyla atılarak bütün dünya ekonomisi tek bir para sistemine bağlanmış ve emperyalist politikaları yürütecek kurumlar olarak IMF ve Dünya Bankası da kurulmuştur. Yeni politikada öncelikle, hedef ülkede de tarım üretiminin artırılması, köy ile şehirlerin işbirliğinin geliştirilmesi ve sanayi ürünlerinin tarım ürünleriyle değiştirilmesi suretiyle köy üretiminin şehirlere çekilmesi sağlanacak, ancak hiçbir zaman hedef ülkeye kendi üretim araçları üretim sanayisini oluşturma ve geliştirme imkânı verilmeyecektir. Böylece bu bağımlılık hedef ülke tarafından bozulmaya çalışıldığında, hedef ülkenin ekonomisinin de çökmesi kaçınılmaz hale getirilerek, emperyalist ülkeye tam bağımlılığı sağlanmış olacaktır. Bu amaçlar doğrultusunda uygulanacak ilk politika, hedef olarak seçilmiş ülkelerin öncelikle tarım üretiminin artırılması olmuştur. Bu doğrultuda 20. yüzyılda, özellikle ABD'nin bizzat gerekli kaynağı sağlayan esas ülke olduğu, IMF ve Dünya Bankası kaynaklı programlar uygulanmaya başlanmıştır³⁰⁰. Bretton Woods Anlaşması'yla uluslar arası ticarete altın sikke standardı yerine altın döviz standardının kullanılmasının kabul edilmesi, söz konusu programların uygulanması için uygun zemini hazırlamış ve bu programların uygulandığı ilk iki ülke Türkiye ve Yunanistan olmuştur.

Başlangıçta emperyalist ülkelerdeki mali-sermaye aracılığıyla hedef ülkeye hibe, kredi ve borç vermek suretiyle bu ülkelerin tarım üretimlerinin artırılması sağlanmış, aynı zamanda bu ülkelerin borçları karşılığı olarak, tarım ürünleri ipotek altına alınmıştır. Müteakiben, hedef ülkelerde Tarım Devrimi'nin gerçekleştirilmesinden sonra tarım alanlarından uzaklaşan ve şehirlerde toplanan insanların (BÜETİ) sayılarının artmasıyla birlikte, köy ile şehir arasındaki işbirliğinin geliştirilmesi süreci başlatılmıştır. Bu

²⁹⁹ Çalışmanın yazarına göre Lenin bu hususu tespit edemeyerek, paradan para kazanan emperyalizmin bir mali oligarşi oluşturarak sonuçta kapitalist meta üretiminden vazgeçeceği ve böylece esas meta üretimine dayanan kapitalizmin çökerek yerini mali oligarşiye dayanan emperyalizme bırakacağı teorisini geliştirmesine neden olmuştur. Bkz. Vladimir İ. Lenin, **Emperyalizm**, Sol Yayınları, Ankara 1978, s.122. Henüz Bretton Woods Anlaşmasının imzalanmadığı o yıllarda Lenin'in bunu öngörememiş olması normaldir. Eğer söz konusu anlaşma imzalanmamış ve uluslar arası ödemelerde yeni para sistemi kabul edilmemiş olsaydı, Lenin'in öngörüsünün gerçekleşmesi de kaçınılmaz olurdu.

³⁰⁰ “Özellikle 1950'lerin ortalarına kadar Dünya Bankası ve OEEC gibi kuruluşlar Türkiye'nin tarımsal gelişmeye öncelik vermesi, sanayiye yönelmeyip tarımsal ürünleri işleyen küçük işletmelerin geliştirilmesi ve ekonomide kapsamlı bir planlamaya ve müdahaleciliğe gidilmemesi yolundaki önerilerini sürdürmüşlerdir.” Gülalp, a.g.e., s.42.; “Marshall yardım programının Türkiye'den beklentisi, tarımsal üretimini geliştirmesi ve OEEC ülkelerine ham madde ve yiyecek madde ihracatında uzmanlaşması yönünde olmuştur. Bkz. Gülalp, a.g.e., s.39.

süreçten güdülen amaç, hem hedef ülkelerdeki tarım ürünlerinin şehirlere çekilmesini sağlamak, hem de şehirlerdeki BÜETİ'nin sosyal problem kaynağı oluşturmasını önlemek ve aynı zamanda kendi ürettikleri sanayi ürünleri için hedef ülkede talep yaratmak ve bu talebi artırmak olmuştur. Böylece emperyalist ülkeler, eski teknolojiye sahip sanayi ürünlerini ülkelerinde bir krize neden olmadan ellerinden çıkarma olanağını da elde etmişlerdir. Emperyalist ülkeler hedef ülkelere, öncelikle talep edilenden daha fazla üretilmiş olmaları nedeniyle ülkelerinde ekonomik problem yaratan talep fazlası son halini almış ürünleri satmışlar, ancak bu belli bir süre sonra hedef ülkelerde döviz sıkıntısı yaratmış ve bu ülkeleri döviz darboğazına sürüklemiştir (Üretim araçları üretim sanayisine sahip olmayan bir ülkeden, söz konusu sanayiye sahip olan ülkeye sermaye aktarımının nasıl gerçekleşebileceği ve bir ülkenin nasıl döviz darboğazına düşebileceği daha önce ortaya konulmuştu. Bretton Woods Anlaşmasının da bir ülkenin döviz darboğazına düşmesine yaptığı etki kapsamında değerlendirilmesi gerekir. Eğer zamanımızda mal (altın ve gümüş) paranın kullanılmasına devam edilseydi, böyle bir problem ortaya çıkmayacaktı.). Buna çözüm olarak, hedef ülkelerde montaj sanayisinin kurulmasına ve kendileri tarafından üretilen ana ve ara ürünlerin, hedef ülkelerde oluşturulan sanayi tesislerinde monte edilerek, kendi iç piyasa ihtiyaçlarının karşılanması için kullanmalarına müsaade edilmiştir. Bu yöntemle aynı zamanda, hedef ülkede köy ile şehirler arasındaki işbölümünün geliştirilmesi ve şehirlerde bir miktar istihdam alanı yaratılması amaçlanmıştır. Ancak, bu yöntem de belli bir dönem sonra tekrar hedef ülkelerde döviz sıkıntısı ve döviz darboğazının doğmasına neden olmuştur. Emperyalist ülkeler bu döviz darboğazının aşılması yöntemi olarak bu sefer, hedef ülkede yatırım yaparak onlara başlangıçta bir miktar döviz transfer etmeyi ve üretilen sanayi mallarının ihraç edilmesini sağlayarak da bir miktar döviz elde etmeleri imkânını yaratmayı benimsemişlerdir. Ancak zamanımızda, gelişmekte olan ülkelerin içinde buldukları döviz darboğazı, bulunan bu yöntemin de onlar açısından yeterli ve geçerli olmadığını göstermektedir. Gelişmekte olan ülkelerin bu sorununa esas çözüm, daha önce gösterildiği üzere emperyalist ülkeler gibi onların da üretim araçları üretim sanayilerini oluşturmaları ve geliştirmelerinin engellenmemesidir ki; bu çözümün emperyalist ülkelerdeki hedef ülkelerinden sağlanan yaşam maddeleriyle yaşamlarını devam ettiren insanları kırıma uğratacak olması

nedeniyle onlar tarafından kabul edilmesi mümkün değildir³⁰¹. O zaman ortaya çıkan soru, emperyalizmin bundan sonra nasıl bir yol takip edeceğidir.

Emperyalizm artık son aşaması olan II. Aşamasının III. Alt Aşamasına ulaşmıştır. Emperyalizmin nihai amacı, dünya tarım ürünlerinin devamlı ve kesintisiz bir şekilde emperyalist ülkeye akışını sağlamak için, her alanda var olan bütün riskleri ortadan kaldırarak, ülkelerin yasalarına ve uluslar arası yasalara uygun olacak şekilde, hedef ülkenin bütün sanayi tesislerini ele geçirmektir. Döviz bulamayan gelişmekte olan ülkeler, bu borçlarının karşılığı olarak gerek devlet gerekse özel sektör ellerinde bulunan bütün sanayi tesislerini, borçlu oldukları emperyalist ülkelere devretmek durumunda kalacaklardır. Bu emperyalizmin son aşamasıdır, çünkü emperyalist ülke bir ülkedeki sanayi tesislerini ele geçirmek suretiyle aynı zamanda o ülkenin bütün tarım ürünlerini ele geçirmiş ve böylece bu ürünlerin öncelikle kendi ülke vatandaşları lehine ve hedef ülke aleyhine olmak üzere paylaşırma kabiliyetine de erişmiş olacaktır. Bu emperyalizmi kabullenmiş, varlığını onun varlığına endekslemiş ve onunla mücadele etmeyen bir ülke için kaçınılmaz bir sonudur.

Emperyalizmin gelişmekte olan ülkelerde; tarım üretiminin artırılmasına neden olduğu, köy ve şehirler arasındaki işbirliğini geliştirerek ve yeni iş imkânları sağlayıp şehirlerde yoğunlaşan nüfusun kırıma uğramasının engellenmesine ve onların hayatta kalabilmelerine yardımcı olarak, bu ülkelerin nüfuslarını artırılabilmelerine imkân sağladığı söylenebilir. Ancak bütün bunların gelişmekte olan ülkelerin yararının düşünülerek yapılmış olmasından ziyade, emperyalizmin planlanmış aşamalarının gerçekleştirilen birer parçası olarak düşünmek gerekir³⁰². Gelişmekte olan ülkeler bütün

³⁰¹ Farklı bir yaklaşım için Bkz. Emre Kongar, **Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği**, Remzi Kitabevi, İstanbul 2010, s.414-416. Kongar'a göre, "Sömürü düzeninin iki ayrı ucunda olmak ile özgün teknoloji ve ideoloji yaratabilmek aslında birbirine son derece yakından bağlı iki olgudur. Bu iki olgu teknolojik açıdan ileri ülkelerle geri ülkelerin etkileşimi içinde belli bir biçimde bir çözüme doğru hızla gitmektedir. Teknolojisi geri ülkelerle, ileri ülkeler arasındaki etkileşim, diyalektik bir etkileşimdir. Sömürü ilişkisi de, teknolojik ve ideolojik yaratıcılık yeteneği de bu diyalektik içinde çözülecektir." a.g.e., s.414.; Yine Kongar çok büyük bir iyimserlikle, "İnsanlık ailesinin içindeki çıkar çatışmaları, etkileşim yoluyla bu ailenin bir bütünlük oluşturmaya yol açmaktadır. ...teknolojik olarak az gelişmiş toplumlarla gelişmiş toplumlar arasında değişimin dinamiği bakımından da bir fark kalmayacaktır. Böylece, yalnızca biçim bakımından değil, öz bakımından da, teknolojik olarak az gelişmiş toplumların değişme modeli ile gelişmiş ülkelerin değişme modeli birbirinin aynı olacaktır." hükmüne varıyor. Kongar, a.g.e., s.416.

³⁰² Burada öngörülen hususları göz önünde bulundurmamayan Black, "Daha geç çağdaşlaşan toplumların derin sorunlarla karşılaştıkları açık bir gerçekse de kesin avantajlara sahip oldukları da doğrudur.

bu kazanımları, kendi halkının refah ve mutluluğunu sağlamak ve artırmak için ürettiği tarım ürünlerinin emperyalist ülkelere uzun bir gelecek için ipotek ettirilmesi karşılığı elde etmişlerdir. Emperyalist ülkeler yaşamsal ürün bolluğuna sahipken, bugün için durumunu idare eden hedef ülkeler, eninde sonunda tarım ürünleri kıtlığını çekmek ve nüfuslarını bir şekilde kırıma uğratmak zorunda kalacaklardır. Üstelik gelişmekte olan hedef ülkede de köyden tarım ürünlerinin şehirlere çekilmesi artık, köy ile şehir arasındaki işbölümünün gelişmesi ve çiftçinin sanayi ürünlerine bağımlı hale gelmesiyle sağlanmaktadır ki; böyle bir durumda, sanayi ürünlerinin miktarını azaltmak veya çoğaltmak suretiyle köy ile şehir arasındaki işbölümünü sekteye uğratarak ekonomisini çökertmek kabiliyetine sahip olan emperyalist ülke, gelişmekte olan hedef ülkenin nüfusunu kuvvete başvurmadan her an kırıma uğratma veya bir sosyal problem kaynağı haline getirme imkânına da sahip olmuştur. Türkiye'nin maruz kaldığı emperyalist süreç, Türk tarihinin incelenmesi aşamasında ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Yukarıda verilen bilgiler özetlenecek olursa; Batı'da sanayinin gelişmesinde takip ettiği aşamaların: 1) Üretim araçlarının sahibi olan el sanatkarlarının ve bunların bağlı olduğu loncaların varlığı, 2) İcat ve keşiflerle uzak mesafeli ticaretin gelişmesi, zor ve kuvvet kullanım yoluyla sömürgelerin elde edilmesi, yeni altın ve gümüş madenlerinin bulunması ve para biçiminde oluşan ve gittikçe artan servetin, tüccar ve tefeci sermayesi olarak ortaya çıkışı ve merkantilist uygulamalarla bu sermayenin artırılması, 3) El sanatları atölyeleri üretimi yapan bir kısım insanın, ilk sermaye birikimlerini yapmaları, 4) Loncaların kaldırılması, 5) El sanatları atölyeleri üretimiyle beraber bir kısım zenaatkârın üretim araçlarından uzaklaşarak ücretli çalışanlar durumuna gelmeleri, 6) Sermayenin oluşumunda etkili olan borsa, banka ve diğer kredi sistemlerinin ortaya çıkışı ve gelişmesi, 7) Özel mülkiyet yasaları ile diğer ekonomik yasaların çıkarılması, 8) Üretici sanayicinin (el sanatları atölyeleri üretimi yapan) tüccar haline gelmesi ve ticareti hâkimiyeti altına alması, 9) Burjuvazinin, krallar tarafından soylulara verilen imtiyazları ortadan kaldırması ve burjuvazi içinde serbest rekabetin oluşması, 10) Rekabetin, sermaye miktarlarını durmadan artırmaları için sanayicileri zorlamaları, 11) Toplumda köy ile şehir arasında işbölümünün geliştirilmesi, 12) Sanayi üretimi

Emperyalizm genellikle yalnızca siyasal bir baskı kaynağı olarak görülür, ama gerçekte o çağdaşlaşmanın yararlarını yaymaya hizmet etmiş ve görelî bir değerlendirmeye bunu çok mütevazî bir bedel karşılığında yapmıştır.” diyerek karşıt bir düşünceyi benimsediğini ortaya koymaktadır. Krş. Black, a.g.e., s.131.

yapanların, sermayesini artırmada teknolojinin değerini anlaması ve bilimi tekellerine almaları, 13) Teknolojik ilerlemelerle makinelerdeki gelişmeler sayesinde, tüketim malzemeleri üreten makineleri üreten (üretim araçları üreten) fabrikaların kurulması ve teknolojik icatlarla bu makinelerin daha da geliştirilmesi, 14) Ülke içinde sanayi ticaretinin, tarım ve tarım ticaretine üstün hale gelmesi ve onu kendisine bağlaması, 15) Emperyalist aşamaya geçerek, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin tarım ve tarım ticaretini kendisine bağımlı hale getirmesi ve bu bağımlılığın devamlılığını sağlamaya çalışması şeklinde gerçekleşmiş olduğu söylenebilir.

4.1.2. Uygarlık Sürecinde, Batı’da Meydana Gelen Sosyal ve Siyasal Gelişmeler

4.1.2.1. Batı’daki Nüfus Artışı ve Bu Artışın Sosyal Etkileri

Kavimler göçünde Slav kavimlerinin dalgası 800 yılından itibaren sabitleşmiş ve Frank Ülkesi’nin sınırlarından başlayarak yerleşik hale gelmiş, vaktiyle göçebe olan bu kabileler yerleştikleri toprakları zamanla sahiplenmişler ve zaman zaman diğer göçebe kavimlerin akınlarını kırabilmişlerdir³⁰³. 9. yüzyıldan itibaren nüfusun daha hızlı büyüdüğüne işaretleri görülebilir³⁰⁴. “Nüfus 9. yüzyılı izleyen yüzyıllarda öyle hızlı artmıştır ki, 14. yüzyıl başında muhtemelen neredeyse, 18. yüzyılın başındaki kadar çoğalmıştır. ...10. yüzyılın sonundan itibaren ve 11. yüzyılda yeni toprak arzusu ve mevcut olanlardan daha büyük verim elde etme isteği, Batı Frank bölgesinde gittikçe daha belirgin hale gelmiştir. ...11. yüzyılda toprak kazanmak üzere orman kesiminin hızı ve boyutları ivme kazanmış, koca ormanlar yerle bir edilmiş, bataklık bölgeleri tarım toprağına dönüştürülmüştür. 1050’den 1300’e doğru olan dönem Fransa bölgesi için büyük orman kesiminin, içeride toprak fethinin çağı olmuştur³⁰⁵.” “11. yüzyılda büyük bir ihtimalle Avrupa halkının nüfusunun %90’ı kırsal bölgelerde yaşıyor, geçimini topraktan, balıkçılıktan veya ormandan sağlıyordu. Nüfusu 1000’i aşan kent sayısı çok azdı³⁰⁶.” Orman kesimi ve içeride yeni tarım topraklarının kazanılması, nüfus artışından kaynaklanan sıkıntılara çare olmaktan uzak kalmış ve sınırların dışında yeni toprakların fethini zorunlu hale getirmiş ve Frank bölgesi ile Latin Hıristiyanlığın tüm

³⁰³ Elias, Cilt-2, s.53.

³⁰⁴ Elias, Cilt-2, s.55.

³⁰⁵ Elias, Cilt-2, s.58.

³⁰⁶ Delmas, a.g.e., s.54.

diğer bölgelerindeki artan nüfusun sosyal baskısı, Hıristiyan Batı'nın ilk büyük genişleme ve kolonizasyon hareketi olan Haçlı Seferlerine neden olmuştur³⁰⁷. Artan insan sayısı ile birlikte topraktan uzaklaştırılan özgür-olmayan insanlar, egemenlerin ikametgâhlarının yanı başında zanaatçı yerleşimlerinin, oluşma yolundaki kentlerin malzemelerini oluşturmuşlardır³⁰⁸. 1200'lü yıllarda, kendine ait haklar ve yargı düzeni, imtiyazlar ve özerklik elde etmiş zanaatçı yerleşimi bir dizi komün oluşturmuş ve bu komünlerde yaşayanlar, 11. yüzyıl başında var olan iki özgür sınıf olan asiller ve ruhban sınıflarına, üçüncü özgürler zümresi olarak eklenmişlerdir³⁰⁹.

“14. yüzyılda, ekonomik durgunluk ve veba nedeniyle Batı Avrupa nüfusu yarıya inmiş, 15. yüzyılda yavaşça toparlanan nüfus, 16. yüzyılda daha hızlı artmaya başlamış ve 1530-1780 yılları arasında artmaya devam etmiştir. Bu duruma paralel olarak İngiltere’de de nüfus, 16. yüzyılda Kıta Avrupa’sından, Galler’den ve İrlanda’dan gelen göçmenlerle, İç Savaş’ın çıktığı 1630’lara kadar hızla artmıştır. İngiltere nüfusunun 1530’da 3.000.000, 1600’de 4.000.000’den fazla, 1700’de 5.500.000’den fazla, 1750’de 6.000.000’den fazla, 1780’de 7.500.000 olduğu söylenebilir³¹⁰. Bu yüzyılda, doğal kaynaklar üzerinde nüfusun baskısı görülmeye başlanmıştır. 1688’de hazırlanmış olan tablolarda, İngiliz nüfusunun %88’i tarımla meşgul olarak gösterilmiştir³¹¹. “Nüfus artışının etkileri; etrafta dolaşan dilenci gruplarıyla, “iç sömürgecilikle”, bataklıkların kurutulmasıyla, ormanların tarım arazisi haline getirilmesiyle, devlete ait toprakların özelleştirilmesiyle ve İrlanda ve Amerika’ya göç ve buraların sömürgeleştirilmeleri projelerinin yapılmasıyla kendini göstermiştir. Nüfusun artması, en başta Londra olmak üzere kentlerin ve Somerset, Wiltshire, Gloucestershire ve York’un Batı Riding bölgesi gibi kırsal sanayi bölgelerinin büyümesine neden olmuştur. Londra’nın nüfusu 16. yüzyılda dört katına çıkarak, 1600’de 200.000’i geçmiştir³¹².”. Artan nüfusla birlikte “artan yiyecek talebi iç sömürgeleşmeye yol açmıştır. ...İngiltere’nin birçok bölgesindeki yerleşimlerde, fazla işgücü, açık köylerden orman yerleşimlerine doğru

³⁰⁷ Elias, Cilt-2, s.59, 61.

³⁰⁸ Elias, Cilt-2, s.68.

³⁰⁹ Elias, Cilt-2, s.71.

³¹⁰ “1750’de İngiltere’nin nüfusu altı milyondur; 1800’de dokuz milyon ve 1820’de 12 milyondur. Bu, benzeri hiçbir çağda görülmemiş bir nüfus artışıdır.”, Bkz. Mabel C.Buer, **Health, Wealth And Population In The Early Days of the Industrial Revolution 1760-1815**, London, George Routledge & Sons, 1926, s.38’den aktaran Rand, Kapitalizm..., s.137.

³¹¹ Hill, a.g.e., s.87.

³¹² Hill, a.g.e., s.68.

yönelmiş; evler fundalıklara, çorak toprakların ucuna, ormanlık bölgelere yapılmış ve işgal yoluyla sahiplenilmiştir³¹³.”. “Geçimleri ücrete dayanan kadınlar ve erkekler kıtlık, işsizlik gibi felaketlere, toprağı işleyenlerden daha fazla maruz kalmışlar, Londra’da ve diğer büyük kentlerde, yoksulluk sınırında olan kişilerin sayısı oldukça artmıştır. Profesör Hoskins’e göre, 1520’de kent nüfusunun üçte biri yoksulluk nedeniyle vergilerden muaf tutulmuştur³¹⁴.”. Çıkarılan yasalarla serseriler, etleri kızgın demirle dağlanmak ve derileri yarılınca kadar kırbaçlanmak suretiyle cezalandırılmıştır³¹⁵. “Toprak sınırlandırmalarının da etkisi altında köylerden kasabalardan dökülen yığınla işsiz, güçsüz, aç, serseri ve hırsız fakirler o devir İngiltere’si için büyük bir dert oluşturmuştur. İlk defa 1531 ve 1537 yıllarında çıkarılan Fakirler Kanunu (Poor Law) ile her kazanın (parish) kendi fakirlerine bakma düzeni getirilmiştir. Kraliçe Elizabeth I, 1572 ve 1576 tarihli yeni Fakirler Kanunu ile dilenciligi yasaklamış, sadaka almayı ve vermeyi ağır hapis cezasına bağlamıştır. Buna karşılık fakirlerin çalıştırılmaları için tedbirler alınmıştır....Fakirler Vergisi (Poor Rate) Kanunu ile hakimlere, arazi üzerinden vergi tahsil etme yetkisi verilmiştir³¹⁶.”. “Bir çok yazara göre, Fakirler Kanunu sayesinde İngiltere’de işsizlik ve serserilik önlenmiştir. ...İngiltere’de Fransız Devrimi’ne benzer bir ayaklanmanın patlak vermemesinin nedeni de budur³¹⁷.”. “...1602’de bir hâkim Londra’da 30.000’den fazla “işsiz ve bir efendinin emrinde olmayan” kişi olduğunu beyan etmiştir³¹⁸.”. “Pitirim Sorokin’in hesaplarına göre, 1450 ile 1640 arasında İngiltere’de tüm diğer Avrupa ülkelerinden daha fazla iç huzursuzluk çıkmıştır³¹⁹.”. “1740’dan sonra ölüm oranındaki düşüş, yükselen doğum oranıyla birlikte, 1760-1770 yılları arasında nüfusun bir bütün olarak keskin bir artış gösterdiği anlamına gelmiştir. Bundan önce görülen durumların aksine, bu seferki nüfus artışı birkaç yıl sonra sınırlanmamış; tersine, yüzyılın kalan kısmındaki “nüfus patlaması”na doğru ilerlemeye devam etmiştir³²⁰.”. “İngiltere, İrlanda ve Çin’de aynı sıralarda gerçekleşen nüfus artışı yalnızca İngiltere’de Sanayi Devrimi’ni tetiklemiş, çünkü yalnız İngiltere’de daha büyük bir nüfus daha büyük bir talep anlamına gelmiştir.

³¹³ Hill, a.g.e., s.89.

³¹⁴ Hill, a.g.e., s.69.

³¹⁵ Yeliseyeva, a.g.e., s.11.

³¹⁶ Ulutan, a.g.e., s.181.

³¹⁷ Ulutan, a.g.e., s.182.

³¹⁸ Hill, a.g.e., s.69.

³¹⁹ Hill, a.g.e., s.151.

³²⁰ Hill, a.g.e., s.300.

...Şehirlerde ve köylerde, evlerdeki atölyelerin yok olması ve tarımın ticarileşmesi, fabrika sanayisinin ürünlerini emecek olan talebi yaratmıştır. En önemli ve hükümetlerin desteklediği üretim alanlarının lüks tüketim malları sanayisi olduğu Fransa'nın aksine, İngiltere'de gelişen sanayi dalları kitlesel bir pazara cevap veren tekstil, çorap ve alet edevattan oluşmuştur³²¹.". "17. yüzyıl tarım devrimi yalnızca mevcut nüfusun daha yeterli şekilde beslenmesi olanağını yaratmakla kalmamış, aynı zamanda hem ülke pazarını oluşturan hem de Sanayi Devrimi'nin iş gücünü meydana getiren geniş kent nüfusunun taleplerini karşılama imkânını da sağlamıştır³²²." "1673'te bir siyasi kitapçıkta, 20 ya da 30 yıl öncesine göre çoğu iş alanı beş kat büyüdü, ...1686 yılında Londra'da perakende satış yapan 100.000 dükkân olduğu söyleniyordu³²³." ifadeleri yer almıştır. Arthur Young 1770'de İngiltere'nin ulusal gelirinin %64'ünün topraktan elde edildiği ve %38'inin ticaretten ve sanayiden geldiği tahmininde bulunmuştur. O dönemde "nüfusun neredeyse yarısı hâlâ tarımla meşguldür³²⁴." Bütün bu tespitler; uzunca bir dönem herhangi bir kırıma uğramaması nedeniyle devamlı artmış olan ve toplumsal huzursuzluğun kaynağı haline gelmiş bulunan İngiliz nüfusunun beslenme zorunluluğunun, İngiltere'de kapitalist sistemin oluşumunda ne kadar önemli bir etken olduğunu göstermesi açısından önem arz etmektedir.

İngiltere'de Sanayi Devrimi sancısız gerçekleşmemiştir³²⁵. Fransa'da da durum farklı değildir. 18. yüzyılda Fransa'nın nüfusu 25 milyondur³²⁶ ve 14. Louis dönemi "tanıklarından biri, Fransız köylülerden söz ederken, nüfusun onda birinin dilencilikle geçindiğini, geri kalanların yarısının durumunun da onlardan pek parlak olmadığını belirtmiştir. Çağın bir başka tanığı da "halk açlıktan kırılıyor" diye yazmıştır³²⁷."

Yukarıdaki açıklamalara dayanılarak Batı Avrupa'da nüfus hareketleri ve bu hareketlerin sosyal etkilerini; 9. ve 14. yüzyıl arası, 14. ve 18. yüzyıl arası ve 19. yüzyıl ve sonrası olmak üzere üç zaman dilimi içerisinde değerlendirmek mümkündür. Birinci

³²¹ Hill, a.g.e., s.290.

³²² Hill, a.g.e., s.191.

³²³ Hill, a.g.e., s.210.

³²⁴ Hill, a.g.e., s.292.

³²⁵ 19. yüzyılda Sanayi Devrimi'nin hemen ardında Avrupa'da yaşayan insanların içinde bulunduğu kötü durum için Bkz. Michel Beaud, **Kapitalizmin Tarihi**, Çev. Fikret Başkaya, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, Mart 2003, s.37, 60, 93, 112 ve Ayrıca Bkz. Hill, a.g.e., s.309, 311.

³²⁶ Yeliseyeva, a.g.e., s.63.

³²⁷ Yeliseyeva, a.g.e., s.47.

dönem olan 9. ve 14. yüzyıl arası zaman diliminde; Batı Avrupa’da nüfusun, 9. yüzyılı izleyen yüzyıllarda, özellikle Slav göçleri nedeniyle arttığı ve 14. yüzyıl başına kadar, bu nüfusun %90’ının kırsal bölgelerde yaşadığı, kentlerin nüfuslarının 1000 kişiyi aşmadığı, insanların yaşamlarını devam ettirebilmek için ormanlık bölgeleri yok ederek ve bataklıkları kurutarak yeni tarım alanları açtıkları, yine toprakların genişletilmesi adına birçok savaşların yapıldığı, ancak bunların hiçbirisinin yeterli gelmeyerek topraktan uzaklaştırılan insanların, asiller ve ruhban sınıflarına üçüncü özgürler zümresi olarak eklenerek, zanaatçı yerleşimleri olan komünleri oluşturdukları söylenebilir. İkinci dönem olan 14. ve 18. yüzyıl arası zaman diliminde ise; 14. yüzyılda özellikle ekonomik durgunluk ve veba hastalığı başta olmak üzere çeşitli nedenlerle birkaç kez kıyım uğrayarak yarıya inen Batı Avrupa nüfusunun, 15. yüzyılda toparlanarak, 16. yüzyılda hızlı artmaya başladığı, 1760-1770 yılları arasında nüfusun bir bütün olarak artış gösterdiği ve bu seferki nüfus artışının birkaç yıl sonra sınırlanmayarak yüzyılın kalan kısmındaki “nüfus patlaması”na doğru ilerlemeye devam ettiği, 18. yüzyılda tekrar 14. yüzyıl başlarındaki nüfusa ulaşılmasıyla birlikte doğal kaynaklar üzerinde nüfusun baskısının tekrar görülmeye başlandığı, şehirlerdeki nüfusun aşırı çoğaldığı, artan yiyecek talebinin insanları tekrar ormanlık bölgeler kenarında yerleşmelerine ve ormanlık alanları tarım alanlarına dönüştürmeye (aynı zamanda yakacak olarak ve barınma ihtiyaçları için kereste olarak ağaçlardan faydalanmaya) yönelttiği, büyük kentlerde yoksulluk sınırında olan kişilerin sayısının oldukça arttığı, kıtlık ve işsizlik gibi felaketler sonucu ortaya çıkan kıyımlara, geçimleri ücrete dayanan kentlilerin toprağı işleyen köylülerden daha fazla maruz kaldıkları ifade edilebilir. Üçüncü dönem olan 19. yüzyıl ve sonrasında; 17. yüzyılda tarımda kapitalist gelişmenin yaygınlaşmasını sağlayan tarım, ticaret ve maliyede yapılan devrimlerle ve 18. yüzyılda sanayi devriminin gerçekleştirilmesiyle mevcut nüfusun daha yeterli şekilde beslenmesi olanağı yaratıldığı, geniş kent nüfusunun taleplerinin karşılanma imkânının sağlandığı, ulusal gelirlerin topraktan elde edilen kısmının düşmeye sanayiden gelen kısmının ise artmaya başladığı, yaşam tarzlarında, tarım ve kent kültürü birleştirilerek aralarındaki işbölümünün artırıldığı, ancak bütün bunların insanlara yapılan zulüm ve eziyetler karşılığı olarak gerçekleştirildiği söylenebilir. Yine Batı’nın nüfusunun 14 ve 18. yüzyıllarda, büyük bir sosyal baskı unsuru olduğu da gözlemlenebilir. 14. yüzyılda feodal yapının çöküşü ve göçlerle artan nüfus baskısının, yeni tarım alanlarının

açılmasına ve tarım ürünlerinin miktarlarının artmasına ve 17. yüzyılda tarım devrimine, aynı zamanda şehirlerde de el sanatları sanayi üretiminin başlamasına ve gelişmesine; 14 ve 16. yüzyıllar arasında, tarım ürünlerinin yetersizliği ve artan tarım ürünlerinin köylerden şehirlere çekilememesi yüzünden nüfusun büyük bir kısmının kırıma uğrayarak yok olmasına; 16. yüzyılda hızla artmaya başlayan ve 17. yüzyılda çitleme hareketi ile daha da yoğunlaşan nüfusun baskısının ise 18. yüzyılda fabrika üretimine (hem üretimdeki işçi, hem de üretilenleri tüketen olarak) geçilerek sanayi devriminin gerçekleşmesinin bir önemli nedenini oluşturduğu tespit edilebilir.

Bütün verilen bu bilgiler, bu çalışmanın varsayımları arasında bulunan ve daha önce ifade edilen; "...yeni oluşmuş bir çeşit, başlangıçta genellikle yereldir ve bu, doğal bir durumdaki çeşitler için genel bir kural gibi görünmektedir;" ***"Yeni çeşit; yaşam savaşında başarılı olmak için, başlangıçta genellikle yerel kaynaklarla beslenmek ve yerel alanda kendisi gibi olanlarla küçük topluluklar oluşturmak zorunluluğundadır..."*** düşüncesinin tarihsel gerçekliğini göstermektedir.³²⁸ Burjuvazi, var oluşunu müteakip gelişmesini, yerel kaynakları kullanarak gerçekleştirmek zorundadır. Yerel kaynakları kullanma derecesi, gelişme derecesinin şiddetiyle doğru orantılıdır. Yukarıda verilen tarihsel örnekler, Sanayi Devrimi'nin başarılabilmesinin, başlangıçta kaynaklardan en önemlisini teşkil eden insanlardan fedakârlık istediği ve bu başarının insanlar için eziyetsiz olmayacağını göstermektedir. İnsanların böyle bir fedakârlıkta bulunma ve eziyete katlanmalarının en büyük nedenini, gelecek nesillerin refah içinde yaşama beklentisi oluşturur. Batı'da bu beklenti karşılanmış, böylece insanlar arasındaki dayanışma da sağlanabilmiştir.

4.1.2.2. Batı'da Feodal Beyliklerden Mutlak Krallıklara, Mutlak Krallıklardan Demokratik Yönetimlere Geçiş Genel Bakış

Bir devrim ya da bireysel bir irade ile yaratılmamış, devlet erkinin sahipleri tarafından planlı ve bilinçli bir şekilde gerçekleştirilmemiş, tarihteki doğal oluşumlar denebilecek kategoriye dâhil olan feodalleşme adıyla bilinen süreç; "Egemenliğin ve toprakların

³²⁸ "Davenant'ın hesaplarına göre iç pazardaki tekstil ürünlerine olan talep dış pazardan üç kez fazlaydı. 1721'de yapılan bir tahmine göre toplam yurtiçi pazarı dış pazardan altı kez daha büyüktü. 80 yıl sonra Macpherson'ın değerlendirmesi bu talebin 32 misli olduğu şeklindeydi. ...İç talebin önemli olduğu ve bu önemin gittikçe arttığı konusunda hiçbir kuşku olmaz.", Bkz. Hill, a.g.e., s.291.

tedrici âdemi merkezileşmesi, toprağın fethedici merkezi egemenin tasarruf erkinden, bir bütün olarak savaşçı kastının tasarruf erkine geçişidir³²⁹.” Bu sistemde, her küçük mülk bir egemenlik bölgesi, kendi başına bir “devlet”tir, her küçük şövalye toprağının bağımsız efendisi ve amiridir³³⁰. Batı Frank bölgesi, 10 ve 11. yüzyıllarda bir sürü küçük ve gittikçe küçülen egemenlik bölgeleri halinde parçalanmış ve her baron, her vikont, her senyör kalesinden mülküne bir hükümdarın devletini yönetmesi gibi hükmetmiştir³³¹. Feodal beyler, zamanla kale ve etrafındaki toprağı miras bırakılabilir mülkiyetleri haline dönüştürmüşler ve hiç kimsenin toprağını ellerinden almasına müsaade etmemişlerdir³³². “Kraliyet tacının taşıyıcısı da büyük bir feodal beyden başka bir şey değildir. Eli altında bulunan iktidar araçları henüz o denli azdır ki; orta boy feodal beyler ve birleştiklerinde çok sayıdaki küçük feodal bey bile, ona karşı başarıyla karşı koyabilecek durumdadır³³³.” Bu sistemin başlangıcında kral, pek çok savaşçının arasında büyük bir savaşçıdır, kendi mülklerinin ürünleriyle geçinir, geleneksel olarak bölgesinin nüfusundan para ödentileri (aides feodales) alır³³⁴.

Feodal yapının hüküm sürdüğü Orta Çağ’ın doğal ekonomisinde, servetin asıl biçimini para sahipliği değil, ana üretim aracı olan toprak mülkiyeti elde etmek oluşturmuş ve bu nedenle bütün çabalar fazla para edinmeye değil, en büyük mayete sahip askeri gücü oluşturup, savaşarak, daha fazla toprak edinip, hükümlanlık alanının büyütülmesi suretiyle belirli bir bölgenin hem askeri önderi hem de egemeni olmaya yöneltilmiştir³³⁵. 15. yüzyılda, bir senyör için toprağında çok fazla sayıda kiracının barınması, topraktan sağlanan büyük kazançtan daha önemli olmuş ve bu nedenle toprak ona, ekonomik değerinden çok toplumsal ve askeri bir değer ifade etmiştir³³⁶. Soylular, kilise ve prensler arasındaki egemenlik ve ülkenin gelirinden pay alma uğruna verilen mücadeleler, bütün Orta Çağ boyunca sürmüştür³³⁷. Merkezileşmenin ilerlemesine

³²⁹ Elias, Cilt-2, s.47.

³³⁰ Elias, Cilt-2, a.g.e., s.127.

³³¹ Elias, Cilt-2, a.g.e., s.97.

³³² Elias, Cilt-2, a.g.e., s.87.

³³³ Elias, Cilt-2, a.g.e., s.132.

³³⁴ Elias, Cilt-2, a.g.e., s.269.

³³⁵ Elias, Cilt-2, a.g.e., s.65.

³³⁶ Moore, a.g.e., s.33.

³³⁷ Ulutan, a.g.e., s.150.

paralel olarak mücadeleler; önce kaleye karşı kale, sonra teritoryuma karşı teritoryum, daha sonra devlete karşı devlet şeklini almıştır³³⁸.

Üzerinde yaşayan insanların her türlü sorumluluğunu üstlenen feodal beylerin topraklarını birer birer ele geçirerek topraklarını genişleten kral, ele geçirdiği topraklarda yaşayan insanların sorumluluğunu da üstlenmek zorunda kalmış ve işlerin yoluna konulması, vergilerin toplanması, talep edilen hizmetlerin sunulması, direnişin cezalandırılması için güvendiklerini ve hizmetkârlarını ülkede görevlendirmeye başlamıştır³³⁹. Bu da feodal yapının değişmesine ve yeni bir şekil almasına neden olmuştur. Modern memuriyetin oluşturulması için öncelikle ekonomik önkoşulun eksik³⁴⁰ olması nedeniyle, bunların hizmetlerinin karşılığı parayla değil, üstünde oturmakla ödüllendirildikleri tımarlarının topraklarıyla ödenmiştir. Bu yeni tımar beyleri, polislik ve yargı erkine de sahip, dışarıdan bir düşman tehdidinin ortaya çıkmasıyla birlikte kralın kendisine verdiği arazi üzerindeki tüm diğer toprak sahiplerinin komutanı olan, tüm egemenlik işlevlerini ellerinde tutan çiftlik sahipleri olmuşlardır. Bunlar dışarıdan ya da komşuları arasından daha güçlü bir düşman çıkmadıkça, kendisini ve yanındakileri beslemek ve korumak için krala hiç ihtiyaç duymamışlardır³⁴¹. Bir kere toprağı aldıktan sonra tımar sahibini tımar beyine muhtaç kılan tek şey, kelimenin geniş anlamıyla kralın koruması olmuştur³⁴². Tımar beyleri, fırsat buldukça ve kendilerini yeterli güçte hissettikçe, krallığı ele geçirmek için kralla mücadeleye girmekten çekinmemişlerdir.

Nasıl ki feodal sistemin yapısını belirleyen doğal ekonomide, en önemli üretim aracı olan toprak üzerindeki tasarruf erki gittikçe daha az elde toplanmışsa, para ekonomisinde de, ekonominin temel aracı olan para üzerindeki tasarruf erki gittikçe daha az elde toplanmıştır³⁴³. Vergilerin toplanması³⁴⁴ ve başkaları tarafından üretilen

³³⁸ Elias, Cilt-2, s.125.

³³⁹ Elias, Cilt-2, a.g.e., s.28.

³⁴⁰ Elias, Cilt-2, a.g.e., s.42.

³⁴¹ Elias, Cilt-2, a.g.e., s.29.

³⁴² Elias, Cilt-2, a.g.e., s.97.

³⁴³ Elias, Cilt-2, a.g.e., s.150.

³⁴⁴ Fransa'da feodal ödentilerin vergi haline gelişi, vergilerin konulması, toplanması, kullanılması ve devamlılık kazanması ile tüm zümreleri kapsayacak şekilde genelleştirilmesi, kral bütçesi ile toplum bütçesinin ayrılarak kamu bütçesinin oluşturulması konuları hakkında geniş bilgi için Bkz., Elias, Cilt-2, s.269-296.

kimi şeylerin satın alınması³⁴⁵ gerekliliği nedeniyle para ekonomisinin doğal ekonomi zararına giderek büyümesi, dolaşıma daha fazla para girmesine ve fiyatların yükselmesine neden olmuş, özellikle mülklerinden sabit rantlar tahsil eden feodal beyler bundan zarara uğramışlardır³⁴⁶. Gelirleri düşen soyluların bir kısmı yoksul hayata mahkûm olmuş, bir kısmı soygun ve gasp yoluna sapmış, çoğunluğu mülklerini yavaş yavaş satarak ayakta kalmaya çalışmış, epeyce bir bölümü de paralarını ödeyen kral ve prenslerin hizmetine girmiştir. Böylece soyluların çoğu, özgür şövalyeler olmaktan çıkıp kral ve prenslerin hizmetindeki maaşlı savaşçılar ya da subaylar haline gelmişlerdir³⁴⁷. “14 ve 15. yüzyıllarda para oligarşileri, kendilerini monarşilere zorla kabul ettirmişlerdir. ...Ekonomik çıkarların temsilcileri kendi yasalarını efendilere, senyörlere zorla benimsetmişler, banka, soyluluk armasından ağır basmış ve rolünü sürdürebilmesi için soyluluk arması, bankalardan yardım dilenmiştir³⁴⁸.”

11, 12 ve 13. yüzyıllarda kentler ve kentlerdeki ticaret prenslerin hamiliğinde gelişmiş ve kentsel tabakaların artan ticari faaliyetlerinden akan mali yardımlar ve insan kaynakları, ele geçirilerek toprakların birleştirilmesinin pekiştirilmesi ve egemenliklerinin yoğunlaştırılmasında, sayıları gittikçe azalan prenslere büyük katkı sağlamıştır³⁴⁹. Burjuvazi ve vergiler vasıtasıyla büyüyen zenginlikten pay alan kralların gelirleri olağanüstü çoğalmıştır³⁵⁰. Artan ticarileşme ve parasallaşma az sayıdaki büyük mülk sahibi feodal egemeni, küçüklerin karşısında avantajlı hale getirmiştir³⁵¹. Gelirlerin artmasının sürekli ordular kurulmasına imkân vermesi nedeniyle, krallar, ülkenin diğer askeri güçleri karşısında üstünlük elde etmişler ve kuvvetlenmek ve büyümek için geniş kaynaklara ve altın paraya muhtaç olmuşlardır³⁵². Bunu sağlayanlar

³⁴⁵ Elias, Cilt-2, s.107.

³⁴⁶ “Yapılan bir hesaba göre, 1200 yılındaki 22.000 Franklık bir servetin değeri 1300 yılında 16.000 Frank, 1400 yılında 7.500 Frank, 1500 yılında 6.500 Frank, 16. yüzyılda bu hareket hızlandı; aynı meblağın değeri 2.500 Franga düştü. Bu yüzyılda Fransa için gözlemlenen gelişme, benzer bir çapta tüm Avrupa için geçerlidir.”, Bkz. Elias, Cilt-2, s.21.

³⁴⁷ Elias, Cilt-2, s.22.

³⁴⁸ Delmas, a.g.e., s.40.

³⁴⁹ Elias, Cilt-2, s.179.

³⁵⁰ Elias, Cilt-2, a.g.e., s.19.

³⁵¹ Elias, Cilt-2, a.g.e., s.102.

³⁵² Delmas’a göre de kralların para gereksinimleri özellikle askeri gereksinimlerden kaynaklanıyordu. Sürekli bir orduya başvurma gereksinimi Fransa’da Güzel Philippe zamanında kendini göstermiştir. 1304 emirnamesi derebeylik (feodal) ordusundan bir ulusal orduya geçişin habercisidir. Bir ilk olarak askerlik hizmetine gelmeyenlerden vergi alınmış ve söz konusu vergi tüm krallığı ve krallıktaki tüm uyrukları kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Bkz. Delmas, a.g.e., s.50.

da para üzerindeki erkleri nedeniyle paranın kendilerinde toplandığı tüccarlar ve bankerler olmuşlardır. “Zenginleşip kuvvetlenerek söz sahibi olmaya başlayan tüccarlar ve iş adamları, ufak ufak prenslerin hâkimiyetlerine son verilmesini; her prenslikte sınır kapılarının, gümrük ve oktruva resimlerinin kaldırılmasını; büyük ve güçlü krallıklar kurulmasını istemişlerdir.... Tüccarlar...her feodale ayrı vergiler ödemek; çeşit çeşit mahalli ölçüler ve paralarla uğraşmak, loncaların sıkı yasakları, kuralları ve kontrolleri ile başa çıkmak mecburiyetinde kalmışlardır. Büyük krallıklarda bütün bunlardan kurtulacaklar, serbestçe dolaşarak rahatça ticaret yapmak imkânına kavuşacaklardır. Üstelik de kuvvetli ve geniş topraklara sahip krallar sayesinde kendi ülkelerinde, yabancı tüccarların rekabetini, gümrük duvarları vb. vasıtalarla önleyebileceklerdir. Ülkeler arası ve deniz aşırı ticarete de, öteki memleketlerin saldırılarına, tüccarlarına ve korsanlarına karşı elçiler, ordular ve donanmalarla korunacaklardır³⁵³.” Bundan ötürü, “tüccarlarla kralların menfaatleri birleşmiştir³⁵⁴.” Ancak mutlakiyetçi krallığın ya da prensliğin iktidarının sınırsızlığı, aralarında var olan gerilimde, ne soyluların ne de burjuvazinin üstünlüğü ele geçirmemesine bağlıdır. Bu dengenin kaybolduğu yerlerde merkezi erkin sınırsızlığı son derece tehdit altına girmiş ve bu nedenle, mutlakiyetçi merkezi erkin temsilcileri, bu gruplar arasındaki kararsız dengenin sürdürülmesini gözetmek zorunda kalmışlardır. Aksi takdirde, soylu gruplarla burjuva üst gruplarının geçici de olsa ittifak kurduğu İngiltere’de olduğu gibi, mutlakiyetçi krallık çökmeye mahkûm olacaktır³⁵⁵.

11. yüzyılda, burjuva insanları (şehirliler) önce İtalya ve sonra Flandre’de verdikleri kanlı ve uzun süren ilk kurtuluş mücadeleleri sonucunda, Avrupa’nın çeşitli yörelerinde, toprak sahibi şövalyelerin erkinden kendilerine bazı haklar, önce küçük daha sonra daha büyük özgürlükler koparabilmişler ve daha sonra siyasi bağımsızlıklarına ulaşarak, önce meslek sahibi burjuvazi suretinde siyasi önderliği elde etmişlerdir³⁵⁶. Hem İngiltere hem de Fransa’da, “Askeri erk araçlarının serbest tasarrufu tek tek kişilerin ellerinden alınarak bir merkezi erke (krala) mahsus kılınmış ve vergiler toplumsal bir merkezi erkin elinde toplanmıştır. Mali imkânlar zor kullanma tekeline, zor kullanma tekeli de

³⁵³ Ulutan, a.g.e., s.168.

³⁵⁴ Ulutan, a.g.e., s.169.

³⁵⁵ Elias, Cilt-2, s.23.

³⁵⁶ Elias, Cilt-2, s. 70, 71.

vergi tekeli ayakta tutmuştur³⁵⁷.” Feodal mülkler, askeri güç ve vergi toplama tekeli bir kralın elinde merkezileşmeye başlayıp hükmedilen topraklar genişledikçe, fazlaşan işbölümü kapsamında malların giriş çıkışını denetleyen, hesapları tutan, vergilerin toplandığını kontrol eden ve bölgenin idaresiyle ilgilenen insanlara ihtiyaç duyulmuş³⁵⁸, merkezi erkin bu sürekli tekelinin ve uzmanlaşmış egemenlik aygıtının oluşması ve meslek sahibi burjuva tabakalarının yükselişiyle birlikte, egemenlik birimleri adım adım “devlet” niteliğini kazanmıştır³⁵⁹. Zamanla kralın yardımcıları ve hizmetkârları konumunu soylular ve savaşçılar zümresinin elinden alan kentsel tabakalardan gelenler, krala karşı söz konusu zümrenin yarattığı rekabet tehlikesini de azaltmıştır³⁶⁰. “Devlet denilen farklılaşmış egemenlik aygıtının ortaya çıkmasıyla sosyal mücadeleler, egemenlik tekelinin bertaraf edilmesi yönünde değil, kimin bu aygıt üzerinde tasarrufta bulunacağı, aygıtın nereden devşirilmesi ve yükünün ve yararının nasıl dağıtılması gerektiği soruları etrafında dönmeye başlamıştır³⁶¹.”

4.1.2.3. Demokratik Yönetimlere Geçişte İngiltere’deki Siyasal Gelişmeler

Hükümdarın karşısında ulusun haklarını kanıtlayan ilk Avrupa belgesi olarak kabul edilen ve kralın artık başvurmaması gereken şiddet davranışlarını sıralayan ve “Hiçbir özgür insan eşitleri tarafından ve yasalar uyarınca verilmiş bir karar olmadıkça tutuklanamayacak, sürgüne gönderilemeyecek, mallarına el konulamayacak,...Krallık Konseyinin rızası alınmaksızın hiçbir vergi toplanmayacak” kuralını da içeren Büyük Şart (Magna Carta), İngiliz baronları (soyluları) tarafından, Kral Topraksız Jean’e 1215 yılında zorla imzalatılmıştır. Büyük Şart, yeni bir şey getirmemekle birlikte, uyruklarının isteklerini krala karşı yazılı bir metne bağlamıştır³⁶².

12. ve 13. yüzyıllar boyunca, güç çekişmesindeki muhatap bir grup olarak ortaya çıkan “burjuvazi”³⁶³, bugünkü anlamıyla 1265 yılında kurulan parlamentodaki Avam Kamarası’na, kontluklardaki küçük soylularla birlikte kentsoylular (burjuvalar)

³⁵⁷ Elias, Cilt-2, a.g.e., s.149.

³⁵⁸ Elias, Cilt-2, a.g.e., s.109.

³⁵⁹ Elias, Cilt-2, a.g.e., s.149.

³⁶⁰ Elias, Cilt-2, a.g.e., s.182.

³⁶¹ Elias, Cilt-2, a.g.e., s.149.

³⁶² Delmas, a.g.e., s.51, 52.

³⁶³ Elias, Cilt-2, s. 11.

tarafından seçilen temsilcilerle girmişler³⁶⁴ ve IV. Henri dönemi (1399-1413)nde saray makamları, askeri görevler, idari ve yargı görevleri, valilik mevkilerinin satın alınabilir ve hamilinin mülkü haline gelmesiyle³⁶⁵ bu mevkileri ele geçirmeye başlamışlardır.

Batı Avrupa’da İngiliz Plantagenet Hanedanlığı ile Fransız Capet Hanedanlığı arasında gerçekleşen feodal mücadelelerin 1337 yılında başlayan “Yüzyıl Savaşları”³⁶⁶ nın 1453’de sonuçlanmasıyla İngilizler, Batı Frank bölgesindeki toprak taleplerinden vazgeçerek adalarına dönmek zorunda kalmışlardır³⁶⁷. İngiltere’de 1455-1485 yıllarında Lancaster Hanedanı ile York Hanedanı arasında gerçekleşen ve Yorkluların yenilgisiyle sonuçlanan Güller Savaşı sonrası, Lancasterlılar tarafından desteklenen Henry Tudor (VII. Henry)un İngiltere kralı olmasıyla hanedanlık Tudor’lara geçmiştir. Güller Savaşı, toprak sahibi aristokrasiyi darmadağın ederek mutlak krallık biçiminin kurulmasını kolaylaştırmıştır. Henry Tudor, 1483 yılında ölen York Hanedanlığından Kral IV. Edward’ın kızı ile evlenerek iki hanedanlığı birleştirmiş ve böylece İngiltere’de feodal kuvvetlerin gücünün nihai olarak kırılması ve kişisel mülkiyet karakteriyle kendisini gösteren merkezi otoritenin tesisi, Tudor Hanedanlığı zamanında gerçekleşmiştir³⁶⁸.

“17. yüzyıla gelindiğinde, servetleri bir nesil içinde kazanılmış ve hükümet dışında her şey karşısında bağımsız olan kimi tüccarlar, asiller kadar zengin olmuştur. Bu kişiler yurtiçi ticareti engellediği noktalarda yerel loncaların imtiyazlarını yıkmakla meşgul olmuşlar; bir yandan da servetlerini; okullarını ve yüksek okullarını, fakirlere yardımı, kendilerini geliştirmek isteyen başarılı gençlere fırsatlar yaratmak; içinde yaşadıkları toplumu yeniden şekillendirmek için kullanmışlardır³⁶⁹.”

Henry VII ile haleflerinin hükümdarlık döneminin mutlakçılığından sonra taht ile mücadeleye girişen Parlamento, 1648 ihtilaliyle bu mücadeleyi kazanmıştır³⁷⁰. Şiddetin egemen olduğu geçmişin yarattığı önemli sonuçlar; yeni ortaya çıkan toplumsal öğelerin isteklerini dile getirebilmelerine ve gruplar arasında çıkar çatışmalarının barışçı bir

³⁶⁴ Delmas, a.g.e., s.53.

³⁶⁵ Elias, Cilt-2, s.256.

³⁶⁶ Elias, Cilt-2, s.187.

³⁶⁷ Elias, Cilt-2, s.199.

³⁶⁸ Moore, a.g.e., s.32. Ayrıca Bkz. Halil İnalçık, **Rönesans Avrupası**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011, s.121-125.

³⁶⁹ Hill, a.g.e., s.77.

³⁷⁰ Delmas, a.g.e., s.53.

biçimde çözümlenmesine imkân sağlayan bir parlamentonun kralın zararına olarak güçlenmesi ile köylülüğün yıkılması olmuştur. Köylülüğün yıkılması, İngiltere’de çağdaşlaşmanın çok büyük bir tutucu ve gerici güçlerle karşılaşmadan ilerleyebilmesini sağlamış, aynı zamanda köylü devrimlerinin gerçekleşme ihtimalini de ortadan kaldırmıştır³⁷¹. “İngiltere’de toprak sahibi aristokratların ticarete yönelik tarıma geçişi, soyluların tahta olan bağlılıklarından geriye kalanın çoğunu ortadan kaldırmıştır³⁷².”. “İngiliz parlamenter demokrasisini büyük ölçüde, toprak sahibi yukarı sınıf yaratmış, onu Birinci Dünya Savaşı’nın eşiğine dek çalıştırma sorumluluğunu bu sınıf üstlenmiş, o tarihten beri de son derece etkili olagelmıştır. Meşru yetkeyle ve açık toplumla ilgili çağdaş anlayışın çoğu, toprak sahibi yukarı sınıfla krallık yetkesi arasındaki savaşım ile beslenmiştir³⁷³.”. İngiltere’de toplumsal kurum olarak soylu imtiyazlarının yok edilmesi, burjuvayla toprak sahibi yukarı sınıfın birleşerek krala karşı ortak eylemde bulunmalarıyla gerçekleşmiştir³⁷⁴.

“1688 yılında kısa süren bir savaştan sonra, parlamento bir hükümet darbesi yapmayı başarmış ve Stuart’ları devirerek yerlerine uzak akrabalarından birini geçirmiştir. Bu tarihten itibaren, vergi salma ve parayla ödenen diğer resimleri koyma hakkı sadece parlamentonun olmuştur. Bundan başka, askere alma ve ordu bütçesine ilişkin tüm sorunlar hakkında kararı parlamento alacaktır³⁷⁵.”. 1689 yılı mülkiyet hakları açısından mucizevî bir yıl olarak gerçekleşmiştir³⁷⁶. Fikirlerin ve paranın dolaşımını kolaylaştırmaya yaptıkları katkılarla; 1689 İnsan Hakları Bildirgesi’yle İngilizlerin kendilerinin ve mallarının teminat altına alınması, yayınlara sansür uygulamasına izin veren lisans yasasının yürürlükten kaldırılması, 1694 yılında İngiltere Merkez Bankası’nın kurulması, kapitalizm yolunda atılan önemli adımlar olmuşlardır³⁷⁷.

“Yüzyılın (17. yüzyıl) sonunda İngiltere’nin denizaşırı ticaretinin %15’i sömürgelerle yapılmış; incelenen dönemin sonunda (1780) bu rakam %33’e çıkmıştır³⁷⁸.”. “1700 ile

³⁷¹ Yeliseveya, a.g.e., s.59.

³⁷² Yeliseveya, a.g.e., s.488.

³⁷³ Yeliseveya, a.g.e., s.563.

³⁷⁴ Yeliseveya, a.g.e., s.493.

³⁷⁵ Yeliseveya, a.g.e., s.23.

³⁷⁶ Hill, a.g.e., s.212.

³⁷⁷ Appleby, a.g.e., s.92.

³⁷⁸ Hill, a.g.e., s.198.

1780 arasında İngiltere'nin ihracatı hemen hemen iki katına çıkmış; bundan sonraki 20 yıl içinde de üç katı olmuş, ticaret filosu da ikiye katlanmış ve bu dönemde İngiltere'nin en büyük pazarı Avrupa iken, bu pazar sömürgelerine kaymıştır³⁷⁹.”. “Paris Barışı (1763) İngiliz sömürge siyasetinde bir dönüm noktası olmuş; bu tarihten itibaren sömürgelere hammadde kaynağı olarak değil, daha çok pazar olarak bakılmaya başlanmıştır....1700-1701'de Amerika ile Batı Hint Adalarına yapılan ihracat, İngiliz ticaretinin %13'ünü oluşturmuş, 1772-1773'te bu oran, %46'yı bulmuş; bu bölgelerden yapılan ithalat ise 1700-1701'de toplam ithalatın %33'üyken, 1772-1773'te %60'ını oluşturmuştur³⁸⁰.”. “İngiltere sömürgelerindeki endüstriyel gelişmeyle rekabet edebilecek olan her türlü sömürge sanayisi gelişimini yasaklamıştır³⁸¹.”.

18. yüzyılın sonlarında gerçekleşen patlama şeklindeki nüfus artışı İngiltere'de Sanayi Devrimi'ni tetiklemiştir, daha önce de belirtildiği üzere sadece İngiltere'de daha büyük bir nüfus daha büyük bir talep anlamına gelmiş, şehirlerde ve köylerde evlerdeki atölyelerin yok olması ve tarımın ticarileşmesi, ayrıca kitlesel bir pazara cevap verecek şekilde tekstil, çorap ve alet edevattan oluşan fabrika sanayisinin gelişmesi nedenleriyle, bu ürünleri emecek olan talep yalnızca İngiltere'de yaratabilmiştir³⁸².

4.1.2.4. Demokratik Yönetimlere Geçişte Fransa'daki Siyasal Gelişmeler

Soyluluk ve burjuvazi soyut kavramları aynı şekilde algılandıkça da, Fransa'da bunların birbirleriyle olan ilişkileri İngiltere'den farklı bir şekilde gelişme göstermiş, İngiltere'de kırsal kentlerin işbirliği daha çok krala yönelikken, Fransa'da bu işbirliği kral aracılığıyla sağlanmış ve böylece İngiltere ve Fransa arasında çok farklı siyasal ve toplumsal sonuçlar doğmuştur³⁸³.

Fransa'da, 1108-1137 yılları arasında Kral VI. Louis, yendiği feodal beylerin mülkünü ellerinden alarak hane mülkünü, erkinin ekonomik ve askeri temelini genişletmiş³⁸⁴, “Yüzyıl Savaşları” sonucunda İngilizlerin Batı Frank bölgesindeki toprak taleplerinden

³⁷⁹ Hill, a.g.e., s.269.

³⁸⁰ Hill, a.g.e., s.277.

³⁸¹ Hill, a.g.e., s.196.

³⁸² Hill, a.g.e., s.290.

³⁸³ Moore, a.g.e., s.89.

³⁸⁴ Elias, Cilt-2, s.132.

vazgeçip adalarına dönmeleriyle³⁸⁵ mücadele, Batı Frank bölgesinde hangi Capet Hanedanı kolunun egemenlik birimi haline geleceği yönünde devam etmiş³⁸⁶ ve feodal beylerin gücünün nihai olarak kırılması ve merkezi otoritenin tesisi, XI. Louis zamanında gerçekleşmiştir³⁸⁷.

Fransa'da çağdaşlaşmaya yönelik çabalar XIV. Louis zamanında (1654-1715), burjuvaziden çok krallık bürokrasisinden gelmiştir. Çağdaşlaşma mevcut düzeni korumak, ekonomiyi kontrol altında tutarak savaş ve görkem politikalarını finanse edebilmek için, Fransız toplumundan azami geliri alabilmek olarak kurgulanmıştır. Toplumdan azami geliri edinmenin yani kırsal bölgelerdeki ekonomik sistemi çalıştırarak tarımsal “artı (fazla)”yı elde etmenin yolu, Fransız monarşisi ile feodal düzenlemelerle, Fransız aristokrasisine sağlanan ve “Ayrıcalıklar” denilen siyasal düzeneklerin oluşturulması suretiyle sağlanmıştır. Fransız monarşisi, bürokrasi üyelerinin bağlılıklarını sağlayacak derecede ödenmesi gerekli olan maaşlar için ekonomik fazlayı, bürokratik mevkileri satarak yaratmaya çalışmış ve bu yöntem burjuvaziye krallık bürokrasine girme ve krallığında bu sınıftan müttefikler edinmesini sağlamıştır. Memurlukların satışı suretiyle gelir elde edilmesi krala, aristokrasi ve parlamentonun denetiminden bağımsız davranabilme olanağını da sağlamıştır. Bürokrasiye giren burjuvazinin siyasal isteklerinin, onların aristokrata dönüştürülmesi suretiyle köretilmesi ve Fransız toplumunun çağdaşlaşmasının taht kanalıyla gerçekleştirilmesi sürecinde burjuvazi ile soylular arasındaki birleşmenin monarşi kanalıyla sağlanması, feodal beylerin burjuvalaşmasından çok “burjuvazinin feodalleşmesi” sonucuna yol açmıştır³⁸⁸.

16. yüzyılda para ekonomisinde ve ticaretteki hızlı ilerlemelerle ivme kazanan Fransa'daki burjuvazinin amacı, soyluluğun toplumsal olarak ortadan kaldırılması değil, kendileri için tüm imtiyazlarıyla bir soylu unvanı alabilmektir. XIII. Louis dönemlerinde saray makamları da, askeri görevler, idari ve yargı görevleri, valilik mevkii gibi satın alınabilir ve hamilinin mülkü olan mevkiler haline gelmişlerdir. Bu dönemde makamların satın alınma yoluyla elde edilmesi, atama yoluyla

³⁸⁵ Elias, Cilt-2, a.g.e., s.199.

³⁸⁶ Elias, Cilt-2, s.200.

³⁸⁷ Elias, Cilt-2, s.265. Ayrıca Bkz. İncelik, Rönesans..., s.101-109.

³⁸⁸ Moore, a.g.e., s.148.

kazanabilmesinin önüne geçmiştir³⁸⁹. 16 ve 17. yüzyıllarda idare ve yargı işlevleri soyluların elinden çıkmış, burjuvanın eline geçmiş³⁹⁰, soylular, krallığın egemenlik örgütlenmesinden püskürtülmüş ve örgütlenme burjuva kökenli insanlarla dolmuştur³⁹¹. Böylece mahkeme ve vergi idaresi ellerinden alınan soylular kralın danışma mevkilerinden sürülmüşlerdir³⁹². 17 ve 18. yüzyıllarda sosyal olarak en nüfuzlu ve en fazla temsil gücüne sahip olan burjuvazi, yakın ya da uzak ataları zenaatkâr veya tüccar olan, kralın burjuva hizmetkârları durumundaki memurlar olmuşlardır³⁹³. O dönemde lonca zenaatkârları ile tüccarların varlıklarının nedeni, soyluların da sahip oldukları özel haklar ve imtiyazlardır. Dolayısıyla bu tür bir burjuva, kendi varoluşunun sürdürülebilmesi için toplumsal kurum niteliğindeki imtiyazların kaldırılmasını hiçbir zaman istememiştir³⁹⁴. Soylular, 1627 yılında, egemenlik aygıtında kaybettikleri konumu geri kazanabilmek için, XIII. Louis'ye³⁹⁵, 22 maddeden oluşan ve valiliklerdeki askeri mevkilerin, kraliyet hanesindeki sivil ve askeri görevlerin satın alınabilir olmaktan çıkarılarak soylulara mahsus tutulmasını içeren dilekçe sunmuşlardır³⁹⁶. Bu talep doğrultusunda saray makamları burjuvaziye kapatılarak soylulara mahsus tutulmuş ve XIV. Louis zamanında burjuvaların saray makamlarına erişimleri kısıtlanmış fakat tamamen kapatılamamıştır. Bunun sonucu olarak saray makamları soyluların tekel konumuna dönüşürken, tüm idare aygıtı burjuvazinin tekeli konumunda kalmaya devam etmiştir³⁹⁷. “16. yüzyıl boyunca ve daha sonraları, kral soyluların elinden yargı görevlerinin birçoğunu almış; topraklarından vergi ve asker toplamaya başlamış; işlerine genellikle daha fazla karışmış ve onları kendi topladığı Parlamento'larına boyun eğmek zorunda bırakmıştır³⁹⁸.” Fransız monarşisi, burjuvaziyi kendi amaçlarına uygun hedeflere yönelterek ve toprak sahibi yukarı sınıfların da siyasal sorumluluklarını ellerinden alarak, İngiltere benzeri kentli burjuvaları andıran bir toprak beyi parlamentosu yaratılmasını engellemiştir. “17. yüzyıl monarşisi zamanında, Fransız burjuvazisi, İngiliz burjuvazisinin o tarihte gerçekleştirdiğinden farklı olarak, ...bir

³⁸⁹ Elias, Cilt-2, s.256.

³⁹⁰ Elias, Cilt-2, s.252.

³⁹¹ Elias, Cilt-2, s.254.

³⁹² Elias, Cilt-2, s.258.

³⁹³ Elias, Cilt-2, s.236.

³⁹⁴ Elias, Cilt-2, s.237.

³⁹⁵ Elias, Cilt-2, s.257.

³⁹⁶ Elias, Cilt-2, s.258.

³⁹⁷ Elias, Cilt-2, s.259.

³⁹⁸ Moore, a.g.e., s.75.

endüstri kapitalizmine doğru ilerleyen, bunu yaparken kır kesimini de ardı sıra sürükleyen, dolayısıyla çağdaşlaşmanın başını çeken güç olmamıştır. Tersine hala büyük ölçüde kralın gözünden düşmemeye çalışmışlar, krallığın koyduğu düzenlemelere göre yaşamışlar ve dar bir alıcı kesimi için silah ve lüks mallar üretimine yönelmişlerdir³⁹⁹.”.

Fransız Devrimi'nin radikal evrelerinde Kurucu “Meclis, yasa önünde eşitlik ilkesi, kişiye bağlı feodal yükümlülüklerle son verilmesi, cezalarda eşitlik ilkesi, herkesin kamu hizmetlerine kabul edilebilirliği kuralı, devlet memurluklarının satılmasının ve rahipler için kesilen onda bir (tithes, öşür) vergisinin kaldırılması⁴⁰⁰” yasalarını çıkartmış; meslek loncalarını, iç gümrükleri⁴⁰¹ ve 1793’de jakoben diktatörlüğü döneminde bütün feodal ayrıcalıkları da kaldırmış⁴⁰², derebeylik mahkemelerinin yerine ceza mahkemelerini kurmuştur⁴⁰³. Fransız Devrimi *ancien regime*'in⁴⁰⁴ özüne öldürücü darbeyi, özel mülkiyete dayalı bir ekonomik sistemle yasa önünde eşitliğe dayalı bir siyasal sistemin, devrime katılan bütün güçler tarafından benimsenmesi ve devrimin sonul ürünü olarak ortaya çıkarılmasıyla vurmıştır. Burjuvazinin yetersizliği ya da başarısızlığı nedeniyle toprak sahibi aristokrasiyi ortadan kaldırmakta başarısız olan ve bu nedenle faşizm veya komünizmle sonuçlanan diğer burjuva devrimlerinin aksine, Fransız Devrimi, toprak sahibi aristokrasiyi ortadan kaldırmakla, Fransa’da parlamenter demokrasinin kurulmasına çok büyük katkıda bulunmuştur⁴⁰⁵. “*Ancien regime*’i şiddet yoluyla yıkmasıyla Fransız Devrimi, Fransa’nın demokrasiye doğru giden yolda attığı çok önemli bir adımı oluşturmuştur⁴⁰⁶.” 1789 Devrimi'nin soylu zümresiyle birlikte, imtiyazlı burjuvaziyi de ortadan kaldırmasıyla toplumsal kurum olarak imtiyazların yok edilmesi sağlanabilmiştir. Fransa’da kapitalizmin gelişmesi, rejimin İngiltere ile

³⁹⁹ Moore, a.g.e., s.89.

⁴⁰⁰ Moore, a.g.e., s.113.

⁴⁰¹ Yeliseyeva, a.g.e., s.63.

⁴⁰² Yeliseyeva, a.g.e., s.68.

⁴⁰³ Yeliseyeva, a.g.e., s.63.

⁴⁰⁴ “Birbirleriyle kenetlenmiş bütün bir aristokratik ayrıcalıklar düzeni; monarşiden, toprak aristokrasısından ve senyörlük haklarından oluşan karmaşık birlik.”, Bkz. Moore, a.g.e., s.144.

⁴⁰⁵ Moore, a.g.e., s.145.

⁴⁰⁶ Moore, a.g.e., s.147.

Cobden-Chevalier serbest ticaret anlaşmasını yaptığı 1860 tarihinden sonra gerçekleşmiştir⁴⁰⁷.

4.1.2.5. Demokratik Yönetimlere Geçişte Diğer Gelişmiş Kapitalist Ülkelerde İzlenen Yollar

Çağdaşlaşmanın izlerini ABD’de süren Moore, “1860’lara doğru Birleşik Devletler’de pamuk üreticisi ve plantasyon köleciliği taraftarı olan Güney; bir özgür çiftçiler ülkesi olan Batı ve hızla endüstrileşen Kuzeydoğu olmak üzere birbirinden çok farklı üç toplum biçiminin gelişmiş bulunduğunu” söylüyor⁴⁰⁸. Büyüyen endüstrisiyle genişleyen bir pazar isteyen ve hem endüstri mallarını üretebilmesi, hem de bu malları satabilmesi için cebinde parası bulunan ücretli özgür işgücüne ihtiyacı olan endüstriyel kapitalist Kuzey ile büyük kârlar elde edebilmek için yeni toprakları tarıma açmak isteyen, işgücü arzındaki darboğazı köle sayısını artırmakla gidermeye çalışan tarımcı kapitalist Güney, ölümcül bir çatışma içine girmişler ve bu da İç Savaş’ı kaçınılmaz kılmıştır⁴⁰⁹. Köleliğin kaldırılmasını isteyen “Radikal Cumhuriyetçiler” ile el sanatları sanayi çevrelerinin çıkarlarının birleşmesiyle İç Savaş’tan Kuzey galip çıkmıştır⁴¹⁰. Savaştan sonra Kuzeyli Cumhuriyetçiler, plantasyoncuların erkini kırabilmek için kapsamlı bir toprak reformu yapmak isteseler de bunda başarılı olamamışlar⁴¹¹ ve topraklara el konulup bölüştürülemezince, tarımda, ortakçılık sistemine geçilmiştir⁴¹². Yazara göre, eğer birleşen Batı ile Kuzeydoğu, İç Savaş’ta Güney’i yenemeseydi ve Güney’in plantasyon sistemi anılan diğer bölgelere de yayılsaydı, ABD egemen bir antidemokratik aristokrasiye, siyasal demokrasiyi zorlayabilecek güçten yoksun zayıf, güçsüz ve bağımlı bir ticaret ve endüstri sınıfına sahip olacaktı⁴¹³.

Moore; zayıf bile olsa en azından bir ticaret ve endüstri sınıfının varlığının, gerek Almanya’da gerekse Japonya’da, komünist köylü devriminin gerçekleşmesini önlediği

⁴⁰⁷ Delmas, Fransa’da X. Charles’ın sürgüne gönderilmesiyle birlikte toprak aristokrasisinin üstünlüğünün burjuvaziye geçtiğini ve Kral Louis-Philippe’in ilk hükümetini soyluluk sıfatından yoksun bir banker olan Jacques Laffite’e kurdurduğunu belirtiyor. Bkz. Delmas, a.g.e., s.147.

⁴⁰⁸ Moore, a.g.e., s.156.

⁴⁰⁹ Moore, a.g.e., s.175, 176.

⁴¹⁰ Moore, a.g.e., s.186.

⁴¹¹ Moore, a.g.e., s.190.

⁴¹² Moore, a.g.e., s.192.

⁴¹³ Moore, a.g.e., s.199.

düşüncesindedir. Tabandan yukarıya bir devrim gerçekleşmeyen bu ülkelerde, tepeden inme devrimlerle çağdaşlaşma yoluna girilmiş ve eski düzen tepeden inme yollarla değiştirilmek için tutucu çağdaşlaşma yolunda ilerlenmiş, eski toplumsal yapı olabildiğince korunarak ve onun parçaları yeni yapıya yerleştirilmeye çalışılarak, sonucu kaçınılmaz çöküş olan bir “idare-i maslahatçılık” güdülmüştür⁴¹⁴. Köylülerin kentli tabakalarla birleşerek devrimci bir atılım yapamamalarının bir sonucu olarak, toprak sahibi seçkinlerin siyasal erkin oldukça büyük bir bölümünü ellerinde tutmayı sürdürmeleri nedeniyle günün sorunlarıyla başa çıkamamaları ve temel yapısal değişimleri gerçekleştirmedeki başarısızlıkları, anılan ülkelerde faşist rejimlere kapıları aralamıştır⁴¹⁵. Kırsal bölgelerdeki tutuculuğun, kapitalizmin tehdit ettiği kentsel orta sınıfla işbirliği, Almanya’da faşizme kentsel bir taban kazandırmıştır. “Demokrasi olmadan, faşizmin gündeme gelmesi olanaksızdır.” ve “Faşizm, gericiliği ve tutuculuğu halk arasında yayma ve plebleştirme (aşağı tabakalara mal etme) yolunda bir girişimdir.”. Plebe bir kapitalizm düşmanlığı olan pleb antikapitalizmi ya da faşizm, kapitalizmin kırsal ekonomi alanına girerek buradaki eski düzeni sarsması ve kapitalist endüstri döneminin yarattığı gerginliklerin bir ürünü olarak, kapitalist endüstri gelişmesini tepeden inme bir tutucu devrim çerçevesinde gerçekleştiren Almanya’da en ileri noktasına ulaşmıştır⁴¹⁶. Hitler, bir ulusu beslemenin yani günlük ekmeğini sağlamanın temellerini, endüstri ve ticaretin değil, küçük ve orta köylülerden oluşan bir toplumun oluşturduğunu; gereksinim ve eşitlik ilkeleri üzerine oturtulmuş bir ekonominin genel çerçevesi içinde endüstri ve ticaretin, bir ulusun beslenmesinde ancak tarıma yardımcı olabileceğini ifade ederek, bu çalışmada, “Üretici kökenli sanayi ticaret sermayesinin, tarım ticareti sermayesine karşı üstünlük sağlaması, onu ele geçirmesi ve kendi hizmeti altına alması.” olarak belirtilen kapitalizmin tarihsel gelişimini ve kapitalist sistemi reddetmiş; aynı zamanda sağlıklı olması nedeniyle burjuvanın önderlik konumlarından uzaklaştırılmasının gerekli olduğunu söylemiştir⁴¹⁷.

4.2. BATI UYGARLIK SÜRECİNDE BURJUVAZİ VE REKABETİN YERİNİN GENEL DEĞERLENDİRİLMESİ

⁴¹⁴ Moore, a.g.e., s.508, 509.

⁴¹⁵ Moore, a.g.e., s.507.

⁴¹⁶ Moore, a.g.e., s.519.

⁴¹⁷ Moore, a.g.e., s.521.

Çağdaşlaşmanın toplumsal kökenlerini inceleyen Moore'a göre çağdaşlaşma sürecinde; "toprak sahibi yukarı sınıflarla köylülerin, karşılıklarına çıkan ticarete yönelik tarıma karşı gösterdikleri çeşitli tepkiler, siyasal sonucu belirleyen en önemli etmendir⁴¹⁸." Batı demokrasisine giden yolda karşılaşılan temel sorunların kökeninde tarım sorunları vardır ve barışçı yollardan çözümlenmesi sınırlı olan bu köylülük⁴¹⁹ sorununu, devrimci bir şiddetle çözümlenmek zorunludur⁴²⁰. "Liberal ve burjuva toplum düzeninin asal öğeleri; oy kullanma hakkı, yasaları yapan ... bir yasama organında temsil edilme hakkı ve hiç değilse kuramda, doğuşa ya da soydan devredilen konuma bakarak hiçbir özel ayrıcalık tanımayan bir nesnel hukuk sisteminin bulunması, mülkiyet haklarının güvenlik altına alınması ve bu hakların kullanılmasının önündeki geçmişten kalma engellerin kaldırılması, dinsel hoşgörü, konuşma özgürlüğü ve barışçıl amaçlı bir araya gelme, toplanma hakkıdır." ve bu özelliklere sahip liberal bir toplumun türetilmesi, tarım kesiminin denetim altına alınması ile mümkündür. Başarılı bir demokrasinin önkoşulu tarımdan kurtulmaktır⁴²¹. "Demokrasinin gelişmesinde, güçlü ve bağımsız bir kentli sınıfının varlığı gereklidir. Burjuva yoksa demokrasi de olmaz⁴²²." Püriten (İngiliz) Devrim'i, Fransız Devrim'i ve Amerikan İç Savaşı gibi bir dizi devrim sonunda, kapitalizm ve parlamenter demokrasiyi bir araya getiren *burjuva devrimi yolu*; kapitalist olmakla birlikte, devrimci bir dürtüden yoksun olan, en aşırı durumu faşizm olarak görülen, gerici siyasal yönetim biçimlerinden gelen, Almanya ve Japonya'da yaşanmış olan, *tepeden inme tutucu devrim yolu*; Rusya ve Çin'de yaşanmış olan ve kökeninde köylülerin yer aldıkları devrimler bulunan *komünist yol* olmak üzere, çağdaşlaşma ve endüstrileşmenin sağlanması için üç yol mevcuttur. Moore, başlangıç noktaları olarak belirttiği, ülkelerin çağdaşlaşma öncesi geçirdikleri evrelerin, çağdaşlaşmanın daha sonra alacağı yolu tümüyle belirlemediğini⁴²³ ve daha çok tarihin

⁴¹⁸ Moore, a.g.e., s.23.

⁴¹⁹ Moore'a göre köylülüğün ayırıcı özelliklerinin başlıcaları; "Geçmişte toprak sahibi yukarı sınıflarla, yasalarla tanınmış ve uygulanan, ama köylünün hareket esnekliğini tümünden yadsımayan bir bağımlılık ilişkisi içinde bulunmuş olma, kesin kültürel farklılıklar ve azımsanamayacak ölçüde toprağa fiilen sahip olma." oluşturur. Bkz. Moore, a.g.e., s.151.

⁴²⁰ Moore, a.g.e., s.495.

⁴²¹ Moore, a.g.e., s.498.

⁴²² Moore, a.g.e., s.487; Elias, "...Sanayi burjuvazisi ve yerli ya da kendisini yerli olarak gören sanayi işçilerinden oluşan iki endüstriyel sınıfın temsilcileri, 20. Yüzyıl süresince kendi devletlerinin egemen grupları olan eski hanedancı-aristokrat-askeri egemenlere karşı üstünlük sağlamışlardır." diyerek, Batı'nın demokratik mücadelesinde burjuvanın yanına yerli işçileri de ilave etmiştir. Bkz. Elias, Cilt-1, s.29.

⁴²³ Moore, a.g.e., s.483.

birbirini izleyen evreleri olarak görünmesine rağmen, bu yolların birbirlerine seçenek oluşturan ve aralarında seçim yapabilecek yollar olduğunu söylemektedir⁴²⁴. Çağdaşlaşma öncesi Rusya, Çin ve Japonya’da da feodal sistemler vardır ancak, feodal vasallık ilişkilerinden kaynaklanan ve özgür kişilerce, özgürce girişilen karşılıklı yükümlülük olarak anlaşılan “sözleşme” kavramı ile parlamenter demokrasiye önemli bir ivme kazandıran kralın erkinin arkasındaki hassas denge yalnızca Batı Avrupa’da ortaya çıkmıştır⁴²⁵. 16 ve 17. yüzyıllarda ABD hariç diğer bütün ülkelerde, (İngiltere, Fransa, Almanya’nın Prusya bölümünde, Rusya, Japonya, Çin ve Hindistan) “mutlak monarşiler” ya da “tarımcı bürokrasiler” olarak adlandırdığı güçlü merkezi hükümetler kurulmuş ve mutlak monarşilerin güçlü kurumları, soyluların yarattıkları kargaşaları (talan ve yağmaları) önleyerek, çağdaşlaşmanın ilk tuğlalarının yerleştirilmesinde uygun bir temel oluşturmuş ve çağdaşlaşmanın ilk aşamalarında, demokrasinin gelişip serpilmesinde yararlı işlev görmüşlerdir⁴²⁶. Mutlakçılık, Fransa ve Almanya’nın büyük bir bölümü ve Rusya’da gittikçe güçlenirken, İngiliz toprak aristokrasinin ticaretle ilgili nitelikler kazanmaya başlamış olması nedeniyle İngiltere’de yeni düzenlemelere maruz kalmıştır⁴²⁷. Çağdaşlaşma yolunda, ticarete yönelik tarıma geçiş son derece önemli bir adımı teşkil etmiştir. “Köylülüğün bir başka toplumsal formasyona (sınıfa) dönüşerek köylü sorununun ortadan kalkması, demokrasi için genellikle en iyi çözüm olarak görülür⁴²⁸.” Toprak sahibi yukarı sınıfların ticarete yönelmediği yerlerde; komünist diktatörlüğe varacak bir köylü devrimi için gerekli olan çok büyük bir köylü kitlesi varlığını devam ettirecektir⁴²⁹. Söz konusu sınıfların, ticari etkilerinin kırsal yaşamın içine işlemesini sağlayacak biçimde pazar için üretime geçtikleri yerlerde, köylü devrimleri cılız girişimler olarak kalmıştır⁴³⁰.

Appleby’a göre ise kapitalizm, özel yatırımlar ekonomiyi yönettiğinde, girişimciler ve destekçileri siyasal ve toplumsal kurumları kendi taleplerine göre değiştirecek güce ulaştığında başlamıştır. Geleneksel toplumun örf ve adetleri, kapitalist değerler doğrultusunda yeniden örgütlenmeden ve onlar tarafından yenilgiye uğratılmadan

⁴²⁴ Moore, a.g.e., s.482.

⁴²⁵ Moore, a.g.e., s.484.

⁴²⁶ Moore, a.g.e., s.485.

⁴²⁷ Moore, a.g.e., s.487.

⁴²⁸ Moore, a.g.e., s.491.

⁴²⁹ Moore, a.g.e., s.489.

⁴³⁰ Moore, a.g.e., s.532.

kapitalist kültürden bahsedilemez ve kapitalizm kültürü olmadan da kapitalizm olamaz⁴³¹. Kapitalist sistemin ortaya çıkışıyla ilgili birçok düşünür tarafından ifade edilmiş olan çok fazla düşünce bulunabilir. Ancak hepsinin ortak noktası bir burjuvazinin varlığının gerekliliği yönündedir. Ancak çalışmanın daha önceki bölümlerinde, sadece tüketim malzemeleri üretim sanayi alanındaki burjuvazinin varlığının yeterli olmadığı, ve hatta Moore’ın yukarıda burjuvazinin değerleri olarak belirttiği değerler uğruna savaş vermeyen evcilleştirilmiş bir burjuvazinin varlığının, var olmamasından daha iyi olabileceği tartışılmıştı.

Tarih bize, hangi sistem olursa olsun, bütün sistemlerin “Üretici kökenli sanayi ile sanayi ticareti sermayesinin, tarım ve tarım ticareti sermayesine karşı üstünlük sağlaması, onu ele geçirmesi ve kendi hizmeti altına alması” ilkesini gerçekleştirmesinin bir zorunluluk olduğu gerçeğini dayatmaktadır. Batı’da öncelikle Tarım Devrimi (14 ve 17. yüzyıllar arası), ardından Burjuva Siyasi (liberal ve demokratik) Devrimi (İngiliz İç Savaşı ve Fransız Devrimi sonrası) ve sonrasında Sanayi (Ekonomik Burjuva) Devrimi (İngiltere için 1760-1780’li yıllar ve Fransızlar için 1830-1860’lı yıllar) gerçekleştirilmiştir. Batı’da Tarım Devrimi ile Burjuva Siyasi Devrimi arasında yaklaşık 300 yıl, Burjuva Siyasi Devrimi ile Sanayi Devrimi arasında İngiltere için yaklaşık 140, Fransa için 70 yıl bulunmaktadır (her ne kadar süreçler birbirlerinin içine geçmiş olsa da, tarihi olayların gelişimi böyle bir ayırım yapmayı mümkün kılmaktadır).

Bu bölümde ortaya konulan tarihsel gerçeklikler bize, sanayinin tarıma karşı üstünlüğünün; İngiltere’de, yönetim tarafından evcilleştirilmesi başarısız olan burjuvazi sayesinde sağlanabildiği, ABD’de bu üstünlüğün, tarım burjuvazisi ile sanayi burjuvazi arasında çıkan savaşın sonucunun sanayi burjuvazisi lehine neticelenmesi sonucu, Fransa’da ise tarımın sanayiye üstün olduğu sistemin karınlarını doyuramadığı aç insanlar tarafından başlatılan isyan sonrasında, aç insanların karınlarının sanayiye tarıma üstün kılınması başarısız olan burjuvazi tarafından doyurabilmesinin sağlanması suretiyle gerçekleştirildiği, Almanya ve Japonya gibi ülkelerde ise, önceden yönetimler

⁴³¹ Appleby, a.g.e., s.119.

tarafından evcilleştirilmiş olan burjuvazi ile insanların, evcilleştirilmekten kurtulmak için devlet yöneticilerine karşı verdikleri mücadelelerle sağlandığını göstermektedir.

Fransız İhtilalı'nın başlangıç dönemleri, burjuvazinin değerleri için verdiği savaşta bir halkın burjuvazi saflarında yer alabilmesi için, halka refah içinde bir yaşam sürme garantisini vermesi gerektiğini, bunu sağlayamadığı takdirde de doğal olarak halkın kendisine refah vaat eden diğer sistemlere yöneleceğini göstermiştir. Tarihin bize dikte ettirdiği husus, "Kapitalist toplumun açıklanan ilkesinin, kişilerin zenginliklerini artırma yolunda özel mülkiyeti hiçbir kısıtlamaya bağlı olmaksızın kullanmalarının, pazar düzeneği aracılığıyla, istikrarlı bir biçimde, **mutlaka tüm toplumun zenginliğinin ve mutluluğunun artmasına yol açacağı** düşüncesi"⁴³², olduğudur ve içinde bulunduğu topluluğun zenginliğinin ve mutluluğunun artmasına hizmet etmediği zamanlarda, Almanya'da bir dönem olduğu gibi, burjuvazinin varlığı da anlamsızlaşacaktır.

Kapitalist sistemin bir çözüm olarak ortaya çıkmasından sonra, bu sistemi benimseyen bütün ülkelerin uygarlık sürecindeki ihtiyaçları; burjuvazinin hem üretim araçları üretim sanayinde hem de tüketim malları üretim sanayinde üretim yapabilme, bu üretimin devamlılığını sağlayabilmek için üretilen ürünleri pazarlayabilme kabiliyetine ulaşabilme çabalarından kaynaklanmıştır. Bu andan itibaren uygarlık sürecinde bulunması gereken bütün sosyal, siyasal ve ekonomik çözümler, bu ihtiyaçlara karşılık olarak üretilmişlerdir. Tarihte bu ihtiyaçlarını teknolojik yeniliklerle giderebilen ülkeler, hem ülkeleri içindeki tarım üretimlerini hem de diğer ülkelerin tarım ürünlerine el koymak suretiyle özellikle şehirlerde yaşayan BÜETİ'nin refah seviyesi artırılabilmişler ve ülkelerinde sosyal dayanışmayı da bu suretle sağlayabilmişlerdir. Bunu her şeyden ve herkesten çok burjuvazilerinin önderliğiyle başarabilmişlerdir. Yetenekli insanları tespit edebilen yaygın bir eğitim sistemi, yetenekli insanlar haricinde hiç kimseyi kayırmayan bir yönetim sistemi, yasama organında temsil edilme hakkı ve hiçbir özel ayrıcalık tanımayan bir nesnel hukuk sisteminin bulunması, mülkiyet haklarının güvenlik altına alınması, dinsel hoşgörü, konuşma özgürlüğü ve barışçıl amaçlı bir araya gelme, toplanma hakkı; herkesten çok burjuvazinin ortaya çıkan ihtiyaçlarını karşılayacak çözümler olarak belirlemiştir. Bu nedenle, diğer insanların ihtiyaçlarına

⁴³² Moore, a.g.e., s.48.

yönelik mutlak ve vazgeçilmez olmayan bu değerlerin, burjuvazinin desteği olmadan, ne yapılırsa yapılsın, bir toplum içinde gerçekleştirilemeyeceği tarihte belirlenebilir. Burjuvazinin, bu değerleri topluma ortak değerler olarak kabul ettirmesi ve söz konusu değerlerin toplumdaki sürekliliğinin sağlanabilmesi, her zaman için açık veya örtülü bir savaşı gerektirmiştir. Burjuvazinin bu durumu onu, halkın ve devletin desteğini de alarak uluslar arası bir savaşım vermesini zorunlu kılmaktadır. Bu savaşta burjuvazinin başarısız olduğu ülkelerde, burjuvazinin değil, yönetimi elinde bulunduranların değerleri geçerlilik kazanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin tarihi böyle bir savaşımı başlatan, ancak burjuvazisinin evcilleştirilmesiyle bu savaştan yenik çıkan bir ülkenin hikâyesidir ki; müteakip bölümde bu konu açıklığa kavuşturulmaya çalışılacaktır.

5. BÖLÜM

BURJUVAZİ VE REKABET AÇISINDAN TÜRK MODERNLEŞME SÜRECİNİN İNCELENMESİ

5.1. TÜRK MODERNLEŞME SÜRECİNDE, MEYDANA GELEN EKONOMİK GELİŞMELER

Turner, “Devrimler, üretim tarzlarının, hazır, doğrudan ya da gerekli sonuçları değildir. Devrimler, verili toplumsal oluşumlarda üretim tarzlarının dönüşümüdür. Ayaklanmalar, protestolar, hükümet darbeleri gibi siyasal görüngüler, bir toplumsal oluşum içinde iki sınıfın basit mücadelesi değil, üretim tarzları içindeki karşıtlıkların gerekli sonuçlarıdır⁴³³.”, “Devrimler, sınıf mücadelelerinin gerekli sonuçları değildir; bunun yerine, grevler, ayaklanmalar ve ele geçirmeler gibi bir dizi siyasi tezahürle birlikte, üretim tarzlarının dönüşümünün, yeniden yapılanmasının, çözülmesinin ve yer değiştirmesinin sonuçlarıdır.”⁴³⁴ demektedir.

Günümüzde, tarıma dayalı üretim tarzı ile sanayiye dayalı üretim tarzı olmak üzere iki temel üretim tarzının varlığından bahsedilebilir. Tarıma dayalı üretimin sosyolojik karşılığı “Benzerliğe Dayalı ya da Mekanik Dayanışma”, siyasi karşılığı “Parçalı Tip Toplum Yapısı”, sanayiye dayalı üretim tarzının sosyolojik karşılığı “İşbölümünden Kaynaklanan ya da Organik Dayanışma” siyasi karşılığı “Örgütlü Tip Toplum Yapısı”dır. Feodalizm ve kapitalizm birer üretim tarzı değil, feodalizm, birinci üretim tarzına, kapitalizm ise ikinci üretim tarzına dayanan birer ekonomik, siyasal ve sosyal sistemlerdir ve daha önce açıklandığı üzere, Marxizm ve faşizm de, sanayiye dayalı üretim tarzını esas alan, ancak bunu gerçekleştirme metotları ve yaklaşımları kapitalizmden farklı olan diğer sistemlerdir. Dolayısıyla Türkiye için ilk etapta çözülmesi gereken ana problemi; tarıma dayalı üretim tarzı ve ticaretinden, sanayiye dayalı üretim tarzı ve ticaretine geçiş tasarımının ortaya konulması oluşturmaktadır.

⁴³³ Turner, a.g.e., s.73

⁴³⁴ Turner, a.g.e., s.79

Bu düşüncelerden hareketle “Üretici kökenli sanayi ile sanayi ticareti sermayesinin, tarım ve tarım ticareti sermayesine karşı üstünlük sağlaması, onu ele geçirmesi ve kendi hizmeti altına alması.” süreci, Türk tarihinde incelenecektir. Dolayısıyla bu inceleme Türkiye’de sınıflar ve sınıfların oluşumu ve gelişiminden ziyade, Türkiye’nin tarıma dayalı üretim tarzından, sanayiye dayalı üretim tarzına geçiş süreci esas alınarak yapılacak ve sistemler arasındaki temel farkı, sistem içinde burjuvaziye verilmiş olunan değer ve görevler ile rekabetin derecesi ve şeklinin oluşturduğu göz önünde bulundurulacaktır.

Türkiye’nin modernleşme sürecindeki ekonomik gelişmeler, zamansal bütünlüğün sağlanabilmesi için “Osmanlı İmparatorluğu Dönemi” ve “1923’den Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Dönemi” olmak üzere iki dönem ve bu dönemlerde; ekonomik gelişmelere emperyalist etkiler ile tarım ve sanayi alanlarındaki modernleşme süreçleri olmak üzere üç başlık altında incelenecektir. Ayrıca Batı tarihi ile karşılaştırmanın tam anlamıyla yapılabilmesi için bölüm sonunda nüfusun sosyal etkileri ve siyasal gelişmeler de değerlendirilecektir.

Bu bölümde yapılacak dönemsel incelemelere, Batı’nın Türkiye’ye yönelik emperyalist politikalarının incelemesiyle başlamak, belli dönemlerde Türkiye’nin tarım ve sanayi alanlarında gerçekleştirdiği dönüşümlerin neden ve nasıl gerçekleştiğinin doğru değerlendirilebilmesi açısından gerekli görülmüştür.

5.1.1. Osmanlı İmparatorluğu Dönemi

5.1.1.1. Ekonomik Gelişmelerine Emperyalist Etkiler

“Bilim adamları Osmanlı İmparatorluğu’nun iktisaden, 16. yüzyıl başında genişlemekte olan Avrupa ekonomisinin uydusu olmadığı konusunda genellikle fikir birliği içindedir.

Aynı şekilde, 1840'a gelindiğinde de artık bunun tam tersinin geçerli olduğuna ilişkin de genel bir fikir birliği vardır⁴³⁵.”

İngiltere’de 19. yüzyılda, köyle şehir arasındaki işbölümünün gelişmesi henüz yeni sağlanmış, köylü ve şehirlilerin talepleri henüz tamamen karşılanarak ülkede bir sanayi ürün fazlası daha yeni ortaya çıkmaya başlamış ve üretim araçları üretim sanayinde kitlesel boyutta üretim yapma kabiliyetine daha yeni ulaşılmıştır. 18. yüzyıl ve 19. yüzyılın ortalarına kadar olan dönemde İngiltere’nin, köy ve şehir arasındaki işbölümünün geliştirilebilmesi ve köyün taleplerinin yani iç piyasa ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için, sanayi ürünleri açısından bir çeşit otarşi uygulamak (sanayi ürünlerini çoğunlukla ihraç etmek yerine kendi ülkesinde kullanmak) durumunda kaldığı söylenebilir⁴³⁶. İngiltere’de ihraç edilebilecek sanayi ürünleri fazlası (dokuma sanayi hariç) ancak, 1830’lardan sonra, hem kendisinin hem de sömürgelerindeki köylerin taleplerinin büyük oranda karşılanmasını müteakip ortaya çıkacaktır.

Eğer büyük devletlerin ellerinden gelebilseydi, 1600 yılından sonra Hindistan’da ve Çin’de yaptıkları gibi Osmanlı Devleti’ni de kaynaklarını sömürmek için çoktan ele geçirirlerdi, çünkü o zamanlarda Batı’nın sermayesinin ana kaynağını sömürgelerinden elde ettikleri ürünler ile hammadde oluşturmaktaydı⁴³⁷. Ancak Avrupa’nın askeri güce dayalı ve kuvvet ve zor kullanım yoluyla emperyalist bir güç olduğu söz konusu dönemlerde (1600’lü yıllarda), Osmanlı İmparatorluğu da askeri güç açısından kuvvetli emperyalist bir güçtü. Osmanlı askeri gücünü yitirmeye ve bu gücü tekrar diriltmek için Batı’nın yardımına ihtiyaç duymaya başladığında ise, Batı artık, ülke içinde yapılan sanayi yatırımlarından daha fazla olan para sermayesini diğer ülkelere borç vererek⁴³⁸ onları kuvvet ve zor kullanmadan, ekonomik gücüne dayalı olarak emperyal olma

⁴³⁵ Suraiya Faroqhi, “Krizler ve Değişim 1590-1699”, **Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi Cilt-2 1600-1914**, Çev. Ayşe Berkay-Süphan Andıç-Serdar Alper, Eren Yayıncılık, İstanbul 2004, s.606.

⁴³⁶ “Arthur Young 1770’de İngiltere’nin ulusal gelirinin %64’ünün topraktan elde edildiği ve %38’inin ticaretten ve sanayiden geldiği tahmininde bulunmuştur. O dönemde “Nüfusun neredeyse yarısı hâlâ tarımla meşguldür.””, Bkz. Hill, a.g.e., s.292.

⁴³⁷ “Büyük deniz ticaretine dayandırılmış olan İngiltere’de 1610 ile 1640 yılları arasında dış ticareti on katına çıkıştır.”, Bkz. Delmas, a.g.e., s.109.

⁴³⁸ “1830 yıllarında sanayinin yarattığı kârlar neticesinde Avrupa büyük miktarda sermaye ihracına başladı. ...1914’de Büyük Britanya, Fransa, Almanya dünyadaki yabancı sermayenin üçte birini temin ediyordu.”, Bkz. Donald Quataert, “*Islahatlar Devri 1812-1914*”, **Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi Cilt-2**, Çev. Ayşe Berkay-Süphan Andıç-Serdar Alper, Eren Yayınları, İstanbul 2004. s.897.

sistemini keşfetmiş bulunuyordu. Osmanlı İmparatorluğu askeri gücünü tamamen yitirdiğinde ise, Batı O'nu ortadan kaldırmakta bir an için bile tereddüt göstermemiştir.

“Haziran 1826’da Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılarak yerine Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye’nin kurulması için gereken harcamalar öncekinin birkaç katı olmakla kalmamış, giderek hızla büyüme eğilimine girmiştir. Uzun süreli Yunan bağımsızlık savaşı ve Osmanlı donanmasının Navarin’de (1827) Avrupa donanmaları tarafından imha edilmesi, arkasından Rusya ile savaş ve yenilgiyle biten bu savaşın sonunda ödenmesi gereken büyük miktarda tazminat giderlerini artırmakla kalmamış, ayrıca kaybedilen veya çatışma alanı haline gelen bölgelerin gelirlerinde önemli azalmalara yol açtığı için önceden de açık veren hazinenin kayıplarını muazzam boyutlara ulaştırmıştır. 1808 yılından 1827’ye kadar yirmi yılda Osmanlı para birimi kuruşun, gümüş içeriği % 60 oranında azaltılmış, 1828-1831 arasındaki dört yılda kalan değerinin % 77’sini de kaybederek Osmanlı tarihinde eşi görülmemiş ölçüde taşşîşe uğramıştır. İç borçlanma için 1827’de 13,7 milyon kuruşluk esham piyasaya çıkarılmıştır. Bütçe açıklarını kapatmak üzere başvurulmuş bu iki metotta da imkân sınırlarının sonuna varılmış, paranın gümüş içeriğinde azaltılacak bir bölüm kalmadığı gibi piyasada yeni borç senedini alabilecek bir potansiyel de kalmamıştır⁴³⁹.”

“Osmanlı klasik iktisadî dünya görüşüne göre ekonomide üretim ve mübadelenin esas hedefi üretici, satıcı ve tüketici gruplarının her birine ait ihtiyaçların dengeli biçimde karşılanmasıdır. Bunu gerçekleştirmek üzere devlet mal ve hizmetlerin maliyetleriyle fiyatları arasındaki farkı (kârı) bu üç grubun birbiri aleyhine zenginleşmesine yol açmayacak, her grubun dengeli biçimde varlığını sürdürmesine imkân verecek ölçülerde belirli sınırlar içinde tutmayı esnaf loncalarının da desteğiyle yürüttüğü fiyat kontrolleri sayesinde sağlamaya çalışırdı. Ülke içinde üretilen ziraî ve sınaî mallardan hiçbirinin bu üç grubun ve devlet kurumlarının ihtiyaçları karşılanmadan ihracına izin verilmezdi. Bu düzende devlet, hem bu dengeleri sağlamaya hem de kamuya ait harcamaları finanse etmeye yarayacak mutedil bir vergilendirme ile yetinir, ayrıca iktisadî mübadeleye kâr elde etmek üzere girmeye çalışmazdı⁴⁴⁰.” “Osmanlı iktisadî görüşüne göre üretici, satıcı ve tüketici arasındaki gelir dengesini sağlamak üzere pazar ilişkilerinde kâr haddinin ortalama % 10 civarında sınırlandırılması öteden beri benimsenmiş bir tutumdur⁴⁴¹.”

⁴³⁹ Mehmet Genç, “*Yed-i Vâhid*”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi Cilt 43**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, s.378.

⁴⁴⁰ Genç, a.g.m., s.378.

⁴⁴¹ Genç, a.g.m., s.379.

Modernleşmesine çalışılan orduya kaynak sağlamak ve İmparatorluğun iktisadî ve malî temellerini sağlamlaştırarak devletin bekasını temin etmek için, 1826-1838 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğu yukarıda verilen iktisadi düşüncesini değiştirmiş ve hem önlenemeyen aşırı kârları frenlemek, hem de iç pazarı sıkıntıya sokacak derecede ihracat artışını kontrol etmek üzere, devlet ticarete yed-i vâhid diye adlandırılan tekelci vasfını kazanarak bizzat müdahil olmuş ve ihraç mallarının pahalılaştırılması suretiyle elde edilen kâr daha ziyade yabancı tüketicilere ödetirilmiştir⁴⁴².

1838 Baltalimanı Antlaşması bütün alanlarda Osmanlı İmparatorluğu için bir dönüm noktasını oluşturmuştur. Söz konusu Antlaşma öncesi, İstanbul'da İngiliz elçisinin, "Bizim devlet-i aliyye ile münasebetlerimiz ancak ticaretten ibaret olup yoksa münâsebet-i mülkiyyemiz olmadığından bu şekilde ticaretimiz mahvolduktan sonra aramızda herhangi bir ilişki de kalmaz"⁴⁴³ cümlesi; İmparatorluğun, Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın isyanında alacağı İngiliz desteğine karşı ödemesi gereken diyetin bir ifadesidir. Söz konusu antlaşmayla birlikte tezkere usulü ve yed-i vâhid uygulaması terk edilmiş, bütün inhisarlar (tekeller) feshedilmiş, ham maddeler esnafın ihtiyacı dikkate alınmadan ihraç edilmeye başlanmış, bundan sonra esnaf ham madde ihtiyaçlarını pazardaki fiyattan satın almaya, üreticilerde ürünlerini istediklerine satmaya başlamışlardır⁴⁴⁴.

İmparatorluk, Kırım Savaşı'nı finanse edebilmek için ilk dış borcunu almış ve 1869-1875 yılları arasında toplayacağını tahmin ettiği gelirlerden daha fazla borca girmiş, 1875'de moratoryum (borç erteleme) ilan ederek, 1881'de Duyun-u Umumiye İdaresinin kurulmasına razı olmak zorunda kalmıştır⁴⁴⁵. İmparatorluk dâhili gümrüklerinin çoğu 1874'te kaldırılmış, 1894'te hububat maddelerinin deniz yoluyla

⁴⁴² Genç, a.g.m., s. s.378-383; Tezkere usulü ve Yed-i vahit uygulamaları, yabancılara kapitülasyonlarla verilen ticaret ve gümrük ayrıcalıklarının Osmanlı İmparatorluğu'na nasıl telafi edildiğinin çok güzel bir örneğini oluşturmaktadır. Dolayısıyla İmparatorluğun çöküşünde, yabancılara tanınan kapitülasyonlardan çok, gerekli ekonomik şartlar oluşmadan, iç piyasada da liberal ekonomiye geçişin etkili olduğu söylenebilir.

⁴⁴³ Genç, a.g.m., s. s.383.

⁴⁴⁴ Quataert, a.g.m., s.1009.

⁴⁴⁵ Quataert, a.g.m., s.898.

nakliyesi üzerindeki vergiler ile 1909'da deniz yoluyla İmparatorluğun içine dağılan diğer mallar için vergiler de tamamen kaldırılmıştır⁴⁴⁶.

Merkantilist sistemle 15. yüzyıl ortaları ile 18. yüzyıl başlarına kadar yaklaşık 250 yıl devlet tarafından uygulanan korumacı politikalar neticesinde ulaştığı ekonomik seviye sonucu Batı'nın geçmek zorunda kaldığı liberal ekonomik düzene; Osmanlı İmparatorluğu, 1838 yılı sonrasında siyasi gereklilikler sonucu geçmiş⁴⁴⁷ ve bunun bedelini moratoryum ilan ederek ve Duyun-u Umumiye İdaresinin kurulmasına razı olmak zorunda kalarak, yani ekonomik iflasla, el sanatları sanayisinin çökmesiyle ödemiştir. Smith'in 1776 yılında kendi ülke yöneticilerine ülkeler arası ticarete yapılmaması gereken şeyler olarak belirttiği bütün hususları⁴⁴⁸, Osmanlı İmparatorluğu borçlandırılmak suretiyle bütünüyle yapmak zorunda bırakılmıştır.

5.1.1.2. Tarım Alanında Gerçekleşen Modernleşme Süreci

Osmanlı İmparatorluğu döneminde insanların çoğu zirai bölgelerde yaşamaktadır ve köyde yaşayanların, toplam nüfusa oranı %80 civarındadır⁴⁴⁹. Vergi yükünün ortalama %87'si köy halkına yüklenmiştir⁴⁵⁰. Osmanlı İmparatorluğu'nun tarım alanındaki uygulamaları, bir dönem Batı'daki uygulamalarla hemen hemen aynı yöntemleri takip etmiştir⁴⁵¹. Osmanlı sultanları, Batı'nın kralları gibi topraktan emek rantı⁴⁵², aynı rant⁴⁵³

⁴⁴⁶ Quataert, a.g.m., s.945.

⁴⁴⁷ "1838 Ticaret Antlaşması'nı imzalayan Osmanlı yöneticilerinin temel kaygısı, İmparatorluğun toprak bütünlüğü konusunda İngiltere'nin siyasi ve askeri desteğini sağlayabilmektir.", Bkz. Şevket Pamuk, **Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi**, T.C. İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015., s.143.

⁴⁴⁸ Ülkeler arası ticarete yapılmaması gereken hususlar için Bkz. Smith, a.g.e., 551-592.

⁴⁴⁹ "Toprağın görece bol, işgücünün ise kıt olduğu bu (18.) yüzyılda işgücü bulmak ve elde tutmak daha zordu." McGowan, a.g.m., s.805; "Avrupa'daki gibi burada (Anadolu)da muazzam bir çeşitlilik gösteren arazi değerleri, toprağın nispeten bol olduğunu ortaya koymaktaydı.", Bkz. McGowan, a.g.m., s.813.

⁴⁵⁰ Vedat Eldem, **Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları VII. Dizi – Sa.96, Ankara 1994, s.172.

⁴⁵¹ "Osmanlı timar rejimi, feodal bir toplumun ana çizgilerini taşıyordu. Bu rejimin Batı tipi bir feodalizmden başlıca farkı, devletin köylü ile asker sınıfın yerel mensupları arasındaki bütün kişisel bağımlılıkları ilga etmiş olması sonucu, toprak tasarruf haklarının, vergilerin ve *sipahi*'ler ile köylüler arasındaki ilişkilerin hep yalnızca sultanın kanunları çerçevesinde düzenlenip merkeziyetçi bir bürokrasi tarafından sıkı sıkıya denetlenmesi noktasında düğümleniyordu.", Bkz. Halil İnalçık, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi Cilt I: 1300-1600**, Çev. Halil Berktaş, Eren Yayıncılık, İstanbul 2000, s.110.; "Toprak ve köylüler üzerindeki denetimleri açısından, timar sahipleri batılı feodal lordlarla karşılaştırılmaz.", Bkz. İnalçık, Osmanlı..., s.158.

⁴⁵² "Ancak ekonomik gelişmenin düzeyinin geriliği sonucu, bir kısım emek hizmetlerinin, özellikle de *sipahi*'ye bir ev yapmak, *sipahi*'nin öşrünü ambarına taşımak, otunu biçmek ve ambarlamak, samanını

ve para rantı şeklinde rantlar almışlar, önceleri devlet görevlilerinin hizmetlerinin karşılığını parayla değil, üstünde oturmakla ödüllendirdikleri timarlarının topraklarıyla ödemişler, para ekonomisine geçişle birlikte vergilerin toplanması için mültezimler⁴⁵⁴ ve ücretli memur olan *emin*'ler atamışlar⁴⁵⁵, bazen de kendi *kul*'larını görevlendirmişler⁴⁵⁶, hazinelerine gelir temin etmek için beylerbeylikleri ya da eyalet valililiklerini, hatta timar sahipliği gibi birçok mevkileri en yüksek teklifi verenlere satmışlardır⁴⁵⁷. Yine Batılı krallar gibi, paraya olan ihtiyaçları arttığı oranda, topraktan vergilerini, önce iltizam⁴⁵⁸ ve müteakiben malikâne⁴⁵⁹ usulüyle toplamışlar, gelirlerini azaltan vakıf arazilerinin (Batı'da Kilise arazileri) miktarları arttıkça onlara tekrar el koymuşlardır⁴⁶⁰. İster timar sistemi, ister mültezim, mütesellim, emin, kul, malikâne sistemi ile vergiler toplanmış olsun, isterse toprak vakıflara tahsis edilsin, ekonomik anlamda bunların hepsi, rant sağlayanın niteliğini değiştiren, ancak sonuçta topraktan yine sadece rant elde edilmesine yönelik yöntemlerdir. Uygulanan bütün bu yöntemlerin hepsinde, tarımdaki fazla ürünün bir kısmına sultan sahip olurken, bir kısmına da timarlı

ve yakacak odununu temin etmek, nihayet doğrudan *sipahi'nin* kullanımına tahsis edilmiş arazi üzerinde angarya çalışmak gibi hizmetlerin ister istemez muhafaza edildiğini de unutmamak gerekir.”, Bkz. İnalçık, Osmanlı..., s.110.

⁴⁵³ “Kural olarak **aynen tahsil edilmesi gereken** ve kırsal vergi gelirlerinin en az yarısını kapsayan öşür de tabii timara dahildi.” Bkz. İnalçık, Osmanlı..., s.111.; “...Timar sahipleri, kendilerine timar olarak tahsis edilen vergi ve resimleri köylüden bizzat topluyorlardı. Toplam timar gelirinin yaklaşık yarısını köylünün ürün olarak ödüyor olması, devlet gelirinin beşte biri, ya da 100 milyon akçe'lik bölümünün aynı olarak tahsil edilmesi demektir.”, Bkz. İnalçık, Osmanlı..., s.131.

⁴⁵⁴ “17. yüzyıl Osmanlı vergilerinin giderek artan bir bölümünü toplayan mültezimler, topladıkları tahılın neredeyse tamamını nakit paraya çeviriyorlardı. Merkezi idare de aynı ödeme yerine daha çok para talep ediyordu.”, Bkz. Faroqhi, a.g.m., s.657.

⁴⁵⁵ İnalçık, Osmanlı..., s.103.

⁴⁵⁶ Aynı yerde.

⁴⁵⁷ İnalçık, Osmanlı..., s.114.

⁴⁵⁸ “Miri araziden *havâss-ı hümayun* adıyla sultanın kendisine...ayrılan topraklardan toplanması öngörülen tarımsal vergiler de genellikle iltizam olarak özel kişilere satılıyordu. Hâss sahibi vezirler ve beylerbeyiler, hatta bazı büyük timar sahipleri de kendilerine tahsis edilen vergileri toplamak için aynı yönteme başvuruyor, bazen de kâhya veya vekilharçlar kullanıyorlardı. Sonuçta, kamu gelirlerinin yarından fazlası iltizam konusu olmaktadır.”, Bkz. İnalçık, Osmanlı..., s.105.

⁴⁵⁹ “Malikâne diye bilinen uzun süreli iltizamların tesisi de, aynı şekilde, 17. yüzyıl sonunda yaşanan krizle başa çıkabilmek için yapılmış bir girişimdir.”, Bkz. Faroqhi, a.g.m., s.664; “1695'te, hemen hemen ortadan kalkmış olan timar sistemi ile iltizam sisteminin belli özelliklerini birleştiren deneysel bir iltizam türü tesis edildi. Malikâne denilen bu yeni iltizamlar ömür boyu kaydıyla veriliyor ve tasarruf hakkının başlangıcında büyük meblağ ödenmesi gerekiyordu, fakat yıllık ödemeler hem düşük hem de sabitti.”, Bkz. Faroqhi, a.g.m., s.691.; “Yüzyıl ortasında (1740) , iltizamın genel devlet gelirlerine katkısı takriben yüzde 50 olarak tahmin ediliyordu.”, Bkz. Bruce McGrown, “*Ayanlar Çağı 1699-1812*”, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi Cilt-2**, Çev. Ayşe Berkay-Süphan Andıç-Serdar Alper, Eren Yayıncılık, İstanbul 2004, s.834.

⁴⁶⁰ “(Vakıflar yoluyla) Miri mülkiyetten bu kopmaların çok büyük bir bölümü 18. yüzyıl içinde gerçekleşmişti. 18. yüzyıl sonunda III. Selim bu toprakları tekrar mukataalaştırarak devlet denetimine çekmeye çalıştı.”, Bkz. McGowan, a.g.m., s.783.

sipahiler, mültezimler, vakıf ve malikâne sahipleri el koymuşlardır⁴⁶¹. Bu rant sisteminin kırılmaması ve rantın üzerinde bir kâr oluşturan kapitalist sistemin kıra taşınmaması, İngiltere’de olduğu gibi zenginleştikçe ve çıkarları kralla çatıştıkça, onunla mücadele içine girebilecek, ne küçük toprak sahibi *yeoman*, ne de büyük toprak sahibi *gentry* gibi bir toprak sahibi köylü grubunun, Osmanlı’da ortaya çıkamamasına neden olmuştur.

Osmanlı’da diğer alanlarda olduğu gibi tarım alanında yapılacak esaslı düzenlemeler, 1839 Tanzimat Fermanı⁴⁶² ile başlatılmıştır. “Tanzimat, iktisadi - içtimai temelleri çürüyerek yıkılmaya yüz tutan bir imparatorluğun yeni prensiplerle yeniden kurulma teşebbüsünü gösterir⁴⁶³.” ve Tanzimat Fermanı’nda belirtildiği üzere, fermanla ulaşılması düşünülen hedef; tebaanın can güvenliğinin sağlanması; ırz, namus ve malların korunması ve tebaadan alınacak vergilerin ve askerinin toplanması usulleriyle askerlik hizmet süresinin yeniden düzenlenmesiyle 150 yıldır birbirini izleyen felaketler ve değişik sebeplerden ötürü İmparatorlukta ortaya çıkan güçsüzlük ve fakirliğin, 5-10 yıl gibi bir süre içinde giderilebileceği umuduna yöneliktir. Osmanlı İmparatorluğu’nda Tanzimat Fermanı’yla ortaya konulan yeni düzenlemeler; bir memleketin siyasi ve mali işlerini bir adamın keyfine ve hatta cebir ve zulmüne teslim etmek demek olan ve hiçbir zaman yararlı sonuç doğurmamış bulunan iltizam usulünün terk edilmesiyle hep kendi çıkarına bakan, tüm gidişatı zulüm ve kötülükten ibaret olan mültezimlerin, ağaların, çorbacılar ve âyanların ortadan kaldırılması; insanların, malına ve kudretine göre bir vergi belirlenerek alınması; devlet giderlerinin kanunlarla sınırlandırılması ve böylece tebaanın can güvenliğiyle ırz, namus ve mallarının korunmasının sağlanmasıyla namusundan emin olan tebaanın doğruluktan ayrılmayan, işi ve gücü devlet ve milletin yararına hizmetler yapmak olan insanlar haline getirilmesi esasları üzerine inşa edilmiştir. Ancak reformların gerçekleştirilmesi için yapılan masrafları (paralı ordu, memurların maaşlı hale getirilmesi ve memur sayısının artması) karşılayacak

⁴⁶¹ Faroqhi, İslamoğlu ve İnan’a atfen; “Bu koşullar altında, çiftliklerin varlığı, merkezi hükümetin taleplerini karşıladıktan sonra ellerinde kalanları çiftlik sahiplerine ödeyen köylüleri kent pazarlarından elde edebilecekleri kârlardan yoksun bırakmış olmalıdır. Yani siyasal güç sahibi kişilerin köylülerin pazarlanabilir ürün fazlasının oldukça büyük bir bölümüne el koydukları varsayabilir.” diyor. Bkz. Faroqhi, a.g.m., s.580; Karşılaştırma yapılabilmesi açısından, “2 hektar (20 dönüm)in çiftçinin masraflarını karşılayacak gelir için lazım olan asgari miktar”ı, oluşturduğunu belirtmekte fayda görülmüştür. Bkz. Quataert, a.g.m., s.981.

⁴⁶² Ferman’ın Osmanlı Türkçesi ile günümüz Türkçesiyle tam metni için Bkz. Ek 3, s.246.

⁴⁶³ İnalçık, Osmanlı..., s.238.

kaynakların, özel mülkiyetli toprağa dayanan, yeni ve düzenli bir vergi sistemiyle oluşturulamaması nedeniyle, reformlarla bir takım faydalar elde edilmekle birlikte, İmparatorluk da borç batağına sürüklenmiştir.

Her ne kadar, 1839 Tanzimat Fermanı ile karara bağlanan, vergilerin tahsilinin yeniden düzenlenmesi ve vergi toplamada mültezim usulünün kaldırılması prensibi doğrultusunda, 1858 yılında çıkarılan Arazi Kanunu'yla köylülere topraklarının sahibi olduklarını belgeleyen tapular verilmişse de; Osmanlı İmparatorluğu'nda "Toprak ve reaya sultanındır"⁴⁶⁴. "Devlet rakabe (mülkiyet)yi alıkoymuş, tasarruf ve intifa haklarını ise ayrı ayrı çiftçiye devretmiştir"⁴⁶⁵. "Devlet, mülkiyetindeki arazinin satışını yasaklamıştır"⁴⁶⁶. "Tapu sözleşmelerinde satış (bay) olarak adlandırılan muamele de, bizatihi toprağın satışını değil, fiili tasarruf veya intifa haklarını içermiştir"⁴⁶⁷. Bu husus da, Osmanlı İmparatorluğu ile Batı'nın tarım alanındaki uygulamaları arasındaki en önemli farkı oluşturmuştur. Toprağın satın alınabilir hale gelmemesi nedeniyle toprağın gerçek fiyatı da oluşmamış, bağımsız bir köylü kapitalist anlamda mal sahibine dönüşmemiş, ayrıca kentli ve öteki paralı kişiler de, ya köylülere ya da kapitalistlere kiralamak üzere toprak satın alamamışlardır. Böyle bir para-rant ilişkisi, ne toprağın köylülerin gerçek mülkü haline dönüşmesine, ne de kapitalist sisteme uygun düşen biçime, yani kapitalist kiracı çiftçinin ödediği ranta yol açmamıştır. Ayrıca kişisel bağımsızlığın ve topraktaki üretimin tam gelişimi için zorunlu bir geçiş aşaması olan toprağın özel mülkiyetinin tam anlamıyla gerçekleşmemesi; doğrudan üreticilerin topraktan koparılmalarının yolunu açarak, tarımsal nüfusu sürekli olarak düşürüp asgariye indirgeyen ve onun karşısına büyük kentlerde toplayan, sürekli büyüyen bir sınaî nüfus oluşmasına neden olan büyük kapitalist toprak mülkiyetinin oluşması aşamasına da geçilmesini önlemiş, nüfusun çoğunluğu köylerde yaşamaya devam ederek, yönetime işlerin bölünmesi yönünde baskıda bulunacak şekilde şehirlerde yoğunlaşmamıştır. İmparatorlukta, 1910 yılında, bütün arazinin %75'ini teşkil eden, 1 milyondan fazla 50 dönümden ufak tarım arazisi vardır ve nüfusun %80'i kırsal

⁴⁶⁴ İnalçık, Osmanlı..., s.147.

⁴⁶⁵ İnalçık, Osmanlı..., s.148.

⁴⁶⁶ İnalçık, Osmanlı..., s.153.

⁴⁶⁷ Aynı yerde.

alanlarda yaşamaktadır. Bir kısım insan ücretli işçi durumuna gelmiş ancak bu sınırlı sayıda olmuştur⁴⁶⁸.

Her ne kadar McGowan, ekonomik anlamda ne yaptıklarının bilincinde olmamaları nedeniyle Osmanlı'nın fizyokrat olmadığını iddia etmiş olsa da⁴⁶⁹, Osmanlı İmparatorluğu fizyokrasinin tüm niteliklerini taşımaktadır. Fizyokratlar gibi imparatorluğun da kavrayamadığı husus; dış ticaretin, tarım ürünleri ihraç ederek altın ve gümüş elde etmek veya sanayi malları ithal etmek yerine; ülke içinde tarım ürünleri fiyatlarının kontrol altında tutulması, yani sanayi ve ticaretinin, tarım ve ticaretini ele geçirebilmesi ve onu hizmetine alabilmesi için, sanayi malları üreterek, onları ihraç edip, tarım ürünlerini ithal etmek olduğunu görememiş olmalarıdır. Bu öngörüsüzlük, Fransa'da olduğu gibi Osmanlı'da da insanlar açlıktan kırılırken ve tarım ürünleri fiyatları durmadan artarken, en önemli tarım ürünü olan tahılın ihracına devam edilmesi, açlık çeken insan sayısının gün geçtikçe artması, insanların hastalıklar, kıtlıklar ve iç ayaklanma ve savaşlarla kırıma uğraması ile sonuçlanmıştır⁴⁷⁰. Bütün dünyada fizyokrazi düşüncesinin dayandığı temel olan tarım ve tarım ticaretinin geçerli olduğu dönemde, Osmanlı İmparatorluğu dünya hâkimiyetini ve üstünlüğünü ele geçirmiş ve merkantilist düşüncenin uygulandığı dönemin sonunda, Batı'da ilk birikim ve para sermayenin oluşturulması ve sanayi ve sanayi ticaretinin tarım ve tarım ticaretine üstünlüğünün sağlanmasıyla, Osmanlı da Batı'ya karşı olan bu üstünlüğünü kaybetmiştir.

Avrupa'da feodal bey ile toprağın zilyedi olan köylü arasındaki ilişkide para rantın egemen olmasıyla, toprak beyi ile toprağın zilyedi arasındaki geleneğe bağlı olan ilişki zorunlu olarak pozitif hukuk kurallarına uygun sözleşme ile saptanmış bir para ilişkisine dönüşmüştür. Ancak gücünün, zenginliğinin, otoritesinin ve varlığının ana kaynağını

⁴⁶⁸ “Büyük sanayi müesseseleri” 1914’de sadece 35.000 işçi istihdam ediyordu. Zanaatkarların iş gücüne nispetle bu çok ufak bir rakam. Tezgâhında tek işçi çalıştıran Anadolu halıcılığı, pamuklu, pamuk ve ipek karşımı kumaş dokumacılığı bundan çok daha fazla işçi istihdam ediyordu.”, Bkz. Quataert, a.g.m., s.1011.; “Başlangıçta fabrikalar işçi celbetmekte güçlük çektiler. Fabrikatörler Bursa’nın dışından işçi aradılar. ... Daha az ücret ödeyebilmek için fabrikaların yakınlarında yatakhaneler inşa ettiler ve civardaki zirai bölgelerden çok genç kızlar istihdam ettiler.”, Bkz. Quataert, a.g.m., s.1022.

⁴⁶⁹ McGowan, a.g.m., s.763.

⁴⁷⁰ Osmanlı İmparatorluğu’nda nüfusun doğal ve suni kırımını hakkında geniş bilgi için bkz. Faroqhi, a.g.m., s.569, 571-576; McGowan, a.g.m., s.774, 775; Quataert, a.g.m., s.911-918

toprağın sahipliğinin oluşturduğu Osmanlı sultanlarının, iltizam ve malikâne usullerini uygulamaya son verememeleri nedeniyle vergi reformu tamamlanamamış ve Osmanlı yıkılana kadar vergiler, yönetim tarafından bir bela olarak görülen mültezimler aracılığıyla toplanmaya devam edilmiştir. Böylece sultan; mültezim ile malikâne sahipleri ve bunların taşrada vergileri toplamak için kullandıkları bölgenin ileri gelenleriyle (âyanlar) yalnızca para ve sözleşme ilişkisini sürdüren kişi durumundan kurtulamamış⁴⁷¹; bunların içinden âyanlar (zaman içinde bizzat mültezim ve malikâne sahibi de olarak) sultan ile reaya arasına girerek, reayanın gerçek kumandanı haline gelmişlerdir⁴⁷². Böylece sözleşme ile saptanmış para ilişkisi sultan ile reaya arasında değil, sultan ile mültezim, malikâne sahipleri ve eşraf arasında gerçekleşmiştir. Bu nedenle sonuçta toprağı işleyen köylü değil; mültezim, malikâne sahipleri ve eşraf kiracı haline gelmiştir. Osmanlı sultanları, 1789 Fransız ihtilalı öncesinde Fransız krallarının kostüm soyluları ile yaptığı gibi, mültezim ve âyanlarla işbirliği yapmak zorunda kalarak, zaman zaman onların askeri gücünden faydalanmışlar, buna karşılık İmparatorluğun sonuna kadar, aşar vergisinin çoğunun onlar tarafından toplanmasına müsaade etmişler, ancak toprağı sahiplenmelerine de göz yummamışlardır. Mültezim ve âyanlar da kendilerine sultan tarafından sağlanan bu ekonomik getirinin karşılığı olarak, İmparatorluğun siyasi otoritesini kabul etmişler ve topladıkları vergilerin bir kısmını kendilerine ayırdıktan sonra kalanını sultana göndermeye devam etmişlerdir.

Ayrıca tarım alanındaki fazla ürün; mültezimler, malikâne sahipleri ve tüccarlar vasıtasıyla şehirlerin ihtiyaçlarının karşılanmasından ziyade (büyük şehirler hariç⁴⁷³), sultanın para gereksinimini karşılamak üzere yurt dışına ihraç edilmiş ve şehirlerde yaşayan nüfusun kırıma uğramasını engelleyerek sayısının artmasını sağlayacak olan

⁴⁷¹ “Sadrazam Muhsinzade Mehmet Paşa’nın resmi atama yetkisini İstanbul’da toplama çabası (1765), âyanın yükselişini pek engellemedi, zira güçlerinin gerçek temelini tayin sistemi değil, ihale sistemi yoluyla kontrolünü ele geçirdikleri araziler oluşturmaktaydı.”, Bkz. McGowan, a.g.m., s.794.

⁴⁷² “Artık neredeyse bütünüyle yararsız bir hal alan yeniçeri kuvvetlerine bir alternatif bulunması gerekiyordu. Dolayısıyla Babiâli, Rumeli ve Anadolu’da âyanın halk arasında topladığı ve genellikle bizzat âyan şeflerinin komuta ettiği askerlere daha da fazla bel bağladı.”, Bkz. McGowan, a.g.m., s.786.

⁴⁷³ “Büyük şehirler, buğday ihtiyacını dışarıdan karşılarken, kötü ürün yıllarında Anadolu köylüsü, açlıktan ölmüştür. Mesela 1874, Ankara, Kırşehir, Yozgat, Çankırı ve Sivas yöresinde kıtlık yılıdır. Resmi kayıtlardan öğrendiğimize göre, Ankara’nın keskin kazasına bağlı 160 kadar köyün 1873 yılında toplam nüfusu 52 bin kişidir. Kıtlıkta 20 bin kişi ölmüş, 7 bin kişi ise göç etmiştir. Bu 160 köyün 1875 yılı nüfusu 25 bin kişiden ibarettir. Diğer bir köyler grubunun nüfusu 1873’te 16.900’dür. Kıtlıkta 4.797 kişi ölmüş, 2.643 kişi göç etmiştir. 1875 nüfusu 9.261’dir.”, Doğan Avcıoğlu, **Türkiye’nin Düzeni**, Bilgi Yayınevi, Ankara 1969, s.81

tarımsal fazla ürünün çoğu, doğrudan ülke dışına taşınmıştır. Aynı zamanda fazla ürünün; mültezimler, malikâne sahipleri ve tüccarlar vasıtasıyla şehirlere ve yurt dışına aktarılması hususu, sadece paradan para elde etme şeklindeki ticaretin üstünlüğünü devam ettirmesine neden olmuş ve bunun sonucu olarak el sanatları sanayi üretimi kendiliğinden, bir sonraki aşama olan fabrika üretimine geçememiştir⁴⁷⁴.

Mültezimlerin el koyması nedeniyle reyanın elinde geçimliğinden fazla bir ürün ve bu nedenle de fazla bir gelir kalmamış, dolayısıyla ürettiklerinden bir kâr elde edememiş olan köylünün, haliyle olmayan bu kârından bir tasarruf da sağlayarak, toprağının verimliliğini artırma gayreti içine girmesi mümkün olamamış ve kârının bir kısmını da kendi kişisel harcamalarına ayırarak para ekonomisine dâhil olması ve şehirle olan işbölümüne katılması da sınırlı kalmış, kendi ihtiyaçlarını şehirden alarak gidermek yerine kendisi üreterek giderme yoluna devam etmiştir. Kırsal ev sanayi yıkılamamış ve bu nedenle köylü kesimi geniş ölçekli sanayinin gelişmesini talepleriyle destekleyememiştir. Bu husus köyün şehirle olan işbölümünün gelişmemesine ve şehirdeki el sanatları sanayisi üretiminin genelde şehrin ve tüccarların ihtiyaçlarıyla sınırlı kalmasına neden olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu'nun tarım alanındaki uygarlık süreci aşamaları, Batı'nın tarım alanındaki uygarlık sürecinde izlediği yollara benzer şekilde ifade edildiğinde, söz konusu aşamaların: 1) Sultan ve sultanın yönetimi altında reyanın varlığı, İmparatorluğun ilk dönemlerinde ürünlerin değişim değerinden çok kullanım değeri taşınması, sultan tarafından toprak rantının daha çok emek-rantı ve aynı-rant şeklinde tahsil edilmesi, 2) Nüfusun artması, bu nüfusun geçimini sağlamak için yeni tarım alanları açmalarıyla tarım üretiminin artmaya başlaması, 3) Ticaretin genelde tarım ürünlerinin değişimine dayanması ve uzak mesafeli ticaret şeklinde yapılması, ticaretin

⁴⁷⁴ Faroqhi, İncalcık'a atfen; "Yönetici sınıftan ve profesyonel tüccarlardan oldukça fazla sayıda insan ticaretle uğraştığı halde, (Osmanlı'da) kapitalizmin ortaya çıkmamış olması olgusuna henüz bütünsel bir açıklama getirilmemiştir." demektedir. Bkz. Faroqhi, a.g.m., s.603.; Ayrıca, Appleby'nin belirttiği üzere, "Geçmişte Çinliler, Araplar ve Yahudiler de ticaret konusunda olağanüstü becerilere sahiptir, ancak hiçbiri ne Tarım ne de Sanayi Devrimi'nin öncülleri olabilmıştır.", Bkz. Appleby, a.g.e., s.10.; Bu düşüncelerden hareketle "...Hintli, Çinli ya da Ermeni tüccarlar tarafından geliştirilen kapitalizm...", Bkz. Faroqhi, a.g.m., s.605 ile "...Kapitalist bir devlet olarak Osmanlı İmparatorluğu...", Bkz. Quataert, a.g.m., s.989, gibi ifadelere katılmak mümkün değildir. Osmanlı'da kapitalist sisteme geçişin esas aşamasını teşkil eden üretici kökenli sanayiye geçilememiş ve söz konusu sanayici tipi (burjuva) hiçbir zaman var olmamıştır.

gelişmesiyle birlikte para ve mal dolaşımının da artması, bunun tarım üretimini daha da artırması, 4) Başlangıçta toprak rantını oluşturan emek-rantı ve aynı-rantın, daha sonra para-rantı şeklini alması, 5) Toprak rantının para-rantı şeklini almasıyla paraya dönüştürülebilmesi için ürünün bir kısmının ticari mal olarak üretilmesi, 6) Ticari mal üretiminde ve dolayısıyla para dolaşımındaki gelişmeler sonucu, para rantının ulusal nitelik alacak şekilde yaygınlaşması, 7) Para rantın egemen olmasıyla, sultan ile reaya arasındaki ilişkinin, sultan ile mültezim arasında sözleşme ile saptanmış para ilişkisine dönüşmesi ve bunun sonucu olarak; üretimin kullanımdan ziyade değişim için yapılmaya başlanmasına rağmen, köylülerce üretilen fazla ürüne mültezimler tarafından el konulması ve köylüye ancak geçimlik kadar ürün bırakılması, 8) Toprağın köylülerin özel mülkü haline almasına rağmen, iltizam usulünün terk edilememesi nedeniyle toprağın bir fiyatı oluşacak şekilde kiralanamaması veya satılamaması, 9) Köylünün kontrolünün sultandan, kendisi mültezim olan veya mültezimlerin vergileri toplamasında yardımcısı konumunda bulunan yerel eşrafa geçmesi ve sultanın bir kira tahsildarı durumuna düşmesi, 10) Nüfus artışı, göçler ve topraklarını kaybeden köylülerin şehirlerde toplanması, bunların şehir nüfusunun sayısı ve yoğunluğunu artırmaları, sosyal huzursuzluk kaynağı haline gelen bu insanlara iş alanları yaratılabilmesi için şehirlerde el sanatları sanayi üretiminin gelişmesi, böylece toplumdaki işbölümünün de gelişmeye başlaması şeklinde gerçekleştiği söylenebilir.

Para rantın egemen olmasıyla, Batı'da bey ile zilyet arasında oluşan hukuka dayanan sözleşme ile saptanmış para ilişkisi; Osmanlı'da sultan ile mültezim arasında oluşan hukuka dayanan sözleşme ile saptanmış para ilişkisi haline almış ve bu ilişki Osmanlı İmparatorluğu dağılana kadar, çok arzu edilmesine rağmen çözülemeden kalmıştır. Bunun sonucu olarak, Batı'nın tarım alanındaki uygarlık sürecinde izlediği yollardan; 1) Toprağın köylülerin tam mülkü haline dönüşmesi ya da kentli veya diğer paralı kişilere bu toprakların kiralanması veya satılması, 2) Özel mülkiyetli küçük toprak sahibi köylülerin tarımda ilkel sermaye birikimini yapmaları ve bu sermaye ile bayındırarak toprağın verimini artırmaları, 3) Çitleme yasasının sonuçlarına, artan vergilere ve tefeciliğe dayanamayan özel mülkiyetli küçük toprak sahibi çiftçilerin topraklarını elden çıkarmalarıyla büyük kapitalist çiftliklerin oluşması, 4) Sanayi üretiminin gelişmesiyle, köy ile şehir arasındaki işbölümünün daha da artması ve köylünün sanayi ürünlerine

bağımlı hale getirilmesiyle tarım ürünlerinin şehirlere çekilmesi sürecinin tamamlanması; böylece sanayi ve sanayi ticaretinin, tarım ve tarım ticaretine karşı üstünlük sağlaması, onu ele geçirmesi ve hizmeti altına alması aşamalarının, Osmanlı İmparatorluğu'nda gerçekleşmemiş olduğu söylenebilir.

Sonuç olarak; tarımda üretimin, şehirlerde yaşayan insanların ihtiyaçlarının karşılanmasından ziyade, yabancı ülkelere olan borçların ödenebilmesi ve devlet çarklarını döndürecek kadar altın ve gümüş elde edilebilmesi maksatlarıyla çoğunlukla yurt dışına ihraç edilmek üzere yapıldığı; köylünün, kırsal ev sanayinden koparılmadığı ve şehirle işbirliği içine çekilemediği, sanayi ürünleri için yoğun bir talep oluşturulamadığı, büyük kapitalist çiftliklerin meydana getirilemediği ve köylünün büyük kısmının topraklarından koparılmak suretiyle sanayinin ihtiyaç duyduğu iş gücü haline dönüştürülemediği ve bütün bunlardan sanayinin gelişmesinin de olumsuz yönde etkilendiği belirlenebilir. Osmanlı İmparatorluğu'nun tarım alanında benimsediği temel düşüncenin; devletin, başlıca zenginlik kaynağı olan tarımsal üretimi kontrol etmesi olduğu⁴⁷⁵; Osmanlılar açısından esas kaygıyı, daima devletin fiskal (gelirci) çıkarları ile iç pazardaki tüketicilerin (halkın) korunmasının teşkil ettiği⁴⁷⁶, Osmanlı devlet adamları açısından bir bütçenin sağlıklı olmasının, harcamalar çıktıktan sonra geriye bir fazla kalması, dolayısıyla da sultanın hazinesinden maaş alanların gelirleri konusunda herhangi bir endişeye mahal olmaması anlamına geldiği⁴⁷⁷ belirtilebilir.

5.1.1.3. Sanayi Alanında Gerçekleşen Modernleşme Süreci

Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik tarihine yönelik yapılmış olan incelemeler, Batı'da bir dönem olduğu gibi, loncalar ve lonca zanaatçılarının bireysel olarak yaptıkları üretimin⁴⁷⁸, ücret karşılığı olarak her biri bütün işlemin yalnız tek bir kısmını yapan zanaatçı topluluğu tarafından uygulanan el sanatları sanayi üretiminin, eve iş verme yöntemiyle yapılan üretimin ve fabrika üretiminin Osmanlı'da da varlığını göstermektedir. Batı'da da sanayi sermayesini oluşturan ve ilk olarak tüccar ve tefeci

⁴⁷⁵ İnalçık, Osmanlı..., s.85.

⁴⁷⁶ İnalçık, Osmanlı..., s.88.

⁴⁷⁷ İnalçık, Osmanlı..., s.117.

⁴⁷⁸ Kullandıkları el aletlerinin ve ürettikleri son ürünün sahipleri olarak el zanaatçıları. "17. yüzyıl ortasında İstanbul'da 1.109 loncada örgütlenmiş 126.400-260.000 zanaatkâr, Kahire'de ise 260 loncada örgütlenmiş 119.140 zanaatkâr vardı.", Bkz. Faroqi, a.g.m., s.713.

sermayesi olarak ortaya çıkan para biçiminde oluşan servet, Osmanlı'da da mevcuttur. O zaman, Osmanlı İmparatorluğu'nda Sanayi Devrimi'nin gerçekleşmemesinin nedenini neyin oluşturduğunu, yani nelerin söz konusu devrimin gerçekleştirilmesini engellediğini tespit etmek bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır.

1838 İngiliz Ticaret Antlaşması sonrası ticaret serbestleşmiş, sanayideki inhisarlar ise devletin çıkarlarına uygun olacak şekilde uygulanmış⁴⁷⁹, çeşitli İstanbul loncaları 1860'larda Islahat Komisyonu çalışmalarıyla inhisarlarını kaybetmişler⁴⁸⁰ ve sonunda loncalar 1913'de tamamen kapatılmıştır⁴⁸¹. Avrupa ile rekabet kabiliyetini yitiren İmparatorluğun sanayi sektörü 1850'lerde önemini tamamen kaybetmiştir⁴⁸². Dolayısıyla el sanatçıları ve el sanatları sanayisi üretimi azaldıkça, geçim maddelerinin köylerden çekilmesi aşaması da sektöre uğramış, bunun eksikliği dışarıya satılan ham maddenin mamul halinin veya doğrudan malzemenin kendisinin dışarıdan satın alınması yoluyla giderilmeye çalışılmıştır⁴⁸³. Köylerden şehirlere geçim maddelerinin el sanatları sanayi üretimi vasıtasıyla çekildiği bir sistem devam ederken, ham maddelerin ihracatı serbest hale getirilerek, el sanatçılarının ham maddeye ulaşmaları zorlaştırılmış ve daha pahalı hale getirilmiş, onların ham madde ihtiyaçları ihraç edilmek suretiyle üretimleri sınırlandırılmıştır⁴⁸⁴.

Osmanlı İmparatorluğu'nda, 1915 yılında 17'si devlete, 568'i özel teşebbüse ait olmak üzere toplam 585 sanayi kuruluşu bulunmakta, bu kuruluşlarda 29.500 kişi istihdam edilmekte, toplam 957 milyon kuruş değerinde üretim yapılmaktadır⁴⁸⁵. Yine 1914 yılı itibarıyla toplam 1.306.000 kuruş milli sermayeli 52, 11.930.000 kuruş yabancı sermayeli 44 şirket olmak üzere toplam 96 şirket mevcuttur⁴⁸⁶. Bütün bu 585 sanayi kuruluşundaki fabrikalarda kullanılan üretim araçları (makineler) ve onların yedek

⁴⁷⁹ Quataert, a.g.m., s.1009.

⁴⁸⁰ Quataert, a.g.m., s.1010.

⁴⁸¹ Quataert, a.g.m., s.893.

⁴⁸² Quataert, a.g.m., s.1001.

⁴⁸³ "İngiliz pamuk ipliği Bursa'nın pamuk ipliğinin tamamen yerini aldı. ...İpekli kumaş dokuyanların çoğu İngiliz ipliği ile pamuklu kumaş üretimine başladı.", Bkz. Quataert, a.g.m., s.1021.

⁴⁸⁴ "1810'ların sonuna doğru Bursa, kadın bluzlarından kadifeye varıncaya kadar, yılda 100.000 parça ipekli kumaş dokuyordu. Bu rekor bir miktardı.", Bkz. Quataert, a.g.m., s.1020; "1830'larda ...boya maddelerinin fiyatları %100 arttı. İpekli kumaş üretiminin miktarı 1840'larda 20.000 parçaya düşmüştü ve bunun hemen hepsi dâhilde tüketiliyordu. Bundan sonraki 10 sene zarfında (1850) üretim 12.000-15.000 parçaya düştü.", Bkz. Quataert, a.g.m., s.1021.

⁴⁸⁵ Eldem, a.g.e., s.67.

⁴⁸⁶ Eldem, a.g.e., s.71, 72.

parçaları yabancılardan alınmış, bakımlarının yapılması ve arızalarının giderilmesi de yabancılar tarafından sağlanmış, ara mallarının büyük bir kısmı yine yabancılardan temin edilmiştir. El sanatları sanayi üretimi gelişerek içinden, sanayi devrimini gerçekleştirecek olan sanayici tüccar tipini doğurmadan, ilk etapta devlet, sonraları tüccarlardan oluşan özel kişiler tarafından üretim araçları (makineler) yabancılardan satın alınmak suretiyle fabrika üretimine geçilmiştir⁴⁸⁷. Fabrikaların sahipleri, gelişmesi durdurulan el sanatları sanayi üretimi içinden çıkacak olan sanayici kökenli tüccarlar olacağına, tüccar kökenli sanayiciler olmuşlardır. Dolayısıyla sanayide kapitalist üretim biçimine geçilememiş ve üretim, ticarete ait olan biçiminde kalmıştır. Oysa Batı'da el sanatları sanayi üretimi kapitalist fabrika üretimine dönüşmüş, köy ve kentlerde yaşayan insanların ihtiyaçları fabrikalarda yapılan kitlesel üretim ile karşılanmış; loncaların imtiyazları, bizzat fabrika üretimine geçen burjuvazinin arzusu ve krala yaptıkları baskılar sonucunda kaldırılmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda, sanayi devriminin olmamasının belirleyici en temel esasını, varlığını devam ettirebilmek için ürettiklerini satmaktan ve bunun gerçekleştirilmesi için önündeki bütün engelleri (lonca imtiyazları, gümrük duvarları, her türlü inhisar) yıkarak sanayi devrimini yapmaktan başka seçeneği olmayan, üretici kökenli sanayici tüccar tipinin (bu çalışmada kullanılan anlamıyla burjuvazinin) ortaya çıkamaması oluşturmuştur. Sanayici tüccar tipinin ortaya çıkmamış olması, amacı sadece başkalarının ürettiklerini ucuza alıp daha pahalıya satarak kâr elde etmek olan tüccar tipinin varlığını devam ettirmesini sağlamış ve bu tüccar tipi de çıkarları doğrultusunda, Fransa'da kralla yaptığı gibi, Osmanlı'da da sultanla işbirliği içine girerek, mevcut durumun değiştirilmesinden ziyade, devam ettirilmesine katkı sağlamıştır. Bu tüccar tipi elbette 1838 Ticaret Antlaşması'nın getirdiği yeni düzenlemelerden hiç etkilenmemiştir. Söz konusu antlaşmadan asıl etkilenenler, içinden üretici kökenli sanayici tüccar tipinin doğacağı el sanatları sanayi üretimi olmuştur. Tüccar kökenli sanayici yine malları ucuza alıp, pahalıya satmayı amaç olarak

⁴⁸⁷ “1840'dan evvel İstanbul ve civarında kurulan fabrikaların hemen hepsi devlet inisiyatifiyle tesis edilmiştir. Bu tarihten sonra özel müteşebbisler gittikçe artan bir rol oynadılar. ...Bunların hepsini Avrupa teknolojisini İmparatorluğa getirebilmek için devlet finanse etmişti.”, Bkz. Quataert, a.g.m., s.1011; “1844 ve 1845'de Basel şehrinde gelen M. Falkeisen bir çok tarihçinin ilk buharlı makineyle çalışan fabrika olduğuna inandığı fabrikayı açtı. Falkeisen'in bir Lyons firmasıyla mukavelesi vardı.”, Bkz. Quataert, a.g.m., s.1022.

benimsemiştir. Yerli üretimin azalmasıyla birlikte, yerli malların değil yabancıların ürettiklerinin aracısı olmakta hiçbir sakınca görmemiştir, çünkü bu durumda da kâr etmeye devam etmiştir. Hatta bu ticaretini, Tanzimat Fermanı'yla birlikte, gizli/açık idam ve zehirlenme gibi işlemlere uğramayacağı ve mal ve mülküne tam bir serbestlik içinde sahip olacağı ve tasarruf edeceği garantisini almış olarak devam etmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda, Batı'nın sanayi alanındaki uygarlık sürecinde izlediği yollar olarak tespit edilen: 1) Üretim araçlarının sahibi olan el zenaatkârlarının ve bunların bağlı olduğu loncaların varlığı, 2) Uzak mesafeli ticaretin gelişmesi, para biçiminde oluşan ve gittikçe artan servetin, tüccar ve tefeci sermayesi olarak ortaya çıkışı, 3) Loncaların kaldırılması aşamalarının tamamen; 1) El sanatları sanayi üretimiyle beraber zenaatkârların üretim araçlarından uzaklaşarak ücretli çalışanlar durumuna gelmeleri, 2) Sermayenin oluşumunda etkili olan borsa, banka ve diğer kredi sistemlerinin ortaya çıkışı, 3) Özel mülkiyet yasaları ile diğer ekonomik yasaların çıkarılması, 4) Köy ile şehir arasında işbölümünün geliştirilmesi aşamalarının kısmen gerçekleştiği söylenebilir. Ancak, 1) Üretici sanayicinin (el sanatları sanayi üretimi yapan) tüccar haline gelmesi ve ticareti hâkimiyeti altına alması, 2) Burjuvazinin, krallar tarafından bir kısım burjuvaya ve soylulara verilen imtiyazları ortadan kaldırması ve burjuvazi içinde serbest rekabetin oluşması, 3) Rekabetin, sermaye miktarlarını durmadan artırmaları için sanayicileri zorlamaları, 4) Sanayi üretimi yapanların, sermayesini artırmada teknolojinin değerini anlaması ve bilimi tekellerine almaları, 5) Teknolojik ilerlemelerle makinelerdeki gelişmeler sayesinde, tüketim malzemeleri üreten makineleri üreten (üretim araçları üreten) fabrikaların kurulması ve teknolojik icatlarla bu makinelerin daha da geliştirilmesi, 6) Sanayi ticaretinin, tarım ve tarım ticaretine üstün hale gelmesi ve onu kendisine bağlaması aşamalarının hiç gerçekleşmediği tespit edilebilir.

5.1.2. 1923'den Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Dönemi

5.1.2.1. Ekonomik Gelişmelere Emperyalist Etkiler

Türk Kurtuluş Savaşı sonrası, kapitülasyonların kaldırılması yabancı ülkelere kabul ettirilmiş, Osmanlı borçlarının ödenmesi bir takvime bağlanmış, Batı'nın para-para

ilişkinini esas alarak yürüttüğü emperyalizm teorisi de böylece çökertilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Kurtuluş Savaşı sonrası⁴⁸⁸, artık bütün ekonomik kararlarını almakta, ekonomik teorilerini uygulamakta serbest ve bağımsız hale gelmiştir. Bu genel durum içerisinde Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu kadrosu (TCKK)nun, Türkiye Cumhuriyeti'nin ekonomik geleceği hakkında da bir dizi kararlar alması gerekmiştir.

1'inci Beş Yıllık Sanayi Planı, Umumi (Genel) Kısmında yer alan ifadeler⁴⁸⁹ değerlendirildiğinde; TCKK'nun emperyalizmin müteakip aşamasını (çalışmada ikinci temel aşamanın ikinci alt aşaması olarak adlandırılan aşama) bugün dahi kavranamayan bir gerçeklikle algıladıkları görülecektir. Söz konusu planda; Batı'nın, sanayileşmemiş ülkelere üretilmiş mallar göndermek suretiyle onları, öncelikle sanayi ürünleri açısından kendileri için pazar haline getirecekleri; sonra da üretim araçlarını onlara vererek kendi ekonomik hâkimiyetleri altına alacakları ve böylece sanayileşmemiş ülkeleri hukuken bağımsız ama ekonomik olarak bağlı bir duruma getirecekleri; birçok konuda anlaşma ve uzlaşma içinde bulunmayan Batılı ülkelerin, tarım üretimine dayalı ekonomiye sahip olan ülkelerin her zaman için ham madde üreticisi olarak kalması ve bu ülkelerin piyasalarına hâkim olmak davasında ve tarım ülkelerinin sanayileşme hareketlerini engellemek için siyasi nüfuzlarını kullanmak konusunda uzlaşma içinde bulunacakları, bazı tarım ülkelerinin de ufak bir taviz mukabilinde sanayileşme hamlesinden vazgeçerek tarım ülkesi halinde kalmayı kabul edecekleri belirtilmektedir. Burada dikkati çeken husus, emperyalist ülkelerin tarım ülkelerini ekonomik olarak bağımlı bir duruma getirmelerinin, tarım ülkelerine üretilmiş sanayi malları göndermek suretiyle

⁴⁸⁸ Lozan Barış Antlaşması'nın 1929 yılına kadar sürecek olan gümrük ile ilgili hükümleri hariç olmak üzere.

⁴⁸⁹ "... Garp kültürünün, yani tekniğin ve büyük sanayinin, sahası Avrupa'nın bütün garbi (batı) kısımlarını ve şimali (kuzey) Amerika'nın da şark (doğu) sahillerini ihata ediyordu (içine alıyordu). Dünyanın "tezgâhı" haline girmiş olan bu sahalar, sanayileşmemiş milletlere mamulât (üretilmiş şeyler) gönderiyor, bu suretle büyük sanayinin tufanı altındaki dünya pazarlarında mevcut istihsal cihazları (üretim araçları) inhilal ediyor (dağıtıyor) ve daha dün müstakil vahdetler (bağımsız birlikler) halindeki camialar (toplumlar) büyük sanayinin hegemonyası (egemenliği) altına girerek hukuken müstakil (bağımsız), fakat iktisaden tabi birer varlık haline düşüyordu.", Bkz. Ayşe Afet İnan, **Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Sanayi Planı 1933**, Türk Tarih Kurumu Yayınlarından XVI. Seri Sa.14, Ankara 1972, s. EK-8.; "Bu münasebetle bilhassa ehemmiyetle bir noktayı tebarüz ettirmek (belirtmek) isterim; büyük sanayi memleketler, aralarındaki bütün siyasi ve iktisadi münazara (tartışma)lara ve ihtilaf (anlaşmazlık)lara rağmen, ziraatçı memleketleri her zaman için ham madde müstahsili (üreticisi) mevkiinde bırakmak ve bu memleketlerin piyasalarına hâkim olmak davasında müttefiktirler. Bu itibarla ziraatçı memleketlerin bu silkinme hareketlerine, er geç, set çekmek hususunda siyasi nüfuzlarını kullanmakta da birleşeceklerdir. Bazı zirai memleketler de ufak bir taviz mukabilinde bunu kabulden imtina etmeyeceklerdir.", Bkz. İnan, a.g.e., s. EK-8.

değil (planda geçen ifadelerle göre, bu sadece sanayileşmemiş ülkeleri pazar haline getirecektir), üretim araçlarını onlara vermek suretiyle sağlanacağı tespitinin yapılmış olmasıdır. Bu tezin geçerliliğinin açıklanması, bu çalışmanın da önemli bir bölümünü içermektedir. Eğer emperyalist ülkelerin, ekonomik olarak tarım ülkelerini kendilerine bağımlı bir duruma getirmelerini, tarım ülkelerine *üretmiş sanayi malları* göndermek suretiyle sağladıkları kabul edilirse, buna bağlı olarak emperyalizmin tanımlaması da yanlış olarak yapılacaktır ki; bu çalışmada daha önce tartışılan “Çevreden (az gelişmiş ülkelerden) merkeze (gelişmiş kapitalist ülkelere) doğru gelir aktarımı” teorisine gelir aktarımının kaynağının yanlış tespit edilmiş olması ve buna dayanılarak çözüm için üretilen tezlerin de yanlışlığına örnek olarak gösterilebilir. Eğer emperyalist ülkelerin tarım ülkelerini, kendilerine ekonomik olarak bağımlı bir duruma getirmelerini, sanayileşmemiş ülkelere *üretim araçlarını* vermek suretiyle sağladıkları kabul edilirse; buna bağlı olarak, bu durumda emperyalizme karşı koyma yolunda üretilecek tezi, söz konusu üretim araçlarının sanayileşmiş ülkelere alınması yerine, sanayileşmemiş ülkelerin bizzat bu araçları kendilerinin üretebilir hale gelmesi oluşturur. Bu ifadeler, incelenen dönemde TCKK'nın, emperyalizmi, onun amaç ve araçlarını günümüz de dâhil olmak üzere, kendilerinden sonraki dönemlere göre çok daha doğru bir şekilde değerlendirdiklerini göstermektedir.

Sonuç olarak, 1923-1938 yılları arasındaki bu dönemde TCKK'nın; Batı'nın, Türkiye'nin ziraatçı bir ham madde ülkesi olarak kalması için fikir birliği içinde bulunduğu ve gerek tavizler vererek gerekse siyasi nüfuzlarını kullanarak Türkiye'nin üretim araçları üretim sanayisini kurmasını engelleyecekleri yolunda haklı bir düşünceye sahip oldukları söylenebilir. TCKK'nın bütün düşünce ve uygulamalarında, Batı'nın vereceği tavizlere kanmadan ve siyasi nüfuzları altına girmeden sanayileşmek temel esası oluşturmuştur. Böyle bir sanayileşmenin başarılabilmesinin nasıl planlandığı bir sonraki başlık altında incelenecektir.

Ekonomik gerekliliklerden ziyade soğuk savaş döneminin başlamasından kaynaklanan siyasi gereklilikler nedeniyle yeni emperyalizmin uygulanma alanı olarak ilk seçilmiş hedef ülkeler arasında Türkiye'ye de yer verilmiştir. Ancak Türkiye'de, emperyalist ülkelerin ihtiyaç duyduğu yaşam maddelerinin üretiminin artırılması yani tarımın gelişmesiyle birlikte, yeni bir problem olarak, şehirlerde biriken BÜETİ'nin beslenmesi

problemi ortaya çıkmıştır. Bu problem ve BÜETİ'nin yarattığı sosyal baskı, ancak sanayi ürünleri ile köydeki geçim ürünlerinin değişimi yoluyla çözülebileceğinden, bu husus Batı'ya yeni emperyalist politikalarını planladıkları şekilde uygulama imkânını vermiştir. Batı Türkiye'ye, şehirlerde yaşayan insanlar kırıma uğramayacak kadar denetimli sanayi malını elde etme imkânı sağlamış, bunun karşılığı olarak da azami tarım ürününü kendi ülkesine çekmiş ve halen de çekmeye devam etmektedir.

Boratav, 1946-1953 yılları arasını "... on altı yıldır (1930-1946 yılları arası) kesintisiz olarak izlenen kapalı, korumacı, dış dengeye dayalı ve içe dönük iktisat politikalarının adım adım gevşetildiği; dış ticaret açıklarının kronikleşmeye başladığı; dolayısıyla dış yardım, kredi ve yabancı sermaye yatırımlarıyla ayakta duran bir ekonomik yapının yerleşmesi...⁴⁹⁰" dönemi olarak nitelendirmekte ve "Savaş (2. Dünya Savaşı) sonuna 250 milyon dolarlık, yani 1946 ithalat hacminin iki mislinden daha fazla bir döviz rezerviyle giren ve 1946 yılında da 100 milyon dolara yakın bir dış ticaret fazlası veren Türkiye'nin hiçbir ekonomik mantığa dayanmadığı halde yoğun bir dış yardım arama çabasına girdiğini, önce Truman Doktrini sonra Marshall Planı çerçevesinde yardım almaya başladığını ve CHP ve DP hükümetleri dönemlerinde kesintisiz olarak aynı yaklaşımın süregeldiği"⁴⁹¹ni belirtmektedir. Boratav'ın hiçbir ekonomik mantığa dayandıramadığı dış yardım arama çabasına girilmesinin bir tek gerekçesi olabilir ki; bu da bugün dahi tam olarak anlaşılmayan kapitalist sistemin, o dönemlerde devlet mekanizmasında yer alan bürokratlarca hiç kavranamamış olmasıdır. Alınan dış yardımlarla bir an önce tüketim malları üretim sanayi tesisleri kurulacak, ekonomik büyüme ve kalkınma bir an önce gerçekleştirilecek ve memleket en kısa sürede refaha ulaştırılacaktır. Ancak tarım alanında gerçekleştirilen devrimin sonuçları alınmadan, nüfus yaşam savaşını (rekabeti) doğuracak derecede artmadan ve yoğunlaşmadan, üretici kökenli sanayici tüccar burjuvazisi doğmadan, sadece tüketim malları üretim sanayi tesislerinin dış yardımla kurulmasının sonuçları bugünlerde; tarım ürünlerinin ülke vatandaşlarının daha iyi ve ucuz beslenebilmesi yerine, alınan dış yardımların ve borçların ödenmesi için kullanıldığı, sanayi tesislerinin çalıştırılabilmesi için ihtiyaç duyulan makine ve parçalarının dışarıdan ithal edilmesi nedeniyle borçların katlanarak arttığı ve TL cinsinden kâr etmekle ve bir kısım insanın istihdamını sağlamakla

⁴⁹⁰ Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002**, İmge Kitabevi, Ankara 2004, s.94.

⁴⁹¹ Boratav, a.g.e., s.99.

görevlerini yerine getirdiğini düşünen ancak her yatırımı ülkeyi döviz cinsinden borç batağına daha da sürükleyen evcilleştirilmiş bir burjuvazinin varlığı şeklinde kendisini göstermektedir.

Tablo1. ve Şekil 4. incelendiğinde; 1989 yılında kamu dış borç stokunun 29 milyar 449 milyon \$, özel sektör dış borç stokunun ise 6 milyar 638 milyon \$ olduğu; 2016 yılının ilk üç aylık verileri dâhil olmak üzere her iki kesimin dış borç stokunun da artma eğilimini sürdürdüğü; 1998 yılında her iki kesimin dış borç stokunun 42 milyar \$ civarında bulunduğu ve bu tarihten itibaren kamu ile özel sektör arasındaki dış borç makasının açılmaya başladığı; özel sektörün dış borç stokunun 2003 yılından itibaren yükselen bir eğimle artmaya başladığı ve 2016 yılının ilk üç ayının sonu itibariyle 292 milyar 025 milyon \$'a ulaştığı; özel sektörün dış borç stokunda kriz dönemleri olan 2001 ve 2008 yıllarında azalma, diğer bütün yıllarda artma görüldüğü tespit edilebilir.

Tablo 2. ile Şekil 5. ve 6 incelendiğinde ise; 1947 yılında yatırım malları ithalatının 79 milyar \$ ve toplam ithalata oranının %32,2, ara malları ithalatının ise 95 milyar \$ ve oranın %38,7; 2015 yılında ise sırasıyla 34 milyar 904 milyon \$, %16,8 ve 143 milyar 318 milyon \$, %69,1 olduğu; 1947 yılı ile 2015 yılı değerleri karşılaştırıldığında yatırım malları ithalatının 442 kat artmışken, ara malları ithalatının 1509 kat arttığı; yatırım malları ithalatının toplam ithalat içindeki payının yıllar geçtikçe azalmasına karşın, ara malları ithalatının toplam ithalat içinde payının sürekli olarak arttığı; 1947 yılında %71 olan yatırım ve ara malları toplam ithalatının, toplam ithalat içindeki payının 2015 yılında %86'ya yükseldiği yani Türkiye'nin ithalatının çok büyük bir bölümünü, ağırlıklı ara mallar olmak üzere yatırım ve ara malları ithalatının oluşturduğu görülmektedir.

Yukarıda verilen bilgiler değerlendirildiğinde, Türkiye ekonomisinin bol miktarda dış kaynak sağlayarak, yani dış borçlarını artırarak büyüyebildiği görülebilir⁴⁹². Sanayileştiklerini zanneden dönemin yöneticileri, aslında emperyalizmin bir aşamasına destek sağladıklarının farkına bile varamamışlardır ki; aynı dış borç politikalarının bugün de sürüp gittiği göz önünde bulundurulduğunda, aynı şeyin bugünün yöneticileri

⁴⁹² Boratav' da aynı sonuca ulaşmıştır. Bkz. Boratav, a.g.e., s.160.

için de geçerli olduğu söylenebilir. Dış borçla ve yabancı teknolojiyle yapılan her sanayi tesisi, bu tesisin üretimde bulunabilmesi ve üretimin devamlılığının sağlanabilmesi için; teorik olarak çalışmanın daha önceki bölümlerinde ve uygulamada ise yukarıda gösterildiği üzere, her yıl katlanarak artan bir ara mallar ithalatını ve dış borçların da katlanarak artmasını gerektirmektedir.

Zaman içerisinde devlet, kamu dış borçlarını çeviremeyecek duruma gelmiş, öncelikle “etkinlik amacıyla özelleştirme⁴⁹³” şeklindeki söylemini “kamu açıklarını kapatma amacıyla özelleştirme⁴⁹⁴” şekline dönüştürmüş ve 1985 yılında başlayan devlet KİT’lerinin özelleştirme programı, 1990 sonrasında yaygın bir şekilde uygulanmıştır⁴⁹⁵. Özelleştirilen KİT’lerin çoğunluğu, döviz elde edebilmek amacıyla yabancı sermayenin eline terk edilmiştir⁴⁹⁶. Böylece Türkiye’de emperyalizm son aşamasına biraz daha yaklaşmış ve emperyalizmin artık son hedefi olarak Türkiye’deki özel sektörün elindeki sanayi tesislerinin ele geçirilmesi kalmıştır. Bu hedefin emperyalist ülkeler tarafından gerçekleştirilmesinin, yukarıda verilen bilgiler doğrultusunda çok uzun bir zaman almayacağı söylenebilir. Bugün için borçlarını çevirebilir durumda görünen özel sektörün⁴⁹⁷, fabrikalarını işletebilmek ve üretim yapabilmek için ihtiyaç duyduğu ara

⁴⁹³ Boratav, a.g.e., s.177.

⁴⁹⁴ Aynı yerde; “Özelleştirmeden elde edilen 65 milyar doları aşan gelirin ise Özelleştirme İdaresi Başkanlığı (ÖİB) verilerine göre, yüzde 60’ı Hazine’ye aktarıldı ve kamu açıklarının daraltılmasında kullanıldı. Diğer yüzde 40’lık kısım ise sistemin faiz giderlerine, borç taksitlerine, ÖİB bürokrasisine ağırlıklıla harcandı.”, Bkz. Mustafa Sönmez, “Özelleştirmenin 30’uncu Yılında Satılan, Kapatılan Sanayi KİT’leri”, **TMMOB Makine Mühendisleri Odası Bülteni Sayı 203 Eki**, 2015, s.2.

⁴⁹⁵ Boratav, a.g.e., s.155.

⁴⁹⁶ “Gelen doğrudan yabancı yatırımın “yeni yatırım” olması tercih edilir. Oysa Türkiye pratiğinde yabancıların girişi, daha çok özelleştirilen Tekel, Pektim gibi KİT’leri, yerli özel yatırımcının kurulu tesislerini satın almaya, ortak olmaya dönük olmuştur. Bu anlamda, yeni yatırımdan çok el değiştirme, ele geçirme daha çok öne çıkmıştır.”, Bkz. Mustafa Sönmez, “Büyük Sanayide Yabancı Hâkimiyeti Artıyor”, **TMMOB Makine Mühendisleri Odası Bülteni Sayı 211 Eki**, 2016, s.2.; “1984-2001 döneminde Türkiye’ye giren yabancı kaynak miktarı yılda ortalama 2,5 milyar dolar iken, 2002-2008 döneminde 26,5 milyar doları, 2009-2014 döneminde ise 52,5 milyar doları buldu.”, Bkz. Sönmez, “Büyük Sanayide...”, s.4.

⁴⁹⁷ “Türkiye’nin en büyük ilk 500 şirketinin 2014’te öz kaynakları 193 milyar TL iken borçları 256 milyar TL olarak saptanmıştır. Çoğu KOBİ olan ikinci 500 büyük sanayi şirketinin ise özkaynağı 33 milyar TL’ye yakın iken bu firmaların borç stokları 50 milyar TL’ye yakındır. Dolayısıyla ilk 1000 sanayi şirketinin özkaynakları 226 milyar TL’yi, borçları 306 milyar TL’yi buluyor. Bu da 1000 sanayi şirketinin borç/özkaynak oranının yüzde 135 olması demektir ve yüzde 70’lik normların çok üzerinde yer almaktadır.”, Bkz. Mustafa Sönmez, “Sanayinin Borç Kamburu Büyüyor.”, **TMMOB Makine Mühendisleri Odası Bülteni Sayı 207 Eki**, 2015, s.2.; “...İmalat sanayinin kredi borçlarının yüzde 31,5’ine sahip olduğu anlaşılıyor. İmalat sanayi firmalarının batık kredi tutarı ise 9 milyar TL. Bu da imalat sanayi brüt kredi tutarının yüzde 2,3’ü ve henüz vahim bir oran sayılmıyor.”, Bkz. Sönmez, “Sanayinin Borç...”, s.10.; “...Döviz kredilerinin özel

mallarını temin edebilmek için yapacağı ithalatın artmaya devam etmesinin kaçınılmaz (aksi takdirde sanayi üretimi duracaktır) ve bu ithalatın yapılabilmesi için Türkiye'nin döviz kaynaklarının da süratle azaldığı göz önünde bulundurulduğunda, söz konusu borçlarının karşılığı olarak şirketlerinin hisselerini borçlu oldukları yabancı sermayeye devretmek zorunda kalacakları belirtilebilir. Böyle bir durumda, özel sektör şirketlerini de ele geçiren emperyalist ülkeler, Türkiye'de tesis edilmiş olan fabrikalarda üretilen sanayi ürünleriyle Türkiye'nin köylerindeki tarım ürünlerini doğrudan kendi ülkelerine, kesintisiz ve risksiz olarak çekme kabiliyetini ellerine geçirmiş ve şehirlerde yaşayan Türk insanları adına üretilmiş olan tarım ürünlerinden arzu ettikleri miktar kadarını kendi ülkelerindeki şehirlerde yaşayan insanları beslemek için gönderme kabiliyetine de ulaşmış olacaklardır. Bu aşamadan sonra, Türkiye'de yaşayan her insanın ne kadarının, neyle ve ne miktarda beslenebileceği yani nüfusunun kırım derecesi tamamen emperyalist ülkelerin insaf ve inisiyatifine terk edilmiş olunacaktır.

Daha önce ifade edilen Elias'ın, "Avrupa'nın sanayiye dayalı egemenlik ittifaklarının çoğunluğunda yaşam standardı ancak tarım ürünlerinin ve hammaddelerinin sürekli bir ithalatı yoluyla sürdürülebilir." tespiti göz önünde bulundurulduğunda; 1945'ten sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin ekonomik gelişmesinin, 1. Beş Yıllık Sanayi Planı'nda TCKK'nın korkuları doğrultusunda ve tamamen emperyalizmin ikinci temel aşamasının ikinci alt aşamasının bölümlerine uygun şekilde gerçekleştiği söylenebilir. Türkiye'nin emperyalist ülkelerin finansal desteğiyle gerçekleştirdiği ekonomik gelişimiyle elde ettiği kazanımlar (ki; tarımın geliştirilmesi, köylerden şehirlere besin maddelerinin çekilebilmesinin ve böylece şehirlerdeki BÜETİ'nin beslenebilmelerinin sağlanmasıyla nüfusun artırılabilmesi), emperyalist ülkelerin son amaçları düşünüldüğünde ve Türkiye'nin bu sona doğru hızla yaklaştığı görüldüğünde, çok fazla bir anlam ifade etmeyecektir.

Türkiye, üretim araçları üretim sanayisine sahip olamadığı ve bu ihtiyaçlarını gelişmiş kapitalist ülkelere karşılamak zorunda bırakıldığı için, uluslar arası işbölümünde, emperyalist ülkelerin müsaade ettiği oranda, sanayi ürünleri ihraç edebilir duruma gelebilmiş, bu nedenle ülke içinde ortalama kârın ve tarım ürünlerinin fiyatlarının

sektörde banka kesimi dışındaki reel sektör firmalarınca yapılmış olanın miktarı 2015 Mart ayı sonu itibarıyla 112 milyar dolara yaklaşmaktadır.", Bkz. Sönmez, "Sanayinin Borç...", s.12.

belirleyicisi sanayi üretimi olamamış, yani ülke içinde sanayi ve sanayi ticaretini tarım ve tarım ticaretine üstün kılamamış ve bunun doğurduğu sonuçlara katlanmak zorunda kalmış ve halen de katlanmaya devam etmektedir. Bunun tam tersi olarak, tarım ürünlerinin ihracıyla elde edilen döviz, sanayicinin üretim araçları ve onların yedek parçalarını almak için ihtiyaç duyduğu dövizin kaynağı olmuş⁴⁹⁸, böylece tarım, sanayiciyi ve sanayinin gelişmesini kendisine bağlar ve kontrol eder duruma gelmiş ve bugün için de bu durumunu halen muhafaza ettiği söylenebilir.

5.1.2.2. Tarım Alanında Gerçekleşen Modernleşme Süreci

1927 yılında, ülkenin toplam yüzölçümünün %31'i ziraata elverişlidir ve bunun sadece %15,67'si üzerinde tarım yapılabilir⁴⁹⁹. Daha ziraata elverişli alanların %15,33'ü boş ve atıl durumdadır. Yaklaşık 117.000 km² (117.000.000 dönüm)lik bir toprak işlenmek için çiftçisini beklemektedir⁵⁰⁰.

Böyle bir durum içerisinde 1923-1938 yılları arasındaki TCKK'nın, Batı'da da olduğu gibi; öncelikle tarıma elverişli ancak boş olan arazilerin ekilir duruma getirilmesi, bununla eş zamanlı olarak, tarımda modern usullerin kullanılarak tarımın geliştirilmesi; yurt içinde tarım ticaretinin geliştirilerek şehirlerde yaşayan insanların devletin aracılığı olmadan kendiliğinden işleyecek bir mekanizmayla beslenebilir hale getirilmesi ve daha sonra tarım ürünlerinin ihracatıyla elde edilecek gelire ilk sanayi sermayesinin oluşturulması ve bu sermaye vasıtasıyla öncelikle tarım ürünlerini işleyecek tüketim malları üretim sanayisinin ve daha sonra üretim araçları üretim sanayisinin kurulması; bunlar yapılırken öz kaynaklara dayanılması, yabancı sermayenin reddedilmeyerek, ancak bu sermayeye karşı temkinli yaklaşılması ve bütün bunlar yapılırken, yabancıların

⁴⁹⁸ “Her şeyden önce, iç pazara dönük ve ithal girdilere dayalı olan sanayi kesimi kendi üretmediği bir döviz kaynağına gereksinim duymaktadır. Diğer bir deyişle sermaye birikiminin sürmesi, geleneksel kesimlerin ihracatını sürdürmesine bağlıdır.”, Bkz. Gülalp, a.g.e., s.67.

⁴⁹⁹ Duman, *Atatürk Döneminde Romanya'dan...*, s.25.

⁵⁰⁰ Bir çiftçinin bütün ihtiyaçlarını karşılamak için 20 dönümlük bir araziye ihtiyaç duyduğu göz önünde bulundurulduğunda, 117.000.000 dönümlük bir arazinin, 5.850.000 çiftçiye istihdam alanı sağlayabileceği; bir çiftçi ailesi 5 kişi olarak düşünüldüğünde ise, ilave 29.250.000 kişinin bu miktar araziyle geçimini temin edebileceği ifade edilebilir. Yani 1927 yılında, sadece kullanılan ziraata elverişli alanın tarım arazisine dönüştürülmesiyle Türkiye'nin nüfusu, 29.250.000 kişi daha artırılabilir ve 13.648.270 kişi olan nüfusu, yaklaşık 42.900.000'e çıkarılabilecektir ki Türkiye bu nüfusa, 1975-1980 yılları (1975'de nüfus 40.347.719, 1980'de nüfus 44.736.957'dir.) arasında ulaşmıştır.

Türkiye'nin tarım ülkesi halinde kalması ve sanayileşme hamlesinden vazgeçmesi için vermeye hazır oldukları tavizlere karşı uyanık bulunulması gerektiğinin bilincinde oldukları söylenebilir.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde, toprağın özel mülkiyetinin tam anlamıyla sağlanamaması nedeniyle tarımda kapitalist sistemin gerçekleştirilemediği daha önce açıklanmıştı. TCKK, 1858 Arazi Kanunu'ndan sonra tarımda özel mülkiyetin tam anlamıyla sağlanabilmesi için ilk iş olarak, toprakta özel mülkiyeti pekiştiren, 1924 Anayasası'nın 70 ve 74'üncü maddeleri⁵⁰¹ ile özel mülkiyet hakkını tanıdılar. 17 Şubat 1926 tarihinde kabul edilen "Türk Kanunu Medenisi (Türk Medeni Kanunu)"nin 439 ile 580'inci maddeleri arasında, "ÜÇÜNCÜ KİTAP" başlığı altında "Miras" hakkı; 618 ile 764'üncü maddeler arasında da, "DÖRDÜNCÜ KİTAP, Ayni Haklar" "BİRİNCİ KISIM, Mülkiyet" başlığı altında "Mülkiyet" hakkı açıklanmış ve düzenlemiştir⁵⁰². Bu düzenlemelerden birisi de; "Madde 639- (17/2/1926 tarih ve 743 sayılı Kanunun hükmüdür.) b) Fevkalade müruru zaman: Madde 639 – Tapu sicilinde mukayyet olmayan bir gayrimenkulü nizasız ve fasılasız yirmi sene müddetle ve malik sıfatı ile yedinde bulundurmuş olan kimse o gayrimenkulün kendi mülkü olmak üzere tescili talebinde bulunabilir. Tapu sicilinden maliki kim olduğu anlaşılamayan veya yirmi sene evvel vefat etmiş yahut gaipliğine hüküm verilmiş bir kimsenin uhdesinde mukayyet olan bir gayrimenkulü aynı şerait altında yedinde bulunduran kimse dahi o gayrimenkulün, mülkü olmak üzere tescilini talep edebilir. Tescil ancak hâkimin emriyle olur."dur⁵⁰³. Bu maddeden çıkarılacak sonuç, 1946 yılında (kanun tarihinden 20 yıl sonra) tapusuz yani özel mülkiyeti olmayan toprak kalmayacağı yönündedir. 1922 yılında saltanatın kaldırılması ve Sultan Vahdettin'in yurt dışına kaçması, 1923 yılında Cumhuriyet'in ilanı ve 1924 yılında Hilafetin kaldırılmasından sonra Osmanlı Hanedanı üyelerinin yurt dışına çıkarılmalarıyla sahipsiz kalan ve özel mülkiyeti devlete intikal eden toprak, toprakta son düzenlemenin yapıldığı ve toprağın tapulandırıldığı 1858

⁵⁰¹ 1924 Anayasası Madde 70- "Kişi dokunulmazlığı, vicdan, düşünme, söz, yayım, yolculuk, bağıt, çalışma, mülk edinme, malını ve hakkını kullanma, toplanma, dernek kurma, ortaklık kurma hakları ve hürriyetleri Türklerin tabii haklarındanıdır.;" Madde 74- "Kamu faydasına gerekli olduğu usulüne göre anlaşılmadıkça ve özel kanunları gereğince değer pahası peşin verilmedikçe hiç kimsenin malı ve mülkü kamulaştırılmaz.", Bkz. www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa24.htm, Erişim tarihi 9.07.2016.

⁵⁰² Kanunun bütün maddeleri için Bkz. <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMeti/n/5.3.743.pdf>, Erişim tarihi 19.07.2016, s. 1304-61 - 1304-82.

⁵⁰³ <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/5.3.743.pdf> (Erişim tarihi 19.07.2016), 1304-87 - 1304-110.

Arazi Kanunu ve 1926 yılı Türk Medeni Kanunu çerçevesinde, 1946 yılı itibariyle tamamen devlet ve özel mülkiyet statüsüne alınmış olmaktadır⁵⁰⁴.

Tarım alanında modernleşme sürecinde diğer önemli bir aşama da, 17 Şubat 1925 tarihinde, meclisin 58. toplantısında, 552 sayılı kanunun kabulüyle aşarın kaldırılmasıdır⁵⁰⁵. TCKK tarafından, Tanzimat Fermanı ile ulaştırılması kararlaştırılmış hedefler olan; tebaanın can güvenliğinin sağlanması, ırz, namus ve mallarının korunması ve tebaadan alınacak vergilerin ve askerinin toplanması usulleriyle askerlik hizmet süresinin yeniden düzenlenmesi kararlarından tek gerçekleştirilememiş olarak kalan vergilerin yeniden düzenlenmesi kararı da, yine söz konusu fermanının uygulanmasına yönelik olarak daha önce yapılan düzenlemelere (1843 Askerlik Kanunu, 1858 Arazi Kanunu ve 1864 Vilayetler Kanunu) dayanılarak alınabilmiştir. Aşarın kaldırılmasıyla, 1695 yılında benimsenen vergilerin iltizam usulüyle mültezimler tarafından toplanması ve böylece devlet ile köylü arasına giren mültezimlerin çiftçiyi sömürmeleri⁵⁰⁶ usulüne de son verilmiştir. Aynı zamanda, 1924 Anayasası ile özel mülkiyetin kabulünün ilan edilmesi, 1925 yılında aşarın kaldırılması ve 1926 Medeni Kanunla özel mülkiyetin tanımlanması ve sınırlarının belirlenmesiyle birlikte; kişisel bağımsızlığın ve topraktaki üretimin tam gelişimi için zorunlu bir geçiş aşaması olan toprağın tam anlamıyla özel mülkiyeti gerçekleştirmiş ve toprağın zilyedi durumunda bulunan reayanın yerini çoğunlukla özel mülkiyetli küçük toprak sahibi köylüler almıştır. Böylece bağımsız köylü mal sahibine dönüşmüş, toprağı işleyen zilyet durumundan, toprağın gerçek sahibi haline gelmiştir. Sözleşme ile saptanmış sultan ile mültezim, malikâne sahipleri ve eşraf arasındaki para ilişkisi, artık toprak sahibi köylü ile tüccar arasında gerçekleşmeye başlamıştır. Özel mülkiyetli küçük toprak sahibi köylüler tarafından genelde kullanım amacıyla yapılan değişim, çoğunlukla kâr amaçlı

⁵⁰⁴ Medeni Kanunu'nun kabulünden sonra, miri arazinin mülkiyeti konusundaki tartışmalar için Bkz. Halil Cin, **Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması**, Kültür Bakanlığı Yayınları: 295, Ankara 1978, s.477-526.

⁵⁰⁵ Meclisin 58. Toplantısı ve aşarın kaldırılması görüşmelerinin detayları için Bkz. "https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.goruntule?sayfa_no_ilk=6&sayfa_no_son=27&sayfa_no=7&v meclis= 1&v donem=2&v yasama_yili=&v_cilt=14&v_birlesim=056", Türkiye Büyük Millet Meclisi 2. Dönem 14. Cilt 56. Birleşim - Sayfa 6-33, Erişim tarihi 30.07.2016, TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ 2. Dönem 14. Cilt 56. Birleşim, s.6-33; Ayrıca Bkz. Kenan Kırkpınar, **Aşarın Kaldırılması Ege Bölgesi'ndeki Sonuçları**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara 1987.

⁵⁰⁶ Aksaray milletvekili Besim Atalay Bey'in BMM oturumunda, bizzat kendisinin şahit olduğu, mültezimlerin köylüye yaptığı zulüm ve eziyet hakkında verdiği bilgi için Bkz. Türkiye Büyük Millet Meclisi 2. Dönem 14. Cilt 56. Birleşim, s.6.

olacak şekilde dönüşmüştür. Köylünün elinde geçimliliğinden fazla bir ürün ve bu üründen elde ettiği bir gelir kalması ve böylece tarımda özel mülkiyetli küçük toprak sahibi köylülerin bir tasarrufta bulunarak sermaye birikimi yapmaları ve köylünün toprağının verimliliğini artırma gayreti içine girmesi; ihtiyaçlarını kendisi üretmek değil şehirden alarak gidermek için gelirinin bir kısmını da kendi kişisel harcamalarına ayırarak para ekonomisine dâhil olması ve şehirle olan işbölümüne katılması; kırsal ev sanayisinin yıkılarak köyün şehirle olan işbölümünün gelişmesi ve köylünün başlangıçta şehirdeki el sanatları sanayi üretiminin, sonraları ise geniş ölçekli sanayinin gelişmesini talepleriyle destekleyebilme imkânı da yaratılmıştır. Daha sonra büyük kapitalist çiftliklerin oluşturulmasıyla küçük toprak sahibi köylülerin ücretli çalışan durumuna gelmeleri, böylece tarımda kapitalist üretimin başlaması ve doğrudan üreticilerin topraktan koparılmalarının yolunun açılarak tarımsal nüfusun sürekli olarak düşürülüp, onun karşısına büyük kentlerde toplanan, sürekli büyüyen bir sınaî nüfus oluşması ve bu nüfusun yönetime işlerin bölünmesi yönünde baskıda bulunmasının yolu da böylece açılmıştır.

Aşarın kaldırılmasıyla birlikte, devlet, köylerden şehirlere yaşam maddelerinin çekilmesi zincirinden çıkarılmış; reaya-mültezim-devlet-loncalar şeklindeki zincir, çiftçi-tüccar-toptan ve perakende satıcılar şekline dönüşmüştür. 1908 yılında başlatılan milli tüccar meydana getirme projesi⁵⁰⁷ sonucu ortaya çıkan milli tüccarlar bu zincir içinde yer almışlardır. Devlet o zaman için gelirlerinde meydana gelen azalmayı da göz önüne alarak aşarı kaldırmış, ancak tarımın geliştirilmesi yönünde çok önemli bir adımı da atmayı başaramamıştır. Bu aşamada devlet tarafından, mültezimler elinden kurtarılan köylünün, tüccarın çıkarlarına karşı korunup korunamadığı ve bu sefer onların ellerine teslim edilecekleri gibi bir soru gündeme gelebilir ki; kapitalist sistem içerisinde özel mülkiyetli küçük toprak sahipliğinin tarımın gelişmesi için önemli bir aşamayı teşkil ettiği ancak, bu aşamadan sonra gerçek kapitalist tarım üretiminin gerçekleştirilebilmesi için küçük toprakların büyük toprak sahiplerinin ellerinde toplanması ve büyük çiftliklerin meydana getirilmesinin, küçük toprak sahiplerinin de ya köylerde ücretli tarım işçilerini ya da şehirlerde ücretli sanayi işçilerini oluşturmalarının, kapitalist sistemin zorunlu bir aşaması olduğunun daha önce ortaya konulması nedeniyle bu soru

⁵⁰⁷ Pamuk, a.g.e., s.170.

anlamını yitirmektedir. Daha önce ifade edildiği üzere, kapitalist sistemin bir ayağını oluşturan rekabet (yaşam savaşı) (diğer ayağı da burjuvazidir) arttıkça, küçük toprak sahibi çiftçi için ne yapılırsa yapılsın, hangi destek sağlanırsa sağlansın, küçük çiftliklerin yerini büyük çiftliklerin alması kaçınılmazdır. Ancak bütün bu gerçeklere rağmen, 1923-1938 dönemi henüz özel mülkiyetli küçük çiftçiliğin yani toprağın sahiplenilerek veriminin artırılması dönemidir.

Devlet tarafından Çitleme Yasası gibi yasaların çıkarılmasıyla küçük toprak sahibi köylülerin ellerinden topraklarının alınması, büyük kapitalist çiftliklerin oluşması ve sanayi üretiminin gelişmesine bağlı olan hususlar hariç olmak üzere, daha önce Batı'nın tarım alanındaki uygarlık sürecinde izlediği yolların hepsinin, 1923-1938 yılları arasında, TCKK tarafından gerçekleştirildiği söylenebilir. Batı'da 14. yüzyılda başlayan ve 17. yüzyılda tamamlanan Tarım Devrimi; Türkiye'de, Batı'dan yaklaşık 500 yıl sonra, 19. yüzyılda başlatılmış (1839 Tanzimat Fermanı ve 1858 Arazi Kanunu ile) ve 20. yüzyılda (1924 Anayasası, 1925 yılında aşarın kaldırılması ve 1926 yılında Medeni Kanunu'nun kabulü) tamamlanabilmiştir. Tarım Devrimi'nin tamamlanmasından sonra günümüze kadar olan Türkiye'nin tarım alanında ulaştığı durum, aşağıda mevcut istatiki verilere dayanılarak çözümlenmeye çalışılacaktır.

Eldem'in "Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik" adlı eserinde 1913-1914 yılları için ortaya koymuş olduğu İmparatorluğa ait verilerin, 1914-1923 arasındaki yılların savaş yılları olması nedeniyle 1923 yılı için başlangıç verileri olarak alınabileceği düşünülebilir. Üstelik 1914 yılındaki İmparatorluk sınırları, Rusya işgali altındaki Kars ve Ardahan dâhil edildiği ve İmparatorluk sınırları içindeki Arap Ülkeleri hariç tutulduğunda bugünkü sınırları vermektedir ki; Eldem'in incelemelerinde bu hususa özel bir dikkat sarf etmiş olduğu görülmektedir. Ayrıca, 1920'li yılların ortalarında gerek tarım gerek sanayi ve gerekse diğer alanlar için alınan karar ve tedbirlerin sonuçlarının birkaç yıl içerisinde görülmesinin de mümkün olamayacağı bir gerçektir.

1913-1914 yıllarında (ki; bu yıllara ait veriler yukarıda açıklandığı üzere, 1923 yılı verileri olarak kabul edilmiştir) toplam ekilen arazi ortalama 6.500.000 hektar (65.000

km²), tahıl üretimi yapılan ortalama arazi miktarı 5.212.000 hektar (52.120 km²)⁵⁰⁸ ve 1913 yılında buğday, arpa ve mısır üretimi ise 7.124.000 tondur⁵⁰⁹. 1948 yılından 2015 yılına kadar olan tarımsal verilere ait tablo ve grafikler Ek 6.'da verilmiştir. Tablo 3.'deki veriler incelendiğinde; 2015 yılında toplam ekilen arazinin 239.500 km² ye çıkmış olduğu, tahıl ve diğer bitkisel ürünlerin ekildiği alanın 198.500 km²ye yükseldiği ve buğday, arpa ve mısır üretiminin 37.000.000 tona çıktığı görülmektedir. 1923-2015 yılları arasındaki 92 yıllık süre içinde ekilebilir arazinin yaklaşık 3,7 kat; tahıl ve diğer bitkisel ürünlerin ekildiği alanın 3,8 kat ve toprağın verimliliğinin yaklaşık 5,2 kat artmış olduğu tespit edilebilir. Çok genel olarak bakıldığında ise, 1923 yılında 13.648.270 kişilik bir nüfusu besleyebilme kabiliyetinde olmayan ülke tarımı, 2015 yılında 78.741.053 kişilik bir nüfusu besleyebilme (dışarıya ihraç edilen tarım ürünlerinin yurt içinde kullanıldığı değerlendirildiğinde⁵¹⁰ daha fazlasını da besleyebilme kabiliyetinde olduğu da söylenebilir) kabiliyetine erişmiştir.

Her ülkenin ekilebilir arazi miktarının sınırlı olduğu bir gerçekliktir. Tablo 3.'de verilen değerler ve Şekil 8.'deki grafik incelendiğinde; Türkiye'nin, 286.625 km²lik alanı ve söz konusu alanın toplam yüzölçümüne olan %36,5 oranıyla sebze bahçeleri, süs bitkileri, diğer meyveler, içecek ve baharat bitkileri, bağ, zeytin ağaçlarının kapladığı alanlar dâhil olmak üzere ekilen arazisinin, azami ekilebilir arazi sınırına 1979 yılında ve 37.000.000 ton buğday, arpa ve mısır üretimiyle de azami üretim sınırına 2015 yılında ulaştığı söylenebilir. Bundan sonra, yeni tarım alanları açılmadığı, mevcut tarım alanlarının verimliliği artırılmadığı, küçük çiftlikler birleştirilerek büyük çiftlikler haline getirilemediği, ihracatın sanayi ürünlerine kaydırılarak tarım ürünlerinin yurt içinde kullanılması sağlanamadığı ve nüfus artışı yükselmeye devam ettiği takdirde, Türkiye mevcut borçlarını ödeyebilmek için 1793 yılında Fransa'nın düştüğü duruma yani ülke içinde aç ve yaşam maddeleri için daha fazla para vermeye hazır insanlar

⁵⁰⁸ Eldem, a.g.e., s.29.

⁵⁰⁹ Eldem, a.g.e., s.31.

⁵¹⁰ Tablo 2.'deki 2015 yılına ait Canlı Hayvan ve Gıda İthalat rakamı (6.508.562.000 \$) ile Tablo 6.'daki 2015 yılına ait Canlı Hayvan ve Gıda İhracat rakamı (14.339.595.000 \$) karşılaştırıldığında, ihraç rakamının ithalat rakamından 2.2 kat daha fazla olduğu görülecektir. Çok kaba bir düşünceyle ihraç edilen söz konusu ürünlerin yurt içinde kullanılması halinde, Türkiye'nin 2015 yılı nüfusundan (78.741.053) daha fazla bir nüfusu besleyebileceği veya mevcut nüfusunun yaşam standardını (söz konusu ürünlerin miktarlarının artışıyla fiyatlarının azalması nedeniyle) daha fazla yükseltebileceği söylenebilir.

varken, döviz elde edebilmek uğruna, yaşam maddelerinin ihracına devam etme durumunda kalabilecektir.

Eldem, 1907 yılı ziraat anketinde Trakya ve Rumeli'deki işletmelerin ortalaması olarak; 10 dönümden küçük olan arazilerin %34, 10-50 dönüm arasında olanların %47, 50 dönümden büyük olanların da %19 olduğunu belirtmektedir. Tablo 4. incelendiğinde, 2015 yılında işletmelerin büyüklüğü (İB)ne göre; 1-20 dekar (1 dönüm=1 dekar) arası arazinin %5,32; 21-50 dekar arası arazinin %16,01 ve 50 dekardan fazla arazinin ise %78,65 oranında olduğu tespit edilmektedir. 1907 yılında arazi sahipliğinin çoğunluğunu 10-50 dönüm arası arazi oluştururken, 2015 yılında ise arazi sahipliğinin 50 dönüm (50 dekar) üzerindeki arazide toplandığı ve 1907 yılına nazaran küçük arazilerin daha büyük çiftlikler haline dönüştürüldüğü söylenebilir. Ancak Tablo 5.'de bazı AB üyesi gelişmiş kapitalist ülkelere ait İB'ye göre 50 hektar (500 dekar veya dönüm) üzeri arazi sahipliği değerleri; İngiltere için % 38,7, Almanya için % 28,5, Fransa için % 37,2 ve ABD için % 93,49 iken, bu değer Türkiye için %11,34 olduğu görülecektir. Yine aynı tablodan, Türkiye'ye işlenen arazi bakımından en yakın arazi büyüklüğüne sahip olan Fransa'da (Türkiye'nin işlenen arazisi 234.510.993 dekarken Fransa'nın 278.372.900 dekadır.) 50 hektar üzeri araziye sahip olan işletme sayısı 516.000 iken, Türkiye'de işletme sayısı Fransa'dakinden yaklaşık 7,8 kat daha fazla olarak 4.068.000'dir. Türkiye'den yaklaşık 15,8 kat daha fazla ve 3.700.962.122 dekar işlenen araziye sahip olan ABD'deki işletme sayısı Türkiye'dekinden yaklaşık iki kat daha az olacak şekilde, 2.109.000'dir. 500 dönümün üstünde işlenen arazinin %11,34'ü, 500 dönümün altında işlenen arazinin ise kalan 88,66'yı oluşturmasının, ayrıca işletme sayısının gelişmiş kapitalist ülkelere oranla çok fazla olmasının, Türkiye'nin henüz tam anlamıyla tarımda ve hayvancılıkta kapitalist biçimdeki üretime geçemediğini gösterdiği söylenebilir. Yine söz konusu tablodan, 2001 yılında 1-20 dönüm arası arazi sahipliğinin %5,32 olduğu görülecektir ki; 9.812.480 dönüm araziye karşılık gelen bu arazi, daha önce de belirtildiği üzere ancak sahiplerinin geçimini sağlamak ve toplum için bir fazla ürün oluşturmamaktadır. Tablodan çıkarılacak diğer bir sonuç da, 1963 ile 2001 yılları arasında, işletmelerin arazi sahiplik oranlarında kayda değer bir değişimin meydana gelmediğidir. Diğer değişkenler (yeni tarım alanları açılması, mevcut tarım alanlarının verimliliği artırılması, ihracatın sanayi ürünlerine kaydırılarak tarım

ürünlerinin yurt içinde kullanılmasının sağlanması) sabit kalmak şartıyla söz konusu oranlar büyük işletmeler lehine değişmedikçe, ürün miktarının ve toprağın verimliliğinin artırılması mümkün görülmemektedir.

5.1.2.3. Sanayi Alanında Gerçekleşen Modernleşme Süreci

Türkiye Cumhuriyeti'nin sanayi alanında gerçekleştirdiği modernleşme sürecinin incelenmesine başlamadan önce, her sistemde (kapitalist, sosyalist, faşist vb.) sanayi ürünlerinin üretim amacının, tarım ürünlerinin köylerden şehirlere çekilmesinin sağlanması olduğunu bir kez daha hatırlatmakta fayda görülmüştür. Kapitalist sistemde tarım ürünlerinin köylerden şehirlere çekilebilmesi için, BÜETİ'nin sayısının artmasının ve bu nüfusun şehirlerde yoğunlaşmasının; köylünün kırsal ev üretiminden kopararak şehirlerde üretilen sanayi ürünlerine olan taleplerinin artırılması yani köy ile şehir arasındaki işbölümünün geliştirilmesinin; köylerden şehirlere doğru bir göçün başlaması için özel mülkiyetli küçük toprakların büyük çiftlikler tarafından ele geçirilmesinin gerektiği daha önce açıklanmıştı. Emperyalist aşamada ise, bir ülkede üretilen yaşam maddeleri (tarım ürünleri)nin, emperyalist ülkeye çekilebilmesi için, emperyalist ülkenin desteğiyle öncelikle tarım ülkesinin tarım üretiminde, hem kendi tüketimine yetecek hem de emperyalist ülkelerin kullanımına sunulacak kadar bir artış sağlanması ve kapitalist sistemde olduğu gibi, ancak bu sefer tarım ülkesinin insanların emperyalist ülkede üretilen sanayi ürünlerine olan taleplerinin artırılması yani emperyalist ülkenin amaç ve çıkarlarına uygun olacak şekilde bir küresel işbölümünün geliştirilmesi zorunludur. Burada hem kapitalist sistemde hem de emperyalizmde kilit unsuru, sanayi üretiminin ve sanayi ürünlerine olan bağımlılığın geliştirilmesinin oluşturduğu ve kapitalist aşamaya geçişte kendi sanayi ürünlerini kendisi üretmeyi başaramayan ülkelerin, emperyalist ülkelerin hedeflerine ulaşmalarına uygun hale geldiği belirlenebilir. Bir ülkenin işgücü nüfusu, o ülkenin topraklarındaki tarım alanlarının istihdam edebileceği miktarı aştığında, yani ülke nüfusunun şehirlerde yoğunlaşmasıyla birlikte, nüfustaki artışın devam edebilmesi ve bu nüfusun kırıma uğratılmaması için, sanayi ürünleri üretmesi ve bunları köylerdeki tarım ürünleriyle değiştirmesi bir zorunluluk haline gelir. Toprakta özel mülkiyetin tanınması, toprağın alınıp satılabilir hale getirilmesi, ister istemez büyük toprak sahiplerinin ve toprağa yatırım yapmak isteyen şehirlerdeki para sahiplerinin küçük toprakları satın alarak,

topraklarını satan köylünün BÜETİ haline dönüşmesine ve şehirlerde yoğunlaşmasına neden olacaktır. Kapitalist sisteme geçiş aşamasında bir ülkenin, nüfusunu artırabilmesi en azından kırıma uğratmaması için, sanayisini oluşturması gerekmektedir. Kapitalist sistemle tarıma dayalı üretim tarzından sanayiye dayalı üretim tarzına geçmeyi planlayan bir ülkenin sanayisini kendi kaynak ve imkânlarıyla kuramaması ve geliştirememesi durumunda, Türkiye Cumhuriyeti'nin aşağıda verilecek ekonomik tarihinde de görüleceği gibi, kapitalist aşamadan emperyalist aşamaya geçmiş olan veya geçmek zorunda kalan ülkelerin ekonomik bağımlılığı altına girmesi ise kaçınılmazdır. Osmanlı İmparatorluğu'nun, Batı'nın kapitalist sisteme geçişini tamamladığı ve kapitalist sistemle gelişmesini devam ettirdiği bir dönemde, tarıma dayalı üretim tarzından sanayiye dayalı üretim tarzına geçmeyi başaramadığı; Türkiye Cumhuriyeti'nin ise Batı'nın emperyalist aşamaya geçtiği bir dönemde, Batı'nın amaç ve arzuları doğrultusunda sanayiye dayalı üretim tarzına geçtiği ve hâlihazırda bu durumunu sürdürdüğü söylenebilir.

Osmanlı İmparatorluğu sonrası, Türkiye Cumhuriyeti'nin sanayileşme süreci, sanayiye dayalı büyüme açısından değerlendirildiğinde⁵¹¹; 1923-1945 yılları arasında uygulanan “Temel Tüketim Malları İhracı Yoluyla Büyüme”, 1945-1958 yılları arasında uygulanan ve ithal ikame üretimin I. aşamasını teşkil eden, son ürünlerin ithal edildiği, “İç Piyasaya Yönelik Temel Tüketim Malları Sanayi Üretimine Dayalı İthal İkame Yoluyla Büyüme”, 1958-1970 yılları arasında uygulanan ve ithal ikame üretimin II. aşamasını teşkil eden, ara ürünlerin ithal edilerek yurt içinde montesinin yapıldığı, “İç Piyasaya Yönelik Dayanıklı Tüketim Malları Üretimine Dayalı İthal İkame Yoluyla Büyüme”, 1970'den sonra günümüze kadar uygulanan ve yabancı sermayenin de yatırımlarıyla katkıda bulunduğu, “İhracata Yönelik Sanayi (Temel Tüketim Malları ve Dayanıklı Tüketim Malları⁵¹²) Üretimine Dayalı Büyüme” şeklinde olduğu söylenebilir. Emperyalist ülkelerin yeni emperyalist politikaları açısından değerlendirildiğinde bu sürecin; 1945-1958 yılları arasında yurt içinde tarım üretiminin artırılarak (1924 yılından itibaren yurt içinde tarım üretiminin artırılması girişimlerine başlanmış, ancak

⁵¹¹ Türk sanayinin geçirdiği süreçteki tarihler ve süreçleri niteleyen yorumlar, Gülalp'in, “Gelişme Stratejileri ve Gelişme İdeolojileri” adlı eserinden faydalanılarak yapılmıştır. Bkz. Gülalp, a.g.e., s.17-56.

⁵¹² “(Batı tarafından) Türkiye'nin ihracatta uzmanlaşacağı öngörülen sanayiler, daha önce ihracat atılımı gerçekleştirilmiş olan gıda, dokuma ve giyim sanayileridir.” Gülalp, a.g.e., s.55.

bu girişim emperyalist politikalar değil ülke ihtiyaçlarından kaynaklanmıştır) en üst seviyeye ulaştırılması⁵¹³, 1958-1980 yılları arasında yurt içinde sanayi ve sanayi ticaretinin, tarım ve tarım ticaretine üstün kılınması ve köylünün şehirle olan işbirliğinin geliştirilmesiyle köylerdeki fazla ürünün şehirlere çekilmesi aşamasına geçilmesi, 1945 yılından itibaren emperyalist ülkelerden temin edilen borç, kredi, son ürünler, yatırım ve ara mallar karşılığı olarak tarım ürünlerinin emperyalist ülkelerin şehirlerine aktarılmaya ve 1980 yılından sonra ise bu aktarımın sürekli kılınması çalışmalarına başlanması şeklinde işlediği düşünülebilir. Yine bu süreç sanayinin kaynakları açısından değerlendirildiğinde; 1923-1946 yılları arasında sanayileşmede kendi kaynaklarına dayanma, 1947-1970 yılları arasında kredi ve borç olarak kaynak yaratma ve 1970 yılından sonra kredi ve borç olarak kaynak yaratmaya devam edilirken yabancı sermayenin yurt içinde yatırım yapması suretiyle kaynak sağlanması şeklinde bölümlenebilir.

Gerek dışarıdan son ürün olarak alma, gerek ara ürünü alıp yurt içinde birleştirme, gerekse yabancı sermayenin yurt içinde yatırımı şeklinde olsun, 1923'den günümüze kadarki sanayileşme sürecinde takip edilen bütün bu yollardaki ortak olan husus, sanayide kullanılan üretim araçlarının (Tüketim malzemelerini üreten makinelerin) yabancılardan alınmış ve üretim araçları üretim sanayisinin kurulamamış olmasıdır ki; bunun doğuracağı sonuçlar çalışmanın daha önceki bölümlerinde tartışılmıştı. Gülalp'in, "Türkiye'nin gelişme tarihi çerçevesinde genel bir gözlem olarak dikkati çeken bir nokta, her bir stratejinin sonunu belirleyen bunalımın bir döviz darboğazı biçiminde yansıdığı ve strateji değişikliklerinin de bir devalüasyon ve dış ticaretle ilişkin düzenlemelerle birlikte yer aldığıdır." tespitleri de, bu çalışmada ulaşılan sonuçları teyit eder niteliktedir⁵¹⁴.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında her sanayi alanındaki durumu, imkân ve kabiliyetleri; 1930 yılında, Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti tarafından düzenlenen Sanayi Kongresi sonrası yayımlanan, kongreye sunulan raporlar, kongrede tutulan

⁵¹³ "Bu arada ekilebilir alanların sınırına varılmış olması da 1950'lerin ilk yıllarında yaşanan hızlı büyüme döneminin sona ermesi anlamına gelmiştir.", Bkz. Gülalp, a.g.e., s.40.

⁵¹⁴ Türkiye'de ilk büyük devalüasyon 7 Eylül 1946'da; 2. devalüasyon, 4 Ağustos 1958'de; 3.büyük devalüasyon, 10 Ağustos 1970'de; 4. Devalüasyon, 1 Mart 1978'de; 5. devalüasyon, 11 Haziran 1979'da; 6. devalüasyon, 24 Ocak 1980'de gerçekleştirilmiştir. "24 Ocak Kararları"ndan sonra devalüasyon yerine "ayarlamalar" a gidilmiştir.

zabıtlar ve alınan kararları içeren kitaptan⁵¹⁵ tespit edilebilir. Söz konusu kongrede alınan kararların değerlendirilmesi ayrı bir inceleme konusudur. Ancak, Sanayi Müfettişi Vasıf Bey'in raporunda yer alan bir karşılaştırma, o zaman da sanayinin gelişmesi hakkında, bugün de değişmemiş olan bir düşüncenin ortaya konulması açısından önemlidir. Vasıf Bey; İstanbul ipek fabrikaları için 125 makineli tezgâhın getirildiğini (yurt dışından ithal edildiği), söz konusu her bir makinenin kuruluş masrafının 1600 lira ve toplam makine kuruluş sabit sermayesinin 200.000 (125*1600) lira, bu sermayeye fabrikaların tesis edildiği bina masraflarının ilave edilmesiyle, ipekli dokumacılık için konulan sermaye toplamının 300.000 liraya yaklaştığı; fabrikaların işlemesi için tahsis edilen döner sermayenin miktarının da 300.000 liraya yakın bir rakam olduğu (böylece sabit ve döner sermaye masrafı olarak 600.000 lira yapmaktadır) tespitini yapıyor. Vasıf Bey sonra, bu fabrikaların üretimini ortaya koyuyor ve üretimlerinin yılda 375 bin metreye ve üretim değerinin 850 bin liraya ulaştığını, yani 250 bin liralık (850.000-600.000) kâr oluşturduklarını, üstelik bu kârın, ne hükümetin nakdi bir yardımı, ne de Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun yardımıyla değil, özel girişimcilerin kendi çalışmalarıyla gerçekleştiğini belirtiyor. Vasıf Bey benzer bir incelemeyi de Raşel makineleriyle kurulmaya başlayan trikotaj sanayi için yapıyor ve Raşel makineleriyle kurulan trikotaj sanayinde kullanılan sermaye toplamının 240 bin lira, bu makinelerle yapılan yıllık üretim değerinin ise 2.5 milyon lira olduğunu belirtiyor. Sonuç olarak da makinelerin sayılarının artırılması ve niteliklerinin yükseltilmesiyle üretimin ve dolayısıyla da üretim değerinin de arttığını ortaya koymaya çalışıyor⁵¹⁶. Bu yaklaşımın kongreye sunulan diğer raporlarda, hatta kongre de alınan kararlarda da hâkim olduğu tespit edilebilir.

Vasıf Bey'in yapmış olduğu inceleme ve ulaştığı sonuçların, uluslar arası ticarete altın sikke standardının kullanıldığı ve henüz altın döviz veya döviz standardının yürürlüğe girmemiş olduğu dönemde üretildiği göz önünde bulundurulduğunda normal karşılanabilir. Hem yurt içindeki kazançları hem de yurt dışı ödemeleri altınla yapılacağı için Vasıf Bey, bütün kazançlarını ve borçlarını "altın lira" üzerinden hesaplayarak değerlendirmelerini yapmıştır. Vasıf Bey'den uluslar arası ticarete altın

⁵¹⁵ 1930 yılı Sanayi Kongresi rapor, zabıt ve kararları için Bkz. M.Derviş Kılınçkaya, **1930 Sanayi Kongresi**, Bildiren Yayıncılık, Ankara 2003.

⁵¹⁶ Kılınçkaya, a.g.e., s.34-36.

döviz standardının yürürlüğe girdiği 1944 veya döviz standardının yürürlüğe girdiği 1971 yıllarından sonra aynı raporu hazırlaması istenmiş olsaydı; kârlarını altın karşılığı olmayan kâğıttan para ile elde etmesine karşın, makinelerin alımı için “döviz” ödemesi gerektiğinin bilincinde olarak, bu döviz nereden ve nasıl bulacağını, cebinde bir sürü kâğıttan lirası varken “döviz” bulamayıp borcunu ödeyememesi durumunda bunun ne gibi sonuçlar doğuracağını düşünerek, Vasıf Bey’in raporunda, makine ithal edilip üretimin artırılması yanında, en azından bu makinelerin yurt içinde üretilmesi gerektiği hususuna da dikkat çekmesi kaçınılmaz olurdu. Altın sikke standardının geçerli olduğu 1930 yılında Vasıf Bey’in raporunda belirttiği ekonomik düşüncelerin (dışarıdan makineler ithal etmek suretiyle tüketim malları üretip, bu malları yurt içinde satmak suretiyle kâr elde etmek), uluslar arası ticarete altın döviz ve döviz standardının yürürlüğe girmesinden sonra da, gerek hükümetler tarafından ekonomik politikalar (ne tesadüftür ki; C.H.P., altın döviz standardının yürürlüğe girdiği 1945 yılından hemen sonra 1947 yılından itibaren devletçilik ilkesini yeniden yorumlamaya ve ayrıca dış borç almaya başlamıştır.) gerekse burjuvazi tarafından temel ekonomik esas olarak benimsenmiş olması ve hâlâ günümüzde de benimsenmeye devam edilmesi, Türkiye’nin bugün içinde bulunduğu ekonomik çıkmazın ana nedenini oluşturmaktadır.

1923-1949 yılları arasında uygulanan bütçenin denk olması ilkesine⁵¹⁷ ve 1930-1946 yılları arasında ithalat-ihracat dengesine⁵¹⁸ dikkat edilmesi ve uyulmasının, 1930 Sanayi Kongresi’ne hâkim olan makine ve teçhizat üzerindeki ithal gümrük vergilerinin azaltılarak, makineler ithal edilmesinin kolaylaştırılması suretiyle üretim miktarının ve üretim değerinin artırılması ve böylece zenginliğin ve refahın bir an önce yükseltilmesi düşüncesine, söz konusu dönemde temkinli yaklaşıldığını ve bu dönem içinde, ekonomik büyümenin sağlanmasının zaman alacağı ve bir zamana yayılmasının gerekli olduğu düşüncesinin hâkim olduğunu gösterdiği söylenebilir. Ancak bu temkinli yaklaşımın 1946 yılından itibaren terk edildiği ve o tarihten 1989 yılına kadar devlet kontrolünde makine ve parçalarının alınmasının döviz cinsinden borçlanma suretiyle temin edilmesinin esas alındığı, 1989’dan itibaren sermaye hareketleri üzerindeki

⁵¹⁷ 1923-2013 yılları arası “Genel bütçe, bütçe ve kesin hesaba göre gelir ve giderler” için Bkz. **TUİK İstatistik Göstergeler 1923-2013**, s.581, 582.

⁵¹⁸ Söz konusu yıllar arasındaki Dış Ticaret Göstergeleri için Bkz. **TUİK İstatistik Göstergeler 1923-2013**, s.439.

kısıtlamaların⁵¹⁹ ve böylece burjuvazinin borçlanabilmesi önündeki devlet engelinin kaldırılmasıyla da, artık borçlanma batağından geri dönülmesinin çok zor bir noktaya taşındığı söylenebilir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin 1950 yılında 4 milyon \$ olan sanayi malları ihracatı, 2015 yılında 134.394.879 \$'a yükselmiş ve 65 yıl içerisinde 33,59 kat artmıştır⁵²⁰. Sanayi malları ihracatının toplam ihracat içindeki payı 1950 yılında %1,5 iken 2015 yılında bu pay %93,43'e yükselmiştir⁵²¹. 1960 yılı sanayi malları ihracatı 1950 yılına göre **14,5** kat, 1970 yılı sanayi malları ihracatı 1960 yılına göre **1,88** kat, 1980 yılı sanayi malları ihracatı 1970 yılına göre **9,78** kat, 1990 yılı sanayi malları ihracatı 1980 yılına göre **9,87** kat, 2000 yılı sanayi malları ihracatı 1990 yılına göre **2,42** kat, 2007 yılı sanayi malları ihracatı 2000 yılına göre **3,96** kat, 2015 yılı sanayi malları ihracatı 2007 yılına göre **1,33** kat artmıştır⁵²². 1980 yılı sanayi malları ihracatı bir önceki on yıla göre **9,78** kat artmışken, aynı on yıllar arasında (1970-1980 arası) ara malları ithalatı **10,7**⁵²³, Türkiye'nin toplam (kamu ve özel sektör toplam) borç stoku **7** kat⁵²⁴ artmıştır.

Yukarıda verilen bilgiler ışığında; 1) 1950-1960 yılları arasındaki sanayi malları ihracatındaki 14,5 katlık artış göz ardı edilirse (ki bir sonraki on yıllık dilimde bu artış 1,88 kattır), söz konusu malların ihracatında, 1970 yılından itibaren 9,87 katlık bir artışın gerçekleştiği ve bu miktardaki artışın bir on yıl daha devam ederek, 1990 yılından itibaren 2,42 katlık seviyeye düştüğü, bu yıldan itibaren 2015 yılına kadar da ortalama 2,57 katlık bir artış gösterdiği, 2) 1970 yılında sanayi mallarının ihracatının artmasına paralel olarak, sanayide kullanılan ara malları ithalatı ile Türkiye'nin dış borç stokunun da aynı oranlara yakın olacak şekilde arttığı tespit edilebilmektedir. Buradan Türkiye'nin sanayi malları üretiminde dışa bağımlı hale geldiği, 3) 1950-2015 yılları arasında yatırım ve ara malları ithalatında (1950 yılı ithalat değeri 227.000.000 \$, 2015 yılı değeri 146.808.400.000 \$'dır⁵²⁵.) 647 kat artış olduğu göz önünde

⁵¹⁹ Boratav, a.g.e., s.172.

⁵²⁰ Bkz. Tablo 6., s.240.

⁵²¹ Aynı yerde.

⁵²² Aynı yerde.

⁵²³ Tablo 2., s.235.

⁵²⁴ 1970 yılında Türkiye'nin 1987 yılı fiyatlarıyla dış borcu 2,297 milyon \$ iken 1980 yılındaki dış borcu 16,227 milyon \$'dır. Bkz. Erdal Tanas Karagöl, "*Geçmişten Günümüze Türkiye'de Dış Borçlar*", **SETA Analiz Sayı:26**, Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2010, s.6.

⁵²⁵ Tablo 2, s.235.

bulundurulduğunda, aynı yıllar arasındaki sanayi malları ihracatının 33,59 kat artmasının ekonomik açıdan çok olumlu yönde bir anlam taşımadığı, 4) Dış ticaret verilerine bakıldığında⁵²⁶, 1947 yılından 2015 yılına kadar, her yıl, ithalat değerlerinin ihracat değerlerinden fazla ve 2015 yılında, yatırım ve ara malları ithalatının toplam ithalat içindeki payının %71 olduğu göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye'nin dış ticaret açığının esas sebebini, daha önce de açıklandığı üzere, tüketim maddeleri üretim sanayisinde kullandığı üretim araçları ve bunların yedek parçalarını kendisinin üretmeyip, dışarıdan almasının oluşturduğu, 5) Türkiye'nin büyüme rakamlarının eksi olduğu yıllarla⁵²⁷ bu yılların bir önceki yıllarındaki (1980-1981, 1988-1989 vb.) yatırım malları ithalat değerleri karşılaştırıldığında⁵²⁸; 1980-1981 yılları hariç, değerlerde düşme; birbirini takip eden diğer yıllarda ise daima bir artma olduğu⁵²⁹, 6) Yatırım malları ithalinde düşüş olan yılları takip eden yıllarda ekonomik büyümenin eksili rakamlara düştüğü, aksine artış olan yıllarda ise büyümenin artılı rakamlara yükseldiği, dolayısıyla Türkiye'nin büyümesinin yatırım ve ara malları ithaline bağlı bulunduğu⁵³⁰, 7) Türkiye'de üretim araçları üretim sanayisinin kurulmasının başarılabilmesi halinde, mal ve paranın ülke dışına kaçmasının engellenemeyeceği ve ülke içinde dolanımda

⁵²⁶ Dış ticaret verileri için Bkz. http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046, Erişim tarihi 03.08.2016.

⁵²⁷ Türkiye'nin yıllara göre büyüme rakamları:1981'de eksi 0,8; 1989'da eksi 1; 1994 yılında eksi 5,4; 1999 yılında eksi 2,6; 2001'de eksi 9,2; 2009'da eksi 4,7'dir.

⁵²⁸ Söz konusu yıllarda Türkiye'nin yatırım malları ithalatı: 1988 yılı yatırım malları ithalatı 2.548 milyon \$'ken 1989 yılı için 2.529 milyon \$; 1993 yılı yatırım malları ithalatı 7.332 milyon \$'ken 1994 yılı için 5.195 milyon \$; 1998 yılı yatırım malları ithalatı 10.661 milyon \$'ken 1999 yılı için 8.727 milyon \$; 2000 yılı yatırım malları ithalatı 11.365 milyon \$'ken 2001 yılı için 6.940 milyon \$'dir.

⁵²⁹ 2011 yılında yatırım malları ithali 37.271 milyon \$'dan, 2012 yılında 33.925 milyon \$'a düşmüş olmasına rağmen 2012 yılı büyüme rakamı eksiye düşmemiş ancak, 2011 yılındaki büyüme rakamı 8,8'den, 2012 yılında 2,2'ye düşmüştür.

⁵³⁰ "İthalat ve ihracattaki bu gelişmeler sonucunda 1996 yılında 20.4 milyar dolar açık veren dış ticaret dengesi, krizin yaşandığı 2001 yılında 10.1 milyar dolara kadar gerilemiş, ancak ekonominin tekrar büyüme sürecine girmesi ve enerji fiyatlarındaki artışla birlikte hızlı bir yükselme trendine girerek 2007 yılında 62.8 milyar dolara yükselmiştir. Diğer bir ifadeyle, dış ticaret dengesinin kriz sonrası dönemde giderek bozulduğu görülmektedir. 1996-2007 dönemi dış ticaret dengesi genel olarak değerlendirildiğinde, ekonominin ara malları ve madencilik sektörlerinde artan ölçüde dış ticaret açığı vermeye devam ettiği, tüketim malları grubundan elde edilen dış ticaret fazlasının yavaşladığı ve yatırım malları grubunun dış ticaret açığına katkısının belirgin olarak düştüğü gözlenmektedir. Son yıllarda, dış ticaret dengesinde yaşanan bozulma, sadece enerji faturasındaki gelişmelerden kaynaklanmamaktadır. Dış ticaret dengesindeki bozulma daha çok yapısal nedenlerden kaynaklanmaktadır. Diğer bir deyişle, Türk ekonomisinde üretim ve dış ticaret yapısı özellikle kriz sonrası dönemde "ithalatlaşma"ktadır.", Bkz. F. Özlem Özkan, "Türkiye'nin Üretim ve Dış Ticaret Yapısında Dönüşüm: Küresel Yönelimler ve Yansımalar Rapor Eleştirisi", **Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi Cilt: 10 Sayı: 1**, Adana 2006.; Ayrıca benzer bir değerlendirme için Bkz. Yavuz Bayülken, **Makine İmalat Sanayi Sektör Araştırması**, Makine Mühendisler Odası Raporu Yayın No: MMO/591, TMMOB Makine Mühendisler Odası, Ankara 2012, s.31.

kalmasının sağlanamayacağı ve döviz cinsinden borçların katlanarak artmaya devam edeceği, 8) Nasıl 1990'lı yıllarda devlet borçlarının bir kısmı, KİT'lerin özelleştirilmesiyle elde edilen dövizlerle kapatıldıysa, kısa bir zaman sonra çevirebilir olmaktan çıkacak özel sektör borçlarının da, özel sektör elindeki şirket hisselerinin borçları karşılığı olmak üzere borçlu ülkelere devredilmek suretiyle kapatılmak zorunda kalacağı söylenebilir.

Bu aşamada, üretim araçları üretim sanayisi (Tüketim mallarını üreten makineleri üreten sanayi; Makine İmalat Sanayi)nin⁵³¹ detaylı olarak tanımlanması ve Türkiye'deki durumunun incelenerek ortaya konulması ihtiyacı ortaya çıkmaktadır.

“Makine imalat sektörü, imalat sanayi içinden sağladığı girdilerle, hem sanayinin diğer sektörlerine çok çeşitli mal ve hizmet üreten makine, aksam ve aletleri imal ederek, hem de bu makinelerin ürettiklerini dünya boyutunda tüketiciye sunarak öncelikli ve ayrıcalıklı bir işlev yüklenir⁵³².”. “Bu sektörün üretimlerinin diğer sektörlerden farkı, her aşamada proje, Ar-Ge ve mühendislik tasarımlarının yapılması zorunluluğudur. ... Makine imalat sanayi, Ar-Ge ile iç içe yaşar. Ar-Ge çalışmaları bu sektörün gelişmesinde, teknolojisinin yenilenmesinde önemli bir rol oynar⁵³³.”. “Gelişmiş ekonomilerde makine imalat sanayisinin GSMH'dan aldığı pay % 14 iken, bu sektöre hizmet veren ticari, ulaşım ve hizmet alanları da dikkate alındığında % 27'lere varan bir oran söz konusudur⁵³⁴.”.

“Türkiye'de makine imalat sanayi, özellikle 1970'lerden sonra sanayi sektörleri içinde önemli bir yere sahip olmaya başlamış; sektör özellikle 2001 yılı ekonomik krizinden sonra yatırımlarını askıya almış; 2003 yılı başından itibaren, ayakta kalan firmaların bir bölümü yeniden yapılanma sürecini başlatmış; 2003 yılından 2007 sonuna kadar

⁵³¹ “Makine imalat sanayi, sanayi sektörleri içinde yatırım malı üreten temel sektördür. Makine ekipman ve yedek parçalarının imal edildiği, “mühendislik sanayileri” denilen alt sektörlerin tamamını kapsar. Bu sektörün diğerlerinden farkı, her aşamada projelendirme, mühendislik ve Ar-Ge tasarımlarını öngörmesi ve gerçekleştirmesidir. Taleple birlikte tasarım ve proje çalışması yapılmakta çoğu kez bunu Ar-Ge ve üretim planlaması izlemektedir. Mühendisin gerçek anlamda mesleğini sürdürdüğü, özellikle makine mühendisi açısından özel önem taşıyan sanayi dalıdır.”, Bkz. Bayülken, a.g.r., s.Sunuş.

⁵³² Bayülken, a.g.r., s.1.

⁵³³ Bayülken, a.g.r., s.2.

⁵³⁴ Bayülken, a.g.r., s.145.

giderek ara mallarda dışa bağımlı bir makine imalat sanayi gelişmiş, 2008 ortalarından başlayarak 2009’u da kapsayan dönemde küresel krizin etkisi ile sanayi sektörü de küçülmüş; 2008’in son altı ayında % 14 olan küçülme oranı, 2009’da % 24’e ulaşmış; ancak 2010’da %8’lik bir büyümeyle sektörde yeniden bir büyüme görülmektedir⁵³⁵.”.

“Türkiye’de 1 milyon (660 bin dolar) kadar ciro yapan işletmelerin oranı % 50 olmakta yani bu firmalar orta ve küçük işletmeler (KOBİ) niteliğini taşımaktadır. Dolayısıyla sektörde üretim yapan şirketlerin yaklaşık üçte ikisi küçük ve orta büyüklükteki firmalardır. Firmaların yalnızca % 10’u, 50 milyon TL (33 milyon USD doları üstü) ve üstünde satış büyüklüğüne sahiptir. Bunlar da uluslararası rekabete açık, büyük sermayeli ve genellikle çok ortaklı şirketlerdir⁵³⁶.”. “Makine imalat sanayinde büyük işletmelerin sayısı görece düşük olup, KOBİ sektörün belkemiğini oluşturmaktadır⁵³⁷.”.

“Özellikle girdiler yönünden bu firma (KOBİ niteliğindeki firma)lar 2003–2007 döneminde ithalata bağımlı hale gelmişlerdir⁵³⁸.”. “Makine imalat sanayi açısından önemli bir husus sektörün, her alt sektör için değişmekle birlikte, ortalama olarak hammadde girdilerinde % 58-63 oranında dışa bağımlılığıdır⁵³⁹.”. Dünyada “ithalat açısından, makine imalat sektörünün en önemli ticari bölgeleri Avrupa Birliği ülkeleri, ABD ve Japonya olmaktadır. Ortalama olarak Türkiye, makine sanayi ithalatının % 66’sını Avrupa Birliği ülkelerinden yapmaktadır. Avrupa Birliği’nden ithalat 1996’da % 75 ile en üst noktaya çıkmış, 2010’da ise % 49,9’a inmiştir. Yine aynı yıl ABD ile ithalatın % 11,0’a ulaştığı görülmektedir. AB ülkeleri içinde de Almanya, Fransa, İtalya, İsviçre ve Hollanda başı çekmektedir⁵⁴⁰.”. “Türkiye’de, “Makine imalatında mühendis istihdamı oldukça düşüktür, toplam istihdam içinde mühendis oranı % 1,6’dır. Sektörde aksi olması gerekirken niteliksiz iş gücü oranı yüksektir ve % 68,3’ü bulmaktadır⁵⁴¹.”.

Bütün bu veriler ve değerlendirmelerden çıkarılacak sonuç olarak: Türkiye’nin tarıma dayalı üretim tarzından sanayiye dayalı üretim tarzına, yabancı kaynak ve finansmanı desteği ve sayesinde geçtiği; ürettiği yaşam maddelerini, borçlarının karşılığı olarak yabancı ülkelere uzun bir gelecek için ipotek ederek, köylerinden şehirlerine çekmeyi başardığı ve ancak bu şekilde şehirlerindeki BÜETİ’leri besleyerek nüfusunun artmasını

⁵³⁵ Bayülken, a.g.r., s.23.

⁵³⁶ Bayülken, a.g.r., s.26.

⁵³⁷ Bayülken, a.g.r., s.23.

⁵³⁸ Bayülken, a.g.r., s.25.

⁵³⁹ Bayülken, a.g.r., s.55.

⁵⁴⁰ Bayülken, a.g.r., s.61.

⁵⁴¹ Bayülken, a.g.r., s.147.

sağlayabildiği, yani sadece kapitalist sistemin değil, bütün diğer sistemlerin (sosyalist, faşist vb.) de üzerine kurulduğu sanayi devrimini dahi henüz tam anlamıyla gerçekleştiremediği söylenebilir.

1999 yılında, Türk burjuvazisi ve şirket yöneticilerine hitaben verdiği rekabet konulu bir konferansta Porter;

“Sorumluluğu gittikçe artan oranda üstlenmeniz gerekecek. Kendi ürünlerinizi satmaya hakkınız vardır, partnerinizin sizi hiçbir zaman kendi başınıza satamayacak şekilde bağlamasına izin veremezsiniz⁵⁴².” “Şimdi, gelecekte işinizin asıl odağı olarak görmek istediğiniz endüstrilere kendinizi adamak yolunda çalışmaya başlamanın tam zamanıdır. Gelişmekte olan ülkelerdeki yöneticilere bunu ne zaman söylesem bir dirençle karşılaşırım, çünkü şirketlerin çoğu ne yaparlarsa yapsınlar para kazanırlar. “Ya ben bu endüstride daha önce hiç rekabet etmemiştim. Tek yapmam gereken şey bir şirket kurmak ve para kazanmaya başlamak. Neden olmasın ki.” derler. Bu düşünce bir süre işe yarar. Ancak amaç gerçek açık rekabete hazırlıklı olmaksızın -ki bunun artık kaçıışı yok, süreç başladı-hazırlanmaya başlamanın tam zamanıdır⁵⁴³.” “İş çevresi ekonominin sorumluluğunu almalıdır. Bunu başkalarına bırakamaz. Hele bu sorumluluğu hükümete asla devredemez⁵⁴⁴.” “Hükümete gitmek uyuşturucu gibidir. Alışkanlık yapar, bağımlılık yapar, eroin gibidir. Bu ilaca alışmış herhangi bir şirket veya herhangi bir ülke, dünya çapında rekabet edemez. Yüksek refah seviyesine ulaşamaz. Uluslar arası alanda rekabet edemez. ...Bu alışkanlıkları kırmak kolay olamayacaktır, çünkü hâlâ para kazanıyorsunuz. Eski yoldan para kazanabilirsiniz, ancak bu bıçak sırtında yürümek gibi bir durum⁵⁴⁵.” “Ben sizi (burjuvaziyi) bir kriz içinde olmamanıza karşın değişmek gibi zor bir kararı vermeye zorluyorum. Para kazanıyor olmanıza karşın yolunuzu değiştirmenizin gerekeceğini düşünmenizi sağlamaya çalışıyorum⁵⁴⁶.” “...Yabancı ortaklarınız teknoloji ve ürünü sağlarken sizler (burjuvalar) imalatı gerçekleştiriyordunuz, yabancı ortaklarınız pazarlamayı, siz üretimi üstlendiniz ve çoğu kez iyi işleyen bir ilişkiydi. Çoğunuz çok iyi paralar kazandınız bu yolla. Önümüzdeki 3-5 yıl içinde bu da değişmeye başlamak zorunda, çünkü ortaklarınızın artık size ihtiyaçları kalmayacak. Pazar açıldıkça, partnerleriniz...burada nasıl iş yapılacağına dair bilgilerinizi ve iş bağlantılarınızı artıracak, gittikçe daha fazla pazarlık gücü elde edecekler. İlişkiye sizin katkınız olan göreceli olarak düşük düzeydeki ücretler ve pazara giriş imkânı, giderek daha fazla değerini yitirecek⁵⁴⁷.” “Gelişmekte olan ülkelerde şirketler çoğu kez tembeldir, çünkü bir yabancı partnerleri vardır. “o işi onlar yapıyor” derler. “O onların işi”...Böyle düşünmek çok tehlikeli! Gelişmenin hızını partnerinizin kontrol etmesine izin verirsiniz uzun dönemde ölüm emrinizi imzalamış olursunuz. Tarih olursunuz, silinir gidirsiniz. Onlar için çalışıyor olursunuz. Patron onlar olur⁵⁴⁸.”

⁵⁴² Porter, a.g.e., s.55.

⁵⁴³ Porter, a.g.e., s.17.

⁵⁴⁴ Porter, a.g.e., s.67.

⁵⁴⁵ Porter, a.g.e., s.20.

⁵⁴⁶ Porter, a.g.e., s.39.

⁵⁴⁷ Porter, a.g.e., s.55.

⁵⁴⁸ Porter, a.g.e., s.30.

diye sesleniyor ve gelecekte düşecekleri durumlar için onları ikaz ediyor. Aradan 17 yıl geçmesine rağmen Türk burjuvazisinin hâlâ tüccar sanayici zihniyetinden (bu zihniyet, tüketim malları üretim sanayisini kurmak ve bu sanayi alanında üretim yapıp, devletin sağladığı ekonomik imtiyazlara dayanarak kâr elde etmekle değiştirilmiş olmaz) üretici kökenli sanayici tüccar zihniyetine (bu zihniyet, üretim araçları üretimi sanayisini oluşturmak ve kapitalist sistem içinde mal ve para dolanımının ülke içinde kalmasını sağlamakla ülkenin gerçek bir kapitalist sistem içinde büyümesinin gerçekleştirilmesi ve ülke insanının refah içinde yaşaması düşüncesine dayanır) geçemediğini göstermektedir ki; bunun sonucunda neler olacağını Türk burjuvazisine anlatabilmek bu çalışmanın ana esasları arasında yer almaktadır.

Türkiye'nin 1923'den günümüze kadar olan sanayi alanındaki modernleşme sürecinde; daha önce Batı'nın sanayi alanındaki uygarlık sürecinde izlediği yollar olarak belirlenen ilk sekiz maddeyi tamamen veya kısmen gerçekleştirildiği; ancak, 1) Burjuvazinin, devlet tarafından bir takım burjuvaya verilen imtiyazları ortadan kaldırması ve burjuvazi içinde serbest rekabetin oluşması, 2) Rekabetin, sermaye miktarlarını durmadan artırmaları için sanayicileri zorlamaları, 3) Sanayi üretimi yapanların, sermayesini artırmada teknolojinin değerini anlaması ve bilimi tekellerine almaları, 4) Teknolojik ilerlemelerle makinelerdeki gelişmeler sayesinde, tüketim malzemeleri üreten makineleri üreten (üretim araçları üreten) fabrikaların kurulması ve teknolojik icatlarla bu makinelerin daha da geliştirilmesi aşamalarını tamamlayamadığı belirlenebilir.

Yukarıda ifade edilen Türkiye'nin sanayi alanındaki uygarlık sürecinde izlediği yollarda ulaşılan sonuçlar ile daha önce Osmanlı İmparatorluğu'nun aynı alanda uygarlık sürecinde izlediği yollar karşılaştırıldığında; söz konusu yolların hemen hemen aynı süreci takip ettiği ve aynı noktada tıkanıp tespit edilebilir. Her ne kadar sanayi alanında, emperyalist ülkelerin kendi çıkarları doğrultusunda uyguladıkları planlı ve programlı çabalarla bazı mesafeler almış olsa da; Türkiye'nin sanayi alanındaki uygarlık sürecinin, ihtiyaçların teknolojik yeniliklerle giderilmesi aşamasında, Osmanlı İmparatorluğu döneminde donup kaldığı ve Türkiye'de henüz sanayi ve ticaretinin, tarım ve ticaretine üstün hale getirilmesinin başarısız olduğu, yani sanayiye dayalı ekonomik sisteme henüz tam anlamıyla geçilemediği söylenebilir. Bunun ana sebebinin, nüfusun artışı ve yoğunlaşması sonucu ortaya çıkan toplum içindeki insanlar arasındaki

rekabetsizlikten ziyade; Türk burjuvazisinin, Osmanlı İmparatorluğu döneminde yönetim, 1947'den itibaren günümüze kadar ise emperyalist ülkeler tarafından evcilleştirilmesi ve burjuvazi içinde bu nedenle yaratılmayan rekabetsizlikten kaynaklandığı değerlendirilebilir.

Tarım devriminin daha yeni gerçekleştirildiği ve tarımın gelişmesi için belli bir zamana ihtiyaç duyulduğu, nüfusu barındıracak geniş tarım alanlarının bulunduğu ve bu nedenle şehirlerdeki nüfusun rekabeti sağlayacak derecede olmadığı ve yoğunlaşmadığı ve bu nedenle henüz ekonomik ve sosyal ihtiyaçların tam olarak ortaya çıkmadığı ve hissedilmediği, eğitim ve diğer sosyal devrimlerin daha henüz yeni yapıldığı ve sonuçlarının alınmasının zaman alacağı, daha önce tesis edilmiş bulunan bütün fabrikaların ithal edilmiş makinelerle kurulduğu ve bunların üretim devamlılığının sağlanabilmesi için yedek parçalarının dışarıdan alınmasının gerekli olduğu bir dönem olan Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında, tüketim malzemeleri üreten makinelerin yabancılardan satın alınması mazur görülebilir (ki; bu ortamda dahi, makineler ithal edilirken, bütçenin ve ithalat ile ihracatın denk olmasına dikkat edilmiştir). Ancak, belirtilen bütün olumsuzlukların artık geçerliliğini yitirdiği günümüzde, söz konusu makinelerin üretilmesinden ziyade hâlâ ithal edilmesinin, gerek ekonomik gerek sosyal gerek hukuksal gerekse siyasal hiçbir makul, mantıklı ve geçerli bir sebebi bulunamaz.

Batı'nın emperyalist politikalarının gerçekleştirilebilmesinin aracısı, daha önce çeşitli başlıklar altında incelendiği üzere, hem Türkiye'de kapitalist sisteminin 1923-1938 yılları arasında düşünüldüğü şekilde gerçekleştirilememiş olmasından, hem de Türkiye henüz kapitalist sisteme geçme aşamasındayken, Batı'nın emperyalist aşamaya geçerek, Türk burjuvazisini evcilleştirmesinden kaynaklanmıştır. Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse, Türkiye'nin kapitalist sistem içinde kalarak Batı'nın emperyalist politikalarından kurtulabilmesinin, burjuvazisinin evcilleşmekten kurtulmasıyla ve üretim araçları üretim sanayisini yaratmasıyla mümkün olacağı söylenebilir. Bunun başarılmasının sonucu, ya tarihte görüldüğü üzere, bu değişimi vadeden sosyalizm, faşizm gibi diğer sistemlere yönelmeyi zorunlu kılacaktır ki; bundan en çok etkilenen burjuvazinin kendisi olacaktır; ya da bütün sanayi tesislerinin yabancılardan ellerine geçmesiyle (ki; bundan da en çok burjuvazi etkilenecektir), Türkiye'deki insanların yaşamak için ihtiyaç duydukları kendi ülkelerinde kendilerinin yetiştirdikleri yaşam

maddelerine ulaşmaları dahi, yabancıların müsaadesi ve inisiyatifine bağlı hale gelecektir.

5.2. TÜRK MODERNLEŞME SÜRECİNDE, MEYDANA GELEN SOSYAL VE SİYASAL GELİŞMELER

5.2.1. Nüfus Artışı ve Bu Artışın Ekonomik ve Sosyal Etkileri

Bu başlık altındaki incelemelere başlamadan önce, nüfus artışının tek başına bir anlam ifade etmediği, artan nüfusun ve nüfusun artışıyla ortaya çıkan problemlerin, doğal ve yapay olarak kırıma uğratılması suretiyle önlenebileceği veya çözülebileceği; nüfus artışının ancak, bu artışa paralel şekilde tarım ürünlerinin miktarının da artırılması ve bu ürünlerin nüfusun yoğunlaştığı şehirlere çekilebilmesi halinde anlamlı ve sağlıklı olacağı; bütün bunların gerçekleşmesinin de, tarımda bir ilerlemeyi ve tarım ürünlerinin miktarlarında bir artışı ve ilk etapta şehirlere üretilen el sanatları sanayisi mallarıyla köydeki tarım ürünlerinin değişimini, ikinci etapta ise kitle halinde fabrikalarda büyük kitlelere yönelik olarak üretilen sanayi mallarının tarım ürünleriyle değişimini sağlayacak şekilde şehir ile köy arasında işbölümünün geliştirilmesini gerekli kıldığı hususları göz önünde bulundurulmalıdır. Aksi takdirde nüfus üzerine yapılacak olan bütün değerlendirmeler ve bu değerlendirmelere dayanılarak ulaşılan sonuçlar yanıltıcı olabilecektir. Ayrıca, nüfusun artışı ve yoğunlaşmasından kaynaklanan yaşam savaşıyla toplum ihtiyaçlarının değişmesinin önemli bir yer işgal ettiği hatırlanmalıdır. Bu başlık altında Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti'nin nüfusu, nüfusundaki artış ve nüfus yapısındaki değişikliklerin⁵⁴⁹, ekonomik ve sosyal gelişmeler üzerindeki etkileri incelenecektir.

Osmanlının batıya doğru ilerlemesi 1683 yılında Viyana kapılarında durmuş, 1699 yılında Karlofça Anlaşması imzalanmıştır. Bu tarihten sonra Osmanlı askeri, doğuya doğru geri çekilmeye başlamıştır. 1829'da Yunanistan, 1878'de Sırbistan, Karadağ ve Romanya, 1908'de Bulgaristan ve 1913 yılında da Arnavutluk, birer bağımsız devlet

⁵⁴⁹ Türkiye nüfusunun 200 yıllık gelişimi ve bu gelişime göçlerin etkisi konusunda Bkz. Pamuk, a.g.e., s.52-80., Ayrıca Bkz. Cem Behar, **Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin Nüfusu 1500-1927**, Devlet İstatistik Enstitüsü Tarihi İstatistikler Dizisi Cilt 2, Ankara 2003.

olarak Osmanlı İmparatorluğu'ndan kopmuşlardı⁵⁵⁰. Osmanlı egemenliğinden kopan her bir unsur ve Rusya İmparatorluğu'nun milliyetçilik akımının etkisiyle nüfuslarını homojenleştirme (Hıristiyanlaştırma ve millileştirme) çabaları, o bölgelerde yaşayan Müslüman ve Türk nüfusunun Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliği altındaki yerlere göç etmesine neden olmuştur. Osmanlı Devleti tarafından Kafkasya'dan yapılan göçler için ifade edilen; "Saltanat-ı seniyyenin tebaası yeterli olmakla birlikte, iltica emeliyle vatanlarını terk edenleri reddederek Rusya'nın kahr ve şiddetine bırakmayı hilafetin şanına muvafık bulmadığı⁵⁵¹" düşüncesi, genel olarak diğer bölgelerden yapılan göçler için de kabul edilmiş veya devlet tarafından arzu edilmeyen göçler başlayınca, o göçler için de bu esas doğrultusunda hareket edilmek zorunda kalınmış ve göçmenlerin hepsi kabul edilmiştir.

1699 yılından sonra, Osmanlı İmparatorluğu'nun nüfusu üzerinde göçler önemli bir yer tutmaktadır. Müteakip satırlarda görüleceği üzere, Osmanlı'nın nüfusu üzerinde tek bir kaynak esas alınarak yapılacak incelemeler yanıltıcı olabilecektir. Osmanlı topraklarında son durak niteliğinde olan Anadolu'ya Kafkaslar'dan göç edenlerin sayılarını gösteren rakamlar, Tablo 11.'dedir. Tablodaki rakamlar incelendiğinde, 1780 ile 1900 yılları arasında 1.481.333 ile 2.800.000 arasında kişinin Kafkaslar'dan Anadolu'ya göç ettiği tespit edilebilir⁵⁵². Balkanlardan göç edenlerin sayılarını gösteren rakamlar ise, Tablo 12.'de verilmiştir. Tablodaki rakamlar incelendiğinde ise, 1822 ile 1914 yılları arasında 2.103.504 kişinin Balkanlar'dan Anadolu'ya göç ettiği görülecektir⁵⁵³. Tablo 11 ve 12.'de verilen göçmen sayılarına ait rakamlar birleştirildiğinde, 1780 ile 1914 yılları arasındaki 134 yıllık süreçte, toplam 3.584.837 ile 4.903.504 arasında kişinin Anadolu'ya göç etmiş olduğu söylenebilir. Ayrıca, "MİReKoc Araştırma Raporları 1/2014, Türkiye'nin Uluslar arası Göç Politikaları 1923-2023: Ulus-Devlet oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere" adlı raporda verilen tablonun⁵⁵⁴ Osmanlı dönemine ait rakamları alınarak Tablo 13.'de verilmiştir. Tablo incelendiğinde, 1859-1922 yılları arasında; Özbay ve Yücel'in araştırmalarına göre

⁵⁵⁰ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010, s.42-48.

⁵⁵¹ Nedim İpek, **İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler**, Serander Yayınları, Trabzon 2006, s.40.

⁵⁵² Rakamların alındığı kaynaklar ve açıklamalar için Bkz. Ek 9, Tablo 11., s.268.

⁵⁵³ Rakamların alındığı kaynaklar ve açıklamalar için Bkz Ek 9, Tablo 12., s.268.

⁵⁵⁴ Ahmet İçduygu-Sema Erder, **Türkiye'nin Uluslar arası Göç Politikaları 1923-2023: Ulus-Devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere**, MİReKoc Araştırma Raporları 1/2014, Koç Üniversitesi Göç Araştırmalar Merkezi, İstanbul Ocak 2014, s.92, 93.

4.961.000, Tekeli'nin araştırmalarına göre 5.761.070 ve Karpat'ın araştırmalarına göre 5.370.603 göçmen Anadolu'ya gelmiştir. Justin McCarthy, 1770-1923 yılları arasında göçe tabi tutulan Müslüman sayısını 5.000.000, aynı dönemde Anadolu'dan göç eden Hristiyan sayısını ise 1.900.000 olarak ifade etmiřtir⁵⁵⁵. Justin McCarthy'nin gç haritası Ek 10.'dadır. Başka bir kaynakta ise, 1783 yılından 1914 yılına kadar kaybedilen topraklardan Türkiye'ye gelen göçmen sayısı 7.425.000 olarak verilmiş, sadece Balkanlardan 1877-1914 yılları arasında gelen göçmen sayısı 3.000.000 olarak belirtilmiřtir⁵⁵⁶. Sonuç olarak; 1780 ile 1922 yılları arasında en az 3.303.504, en çok 7.425.000 kişinin göçmen olarak Anadolu'ya geldiği söylenbilir. 1923 nüfusu, 1780 ile 1922 yılları arasında gelen göçmen sayılarıyla karşılaştırıldığında, nüfusun en az 1/4' ve en fazla 1/1,8'i kadarının, yani her dört veya iki kişiden birisinin Anadolu dışından Anadolu'ya göçmen olarak geldiği anlaşılmaktadır. Gelen göçmenleri üretici duruma geçirip, bunların devlete yk olmamalarını sağlamak, devletin en önemli amaçlarından birisini teşkil etmiştir. Bu maksatla, iskn komisyonları tarafından göçmenlerin dağıtımı yapılırken meslekleri sorulmuş, zenaatkrlar, esnaflar, tüccarlar, gndelikilik yapanlar tespit edilerek şehir ve kasaba gibi merkezlerde, birer ikişer odalı evlere yerleştirilmeye alıřılmıřtır⁵⁵⁷.

1800 yılında 3 milyon km² olan İmparatorluk arazisi, 1914 yılında 1.3 milyon km²'ye dřmřtr⁵⁵⁸. 1914 yılında İmparatorluğun genel olarak nüfusu 26 milyon civarında⁵⁵⁹, 1913 yılında bugünkü Türkiye hudutları içinde bulunan Osmanlı nüfusu 15.821.000'dir⁵⁶⁰. 1923 nüfusu ise yaklaşık 13.000.000'dur⁵⁶¹. 17. yüzyılda 600.000-

⁵⁵⁵ Justin McCarthy, "Forced Migration and Mortality in the Ottoman Empire", Turkish Coalition of America, 2010.

⁵⁵⁶ Adnan Sofuoğlu - Seyfi Yıldırım, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Nüfus Politikası ve Arşiv Belgelerine Göre Balkanlardan Anadolu'ya Yapılan Glere Yaklaşım", **Balkan Savaşlarının 100. Yılında Savaştan Ebedi Barışa Balkanlarda İyi Komşuluk Uluslararası Kongresi**, (Yayımlanmamış Bildiri Metni), 4-7 Ekim 2012, Gönen Hotel, İstanbul.

⁵⁵⁷ Neslihan Bozkurt, **Cumhuriyet Dönemi'nde Yugoslavya'dan Marmara Bölgesi'ne gler ve Mekânsal Etkileri**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi TÜRKİYAT Araştırmaları Enstitüsü Türk Dünyası Coğrafyası Ana Bilim Dalı, İstanbul 2012, s.52.

⁵⁵⁸ Quataert, a.g.m., s.901.

⁵⁵⁹ Aynı yerde.

⁵⁶⁰ Eldem, a.g.e., s.23.

⁵⁶¹ T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, **Türkiye Nüfusu, 1923 – 1994 Demografi Yapısı ve Gelişimi**, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara 1995, s.5.

750.000 olan İstanbul'un nüfusu⁵⁶², 1914 yılında göçmen akını nedeniyle 1 milyonu aşmıştır⁵⁶³.

Osmanlı İmparatorluğu'nda, 16,⁵⁶⁴ 17⁵⁶⁵ ve 18.⁵⁶⁶ yüzyıllarda köylü nüfusunun azalmış olduğu söylenebilir. Batı'da feodal beyliklerin ortadan kaldırılışıyla meydana gelen birleşmeler sonucu devamlı arazi ve nüfus artışı söz konusuysen, Osmanlı'da devamlı kaybedilen arazi ve azalan nüfusun varlığından bahsedilebilir. Toprak, nüfusa göre görece fazladır⁵⁶⁷. Özellikle göçlerle Anadolu'da yoğunlaşan nüfus, görece fazla olan tarım alanlarına yerleştirilmiş, tarım alanından çeşitli nedenlerle dışlanan nüfus ya devlette memur⁵⁶⁸ ya da orduda asker olmuş⁵⁶⁹ veya eşraf kuvvetlerine⁵⁷⁰ katılarak veya işi eşkıyalığa vurarak hayatlarını devam ettirebilmiş, bu nüfusun çoğunluğu ya çıkan iç isyanlarda⁵⁷¹ ya savaşlarda yapay şekilde ya da kıtlık, veba salgınları⁵⁷² gibi doğal şekilde kırımına uğramıştır. Bütün bu göstergeler, Osmanlı toplumunda henüz sanayi ile tarım veya şehir ile köy arasındaki iş bölümünün oluşmadığını ifade etmektedir.

1915 yılında mevcut olan 17 devlete ait sanayi kuruluşunda 6.800, 568 özel teşebbüse ait sanayi kuruluşunda 23.000 kişi olmak üzere toplam 585 sanayi kuruluşunda 29.800 kişi istihdam edilmektedir⁵⁷³. 1913-1914 yıllarında genel bütçeden maaş alanların sayısı

⁵⁶² Faroqhi, a.g.m., s.620.

⁵⁶³ Quataert, a.g.m., s.905.

⁵⁶⁴ "...Nüfus kaybına ve Celalilerin yol açtığı yıkıma karşın, birçok Anadolu kent ve kasabasının 1600 dolaylarındaki krize göğüs gerebildiği anlaşılıyor.", Bkz. Faroqhi, a.g.m., s.568.

⁵⁶⁵ "17. yüzyılda Osmanlı kırsal alanında nüfus eksilmiştir.", Bkz. Faroqhi, a.g.m., s.572.

⁵⁶⁶ "18. yüzyılda çeşitli bölgelerde hüküm süren fiili ekonomik koşullar hakkında elimizde bulunan en iyi rehber, köylülerin topraklarını terk edip göç etmesidir.", Bkz. McGowan, a.g.m., s.801.

⁵⁶⁷ "Toprağın görece bol, işgücünün ise kıt olduğu bu (18.) yüzyılda işgücü bulmak ve elde tutmak daha zordu.", Bkz. McGowan, a.g.m., s.805.; "Avrupa'daki gibi burada (Anadolu)da muazzam bir çeşitlilik gösteren arazi değerleri, toprağın nispeten bol olduğunu ortaya koymaktaydı.", Bkz. McGowan, a.g.m., s.813.; "19. yüzyılda, Türkiye'de nüfus yoğunluğunun düşük olması ve büyük miktarlarda tarıma elverişli, boş toprakların varlığı dahiç şüphesiz hem nüfus artışlarını hem de artan nüfusun beslenebilmesini kolaylaştırmıştır.", Bkz. Pamuk, a.g.e., s.67.

⁵⁶⁸ "(19.) Yüzyılın sonunda devlet en azından yarım milyon memur istihdam ediyordu.", Bkz. Quataert, a.g.m., s.890.

⁵⁶⁹ "(18.) Yüzyıl ortasında imparatorluk topraklarında konuşlandırılmış, pek azına gerçekten asker denebilecek, en az 50.000 sözde yeniçeri vardı.", Bkz. McGowan, a.g.m., s.826.

⁵⁷⁰ "Osmanlı beylerbeylerinin hizmetindeki paralı askerler, genellikle köylerini terk etmiş köy kökenli kişilerdi.", Bkz. Faroqhi, a.g.m., s.565.

⁵⁷¹ "1579-1583 yılları arasında meydana gelen suhte ayaklanmaları merkezi hükümet tarafından, asilerin fiilen ortadan kaldırılmasıyla tasfiye edilmişti.", Bkz. Faroqhi, a.g.m., s.548.

⁵⁷² "İstanbul'da veba salgınları genellikle Nisan sonu ve Mayıs başında çıkar, doruk noktasına Ağustos'ta ulaşır, Ekim ayına kadar yatışmazdı.", Bkz. Faroqhi, a.g.m., s.571.

⁵⁷³ Eldem, a.g.e., s.67.

ise 183.704 kişidir⁵⁷⁴. 1914 yılında, 18.335 kilometrelik şose yol⁵⁷⁵ ile 8.334 km demiryolu⁵⁷⁶ bulunmaktadır. İstanbul'da 110, İzmir'de 22, Suriye'de 25 ve diğer yerlerde 30 olmak üzere toplam 187 motorlu araç mevcuttur⁵⁷⁷. Ticari faaliyetler; İstanbul, İzmir, Selanik, Beyrut gibi birkaç merkezde gerçekleştirilmekte, bu limanlara gelen mallardan pek azı memleket içlerine sevk edilmektedir. Sanayinin henüz gelişmemiş olması nedeniyle işçi hareketleri önemsiz seviyededir. İnsanlar ancak, askerlik veya memuriyet gibi zaruri hallerde doğdukları yerlerden ayrılmakta, demiryollarından başka ulaşım vasıtası bulunmamaktadır. 1911 yılında trenle seyahat edenlerin sayısı, bütün imparatorlukta 17 milyonu bulmamaktadır⁵⁷⁸. Bütün bu tespitler, Osmanlı'nın son dönemlerinde nüfusun az, nüfus yoğunluğunun ise yok denecek seviyede olduğunu göstermektedir.

Nüfusun ve nüfus yoğunluğunun azlığının yarattığı rekabetsizlik (yaşam savaşı) ortamına ilave olarak, hem eğitim sisteminin yetersizliği hem de eğitim kurumlarının yaygın olmamasının yanı sıra, Müslüman reayanın askeri sınıfa yükselme imkânının azlığı⁵⁷⁹ ve son zamanlarında askeri-idari ve ulema kariyerlerinde yetenekten ziyade kayırmannın esas alınması⁵⁸⁰, Osmanlı nüfusu içerisinde yetenekli insanların tespitini ve görevlendirilmeleri ile insanlar arasında rekabeti de imkânsız kılmıştır.

Türkiye 1923 yıllarında, yüksek ölümlülüğün olduğu, nüfusun sadece yüzde 16'sı kentlerde yaşayan ve doğuşta yaşam ümidi 35 yıl olan bir tarım ülkesidir⁵⁸¹. 1927 yılı itibariyle Türkiye 762.736 km² olup, 13.648.270 kişilik bir nüfusa sahiptir. Bu yılda km²'ye ortalama 18 kişi düşmektedir⁵⁸². 1923 ile 1960 yılları arasında ülke nüfusu

⁵⁷⁴ Eldem, a.g.e.. s.152.

⁵⁷⁵ Eldem, a.g.e., s.95.

⁵⁷⁶ Eldem, a.g.e., s.103.

⁵⁷⁷ Eldem, a.g.e., s.96.

⁵⁷⁸ Eldem, a.g.e., s.92.

⁵⁷⁹ "İmparatorluğun Müslüman reayasına verilen askeriye yükselme fırsatı yok denecek kadar azdır.", Bkz. Faroqhi, a.g.m., s.566.

⁵⁸⁰ "Hırslı bir genç kâtabin mesleğinde yükselmek için bir koruyucunun desteğine ihtiyacı vardı ve durumu bu bakımdan askeri-idari ve ulema kariyerlerine yeni başlayanlarınkine benziyordu. İdeal koruyucu sultanın bizzat kendisiydi ... Böyle ilişkiler kuramayan, ya da koruyucuları tarafından yarı yolda bırakılan bir kâtabin önünde sadece mütevazı bir kariyer olabilirdi.", Bkz. Faroqhi, a.g.m., s.680; Ayrıca koruma ve hamilik hakkındaki örnekler için Bkz. a.g.m., s.681-684, 695-698.

⁵⁸¹ Erder - İçduygu - Gençkaya, a.g.r., s.99, 100.

⁵⁸² Önder Duman, "Atatürk Döneminde Romanya'dan Türk Göçleri (1923-1938)" **Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 45, Bahar 2008, s.25.

12.339.039'dan 27.809.831'e yükselmiştir. Buna göre her yıl ortalama 418 bin kişi nüfusa katılmıştır. Bu sayıya göçmenlerin katkısı her yıl 27.611 kişi olmuştur⁵⁸³.

1760'larda yoğun olarak uygulanan çitleme hareketi sonucunda İngiltere'de olduğu gibi, Türkiye'de tarımın gelişmesi, yani küçük özel toprak mülkiyetinin büyük çiftliklere dönüşmesi ve çiftliklerde modern tarım usullerinin uygulanması, ister istemez köylerde istihdam edilemeyen bir fazlalık köylü nüfusu (BÜETİ) meydana getirmiş ve söz konusu nüfus 1950'lerden başlamak üzere Türkiye'de şehirlere göç etmeye başlamıştır. Türkiye'de sanayi üretiminin henüz köylerden geçim maddelerinin şehirlere çekilmesini sağlayacak seviyeye ulaşmaması ve köylülerin de şehirlerle işbirliğinin henüz gelişme aşamasında olması nedeniyle tarım ürünlerinin şehirlere çekilmesi tam anlamıyla başarısız ve söz konusu kitle bir problem kaynağı oluşturmakla birlikte aynı zamanda da sanayi üretiminin artırılması için Türk tarihinde ilk defa bir baskı unsuru olarak ortaya çıkmıştır.

Tablo 7., 8 ve 9 ile Şekil 12. ve 13 incelendiğinde⁵⁸⁴; 1) Türkiye nüfusunun istikrarlı bir şekilde yükseldiği, 2) 1927 yılında 13.648.270 kişi olan nüfusun, 2015'de 78.741.053 kişiye ulaşarak, 88 yılda 5,77 kat artmış olduğu, 3) 1980 yılına kadar belde/köy nüfusunun artmaya devam ettiği ve söz konusu yılda en yüksek rakam olan 25.097.433 kişiye ulaştığı, 4) 1980'li yıllarda (1985 yılında) ilk defa belde/köy nüfusunun (23.812.296 kişi) il/ilçe merkez nüfusunun (26.852.162 kişi) gerisinde kaldığı yani şehir nüfusunun köy nüfusunu geçtiği, söz konusu tarihten sonra, şehir nüfusunun artmaya devam ederken köy nüfusunun 22 milyon kişi civarında sabit kaldığı, 5) 1950 yılına kadar belde/köy nüfusu ile il/ilçe nüfusunun normal nüfus artışıyla orantılı olarak arttığı ve eksilmediği, 6) 1950, 1970 ve 1985 yıllarında belde/köy nüfuslarında normal nüfus artış hızına göre sıçramalı bir azalma ve yine aynı tarihlerde şehirlerde ise sıçramalı bir artmanın söz konusu olduğu, 7) 1950 yılından 1965 yılına kadar geçen 15 yıllık dönemde, her yıl ortalama yaklaşık 150 bin kişinin (15 yıllık sürede toplam 2.067.800 kişi), 1970-1985 yılları arasındaki 15 yılda ise her yıl ortalama yaklaşık 218 bin kişinin

⁵⁸³ Sofuoğlu - Yıldırım, a.g.b., s.3.

⁵⁸⁴ TÜİK resmi internet sitesinde, 2015 yılına kadar veriler bulunmasına rağmen, 2008 yılında 5747 ve 2013 yılında 6360 sayılı yasalarla yapılan idari bölünüş değişiklikleri, verilerde çok büyük farklılaşmaya neden olmuştur. Bu farklılıkların yapılacak değerlendirmeleri yanlış yönde etkileme ihtimali olması nedeniyle Tablo 7., 8 ve 9'daki veriler 2007 yılını içerecek şekilde alınmıştır. 2007 yılına kadar olan veriler çalışmanın amacına ulaşması için yeterli görülmektedir.

(15 yıllık sürede toplam 3.257.603 kişi), 1985-2000 yılları arasındaki 15 yılda ise her yıl ortalama yaklaşık 750 bin kişinin (15 yıllık sürede toplam 11.243.690 kişi) köylerden şehirlere göç ettiği tespit edilebilir. Bütün bu veriler değerlendirildiğinde; Türkiye'nin nüfusunun artmasına paralel olarak, 1950 yılından itibaren artan oranlarla köylerden şehirlere göçlerin meydana geldiği, şehirlerdeki nüfusun artışıyla ilave olan insanlar da göz önüne alındığında, BÜETİ'nin sayısının şehirlerde artmaya devam ettiği, söz konusu BÜETİ'ye istihdam alanı yaratılması ve BÜETİ'nin beslenmesi için gerekli olan yaşam maddelerinin temininin sağlanamaması halinde, nüfusunun kırama uğramasının da kaçınılmaz olacağı söylenebilir.

Tablo 10. ve Şekil 14.'deki tarım alanındaki istihdama ait veri ve grafikler incelendiğinde, Tarım ve Hayvancılık Alanında İstihdam edilen kişi sayısının; 1) 1923 yılı (4.525.000 kişi) ile 1954 (7.956.000 kişi) yılları arasında devamlı olarak arttığı; 2) 1996 yılında 9.259.000 kişi ile en yüksek seviyeye ulaştığı; 3) 1954-2001 yılları arası 8-9 milyon kişi arası değiştiği ve 2001 yılından itibaren devamlı bir düşüşle 2007 yılında en düşük seviye olan 4.546.000 kişi seviyesine ve 4) 2013 yılından itibaren 5-5.5 milyon kişi civarında sabit duruma geldiği görülmektedir. Bu verilerden elde edilecek sonuç; Türkiye'de tarımın sağlayabileceği istihdam alanı yani BÜETİ'ye iş alanı sağlama üst sınırının, Tarım ve Hayvancılık Alanında istihdam edilen en yüksek rakam olan 9.259.000 kişi olduğu ve kapitalist sistemin yerleşmesine paralel olarak, sistemin kendisine has olan özelliği gereği insanları köylerden şehirlere çekmesi ve söz konusu alanlardaki modernleşme ve makineleşme nedeniyle bu sınırın 2013 yılından itibaren, 5 milyon kişi civarında istikrarlı hale geldiğidir. 1927 yılında bir tarım işçisi 2,78 kişiyi doyurmak için emeğini harcarken, 2015 yılında bu rakam 14,6 kişiye ulaşmıştır. Bu husus, hem tarımda modern teçhizat ve tarım usullerinin kullanıldığının hem de nüfusun artışıyla birlikte artan nüfusun tarım alanından ziyade diğer alanlarda istihdam edildiğinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Türkiye'de tarım alanında çalışanlar (yaklaşık 6.000.000 kişi), yaklaşık beş kat fazla (ki bu rakam 30.000.000 kişi ile bunların ailelerine takabül eder) insanın şehirlerde çalışabilmeleri için gerekli üretimi yapabilme kapasitesine ulaşmışlardır. Türkiye'de tarım alanında istihdam edilenlerin

oranları diğer ülkelerle karşılaştırıldığında, Türkiye'nin işgücünün büyük bir bölümünün hâlâ tarım alanında istihdam edildiği de görülebilecektir⁵⁸⁵.

Tablo10. ve Şekil 14.'deki kamu, sanayi ve hizmet sektörleri alanlarındaki istihdama ve işsizliğe ait veri ve grafikler incelendiğinde ise; 1) Nüfusunun artışı ile birlikte işgücünde de bir artış gözlemlendiği ve yine nüfustaki artışa paralel olarak işgücünde de artışın devam edeceği, 2) 1927 yılında sanayi alanında çalışanların sayısı 159.000'ken, 33,5 kat artarak, 2015 yılında 5.332.000'e, 3) 1927 yılında hizmet sektörü alanında çalışanları sayısı 289.000'ken, 48 kat artarak, 2015 yılında 13.891.000'e, 4) 1914 yılında kamu alanında çalışanların sayısı 183.704'ken, 18,6 kat artarak, 2015 yılında 3.431.697'e, 5) 1990 yılında işsiz sayısı 1.612.000 iken, 2 kat artarak, 2015 yılında 3.290.000'e ulaştığı, 6) En fazla istihdam yaratan alanın hizmet sektörü olduğu sonra sırasıyla tarım, sanayi ve kamu alanlarının geldiği söylenebilir.

Üretken olmayan faaliyetlerdeki aşırı şişkinleşme olgusunun ekonomik bir çözümlemesi yapılmadan⁵⁸⁶, hizmet sektörü istihdamındaki 48 katlık bir artışın ve istihdamın çoğunluğunun bu alana kaymasının, gelişmiş kapitalist ülkelere bakılarak⁵⁸⁷, Türkiye için de normal olduğu düşünülebilir⁵⁸⁸.

Çalışmanın önceki bölümlerinde, işlerin bölünmesinin uygarlığın bir sonucu olduğu, uygarlığın ise ihtiyaçların ortaya çıkması, ihtiyaçların hissedilmesi ve yaratılan teknolojiler ile ihtiyaçların giderilmesi aşamalarını içerdiği; tarım alanlarından bir kısım insanın uzaklaştırılması ve BÜETİ'nin ortaya çıkması ve şehirlerde yoğunlaşmasıyla birlikte ortaya çıkan yaşam savaşı nedeniyle insan ve toplum ihtiyaçlarının da değiştiği,

⁵⁸⁵ İstihdamın tarım sektörüne göre dağılımı: Türkiye için %30,7, AB 25 ülkeleri için %4,7, AB 15 Ülkeleri için %3,7, İngiltere için %1,36, Almanya için %2,2'dir. Bkz. **Türkiye İş Kurumu 4. Genel Kurul Çalışma Raporu**, T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu, Ankara 2007, s.11.

⁵⁸⁶ Konunun bir çözümlemesi için Bkz. Boratav, a.g.e., s.131.

⁵⁸⁷ İstihdamın hizmet sektörüne göre dağılımı: Türkiye için %43,6, AB 25 ülkeleri için %70,4, AB 15 Ülkeleri için %72,5, İngiltere için %84,43, Almanya için %71,9'dur. Bkz. **Türkiye İş Kurumu 4. Genel Kurul Çalışma Raporu**, s.1.1.

⁵⁸⁸ Türkiye İş Kurumu'nun 4. Genel Kurul Çalışma Raporunda yer alan, "Gelişmiş ülkelerde sanayinin önemi azalmamış olmakla birlikte, istihdam açısından sanayi toplumunun kimliği, yerini hizmet toplumu kimliğine bırakmakta, istihdamda en büyük payı hizmetler sektörü almaktadır. Ülkemiz hizmet sektörü istihdamının bu gelişmelere paralellik gösterdiği görülmektedir. Hizmet sektörü, kırsal kesimde dahi gittikçe artan bir seyir izlemektedir." ifadeleri, böyle bir düşüncenin varlığını göstermektedir. Bkz. Türkiye İş Kurumu 4. Genel Kurul Çalışma Raporu, s.22.

bu aşamadan sonra ekonomik bütün çabaların BÜETİ'nin yaşamının devamlılığının sağlanması ve böylece bu nüfusun kırıma uğramasını engellenerek nüfusunun artırılması için çözümler bulunmasına yöneldiği, bu çözümlere tarihte ilk olarak, kapitalist ekonomik sistemin ortaya çıkarılmasıyla ulaşıldığı ifade edilmişti. Hizmet sektöründe işlerin bölünmesi de diğer alanlarda işlerin bölünmesinde olduğu gibi BÜETİ'nin ortaya çıkması ve yoğunlaşması sonucu ortaya çıkan yaşam savaşından kaynaklanmaktadır. Bu aşamada ortaya konulması gereken husus, kapitalist ekonomik sistemde hizmet sektöründe istihdam edilen nüfusun yaşamının devamlılığının sağlanması ve böylece bu nüfusun kırıma uğramasının engellenerek nüfusunun artırılmasının ne ile ve nasıl sağlanacağı ve garanti altına alınacağı ortaya konulmasıdır.

Hizmet sektöründe istihdam edilen insanlar, her ne kadar hizmetleriyle sanayi üretimine katkı sağlasalar dahi, hem buğday hem de sanayi üretimine bizzat katılmamalarına rağmen bu üretimleri bizzat gerçekleştirenler sayesinde meydana getirilen ürünlerin değerleriyle oluşan milli gelirden bir pay yani hizmetleri karşılığında bir ücret alırlar. Aldıkları bu ücretleri de çoğunlukla gerek yaşam maddeleri gerekse sanayi ürünleri olarak harcarlar. Kapitalist ekonomik sistemde emperyalist aşamaya geçmiş olan ülkeler, hizmet sektöründe çalışan bu insanların tükettikleri yaşam maddelerini, hem kendilerinin ürettikleri yaşam maddeleri, hem de ürettikleri sanayi ürünlerinin değişimi sayesinde diğer ülkelerden ülkelerine çektikleri yaşam maddeleriyle karşılamaktadırlar. Kapitalizmin son aşamasının emperyalizm olmasının ana nedeni budur. Böylece, adına hizmet sektörü veya üretken olmayan faaliyet alanı denilen alanlarda, emperyalist ülkeler, işgücünün büyük bölümünü istihdam edebilmekte, nüfuslarını artırabilmekte ve en azından artan nüfusunun kırıma uğramasını engelleyebilmekte ve hatta ülkesi içinde sanayi ürünlerine olan talebi de bu şekilde artırabilmektedirler. Türkiye gibi henüz üretim araçları üretim sanayisini gerçekleştirememiş ve bu nedenle kapitalist sanayileşmesini tamamlayamamış, dış borç stoku çok fazla olan ve bu nedenlerle sanayileşmek adına zaten yaşam maddelerini emperyalist ülkelere göndermek zorunda kalan ülkeler, hizmet sektöründe çalışanların tükettikleri yaşam maddelerini sadece kendi ülkelerinde ürettikleri ile karşılamak durumundadırlar. Hizmet sektöründe istihdamın artırılabilmesi, sanayileşmesini tamamlayamamış olan tarım ülkesindeki

üretken emeğin yeniden üretilmesi ve refah içinde yaşamasından alınan paylarla gerçekleştirilebilecektir. Hizmet sektörü istihdamındaki her artış, bu durumdaki ülkelerin kendi topraklarında ürettikleri tarım ürünlerinin ve bu ürünler üzerine inşa ettikleri sanayi ürünleri ile tüketim malzemeleri üretim sanayinde kullanılan üretim araçlarının ülke içinde daha fazla tüketilmesine ve bu husus da, dış borçların geri ödenmesinde kullanılan tarım ürünleri ve bunlara dayalı sanayi mallarının ihracat miktarlarında düşüşe ve üretim araçlarının ithalinde artışa neden olarak, dış borçların daha da artmasına, en sonunda da ekonomik bir çöküşe neden olacaktır. Daha önce de ifade edildiği üzere, sanayi ürünü ve tarım ürünü karşılığı olmayan bir nüfus fazlalığı, kapitalist sanayileşmesini gerçekleştiremeyen ülkeleri ekonomik dengesizliklere ve anomilere hassas hale getirecek ve sonuçta bir kriz durumunda, hizmet sektöründe istihdam edilenler başta olmak üzere, insanların kırıma uğramalarına neden olabilecektir. Kapitalist ekonomik sistemin emperyalist aşamasına geçmemiş olan bir ülke için, tarım alanından dışlanan ve BÜETİ durumuna düşen insanların sanayi alanından ziyade hizmet sektöründe istihdam edilmesi, ülkede sosyal alanda bir anlam ifade etse bile, o ülkenin ekonomisi için faydadan ziyade yıkıma neden olacaktır. Şu an için Türkiye'nin hizmet sektöründe bu kadar nüfusu barındırabilmesindeki en büyük avantajı; üzerinde üretilen tarım ürünleriyle hem bu kadar üretken olmayan bir nüfusu besleyebilme hem de arta kalan tarım ürünleri ve bunlara dayalı sanayi ürünleriyle borçlarının bir kısmını ödeyebilme imkânını kendisine sağlayan veya en azından emperyalist ülkelerin kendi refahları için üzerinde üretilen yaşam maddelerine ihtiyaç duyduğu verimli bir toprağa sahip olmasıdır. Ancak toprağın verimliliğinin sonsuza kadar sürüp gitmeyeceği ve kırıma uğramayan nüfusun doğal olarak artışını sürdürmeye devam edeceği de bir gerçeklik olarak karşımızda durmaktadır.

Ayrıca Türkiye'de tarım alanındaki istihdamdaki düşüşe karşın kamu alanı, hizmet sektörü ve sanayi alanlarında istihdam artışı olmasına rağmen, bu artışın yetersiz kalarak işsiz insan sayısında artışın da devam etmesi, dikkat edilmesi gereken diğer bir hususu oluşturmaktadır. 1990 yılı ile 2015 yılı arasında, kamu alanındaki istihdamda iki katlık bir artış, az bir artış olarak değerlendirilebilir, ancak 1990-2003 yılları arasında KİT'lerin satışının çoğunlukla tamamlandığı⁵⁸⁹ göz önünde bulundurulduğunda, 1990

⁵⁸⁹ Boratav, a.g.e., s.178.

ile 2000 yılı arasındaki kamu istihdamında gerçekleşen azalışın sonraki yıllarda da devam etmesi veya en azından kamudaki istihdam rakamının sabit kalması gerekirken iki kat artmış olması, diğer alanlarda istihdam fırsatı bulamayan insanların yine kamu alanında yoğunlaşmaya başladığının düşünülmesini doğrudur niteliktedir.

Tablo 2. ile Şekil 5. ve Tablo 6. ile Şekil 10.'daki Canlı Hayvan ve Gıda (CHG) ile ilgili veriler incelendiğinde; 1980 yılında CHG ithalatının 152.279.000 \$, ihracatının ise 1.235.649.000 \$ olduğu; CHG ihracatının ithalatından 8,11 kat; 2015 yılına ait CHG ithalat rakamı (6.508.562.000 \$) ile ihracat rakamı (14.339.595.000 \$) karşılaştırıldığında ise, ihracat rakamının ithalat rakamından 2.2 kat daha fazla gerçekleştiği görülmektedir. 1980 yılında 44.736.957 kişi olan Türkiye'nin nüfusu, 2015 yılında 78.741.053 kişiye yükselerek, 1,76 kat artış göstermiştir. Söz konusu ihraç edilen bir kısım CHG ürünlerinin artan bu nüfusun beslenmesine kaydığı, 1980 (8,11 kat) ve 2015 yılı (2,2 kat) ihracat ve ithalat rakamları arasındaki kat farkından çıkarılabilmektedir. Türkiye'nin nüfusu arttıkça, ihraç edilecek CGH ürünlerinin hem miktarında hem de değerinde bir azalış olacağı ve bu azalışın dış ticaret açıklarının daha da artmasına katkı sağlayacağı açıktır. Artan nüfusun beslenmesi için kullanılacak olan CHG ürünlerinin dış borçların kapatılması amacıyla ihracatına devam edilmek mecburiyetinde kalınması halinde, Türkiye nüfusunun kırıma uğraması da kaçınılmaz olacaktır. Ancak, 1923 yılında 13.648.270 kişilik bir nüfusu besleyebilme kabiliyetinde olmayan ülke tarımının, 2015 yılında 78.741.053 kişilik bir nüfusu besleyebilme kabiliyetine eriştiği, çok kaba bir hesapla ihraç edilen tarım ürünlerinin yurt içinde kullanılması halinde, 2015 yılı nüfusunun iki katı kadar bir nüfusun daha beslenebileceği göz önünde bulundurulduğunda, ekonomik anlamda yapılacak en önemli düzenlemenin, ihraç edilen tarım ürünlerinin yurt içinde kalmasının sağlanabilmesi için, dış borçların ana nedeni olan üretim araçları üretim sanayisinin kurulmasına bir an önce başlanması olduğu belirtilebilir.

Tarım alanında yapılacak modernleşme çalışmaları haricinde sanayinin tesis edilmesinde, ilk aşamada nüfusun yetersizliğinin, (sermaye ve eğitim yetersizliği de dâhil olmak üzere), TCKK'nın önündeki en önemli ve büyük engeli oluşturduğu söylenebilir. Kapitalist sistemde nüfus, hem sanayideki işgücünü hem de her türlü ürüne olan talebi oluşturur. Ayrıca kısa vadede göçler olmadığı takdirde, nüfusun birden çok

fazla artması da mümkün değildir. Yukarıda belirtildiği üzere, 1927 yılında Türkiye’de daha ziraata elverişli alanların %15,33’ü boş ve atıl durumdadır ve bu miktar arazinin işlenmesiyle çok kaba bir hesaplama 29.250.000 insan tarım alanlarında kalarak geçimini tarımdan sağlayabilecek durumdadır. Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk yıllarında Türkiye’deki nüfusun, “Yaşam savaşı (rekabet)”nı meydana getirecek kadar olmadığı ve yaşam savaşından kaynaklanan ihtiyaçların toplum tarafından henüz hissedilmediği söylenebilir. Ancak günümüzde tarım alanındaki istihdamın azami sınırına ulaşarak gerilemeye başladığı, köylerden şehirlere göçlerin artarak devam ettiği, BÜETİ’nin şehirlerde yoğunlaşmaya başladığı ve hatta işsizlik rakamının 3.290.000’e ulaşarak insanlar arasındaki yaşam savaşının artık başladığı ve gün geçtikçe de artacağı göz önünde bulundurulduğunda, gerekli önlemlerin kısa vadede süratle alınmaması halinde, bir doğa kanunu olarak nüfusun ya başka alanlara göç etmek ya da kıyıya uğramaktan başka bir seçeneğinin kalmadığı değerlendirilebilir.

5.2.2. Demokratik Yönetime Geçişteki Siyasal Gelişmeler

Roma İmparatorluğu’nun dağılmasından sonra, Batı’da 1000 yıl boyunca devam eden feodal beylikler dönemi, Anadolu’da, Anadolu Selçuklu Devleti’nin yıkılmasından sonra ortaya çıkan Osmanlı Beyliği’nin de içinde bulunduğu, Karamanoğulları, Germiyanogulları, Karesioğulları, Hamitoğulları, Menteşeoğulları, Candaroğulları, Aydınogulları, Dulkadiroğulları, Saruhanogulları, Eretna Devleti ve Ramazanoğulları Beylikleri’nin hüküm sürdükleri döneme benzetilebilir. Osmanlı Beyliği, bütün bu beylikleri tam olarak Sultan II. Mehmet zamanında, Karamanoğulları Beyliği’ni egemenliğine aldığı 1473 yılında kendi hâkimiyeti altına almıştır⁵⁹⁰. Anadolu’da, feodal beylik dönemi, Anadolu Selçuklu Devleti’nin 1308 yılında yıkılışı sonrası 165 yıl sürmüştür.

II. Mehmed’in bütün feodal beylikleri egemenliği altına alması ve Bizans’ın başkenti İstanbul’u ele geçirmesiyle Osmanlı İmparatorluğu’nun egemen ve mutlak bir otorite olarak ortaya çıkmasıyla imparatorlukta sosyal mücadeleler, hem Anadolu’daki yenilmiş feodal beylikler tarafından Osmanlı egemenlik tekelinin bertaraf edilmesi

⁵⁹⁰ “Anadolu ve Balkanlarda merkezîyetçi ve mutlakîyetçi Osmanlı düzeninin genişlemesini tamamlama sorumluluğu II. Mehmed’e düştü.”, Bkz. İncelik, Osmanlı..., s.53.

yönünde, hem de imparatorluk içinde kimin saltanat üzerinde tasarrufta bulunacağı soruları etrafında dönmeye başlamıştır. Osmanlı egemenliği altına giren beylikler, fırsat buldukça ve kendilerini yeterli güçte hissettikçe, saltanatı yıkmak için sultanla mücadeleye girmekten çekinmemişlerdir. Saray mensuplarının çıkarları doğrultusunda imparatorluk içinde kimin saltanat üzerinde tasarrufta bulunacağı yönündeki çabalarda ise; “ya yeniçeriler ya da yeniçerilerin rakibi merkezi hükümete bağlı sipahiler kullanılmışlar⁵⁹¹” ve bunların çıkardıkları isyanlar sonucu saltanat el değiştirmiştir.

1695 yılında İmparatorluk tarafından vergilerin toplanmasında iltizam usulünün benimsenmesiyle yeni bir mücadele alanı ortaya çıkmıştır. Batı’da birbirleriyle ve kralla mücadele içinde olan zayıf feodal beyler ile kapitalist kiracılar arasında ortaya çıkan para-rant ilişkisinden doğan para ve sözleşme ilişkisinin, Osmanlı İmparatorluğu’nda, Batı’dakinin aksine güçlü ve mutlak olan toprağın sahibi sultanla kiracı (mültezim) ve taşra yerlisi âyanlar arasında ortaya çıkmış olduğu söylenebilir. Batı’da kapitalist kiracılar zayıf olan feodal beylere karşı sözleşmeden kaynaklanan haklarının ihlalinin düzeltilmesi için başvurabilecekleri çeşitli müesseseler ve yollar geliştirme imkânını, 1215 yılında Topraksız Jean’e soylular tarafından zorla imzalatırılmış olan Büyük Şart (Magna Carta)tan sonra bulabilmiş olmalarına karşın, Osmanlı İmparatorluğu’nda mültezimler, güçlü ve mutlak sultana karşı böyle bir imkânı ancak 1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanı’ndan sonra elde edebilmişlerdir⁵⁹².

Roma İmparatorluğu’nun yıkılmasından sonra, Batı’da devamlı bir şekilde hem askeri gücün hem de vergilerin tek bir elde toplanması süreci kesintisiz bir şekilde ve devamlı bir surette ilerlemişken (bu husus Doğu Avrupa için geçerli değildir. Doğu Avrupa’da da serfliğin ve feodal sistemin tekrar güçlendiği bir dönem söz konusudur) (bu süreç Osmanlı’da Fatih Sultan Mehmet, İngiltere’de VII. Henry, Fransa’da ise XI. Louis döneminde tamamlanmıştır), Osmanlı’da iltizam ve malikâne usulleriyle vergilerin

⁵⁹¹ İncalcık, Osmanlı..., s.546.

⁵⁹² “Avrupa’daki erken modern dönem toplumsal tabakaları yasayla saptanmış ayrıcalıklara sahipken, Osmanlı “toplumsal tabakaları” tamamen gayri resmi bir işleyişe sahipti.”, Bkz. Faroqhi, a.g.m., s.674.; “16 ve 17. yüzyıllar boyunca varlıklı tüccarlar bile siyaset sınıfının kontrolü altında kaldılar.”, Bkz. Faroqhi, a.g.m., s.670.; Pamuk, tarafları dikkate alarak Magna Carta’yı Sened-i İttifak’a benzetiyor. Oysa bu çalışmada, her iki sözleşmenin içeriği değerlendirilerek, Magna Carta Tanzimat Fermanı’na benzetilmektedir. Bkz. Pamuk, a.g.e., s.58; İncalcık ise Sened-i İttifak’ı, liberal-demokratik gelişmeleri sağlayacak hususları içermemesi nedeniyle Magna Carta’dan ayırıyor. Bkz. Halil İncalcık, “Osmanlı Toplum Yapısının Evrimi, **Türkiye Günlüğü Dergisi Sayı:11**, Yaz 1990, s.36.

toplanmaya başlanması⁵⁹³, yeniçerilerin küçük esnaftan oluşmuş bir milis gücüne dönüşmesi⁵⁹⁴ ve timar sisteminin de çökmesi Osmanlı'da tekrar beylikler dönemine benzer bir dönüş baş göstermesine neden olmuştur⁵⁹⁵.

Bu dönüşü engelleme çabaları, III. Selim döneminde başlatılan düzenlemeler ve II. Mahmud'un Yeniçeri Ocağı'nı kaldırması ve ölümünden dört ay sonra yeni padişah Abdülmecid tarafından 1839 Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesiyle başlatılmış, ancak reformlar sonuçlandırılmadan İmparatorluk yıkılmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun, 1'inci Dünya Savaşı sonrasında toprak ve nüfus kaybı ve arkasından yaşanan göç olayları sonrasında; Anadolu'da çoğunluğu Türklerden meydana gelen homojen bir nüfus kitlesi oluşmuştur⁵⁹⁶. Bu da Türk milletinin oluşturulmasına imkân sağlamıştır. Fransız ihtilâli ile ortaya çıkan fertlerin hürriyet ve eşitliğinin, ekonomik eşitliğe de dönüştürülmesi düşüncesi sosyalizm akımının doğmasına yol açmıştır. Rusya'da 1917'de meydana gelen Bolşevik İhtilâline kadar bir fikir halinde kalmış olan bu akım, söz konusu ihtilâl ile uygulama alanı bulmuştur. Artık kapitalizmin yanı sıra sosyalizm de ekonomik bir model olarak seçeneklerin arasında yerini almıştır⁵⁹⁷. Bu tablo içerisinde, TCKK; Türk Milleti'nin oluşturulması kararında sahip oldukları avantaja karşın, diğer alanlarda alacakları kararlarda seçeneklerin fazla olmasından kaynaklanan dezavantajlı durum içerisinde, Türkiye Cumhuriyeti'nin

⁵⁹³ “Merkezi hükümet, heyet reislerini, fiilen kazaların resmi ayanı ilan ederek (1765, 1779 ve 1784'te), bunların tayinini merkezileştirme ve denetim altına alma konusunda çeşitli girişimlerde bulundu. ...Kendisi sahneden uzak durup, yerel kişilerin bölgelerinde etkin denetim kurmasına izin vermişti. ...Yüzyıl sonuna gelindiğinde, ayan hiyerarşileri toprak sahibi, mültezim veya alt-mültezim, yerel tevzi heyeti şefi ve savaş zamanı asker yazmakla görevli kişiler olarak ellerinde topladıkları çok yönlü gücü kullanarak, hükümetin giderek genişleyen bölgeler üzerindeki denetimine meydan okur olmuşlardı.”, Bkz. McGowan, a.g.m., s.839.

⁵⁹⁴ “Yeniçeriler, 18. Yüzyılda daimi silâh altında bulunan bir ocak olmaktan çıkıp, hemen hemen hiç ücret almayan, asıl kazançları kendilerine tanınan yargı dokunulmazlıkları ve vergi muafiyetleri olan ve savaş alanlarında bu ayrıcalıkların hakkını giderek daha az verebilen küçük esnaftan oluşmuş bir milis gücüne dönüştü. Klasik Osmanlı ordusunun ikinci büyük bileşeni olan taşrada konuşlanmış timarlı sipahiler, yüzyılın başına gelindiğinde zaten can çekişir duruma düşmüştü. ...1768-74 savaşına sadece birkaç bin timarlı sipahi katılmıştı.”, Bkz. McGowan, a.g.m., s.782.

⁵⁹⁵ “Orta Anadolu'da, kimileri varlığını 1520'lere kadar sürdüren Osmanlı öncesi yerel beyliklerin anısı hâlâ canlıydı.”, Bkz. Faroqhi, a.g.m., s.565.; “Fihakika devlete ait topraklar, malikane - çiftlik halinde fiilen mahdut bir ağalar ve çorbacılar zümresinin eline geçerek milyonlarca köylü feodal bir rejimde olduğu kadar müşkül maddi şartlar içine düştü ki...” , Bkz. Halil İnalcık, “*Tanzimat Nedir?*”, **Tarih Araştırmaları 1940-1941**, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1941., s.245.

⁵⁹⁶ Fatma Acun, “*Değişme ve Süreklilik: Osmanlı'nın Torunları, Cumhuriyet'in Çocukları*”, **Dünden Bugüne Türkiye'nin Toplumsal Yapısı**, Nova Yayıncılık, Ankara 2006, s.46.

⁵⁹⁷ Armaoğlu, a.g.e., s.48-54.

yapısına yön verecek siyasi, sosyal ve ekonomik tercihlerini yapmak durumunda kalmışlardır. Yaptıkları tercihe de; Cumhuriyetçilik, Laiklik, Halkçılık, Milliyetçilik, Devletçilik ve İnkılâpçılık İlkelerinden oluşan, “Kemalizm Prensipleri” adını vermişlerdir⁵⁹⁸.

Halkçılık ilkesi; 9 Eylül 1923’te kabul edilen Cumhuriyet Halk Fırkası (C.H.F.) Tüzüğü’nün, “Fırka Programı” başlığı altındaki 2’nci maddesi ile 1927 tarihli C.H.F. tüzüğü’nün 1 ve 4’üncü maddelerinde yer almıştır. Söz konusu tüzüğü’nün anılan maddeleri incelendiğinde, herkesin kanun karşısında mutlak bir eşitliğinden bahsedildiği ve hiçbir aile, sınıf, cemaat, ferdin imtiyazlarını tanımayanların halkçı olarak adlandırıldığı görülür. Söz konusu ilkenin, 1931 yılı Cumhuriyet Halk Fırkası (C.H.F.) Programında ise; “Türkiye Cumhuriyeti halkını ayrı ayrı sınıflardan mürekkep değil ve fakat ferdi ve içtimai hayat için iş bölümü itibariyle muhtelif mesai erbabına ayrılmış bir camia temin etmek esas prensiplerimizdendir. ...Fırkamızın bu prensiple istihdaf ettiği (edindiği) gaye sınıf mücadelesi yerine içtimai intizam (sosyal düzen) ve tesanüt (dayanışma) temin etmek ve birbirini nakzetmeyecek (yok saymayacak) surette menfaatlerde ahenk tesis eylemektir. Menfaatler, kabiliyet ve çalışma derecesiyle mütenasip (uyumlu) olur⁵⁹⁹.” ifadesiyle açıklanmıştır. 1935 yılı Cumhuriyet Halk Partisi (C.H.P.) Programında da; 1931 C.H.F. Programında yer alan ve yukarıda belirtilen hususlara aynen yer verilmiştir⁶⁰⁰. 1931 yılı C.H.F. ve 1935 yılı C.H.P. Programları ile 1935 yılında yapılan C.H.P. Dördüncü Büyük Kurultay Tutanakları, halkçılık ilkesi bağlamında incelendiğinde; daha önceden belirlenmiş olan “herkesin kanun karşısında mutlak eşitliği” fikrine ilave olarak, “ferdi ve içtimai (sosyal) hayat için iş bölümü itibariyle muhtelif mesai (çalışma) erbabına (sahipleri) ayrılmış bir camia (topluluk)” ifadesinin ilave edildiği görülmektedir ki; bu ifade de yer alan toplumda sosyal düzen ve dayanışmayı sağlayan işbölümünün, insan sayısının ve yoğunluğunun artışıyla oluşan yaşam savaşı (rekabet)ndan kaynaklandığı ve bu rekabetin insan toplumlarında barışçıl hale getirilebilmesi için, “Menfaatler, kabiliyet ve çalışma derecesiyle mütenasip (uyumlu) olur.” cümlesinde ifadesini bulduğu üzere, insanların bütün işlerde yeteneklerine ve çalışma derecelerine göre yer almaları gerektiği ve devletin en önemli

⁵⁹⁸ C.H.P. Programı, Ulus Basımevi, Ankara 1935, s.2.

⁵⁹⁹ C.H.F. Programı, Devlet Matbaası, İstanbul 1931, s.13-15.

⁶⁰⁰ C.H.P. Programı 1935, s.6-11.

görevinin de, işbölümünde yer almak için insanlar arasındaki bütün yarışmalarda, yarışmanın dış koşullarında eşitlik sağlamak olduğu, çalışmanın önceki bölümlerinde ortaya konulmaya çalışılmıştı⁶⁰¹.

TCKK'nın, Halkçılık İlkesi kapsamında, yaptıkları devrim hakkında bütün bu ifadeleri, Kemalizm Prensipleri'nin; Marx'ın ortaya koyduğu sınıf mücadelesi teorisi yerine, daha önce de ifade edilmiş olan Turner'ın belirlediği "Devrimler, sınıf mücadelelerinin gerekli sonuçları değildir; bunun yerine, üretim tarzlarının dönüşümünün, yeniden yapılanmasının, çözülmesinin ve yer değiştirmesinin sonuçlarıdır.", "Devrimler, verili toplumsal oluşumlarda üretim tarzlarının dönüşümüdür." teorisinden hareketle; Türkiye'yi tarıma dayalı üretim tarzından, sanayiye dayalı üretim tarzına geçirme düşüncesi doğrultusunda değerlendirilmesi gerektiğinin ipuçlarıdır. Yani Kemalizm Prensipleri bir bütün halinde, Türkiye'nin (ve dolayısıyla az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin), emperyalist ülkelerin tüm engellemelerine rağmen, Sanayi Devrimi'ni gerçekleştirebilmesinin ideolojisidir.

Çalışmanın daha önceki bölümlerinde; nüfusun toprağa göre fazla olduğu, insanların şehirlerde biriktiği ve köylerden buğday bekler hale geldiği dönemde, buğdayı şehirlerdeki insanlara ulaştırma başarısını ilk olarak kapitalist sistemin gösterdiği; daha sonra, sosyalizm, faşizm gibi birçok sistemin, BÜETİ'ye daha çok buğday sağlama vaadiyle ortaya çıktığı; "Üretici kökenli sanayi ile sanayi ticareti sermayesinin, tarım ve tarım ticareti sermayesine karşı üstünlük sağlama, onu ele geçirmesi ve kendi hizmeti altına alması" ilkesini gerçekleştirme yolunda bütün sistemler arasındaki temel farkı, sistem içinde burjuvaziye verilmiş olunan değer ve görevler ile rekabetin derecesi ve şeklinin belirlediği; burjuvazi ve rekabeti hiçbir şekilde onaylamayan sistemin sosyalizm, burjuvaziyi önderlik konumlarından uzaklaştıran ve rekabeti ırksal bir temele dayandırarak yaratmak isteyen sistemin faşizm, din içi rekabeti onaylamayan ve rekabeti dinler arasında gören sistemin ise dine dayalı sistem olarak ortaya çıktığı belirtilmişti. Eğer Kemalizm başlı başına bir sistemin ideolojisiyse, diğer sistemlerden farklı olması gerekir. Şimdi, bu farklılıkların neler olduğu, burjuvazi ve rekabet kavramları açılarından ortaya konulmaya çalışılacaktır.

⁶⁰¹ Çalışmanın yazarına göre Atatürk, Gökalp ve Durkheim arasındaki esas düşünsel ilişki de Halkçılık İlkesinde ve bu düşüncelerde yatmaktadır.

TCKK, üretimde özel teşebbüsü (burjuvaziyi), mirası ve rekabeti yani kapitalist sistemin temel unsurlarını benimsemişler, ancak kapitalist ve emperyalist olmayı reddetmişlerdir⁶⁰². Türkiye için öngördükleri sistemi ne kapitalist, ne emperyalist, ne faşist, ne de sosyalist bir sistem olarak görmemişler ve sistemlerini “Devlet Kapitalizmi” veya “Devlet Sosyalizmi” veya “Yeni Türkiye Ekonomi Okulu” olarak isimlendirmişlerdir⁶⁰³.

Kemalist sistemi, “Devlet Sosyalizmi” ve “Yeni Türkiye Ekonomi Okulu” olarak isimlendiren TCKK’dan olan Mahmut Esat Bozkurt; “...Kontrol altında olsa da devlet sosyalizminde özel mülkiyet ve serbest rekabet kalıyor. Evet, bunlar, özel mülkiyet ve rekabet, devlet sosyalizminde kalıyorlar. Çünkü kalmaları lazımdır. Bu lüzum insanın yaradılışı gereğidir. Ve medeniyetin ilerlemesi, korunması için bir zarurettir. Şu halde devlet sosyalizmi, sosyal haksızlığın önüne geçemiyor⁶⁰⁴.” demiştir. Rekabet kavramının, sosyolojik ve ekonomik anlamda incelenmesi ve uygarlık ile ilişkisi, rekabet-burjuva arasındaki ilişkisi, rekabetin eğitim ve devletle olan ilişkisi çalışmanın önceki bölümlerde incelenmiş ve Bozkurt gibi, rekabetin, doğanın bir kanunu ve insan toplumlarında uygarlığın ilerlemesi ve korunması için bir gereklilik olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

⁶⁰² Atatürk’ün Aralık 1921’deki söylev ve demeçlerinden, “Efendiler: Biz bu hakkımızı mahfuz bulundurmak, istiklalimizi emin bulundurabilmek için heyet-i umumiyenizde heyet-i milliyemizce bizi mahvetmek isteyen emperyalizme karşı ve bizi yutmak isteyen kapitalizme karşı heyet-i milliyeye mücadeleyi, caiz gören bir mesleği takip eden insanlarız.”, Bkz. Enver Ziya Karal, **Atatürk’ten Düşünceler**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1969, s.25.; 8 Kasım 1937’de Birinci Celal Bayar Hükümeti’nin programından, “Kemalist rejim; mülkiyet, ferdi iş ve çalışmanın değerini ekonomik politikasının esası almaktadır.”, Bkz. İnan, a.g. e, s.141.

⁶⁰³ “Biz memleket ve milletimizin mevcudiyetini ve istiklalini kurtarmak için karar verdiğimiz zaman kendi nokta-i nazarlarımıza tabi bulunuyorduk ve kendi kuvvetimize istinad ediyorduk. Hiçbir kimseden ders almadık, hiç kimsenin muğfil mevaidine aldanarak işe girişmedik. Bizim nokta-i nazarlarımız, bizim prensiplerimiz cümlece malumdur ki Bolşevik prensipleri değildir ve Bolşevik prensiplerini milletimize kabul ettirmek için de şimdiye kadar hiç düşünmedik ve teşebbüste bulunmadık (Aralık 1920, Söylev ve Demeçler I).”, Bkz. Karal, a.g.e., s.16.; “Türk rejimi, devletçiliği, devlet sosyalistliğini kabul etmekle beraber, ferde mülkiyet hakkını ve ekonomik alanda faaliyet yetkisini tanır.”, Bkz. Mahmut Esat Bozkurt, **Atatürk İhtilali I-II**, Kaynak Yayınları, İstanbul 2003, s.193-194.; “Yeni Türkiye’nin ekonomisi, bugün dünyada uygulanan ekonomik sistem ve politikardan hiç birinin benzeri olamaz. ... Biz ekonomi tarihi içindeki ekollerden hiçbirine benzemeyiz. Ne bırakınız geçsinler, bırakınız yapsınlar ekolüne, ne sosyalist, komünist, etatist veya himaye ekollerinden değiliz. Bizim de, yeni Türkiye’nin, yeni ekonomi anlayışına göre, yeni bir ekonomi ekolumuz vardır. Buna ben, Yeni Türkiye Ekonomi Okulu, diyorum. (Mahmut Esat Bozkurt’un Birinci İzmir İktisat Kongresi Açılış Konuşması – 17 Şubat 1923)”, Bkz. İnan, a.g. e, s.52, 53.

⁶⁰⁴ Bozkurt M.E., a.g. e., s.19.

Yine devlet-rekabet ilişkisi incelenirken; işler için birbirleriyle yarışanları engelleyen, ya da uygunsuz biçimde kayıran hiçbir şey olmazsa, her iş türünü yalnızca en yetenekli olanların elde edeceği, işlerin zorunlu olarak yeteneklere göre paylaşılacağı ve bireyin yapısal nitelikleriyle yaşam koşulları arasında uyumun kendiliğinden oluşacağı ve devletin en önemli görevlerinden birisinin her alanda, her ortamda, her şart ve koşulda, yarışanlar arasında yarışmanın dış koşullarında tam bir eşitlik sağlayacak yasaları çıkarmak ve uygulamalarda bulunmak olduğu belirtilmişti. Bu hususlar TCKK tarafından Halkçılık İlkesi içinde; "... Kanunlar önünde mutlak bir müsavat (eşitlik) kabul eden ve hiçbir ferde, hiçbir aileye, hiçbir sınıfa, hiçbir cemaate imtiyaz (ayrıcalık) tanımayan fertleri halktan ve halkçı olarak kabul ederiz⁶⁰⁵." ve "Menfaatler, kabiliyet ve çalışma derecesiyle mütenasip (uyumlu) olur⁶⁰⁶.", "...Binaenaleyh her birimizin hakkı vardır. Salahiyeti vardır. Fakat çalışmak sayesinde bir hakkı iktisap ederiz. Yoksa arka üstü yatmak ve hayatını sayden (çalışmaktan) muarra (boş) geçirmek isteyen insanların bizim heyet-i içtimaiyemiz (topluluğumuz) içerisinde yeri yoktur. O halde ifade ediniz efendiler: Halkçılık, nizam içtimaisini (toplum düzenini) say'ın hukukuna istinad ettirmek (dayandırmak) isteyen bir meslek-i içtimadır (toplum yoludur) ⁶⁰⁷." ifadeleriyle yerini almıştır. Türk Toplumunda içinde herkesin bir hakkı vardır ve bu hak sadece çalışmayla elde edilir, arka üstü yatan ve çalışmayan insanların bu toplumunda yeri yoktur. Bu prensibin ortaya konulduğu 1931 yılından sonra geçen yıllarda halen takip edilmekte olduğu 1935 yılında yapılan C.H.P Dördüncü Kurultayında Atatürk'ün, "Programımızda iş bölümlerinin her birinde bulunan, yurttaşların özel ve genel asığları (menfaatleri) ve genlikleri (refahları), ayrasız (istisnasız), göz önünde tutulmuştur. Bu hakikatin bütün yurttaşlarca, yalın olarak, bilinmesi çok önemlidir⁶⁰⁸." ifadesinden tespit edilebilir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş felsefesi ve Kemalist sistemin rekabet kavramı konusunda, kapitalist sistemle bire bir uyduğu söylenebilir. Kapitalist sistemde olduğu gibi, Kemalist sistemde de, Türkiye Cumhuriyeti ve dünya uygarlığının ilerlemesi için gerekli görülen, eşit şartlar altında ülkenin her ferdi arasındaki barışçıl rekabet; Kemalist sistemi, rekabeti onaylamayan sosyalist sistemden, rekabeti kendi ırkı

⁶⁰⁵ C.H.F. Programı 1931, s.8, 11.

⁶⁰⁶ C.H.F. Programı 1931, s.15.

⁶⁰⁷ **C.H.P. Dördüncü Büyük Kurultay Tutanakları**, Ulus Basımevi, Ankara 1935, s.17.

⁶⁰⁸ CHP Dördüncü Büyük Kurultayı Toplantı Tutanakları, s.17.

içinde reddeden faşist sistemden ve rekabeti cemaati içinde kabul etmeyen dine dayalı sistemden ayıran önemli bir kavramdır.

Kemalist sistemi diğer sistemlerden ayıran önemli diğer bir husus da, Kemalizm'in burjuvazi kavramını tanımlamasında yatar. Söz konusu tanımlamanın incelenmesine geçilmeden önce, bu çalışmada da kullanılan, "Tüccar Sanayici" ile "Üretici Kökenli Sanayici Tüccar" tiplerinin ekonomik davranışlarındaki farklılıkların daha iyi anlaşılması ve bu davranışların Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında Türk ekonomisine olan etkileri, 1930 Sanayi Kongresi'nde, Süreyya Paşa Fabrikası Müdürü Atıf Süreyya Bey'in kongreye yünlü dokuma sanayi ile ilgili sunduğu raporda⁶⁰⁹ ifade ettiği hususlara müracaat edilerek ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Atıf Süreyya Bey, 12 Ağustos 1929 yılında Lozan Antlaşması ile yabancılara verilen gümrük muafiyetlerinin sona ermesiyle, yeni gümrük tarifelerinin belirlenebilmesi için hükümetin, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası'ndan bir gümrük tarifesi projesi hazırlayıp göndermesini istediğini belirterek raporunda, söz konusu Oda'nın hazırladığı tarifeleri de içeren aşağıdaki tabloyu sunmaktadır.

Kumaş Ağırlığı (metre kare)	Odanın Teklif Ettiği Tarife	Lozan'da İsmet Paşa Hazretleri'nin Kabul Ettiği Tarife	Yeni Gümrük Tarifesi	Yunan Gümrük Tarifesi
Gram	Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş
200	85	80	360	850
500	65	70	270	595
601	45	65	210	425

Tablo 14. Atıf Süreyya Bey'in Raporunda Yer Alan Kumaş Ağırlığına Göre, Gümrük Tarifeleri⁶¹⁰.

Atıf Süreyya Bey, tarifeler hazırlarken sanayicilere danışmadığını sadece tüccarların görüşlerinin alındığını, Oda'nın gümrük tarifelerinin yükseltilmesi yerine indirilmesini teklif ettiğini, Oda'nın tarifelerinin uygulanmasıyla sanayinin koruma altına alınamayacağını, Yunanistan'ın kuvvetli gümrük koruması altında, bir gün kumaş

⁶⁰⁹ Rapor için Bkz. Kılınçkaya, a.g.e., s.70-100.

⁶¹⁰ Kılınçkaya, a.g.e., s.95

sanayinde Türkiye'yi geçebileceği, sanayicilerin Oda'da azınlıkta kalmaları sonucu olarak⁶¹¹ Oda'nın gümrük tarifelerini hazırlarken tüccarların etkisi altında kaldığı ve ithalat ticaretini dikkate alarak, sanayicinin korunmasını hiç düşünmediği konusunda sanayicilerin görüş birliği içinde olduğunu belirtmektedir. Atıf Süreyya Bey'in bütün bu ifadeleri; tüccar sanayici zihniyetli Oda ile üretici kökenli kumaş sanayisi tüccarlar arasındaki ekonomik düşünce farklılığını da ortaya koymaktadır. Oda'ya hâkim durumda bulunan tüccarlar, malları ucuza alıp pahalıya satarak kâr elde etmek düşüncesindeyken; kumaş sanayicileri ise ithal kumaşların gümrük vergileriyle fiyatlarının artırılması suretiyle ithalatının azaltılarak, kendi ürünlerinin yurt içinde satılabilmesi düşüncesindedirler. Sonuçta kabul edilen yeni gümrük tarifeleri, hükümetin üretici kökenli sanayici yanında yer aldığını göstermektedir.

Adam Smith'in, kâr elde etmek için kendi çıkarları peşinden koşan burjuvazi, aynı zamanda toplumun çıkarlarına da hizmet eder düşüncesi; kapitalist sistemde, devletin görevinin sadece ülkenin dış ve iç tehditlere karşı savunulması olduğu ve bunların haricindeki diğer bütün işlerin burjuvaziye devredilmesi ve onlar tarafından yürütülmesi şeklinde kendisini göstermiştir. Çalışmanın önceki bölümlerinde; Adam Smith'in bu düşüncesinin, ancak hem üretim araçları hem de tüketim malları üretme kabiliyeti ve bu kabiliyeti devam ettirebilme yeteneğine sahip sanayi burjuvazisinin bulunduğu ülkeler için geçerli olduğu; sadece tüketim malları üretim sanayisine sahip olan bir ülkede, çoğunlukla tarım ve bir kısım da tüketim sanayi malları ihracatından elde edilen döviz gelirin, üretim araçları ve parçalarının ithali için ödenecek döviz cinsinden borcu karşılayamadığı durumda, o ülkeyi eninde sonunda döviz darboğazına ve üretim araçları üretim sanayisine sahip ülkelerin ekonomik himayesi altına sokacağı; dolayısıyla üretim araçları üretim sanayisini oluşturamaması nedeniyle kapitalist sisteme tam olarak geçememiş gelişmekte olan ülkelerde, burjuvazinin yurt içi tüketimle kendi para cinsinden kâr elde etmek için kendi çıkarları peşinden koşmasının, toplumun çıkarlarına hizmet etmekten ziyade, ülkenin döviz darboğazına sürüklenmesinin ana nedenini oluşturması nedeniyle emperyalizme yardımcı bile olduğu daha önce açıklanmıştır.

⁶¹¹ İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası'nın üye sayılarından, faaliyetleri ticaret kapsamında değerlendirilebilecek olanlar; İhracatçı 10, ithalatçı 8, Mali Kuruluşlar 2, Deniz Ticareti 4, Sigortacılık 1 olmak üzere 25 üye; bu üyelerin çoğunluğu aynı zamanda tüccardır. Faaliyetleri sanayi kapsamında değerlendirilebilecek olan Kara Sanayi 4, Deniz Sanayi 1 olmak üzere toplam 5 üye. Genel toplamda üye sayısı 30'dur. Bkz. Kılınçkaya, a.g.e., s.91.

Bu açıklamalardan sonra, Kemalist sistemde burjuvazinin tanımlanmasına ve müteakiben diğer sistemlerdeki burjuvazi kavramıyla karşılaştırmasının yapılmasına geçilebilir. TCKK'nın burjuvazi kavramına yaklaşımlarını içeren söylev ve demeçleri aşağıya çıkarılmıştır:

Atatürk'ün, "... Bütün bu saydığımız meslek sınıfları, aynı zamanda zengin olmalıdır ve hayatın gerçek tadını duyabilmelidir ki...⁶¹²", "... Bu nedenle; mali konularda uygulamamız halkı baskı altında tutarak zarara sokmaktan kaçınarak. ...⁶¹³", "Yeni yıl içindeki mali politikamız da daima, halkı fazla baskıya uğratmadan işlerimizi görmek amacını izleyecektir. ...⁶¹⁴"; Mahmut Esat Bozkurt'un, "... Gerçek olan şudur ki, yeni halk hükümeti, milletin yüce menfaatlerini ihmal etmeyecektir, edemez ve bu konularda da başarılı olacaktır⁶¹⁵."; Celal Bayar'ın, "İşlenmiş maddeler maliyet fiyatlarındaki etkisine gelince, bu ancak işçi ücretlerinin gerçek değerlerinin düşürülmesi demektir ki, gene amacımız karşıdır. Çünkü biz çalışanların yaşayış standardını yükseltmek prensibini güdüyoruz. ...⁶¹⁶", "Kemalist rejim, milli çıkara uymayan, sürekli bir kişisel çıkar kabul etmemektedir ve etmeyecektir. Bir tüccarın, yalnız kişisel çıkarını düşünmesi demek, yararlandığı kaynağı kurutması demektir. ... bu tarzda çalışmak isteyenlere engel olacak tedbirleri almakta gecikmeyeceğiz. Hiçbir kimse, bir tüccar kadar, memleketi için iyi veya fena propaganda, iyi veya fena bir düşünce olma, olanak ve durumunda değildir⁶¹⁷."; "Milli Tüccar demek; kaynağı olan milli üretimi daima verimli tutmağı ve aynı zamanda onun, piyasa, nitelik ve miktar bakımlarından gelişmesini her şeyden önce düşünmeğı görev edinmiş adam demektir. Büyük kalkınma savaşında rol almış adam demektir. Bu milletin temiz, dürüst ahlakının sözlerine ve imzalarına sadakatinin, temiz çalışmasının modeli ve temsilcisidir⁶¹⁸." ifadeleri (ki bu ifadeleri çok daha fazla artırmak mümkündür), burjuvazi kavramının tanımlanması için yeterli görülmektedir.

⁶¹² Atatürk'ün, 17 Şubat 1923'de, Birinci İzmir İktisat Kongresi Açılış Konuşmasından. Karal, a.g.e., s.46.

⁶¹³ Atatürk'ün, 1 Mart 1922'de, B.M. Meclisi Birinci Dönem Üçüncü Toplanma Yılıni Açış Konuşmasından. Karal, a.g. e, s.34.

⁶¹⁴ Atatürk'ün, 1 Mart 1923'de, B.M. Meclisinin Dördüncü Toplantı Yılıni Açış Konuşmasından. Karal, a.g. e, s.88.

⁶¹⁵ Bozkurt'un, 17 Şubat 1923'de, Birinci İzmir İktisat Kongresi Açılış Konuşmasından. İnan, a.g.e., s.54.

⁶¹⁶ 8 Kasım 1937'de, Birinci Celal Bayar Hükümetinin Programından. İnan, a.g. e, s.158.

⁶¹⁷ 8 Kasım 1937'de, Birinci Celal Bayar Hükümetinin Programından. İnan, a.g. e, s.142.

⁶¹⁸ İnan, a.g. e, s.142.

TCKK da, hem Weber hem Sombart hem de Smith gibi kapitalist sistem içinde burjuvaziyi; maddi mal varlığı “sermaye” şeklinde görünen, topluma karşı görevleri ve yükümlülükleri “*gelirinden yaptığı tasarrufla sermayesini ve böylece topluluk içinde kullanılan faydalı emek miktarını artırmak suretiyle o topluluğun gerçek gelirini, toprak ile emeğin yıllık ürününü çoğaltmak*” olan, meslek sahibi bir insan olarak görmektedirler. Bu nedenle Kemalist sistemde, özel mülkiyet tanınır ve kabul edilir⁶¹⁹. Ancak, 1931 ve 1935 yılları Halk Partisi Programları’nda yer alan Devletçilik İlkesinin açıklandığı; “Ferdî mesai ve faaliyeti esas tutmakla beraber ...Devletin ekonomi işleri ile fîliğ (fîli) surette yapıcılık olduğu kadar, özel girişimlere ön vermek ve yapılmakta olan işleri düzenlemek ve kontrol da etmektir⁶²⁰.” ifadesinde geçen, “devletin yapılmakta olan ekonomik işleri düzenlemek ve kontrol etmek”le ne anlatılmak istendiğinin açıklanması gündeme gelmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde, Batı’da sanayi devrimini gerçekleştiren üretici kökenli sanayici tüccar tipinin (burjuvazinin) ortaya çıkamadığı ve bunun, amacı sadece başkalarının ürettiklerini ucuza alıp daha pahalıya satarak kâr elde etmek olan tüccar tipinin varlığını devam ettirmesini sağladığı daha önce gösterilmişti. Vasıf Bey ile Atıf Süreyya Bey’in raporları, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşunda, tüccar sanayici zihniyetinin burjuvazi arasında geçerli ve yaygın olduğunu gösterebilmek açısından verilmişti. Bir yazarın belirttiği üzere, yılda 50 bin lira vergi veren insanların bulunduğu⁶²¹ ve sanayi yatırımları yapılabilmesi için devlet tarafından birçok ayrıcalıkların tanındığı⁶²² bir dönemde, sermaye yetersizliği ne kadar geçerli bir neden olabilir? Tüccar sanayici tipinin üretici kökenli sanayici tüccar tipine dönüşmemesinin ana sebebinin, sermaye yokluğu ve diğer nedenlerden ziyade, bu zihniyet dönüşümünün gerçekleşmemiş olmasından kaynaklandığı düşünülebilir. Aşarın kaldırılmasıyla birlikte, devletin, köylerden şehirlere yaşam maddelerinin çekilmesi zincirinden çıkması sonucunda, reaya-mültezim-devlet-loncalar şeklindeki zincirin, çiftçi-tüccar-toptan ve perakende satıcılar şekline dönüşmesiyle tüccarlara olan ihtiyacın artması ve ihtiyaçtaki

⁶¹⁹ “Yurttaşların, ferdiğ (ferdi) ve sosyal özgenlik (hürriyet), eşitlik, dokunulmazlık ve mülkiyet haklarını barınmak (himaye), partimizce başlıca esaslardadır.”, Bkz. C.H.F. Programı 1935, s.5.

⁶²⁰ C.H.F. Programı 1931, s.9, 10; C.H.P. Programı 1935, s. 10.

⁶²¹ “Özellikle uzak pazarlar için üretim yapan Edirne, Bursa, Tokat ve Diyarbakır gibi büyük kentlerde, loncalara bağlı olarak çalışan ama büyük birikimler sağlayabilen zanaatkârlar ve tüccarlar vardı.”, Bkz.Pamuk, a.g.e., s.53.

⁶²² Yerli sanayinin korunması için verilen destekler için Bkz. Pamuk, a.g.e., s.143.

bu artışın tüccarların kârlarını artırmalarına da imkân sağlamış olmasının, dönüşümün gerçekleştirilmesi önünde bir engel oluşturduğu belirtilebilir. Paradan para yapma konusunda ihtisaslaşmış olan ve o dönemde sermayeyi ellerinde bulunduran geçmişte mültezim olanların çoğu üretici kökenli sanayici tüccar olmak yerine, tüccar sanayici olmayı tercih etmişlerdir. Sanayi devrimini gerçekleştirme kararının alındığı ve söz konusu devrimi yapmaktan burjuvazinin imtina ettiği bir ülkede, bu devrimi gerçekleştirebilecek kaynağa sahip tek güç olarak devlet kalmaktadır ki; TCKK da, burjuvazinin üretim araçları üretim sanayisi kurma görevini üstlenerek sanayi devrimini gerçekleştirme sorumluluğunu üzerine almak ve ilk iş olarak da, ekonomik işleri düzenlemek, kontrol etmek ve hatta bizzat üstlenmek zorunda kaldığı belirtilebilir.

TCKK, mültezimlerin çiftçiye nasıl eziyet ettiklerini bizzat yaşayarak görmüşlerdir. Eskinin mültezimleri şimdi tüccar olarak karşılarında bulunmaktadır. TCKK da söz konusu tüccarların denetimsiz ve kontrolsüz kalması halinde, aynı şekilde çiftçilere eziyetlerinin devam edeceği düşüncesinin hâkim olduğu yukarıda verilen, hem Celal Bayar'ın tüccarlara yönelik, hem de Atatürk'ün, "Bütün bu saydığımız meslek sınıfları, aynı zamanda zengin olmalıdır ve hayatın gerçek tadını duyabilmelidir", "...Halkı baskı altında tutarak zarara sokmaktan kaçınarak..." sözlerinden çıkarılabilir. Yine Atatürk'ün, "Efendiler; milletimiz çiftçidir. Milletın çiftlikteki emeğini, çağdaş ekonomik tedbirlerle en yüksek seviyeye çıkarmalıyız. Köylünün çalışması sonunda elde edeceği emek karşılığını, onun kendi menfaatine olmak üzere yükseltmek, ekonomi politikamızın esas ruhudur⁶²³." ifadeleri de, Türkiye nüfusunun %80'ini oluşturan çiftçinin korunmasının bir ekonomi politikası olarak kabul edildiğini göstermesi açısından önemlidir. Azami kârı elde etmek için, tüccarların da mültezimler gibi köylünün hakkını gasbedecekleri ve onlara eziyet edebilecekleri düşüncesi, TCKK'nın, devleti ekonomik işleri düzenlemek ve kontrol etmekle sorumlu kılmalarının ikinci nedenini oluşturduğu düşünülebilir. Devlet, kuracağı fabrikalarda hammadde olarak kullanmak üzere tarım ürünlerini talep eden bir taraf durumuna gelecek ve böylece hem elindeki devlet gücüyle arzı (arz herhangi yapay (karaborsa yaratmak için stoklama) veya doğal (sel, yağış azlığı vb.) bir sebeple kesintiye uğradığında, ithal vergilerini düşürerek dışarıdan ithal ederek), hem de talep eden taraf sıfatıyla tarım ürünlerinin

⁶²³ Atatürk'ün, 1 Mart 1921'de B.M. Meclisi Birinci Dönem İkinci Toplantı Yılıını Açış Konuşmasından. İnan, a.g.e., s.30.

fiyatlarını kontrol edebilecek konumda bulunacaktır. Benzer düşünceler sanayi alanına da uyarlanabilir. Devlet, kuracağı fabrikalarda ürettikleri sanayi ürünleriyle arz eden konumuna gelecek, böylece hem sanayi ürünlerinin fiyatlarının hem de çalışan işçilerin ücretlerinin belirleyicisi durumunda olacaktır. Gerek tarım gerekse sanayide alınacak bu kontrol tedbirleriyle sanayinin teşviki için özel sektöre verilmiş olan ayrıcalıklardan doğacak olan tekel konumundan kaynaklanabilecek; sanayi ürünlerinde dayanağı olmayan keyfi fiyat artışlarından halk ve emeklerinin karşılığı olmayan düşük ücretler almaktan da işçiler korunmuş olacaktır. Böylece, bütün meslek sınıfları aynı zamanda zengin olacak ve hayatın gerçek tadını duyabilecek, halk baskı altında tutularak zarara sokulmayacak, kimse havadan para kazanamayacak, hükümet milletin yüce menfaatlerini ihmal etmemiş olacak, çalışanların yaşayış standardı yükseltilecek, tüccarın yararlandığı kaynağı kurutması engellenecektir.

TCKK tarafından, emperyalist ülkelerin tarım ülkelerini ekonomik olarak bağımlı bir duruma getirmelerinin, tarım ülkelerine üretilmiş sanayi malları göndermek suretiyle değil, üretim araçlarını onlara vermek suretiyle sağlanacağı tespitinin yapılmış olduğu daha önce belirtilmişti. Devleti ekonomik işleri düzenlemek ve kontrol etmekle sorumlu kılmasının diğer bir nedeninin bu düşünceden kaynaklanmış olabileceği söylenebilir. Emperyalist ülkelerin tarım ülkelerini ekonomik olarak bağımlı bir duruma getirmeleri için verecekleri tavizi, bu olayın farkında olan kendileri kabul etmeyeceklerine göre, bu tuzağa düşebilecek olanlar, söz konusu tavizlere muhatap olabilecek kişiler konumunda bulunan tüccar ve sanayicilerdir. Dolayısıyla tüccar ve sanayicileri böyle tuzaklardan korumak için devlet ekonomik işleri düzenlemek ve kontrol etmekle sorumlu tutulmuştur. Devlet ve özel sektör tarafından yapılacak ithalata, ihracatla elde edilen döviz miktarıyla orantılı olarak müsaade edilmiştir. Dış Ticaret Dengesinin, 1930-1946 yılları arasında (1938 yılı hariç) hep fazla vermiş olmasının, söz konusu yıllarda bu kontrolün tam anlamıyla gerçekleştirildiğinin; 1947 yılı ve sonrası hep açık vermiş olmasının da başlangıçta devletin, sonrasında ise özel sektörün bu tuzağa düştüğünün bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Mademki emperyalist ülkelerin tarım ülkelerini ekonomik olarak bağımlı bir duruma getirmeleri, üretim araçlarını onlara vermek suretiyle olacaktır, o zaman buna karşı koymanın tek yolu söz konusu araçları üretir duruma gelmektir. Ancak TCKK; 6.562

ilkokulda okuyan 469.071 öğrencinin; 82 ortaokulda okuyan 25.398 öğrencinin; 51 lisede okuyan 4.746 öğrencinin; 48 mesleki lisede okuyan 8.150 öğrencinin; 17 yüksek öğretim kurumunda okuyan 3.682 öğrencinin bulunduğu ve bütün bu eğitim kurumlarında toplam 18.159 öğretmenin görev yaptığı⁶²⁴ bir eğitim tablosunun mevcut ve okuma yazma bilen kişilerin nüfusa oranının %18,7 olduğu⁶²⁵; (1927 yılında) 13.648.270 kişilik bir nüfusun bulunduğu ve bu nüfusun %80'inin köylerde yaşadığı, tarıma elverişli arazinin sadece %15,67'sinin üzerinde tarım yapılabildiği, köylerin iki kat nüfusu daha barındırıp besleyebilecek durumda bulunduğu, el sanatları sanayi üretiminin köylerden çektiği yaşam maddeleri ile şehirlerde yaşayanların beslenebildiği ve henüz şehirlerde kitlesel fabrika üretimine geçmeyi zorlayacak bir BÜETİ nüfusunun yoğunlaşmadığı, Tarım Devrimi'nin daha yeni gerçekleştirildiği ve bunun etkilerinin henüz görülmediği, el sanatları sanayi üretiminin hâkim olduğu ve daha kitlesel fabrika üretimine dahi geçilemediği bir durum içinde ve bu eksiklikler giderilmeden, sadece çıkarılacak kanunlarla, kısa ve hatta orta vadede⁶²⁶ üretim araçları üretiminin başarılabilmesinin mümkün olmadığını öngördükleri söylenebilir⁶²⁷. Yukarıda Türkiye için belirlenen bütün bu engellerin, Batı'da Tarım Devrimi ile Sanayi Devrimi arasında geçen yaklaşık 500 yıllık süre içinde, üstelik bu süreç içinde doğan ve gelişen burjuvazinin önderliğinde aşıldığı daha önce ifade edilmişti. Oysa Türkiye'de Tarım Devrimi'nin tamamlanması (1924 sonrası), Siyasi ve Sosyal Devrimler (1920 sonrası) ile Sanayi Devrimi'nin başlatılması (1930 sonrası) birbirlerine çok yakın zamanlarda ve burjuvazinin önderliğinden mahrum olarak gerçekleştirilmiştir. Türkiye'nin önünde duran bütün bu engellerden kısa bir süre içinde aşılması mümkün olanlar için gerekli koşullar bir an önce yaratılmalı, burjuvazinin önderliği olmasa da devlet tarafından, gerekli olan bütün ekonomik, sosyal, siyasi, hukuki ihtiyaçlara cevap verecek

⁶²⁴ 2013-2014 Eğitim ve Öğretim döneminde; 28.532 ilkokul ve bu okullarda okuyan 5.574.916 öğrenci; 17.019 ortaokul ve bu ortaokullarda okuyan 5.478.399 öğrenci; 3.744 lise ve bu liselerde okuyan 2.906.291 öğrenci; 7.211 mesleki lise bu mesleki liselerde okuyan 2.513.887 öğrenci; 2.092 yüksek öğretim kurumu bu kurumlarda okuyan 5.139.469 öğrenci mevcuttur. Bütün bu eğitim kurumlarında toplam 990.326 öğretmen görev yapmaktadır. Bkz. TÜİK İstatistik Göstergeler 1923-2013, s.61-70.

⁶²⁵ Bu rakam 1935 yılına aittir. 2013 yılında okuma yazma bilen kişilerin nüfusa oranı %95,3'dür. Bkz. TÜİK İstatistik Göstergeler 1923-2013, s.23.

⁶²⁶ Kısa vadeyle, 5-10 yıl; orta vadeyle, 10-20 yıl kastedilmektedir.

⁶²⁷ Atatürk'ün Aralık 1921'deki söylev ve demeçlerinden, "... Meslek-i içtimai itibariyle dahi düşündüğümüz zaman biz hayatını, istiklalini kurtarmak için çalışan erbab-ı say'ız, zavallı bir halkız. Mahiyetimizi bilelim. Kurtulmak, yaşamak için çalışan ve çalışmaya mecbur olan bir halkız.", Bkz. Karal, a.g. e., s.25

çözümlerin üretilmesi bir an önce gerçekleştirilmeli, uzun vadede gerçekleşecek olanlar (nüfusun çoğalması ve yoğunlaşması böylece yaşam savaşının artması, burjuvazinin kuvvetlenerek başlatılan Sisyasi ve Sanayi Devrimleri tamamlaması, kaliteli eğitilmiş insan sayısının artması vb.) da zamana bırakılmalıdır. Mali açıdan çok ağır yük getiren bu işlerin yapılabilmesi için devlet de elini taşın altına koymalı ve burjuvaziye yatırımlara başlaması için uygun ortam sağlanmalıdır. Devlet; nüfusun artırılabilmesi, yoğunlaştırılabilmesi ve kalitesinin yükseltilebilmesi için yollar, köprüler, okullar yapacak, öğretmenler yetiştirecek ve hatta fabrikalar kuracaktır. Aron'un "Sermayenin ilk birikim safhasında otoriter bir rejim gerekir ve sanayileşmenin ilk safhasının zaruretlerinin kuvvetli bir otorite olmadan karşılanması ihtimal dışıdır." ifadelerinin bu kapsamda değerlendirilmesi gerekir. TCKK'nın gerekli bütün alt yapısını hazırladıktan sonra, gelecek nesillere bıraktıkları tek görev de, üretim araçlarının üretilmesinin, emperyalist ülkelerin bu amaçtan vazgeçmek için verecekleri tavizlere kanmadan başarılabilmesi olmuş ve bu görev "Muasır (çağdaş) medeniyetler (uygarlıklar) seviyesine ulaşmak⁶²⁸." olarak belirlenmiştir. Bahse konu görev; "Türkiye halkı, kullandığını kendi yapar. Çok çalışır, zamandan, servetten ve ithalatta israftan kaçar. Milli üretimin artmasını sağlamak için gerektiğinde geceli gündüzlü çalışmayı prensip edinmiştir⁶²⁹." ve "Türkiye'nin adına "Çalışkanlar diyarı" denir. İşte millet böyle bir devir içinde bulunuyor; kongreniz böyle bir devri yaratacak ve tarihini de yazacaktır. Bu tarih kitabında, en büyük makam çalışkanlara ait olacaktır⁶³⁰." ifadelerinde yer aldığı üzere, çok çalışarak yerine getirilecek ve Türk toplumunda yalnızca çok çalışan insanlar ayrıcalıklı olacaklardır.

Kimi yazarlar bu ayrımın bilinçli bir şekilde yapılmadığı görüşünde olsalar da TCKK'nun kapitalizm ve emperyalizm arasında bir ayrım yaptıkları da görülmektedir. TCKK, üretimde özel teşebbüsü, mirası ve rekabeti yani kapitalist sistemin temel unsurlarını benimseyip de, kapitalist sistemi ve Batı için kapitalist sistemin vazgeçilmez

⁶²⁸ Hülya Baykal, "Atatürkçü Çağdaşlaşma Yönünden Türkiye'nin Avrupa Topluluklarına Tam Üyeliği", T.C. Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Resmi İnternet Sitesi, "http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-12/ataturkcu-cagdaslasma-yonunden-turkiyenin-avrupa-topluluklarina-tam-uyeligi", Erişim Tarihi 17.09.2016.

⁶²⁹ Misak-ı İktisadi Esaslarının 4'üncü maddesi. Bkz. İnan, a.g. e, s. 82.

⁶³⁰ Atatürk'ün, 17 Şubat 1923'de İzmir İktisat Kongresini Açış Nutkundan. İnan, a.g. e, s. 43.

bir aşaması olan emperyalizmi reddetmeleri⁶³¹ ilk bakışta anlamsız görülebilir. Onlar, hem Batı'nın kapitalist sisteme geçişte uyguladıkları bölüşümdeki adaletsizlikleri, hem de az gelişmiş bir ülkede kâr elde etmek için kendi çıkarları peşinden koşan burjuvazinin, aynı zamanda toplumun çıkarlarına da hizmet edeceği düşüncesinin doğru olmadığını bildikleri için kapitalist değildirlere. Kemalist sistem aynı zamanda, Türkiye'nin, Batı'nın aksine, kendi nüfusunun kat ve kat fazlasını besleyebilecek, bol ve yeterli yaşam maddesi üretebilen verimli toprağının varlığının farkında olmaları nedeniyle emperyalist olmayı da reddeder.

Kemalist sistemde rekabet kavramı kapitalist sistemdekiyle bire bir uyuşsa da, Türk tarihi sürecinden farklı olarak, Batı'nın tarihsel süreci içinde doğal olarak kendiliğinden oluşan ve gelişen burjuvazinin Türkiye'de de yaratılabilmesi düşüncesi, burjuva kavramının anlamlandırmasında, Kemalist sistemin kapitalist sistemden zorunlu olarak ayrılması ve farklılaşmasına neden olmuştur. Aynı bakış açısıyla değerlendirildiğinde Kemalist İdeoloji; sosyalist, faşist, dine dayalı olan ve diğer ideolojilerden ayıran temel noktaları, Kemalist sistemin hem rekabet hem de burjuvazi kavramlarına bakış açılarının oluşturduğu söylenebilir. Dolayısıyla Kemalizm diğer “izm”lerden farklı ve yeni bir düşünce sistemidir⁶³². Kapitalist sistem içinde var olduğu şekliyle rekabeti kabul eder, ancak görevi bilincinde olmayan burjuvaziyi reddeder ve o görevlerinin bilincine ulaşınca kadar, onun görevlerini (özellikle üretim araçları üretim sanayisinin kurulması görevini) devletin sorumluluğuna verir. Bu husus, hukuki sorumluluklarının bilincine varana kadar bir çocuğun velayetinin anne ve babasında olmasına benzetilebilir. Çocuk (burjuvazi) kendi maddi ve manevi bağımsızlığını elde edene kadar, ona ailesi (devlet) bakacak ve onu ailesi büyütecektir. Toprağının ürünleriyle beslenen çocuk büyüdüktan sonra ondan tek görev olarak, en azından vatanına ve milletine karşı olan borcunu ödemesi beklenecektir.

⁶³¹ Atatürk'ün Aralık 1921'deki söylev ve demeçlerinden, “Efendiler: Biz bu hakkımızı mahfuz bulundurmak, istiklalimizi emin bulundurabilmek için heyet-i umumiyenizde heyet-i milliyemizce bizi mahvetmek isteyen emperyalizme karşı ve bizi yutmak isteyen kapitalizme karşı heyet-i milliyeye mücadeleyi, caiz gören bir mesleği takip eden insanlarız.”, Bkz. Karal, a.g. e., s.25.

⁶³² Atatürk'ün Aralık 1921'deki söylev ve demeçlerinden, “Binaenaleyh bu ve bu gibi teşkilatla ve izahatla hükümetimizin istinat ettiği, esasın ilm-i içtimaiye (sosyoloji bilimine) müstenit bir esas olduğunu bariz bir surette görürüz: Fakat ne yapalım ki demokrasiye benzemiyormuş, Sosyalizm'e benziyormuş, hiçbir şeye benzemiyormuş; Efendiler biz benzememekle ve benzetmemekle iftihar etmeliyiz: Çünkü, biz bize benziyoruz.”, Bkz. Karal, a.g. e., s.25.

Kemalist sistemde, gerek Batı gerekse Osmanlı tarihinde gözlemlendiği üzere, halka eziyet eden tüccar sanayici tipinin yeri yoktur ve mevcut tüccar sanayici tipi, üretici kökenli sanayici tüccar tipine dönüşüp, ülkede üretim araçları üretim ile tüketim malları üretim sanayisinin kurulması ve geliştirilmesi görevlerini yerine getirecek hem maddi hem de manevi olgunluğa ulaşmadığı sürece, yerine getirilmesi kaçınılmaz olan bu görevleri devlet üstlenecektir. Türkiye’de üretim araçları üretim sanayisi kurulmadan ve burjuvazi bu alanda olgunluğa erişmeden; 1947 yılından itibaren devletçilik ilkesinin yeniden yorumlanarak serbest ticarete geçilmesi, 1989 yılında sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlamaların kaldırılmasıyla sermaye hareketlerine konan engellerin gevşetilmesi, alınan dış yardım ve kredilerin üretim araçları üretim sanayisinin kurulması yerine diğer alanlardaki yatırımlar için kullanılması; 2015 yılında 397 milyar 872 milyon \$’lık (Bu 586.861.200 ton domates demektir ki⁶³³; 2013 yılı domates üretimi olan 11.820.000 ton baz alınır, bu borç Türkiye’nin 49,5 yıllık tüm domates üretimine eşdeğerdir. Yani Türkiye’nin 49,5 yıllık domates üretimi, borçlu olduğu ülkelere ipotek edilmiştir.) toplam borç stokunun oluşması ve yükselerek artan bir seyir izleyen özel sektör borç stoklarının varlığı ile sonuçlanmıştır. Kısa vadede, borçlarını artık çeviremeyecek duruma gelecek olan burjuvazi, borçlarının bedeli olarak şirketlerini ve milli sermaye olan fabrikalarını yabancılara devretmek zorunda kalacaktır.

Liberal ve burjuva toplum düzeninin asal öğeleri olarak kabul edilen; oy kullanma hakkı, yasaları yapan, dolayısıyla yürütme organının önerilerinin otomatik olarak benimsendiği bir onay yeri olmaktan öte olan bir yasama organında temsil edilme hakkı ve hiç değilse kuramda, doğuşa ya da soydan devredilen konuma bakarak hiçbir özel ayrıcalık tanımayan bir nesnel hukuk sisteminin bulunması, mülkiyet haklarının güvenlik altına alınması ve bu hakların kullanılmasının önündeki geçmişten kalma engellerin kaldırılması, dinsel hoşgörü, konuşma özgürlüğü ve barışçıl amaçlı bir araya gelme, toplanma haklarının bir toplumda tesisi ve devamlılığının sağlanması; ancak ve ancak, tam anlamıyla kurulan kapitalist bir ekonomik sistemin sağlayacağı faydaları toplumun bütün kesimlerindeki insanların hissetmeleri yani sistemin, yaşam savaşında BÜETİ’yi yeteneğine uygun olarak hak ettiği miktarda buğdayla ödüllendirmesi ve

⁶³³ Dolar kuru 2,95 TL ve domatesin kilosu 2 TL olarak alınmıştır.

BÜETİ'nin yeteneğinin yeterli gelmediği yerde, kendi istek ve arzusu doğrultusunda yaşam savaşından çekilmesinin sağlanması yani yaşam savaşının dış koşullarında tam bir eşitliğin temin edilmesi suretiyle mümkündür. Türkiye'de, demokratik parlamenter sistemin işlememesinin ve devamlı surette kesintiye uğramasının en önemli nedeni de, kapitalist ekonomik sistemin tam anlamıyla yerleşmesine emperyalist güçler tarafından kendi çıkarlarına uygun olarak müsaade edilmemesidir. Hem Türkiye'de parlamenter demokratik sistemin işlemesini istemek ve hem de aynı zamanda destekler gibi görünüp engel olmak, emperyalist ülkelerin içinde buldukları paradoksu ve ikiyüzlülüğü de göstermektedir.

SONUÇ

Her ne kadar, Nikolay Danilevski “Şimdiye kadar bütün insanlık için her zaman olarak aynı olan ve aynı önemi taşıyan hiçbir olay olmamıştır, bundan böyle de olması zordur.” demiş olsa da; sayısının artmasına paralel olarak BÜETİ’ye, buğdayın bulunması ve ulaştırılması sorunu, tüm insanlığı aynı şekilde olmak üzere etkileyen önemli bir olay olarak ortaya çıkmıştır. Batı tarihinin bir dönemi, BÜETİ’nin nüfusunun artıp şehirlerde yoğunlaşmasıyla birlikte, tarıma dayalı üretim ile tarım ticaretinin bu insanların hayatta kalabilmelerini sağlamak için yeterli gelmediğini ve insanların doğal (hastalıklar, kuraklık, sel vb.) veya yapay (iç ve dış savaşlar) yollarla kırıma uğramak zorunda kaldıklarını göstermektedir. Kırıma uğramayan insanların çoğunluğu ise, yine hayatta kalabilmek için kanunsuz da olsa her şeyi (hırsızlık, adam öldürme, fahişelik, kalpazanlık, üçkâğıtçılık vb.) yapmak durumunda kalmışlar ve toplumlarda sosyal huzurlukların kaynağını oluşturmuşlardır. BÜETİ’nin hayatta kalmasını ve hatta çoğalarak sayısını artırmasını sağlayan ve toplumlarda sosyal huzurlukların kaynağı olmasını engelleyen ilk sistem kapitalizm olarak ortaya çıkmıştır.

Kapitalist sistem; önce Tarım Devrimi’nin gerçekleştirilmesi suretiyle köylünün özel mülkiyetle toprağın sahibi haline getirilmesi, böylece tarım alanlarının verimliliğinin ve tarım ürünlerinin miktarının daha da artırılmasının sağlanması; sonra bağımsız özel mülkiyetli toprak sahibi köylünün şehirle işbölümünün gerçekleştirilmesi suretiyle tarım ürünlerinin sanayi ürünleriyle mübadelesinin hayata geçirilmesi ve geliştirilmesi, bu mübadelenin artması oranında el sanatları sanayi üretiminin kitlesel fabrika üretimine dönüşmesi ve böylece köylünün ihtiyaçlarının şehirlerde üretilen sanayi ürünleriyle giderilmesi için onlara verilmesi karşılığında, tarım ürünlerinin BÜETİ’nin beslenebilmesi için şehirlere çekilmesinin sağlanabilmesi düşüncesi üzerine inşa edilmiştir. Dolayısıyla kapitalizm bir üretim tarzı değil; sanayiye dayalı üretim tarzına dayanan ve söz konusu üretim tarzında rekabet ve burjuvaziyi temel öge olarak alan bir sosyal, idari, hukuksal ve ekonomik sistemdir.

Batı’da ortaya çıkan ve gelişen kapitalist sistemin dayandığı iki temel unsur, burjuvazi ve rekabet olmuştur. Burjuvazi, sanayiye kurmak ve geliştirmek suretiyle BÜETİ’ye iş

alanları yaratarak toplumda sosyal dayanışmanın oluşturulması; rekabet ise kapitalist sistemde gelişme ve ilerlemenin sağlanabilmesi için gerekli görülmüştür. En temel anlamıyla burjuvazi, maddi mal varlığı sermaye şeklinde görünen, topluma karşı görevleri ve yükümlülükleri; *gelirinden yaptığı tasarrufla sermayesini ve böylece topluluk içinde kullanılan faydalı emek miktarını artırmak suretiyle o topluluğun gerçek gelirini, toprak ile emeğin yıllık ürününü çoğaltmak* olan, meslek sahibi bir insandır. Burjuvazinin toplum içindeki varlığının anlamını ve toplum tarafından kabullenebilirliğini yitirmemesi, topluma karşıt ve yabancı bir sınıf haline gelmemesi, üretimin bir bölümünün burjuvazi tarafından soğurulmasının haklı görülebilmesi için en azından burjuvanın topluma karşı bu görevini yerine getirmesi beklenecektir. Rekabet ise, toplumun tüm kesimlerindeki insanlar arasındaki barışçıl bir mücadeledir. Kapitalist sistem, ülkedeki insanlar arasında, ülkedeki burjuvalar arasında ve ülkelerin burjuvazileri arasındaki rekabeti temel ve esas yöntem olarak kabul etmiştir. Rekabeti ve burjuvaziyi reddeden bir kapitalist sistemin, çarpıklaştırılmış bir sosyalist sistemden farksız olduğu söylenebilir. Kapitalizm sonrası ortaya çıkan bütün diğer sistemlerin de amacı tarıma dayalı üretim tarzından sanayiye dayalı üretim tarzına geçişi sağlamak olmuştur. Bu yolda kapitalist sistemle diğer sistemler arasındaki en temel farkı, sistem içinde burjuvaziye verilmiş olunan değer ve görevler ile rekabetin derecesi ve şekli belirlemiştir. Sosyalizm, rekabetin kaynağı olarak gördüğü sermayeyi (burjuvaziyi) ortadan kaldırılmayı ve rekabet olmayan bir ortamda insanlara refaha ulaşmayı vaat etmiş ve bütün sistemini bu düşünce üzerine kurgulamışken; burjuvaziyi kabul edip ancak önderlik konumlarından uzaklaştıran ve ırkı içinde rekabeti istemeyip, uluslar arası rekabeti ırksal bir temele dayandırarak yaratmak isteyen sistem faşizm, dindaşları arasında rekabeti onaylamayan ve rekabeti dinler arasında gören sistem ise dine dayalı sistem olarak ortaya çıkmıştır.

Batı'da kapitalist sisteme geçişle birlikte bu kez, toplumların farklı kesimleri (işçi, köylü, burjuva, memur vb.) arasında ve bu kesimlerin kendi içindeki rekabetin artmasına paralel olarak toplumda artan yaşam mücadelesinin nasıl barışçıl hale getirileceği sorusu gündeme gelmiştir. Nasıl farklı besinlerin tüketilmesi başta olmak üzere canlılar arasındaki yapı, doğal özellik ve alışkanlıklar bakımından uzaklaşma, doğada yaşam mücadelesini engellemenin yöntemlerini oluşturmuşsa, toplum halinde

yaşayan insanlar arasındaki yaşam mücadelesinin şiddetinin azaltılması ve rekabetin barışçıl olabilmesi ve insanlar arasında dayanışmanın sağlanabilmesinin en önemli etkenini belirleyen şey de, sayıları arttıkça bu insanlara farklı iş alanları yaratarak, onlara çeşitli alanlarda para, ün, san, unvan elde etme imkânını sunan “işbölümü” olmuştur. İşbölümü işlerin çeşitlenmesini (doğadaki benzetmesiyle besin maddelerinin çeşitlendirilmesini) ve sayılarının artmasını sağlayarak, kapitalist sistemi uygulayan ülkelerde mücadeleyi barışçıl hale getirmiştir. Ancak, kapitalist bir toplumda barışçıl bir rekabet ortamının yaratılabilmesi; işlerin bölüştürülmesinde insanın yeteneklerinden başka kayırma vasıtasının bulunmaması ve bu kayırmanın, kişisel olmaktan ziyade yarışmanın dış koşullarında tam bir eşitlik oluşturan kurallarla sağlanabilmiştir.

Bu aşamada, yukarıda Batı eksenli olarak ulaşılp, ifade edilen ve doğru oldukları öngörülen fikirler ile teori ve yaklaşımların, Türkiye'nin gerçekliği ile ne derecede uyumlu olduğu sorusu akla gelebilecektir. Daha önce ifade edildiği üzere BÜETİ'ye, buğdayın bulunması ve ulaştırılması sorununun, tüm insanlığı aynı şekilde olmak üzere etkileyen önemli bir olay olarak ortaya çıktığı hususu göz önünde bulundurulduğunda ve soruya bu açıdan yaklaşıldığında, Batı eksenli olsalar dahi elde edilmiş olan doğruların Türkiye için de geçerli olması gerektiği söylenebilir. Ancak Giriş Bölümünde tartışıldığı üzere Türkiye Cumhuriyeti tarihinde de karar alma mekanizması içinde bulunan insanların iradelerini kullandıkları yani çeşitli alternatifler arasından karar vermek için bir seçim yaptıkları ve tarihten elde edilen bütün verilerin “Volksgeist”in ürünleri olduğu değerlendirildiğinde, bu çalışmada ortaya konulan hususların Türkiye Cumhuriyeti tarihinde gerçeklikten saptığı dönüm noktalarının belirlenmesi bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır.

Nitekim, Osmanlı İmparatorluğu'nun tarım alanındaki uygulamaları, bir dönem Batı'daki uygulamalarla hemen hemen aynı süreci takip etmiş olsa da, İmparatorlukta kapitalist anlamda tarım üretimine geçilememiş; tarım üretimi, değişik zamanlarda çeşitli kesimler tarafından soğrulan para-ranta dayalı şekilden öteye taşınamamıştır. Bütün bunların neticesinde, hem toprağın verimliliği büyük oranda artırılmamış, hem de İngiltere'de olduğu gibi zenginleştikçe ve çıkarları kralla çatıştıkça, sultanla mücadele içine girebilecek, ne küçük toprak sahibi *yeoman* ne de büyük toprak sahibi *gentry* gibi bir toprak sahibi köylü grubu Osmanlı'da ortaya çıkamamıştır.

Batı’da Sanayi Devrimi’nin gerçekleştirilebilmesinin önemli bir nedeni; el sanatları sanayi üretimi içinden doğan ve hayatta kalabilmek için ürettikleri sanayi mallarını pazarlamaktan başta çaresi olmayan üretici kökenli sanayicinin; krallarla işbirliği içinde olan ve başkalarının ürettiklerini ucuza alıp daha pahalıya satarak gelirini oluşturan ve mevcut düzenin devamlılığı düşüncesinde bulunan tüccar sanayiciye ve bu sanayicinin krallardan aldıkları imtiyaz ve inhisarlara karşı verdikleri mücadelede elde ettikleri başarı olmuştur. Böylece, sanayi üretiminde burjuvazi arasında serbest rekabetin ortaya çıkması başarılıdır. Osmanlı İmparatorluğu’nda, 1838 İngiliz Ticaret Antlaşması’nın el sanatları sanayisinin gelişimini engellemesi nedeniyle Batı’da olduğu gibi, sultanı maddi olarak desteklerken, aynı zamanda da önlerinde engel olarak gördükleri ve rekabet halinde buldukları yüksek askeri sınıf imtiyazlarını kendilerine mal etmeye çalışan bir burjuvazi, el sanatları sanayisi içinden türememiştir.

Osmanlı İmparatorluğu’nun içinden çıkan kadrolar Türk Kurtuluş Savaşı’nı kazanmışlar ve ardından Türkiye Cumhuriyeti’ni “Kemalizm Prensipleri” adı altında topladıkları ilkeler üzerine inşa etmişlerdir. Kemalizm Prensipleri bir bütün halinde, Türkiye’yi sanayiye dayalı üretim tarzına geçirebilmenin sistemli bir ifadesidir. Kemalizm, diğer “izm”lerden farklı ve yeni bir düşünce sistemine dayanır. Bu sistem, üretimde özel teşebbüsü (burjuvaziyi), mirası ve rekabeti yani kapitalist sistemin temel unsurlarını benimsemiştir. Ancak, Kemalist sistemle diğer sistemler arasındaki farklılıklar, Kemalizm’in burjuvazi ve rekabet kavramlarına verdiği anlamda yatar.

Kemalist sistemin, kapitalist sistem içinde var olduğu şekliyle barışçıl rekabeti kabul ettiği ve rekabet kavramı konusunda, kapitalist sistemle bire bir uyduğu söylenebilir. TCKK, Türk toplumunda yetenekli insanların mevcut işlerde görev alabilmeleri ve böylece işlerin kendiliğinden doğal olarak bölünebilmelerinin sağlanması ve aynı zamanda yarışanlar arasında toplumda dayanışmanın bozulmaması için yarışmanın dış koşullarında devlet olarak eşitlik sağlamayı “Halkçılık İlkesi” adıyla bir prensip haline getirmişler ve tam anlamıyla uygulamışlardır. Halkçılık ilkesi altında tanımlanan ve Türk toplumunda öngörülen rekabet ortamı, herkesi kanunlar önünde eşit görür; hiçbir fert, hiçbir aile, hiçbir sınıf, hiçbir cemaate ayrıcalık tanımaz. Türk insanının elde edeceği ayrıcalık ve menfaatlerin tek belirleyicisi, yeteneği ve çalışmasının derecesidir. Kapitalist sistemde olduğu gibi, Kemalist sistemde de Türkiye Cumhuriyeti ve dünya

uygarlığının ilerlemesi için gerekli görülen eşit şartlar altında ülkenin her ferdi arasındaki barışçıl rekabet; Kemalist sistemi, rekabeti onaylamayan sosyalist sistemden, rekabeti kendi ırkı içinde reddeden faşist sistemden ve rekabeti cemaati içinde kabul etmeyen dine dayalı sistemden ayıran önemli bir kavramdır.

Kemalist sistemi diğer sistemlerden ayıran diğer bir husus da burjuvazi kavramına verdiği anlamdır. Kemalist sistem, gelişmekte olan bir ülkede kâr elde etmek için kendi çıkarları peşinden koşan burjuvazinin, aynı zamanda toplumun çıkarlarına da hizmet edeceği düşüncesinin doğru olmadığını kabul eder. Bu nedenle gelişmekte olan bir ülkenin burjuvazisi olarak görevinin bilincinde olmayan burjuvaziyi reddeder ve o görevlerinin bilincine ulaşmaya ve üretim araçları üretim sanayisi tesis edilene kadar, onun görevlerini devletin sorumluluğuna verir. Aynı zamanda Kemalizm, bütün yurttaşların özel ve genel menfaatleri ve refahlarını istisnasız göz önünde bulundurur ve tek bir sınıf yerine bütün meslek sınıflarının, aynı zamanda zengin olmasını ve hayatın gerçek tadını duyabilmelerinin sağlanması için; elde edilen milli gelirden herkesin hakkı ve salahiyeti olduğunu kabul ederek, Batı'nın kapitalist sisteme geçiş aşamasında burjuvazi lehine gerçekleşmiş olan adaletsiz bölüşümü de reddeder.

Kemalist sistemi diğer sistemlerden ayıran diğer bir husus da emperyalizmi reddetmesidir. TCKK tarafından; az gelişmişliğin ana nedeninin, ülkeler arasındaki işçi ücretlerinin farklılığından kaynaklandığı ileri sürülen gelir aktarımı tezlerinden ziyade, bu çalışmada da gösterildiği üzere, bir ülkede üretim araçları üretim sanayisi kurulmadan, üretim araçlarının ithal edilmek suretiyle tüketim malları üretim sanayisinin tesis edilip, ülke içinde para ve mal dolaşımının bir daire şeklinde oluşması sağlanamayarak, milli gelirin büyük bir kısmının döviz olarak yurt dışına aktarılmasından kaynaklandığı ve emperyalist ülkelerin, üretim araçları üretim sanayisinin bir ülkede kurulmasının engellenmesi suretiyle o ülkeyi kendilerine bağımlı hale getirecekleri çok iyi kavranılmıştır. Korumasız bir şekilde kendi haline bırakılacak olan Türk burjuvazisinin, kâr elde etme güdüsüyle emperyalizmin tuzağına düşeceği de çok iyi tespit edilmiş ve burjuvazinin aşırı kâr güdüsüyle hareket etmesi, her zaman için ithalat ve ihracat dengesinin açık vermeyerek, en azından denk olması ve hatta fazla vermesine dikkat edilerek önlenmeye çalışılmıştır. Emperyalist olunmasının reddedilmesinin bir nedeni de, Türkiye'nin, Batı'nın aksine, kendi nüfusundan çok

fazlasını besleyebilecek, bol ve yeterli yaşam maddesi üretebilen verimli toprağı olduğunun farkında olunmasıdır ki; nüfusun 78 milyona ulaştığı günümüzde bile bu husus hâlâ (ihraç edilen yaşam maddelerinin yurt içinde kullanıldığı düşünülduğünde) geçerliliğini korumaktadır.

Batı'da sanayiye dayalı üretim tarzına geçiş, BÜETİ'nin nüfusunun artması ve yoğunlaşması sonrası, onun hayatta kalabilme ve yaşamını devam ettirebilmesi yolunda ortaya çıkan ihtiyaçların giderilmesi doğrultusunda şekillenmişken; Türkiye'de, TCKK tarafından, insanların sayısı ve yoğunluğu artmadan ve buna bağlı olarak yeni ihtiyaçlar ortaya çıkmadan ve hissedilmeden başlanmıştır. Bu nedenle Kemalizm Prensipleri'nden Devletçilik İlkesinin, Türkiye'de Sanayi Devrimi'nin gerçekleştirilmesi için gerekli şartların oluşmasına ve Osmanlı'nın tarihi akışı içinde ortaya çıkmamış olan üretici kökenli sanayi burjuvazisinin doğmasına ve üretim araçları üretim sanayisi kuruluncaya kadar geçecek sürede, devletin burjuvazinin görevlerini geçici olarak üstlenmesi zaruretinden kaynaklandığı söylenebilir. Ancak, Kemalizm Prensipleri'nden Devletçilik İlkesi esaslarının, diğer bir prensip olan Halkçılık İlkesi'yle ortaya konulmuş olan rekabet kurallarını belirleyen esaslarla çatışma içine girememesi için, Devletçilik İlkesinin sonsuza kadar uygulanmasının beklenemeyeceği söylenebilir. Bu ilkeyi belli bir aşamadan sonra uygulamaya devamda ısrar etmek, Kemalist sistemden ayrılmak ve sosyalist sisteme yönelmek anlamını taşır. Devletçilik ilkesinin gerekliliğini ortadan kaldıracak olan husus; İngiliz Devrimi öncesi ve Fransız Devrimi sonrasında, söz konusu ülkelerin burjuvazilerinde ülkelerin toplumsal ihtiyaçlarının karşılanması doğrultusunda kendiliğinden oluşup gelişen ve devletin sağladığı bütün ayrıcalıkları reddetme (rekabet ortamının yaratılması ve bu ortamda herhangi bir grup veya kesimin kayrılmaması) şeklinde özetlenebilecek olan bilince sahip üretici kökenli sanayi burjuvazisinin Türkiye'de de ortaya çıkması ve Türkiye'de üretim araçları üretim sanayisinin kurulması ve gelişmesinin sağlanmasıdır. Literatürde Burjuva Devrimi olarak nitelenen şeyin özeti ve Türkiye'de Burjuva Devrimi olarak yıllarca yapılmadığı belirtilen hususun da bu olduğu belirtilebilir. Türk sanayisinin modernleşme tarihi, böyle bir burjuvazinin yaratılması çabalarının bir özeti gibidir. Ancak Türkiye'de üretim araçları üretim sanayisi kurulmadan Devletçilik İlkesinden ayrılış ile 1947 yılından itibaren alınan ve sonrasında süreklilik kazanan hibe, kredi ve dış borçlarla kurulan

tüketim malları üretim sanayisiyle üretilen malların yurt içinde burjuvazinin kâr elde edecek şekilde satılmasına müsaade edilmesi sonucu, emperyalist ülkeler tarafından Türk burjuvazisinin evcilleştirilmesinin önü açılmış, Türkiye’de üretici kökenli sanayi burjuvazisi hiçbir zaman var olamamış ve dolayısıyla bir Burjuva Devrimi de gerçekleşmemiştir. Bu nedenle günümüze kadar Türkiye’de, herkesten (devlet adamları, yöneticiler, bürokratlar, ülke insanları) çok burjuvazinin ihtiyacı olması gereken; eğitimin üretkenliği, demokratik yönetim sisteminin devamlılığı, toplumsal dayanışmanın, huzur ve güven ortamının sağlanması, özel mülkiyet hakları ile hukukun üstünlüğünün tesisi, kısacası uygarlığın yaratılması için vazgeçilmez olan şartlar, ya tam anlamıyla gerçekleştirilememiş ya da kesintiye uğramak zorunda kalmıştır.

Yine, erken bir dönemde çok partili parlamenter sisteme geçişle birlikte, Halkçılık İlkesinden uzaklaşarak, siyasi partiler tarafından oy devşirmek adına, yetenekli insanların görevlendirilmesinden ziyade, “Hamil-i kart yakınımıdır.” düsturuyla kayrılan insanlar ve gruplar toplumda önemli yerleri işgal etmeye başlamıştır. Meslek sahibi olma ve meslekte ilerlemede kayrılmanın esas olduğu bir ülke haline gelen Türkiye’de insanlar, yeteneklerini geliştirmek için eğitime yönelmekten ziyade, kayrılmalarını sağlayacak özelliklerini geliştirmeye yönelmişlerdir. Böyle bir ülkede eğitimin geliştirilmesi için ne yapılırsa yapılsın, eğitim görenlerde meydana gelecek isteksizlik ve umutsuzluk nedeniyle, yetenekleri geliştirici bir eğitim sisteminin yaratılması imkânsız olacaktır. Oysa Batı’da, yetenekli ve çalışkan kişiler toplumda hak ettikleri yerleri alabilme hakkını, çekilen onca ızdırap ve eziyetler neticesinde, bizzat kendileri tarafından verilen mücadeleler sonucu elde etmişlerdir. Türkiye Cumhuriyeti, Halkçılık ilkesinin göz ardı edilmesinin sonuçlarıyla, 15 Temmuz 2016’da, her bakımdan mevcut yarışmaların dış koşullarında kayrılarak, haksız yere birçok kademeyi ele geçirmesine göz yumulan bir cemaatin gerçekleştirmeye çalıştığı kalkışma hareketiyle yüz yüze gelmiş ve söz konusu girişimden sonra en fazla telaffuz edilen kavram “liyakat” olmuştur. Bu kalkışma, kapitalist sistem içerisinde barışçıl rekabetin yaratılabilmesi için, devlet tarafından her türlü yarışmanın dış koşullarında eşitlik sağlanmasının önemini bir kez daha gözler önüne sermiştir.

Batı’nın 17. yüzyılda tamamlanan Tarım Devrimi, Türkiye’de ancak Batı’dan yaklaşık 300 yıl sonra, 1924-1926 yıllarında başta toprakta olmak üzere özel mülkiyetin tam

anlamıyla kabul edilmesini sağlayan kanunların çıkarılması ile aşar vergisinin kaldırılmasıyla tamamlanmıştır. Tarım Devrimi'nin daha yeni tamamlandığı ve tarımın gelişmesi için belli bir zamana ihtiyaç duyulduğu, nüfusu barındıracak geniş tarım alanlarının bulunduğu ve bu nedenle şehirlerdeki nüfusun rekabeti sağlayacak derecede oluşmadığı ve yoğunlaşmadığı ve bu nedenle henüz ekonomik ve sosyal ihtiyaçların tam olarak ortaya çıkmadığı ve hissedilmediği, eğitim ve diğer sosyal devrimlerin daha henüz yeni yapıldığı ve sonuçlarının alınmasının zaman alacağı, daha önce tesis edilmiş bulunan bütün fabrikaların ithal edilmiş makinelerle kurulduğu ve bunların üretim devamlılığının sağlanabilmesi için yedek parçalarının dışarıdan alınmasının gerekli olduğu bir dönem olan Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında, Sanayi Devrimi'nin belli bir zaman dilimine yayılmadan, birden gerçekleştirilebilmesinin olanaksızlığı apaçık ortadadır. Batı'da, 16. yüzyıldaki nüfus artışı ve bunun yarattığı sosyal etkiler, Türkiye'de ancak, 1950 yılından sonra köylerden kentlere doğru başlayan göçler sonucu doğmaya başlamıştır. TCKK; çıkardıkları ekonomik yasalarla ve yaptıkları toplumsal devrimlerle Sanayi Devrimi'nin gerçekleştirilebilmesi için gerekli olan bütün ortamı sağlamışlardır. Başarılması bir insan ömrünü aşması nedeniyle de Türk burjuvazisine gerçekleştirilmek üzere tek görev olarak üretim araçları üretim sanayisini kurmak görevini bırakmışlardır. Ancak aradan geçen 78 yıllık dönemde hâlâ bu görevin yerine getirilemediği tespit edilebilir.

Kemalizm Prensiplerinden devletçilik ilkesinin yeniden yorumlandığı 1947 yılından itibaren; yabancılardan alınan hibe, kredi ve borçlar ile 1989 yılından sonra sermaye hareketlerindeki kısıtlamaların kaldırılması, Türk burjuvazisinin kâr güdüsü doğrultusunda hareket etmesine olanak sağlamış ve yabancılar tarafından evcilleştirilmeleri için uygun ortamın yaratılmasının diğer bir nedenini oluşturmuştur. Böylece zamanla evcilleşen burjuvazi emperyalizmin amaçlarına hizmet eder duruma gelmiştir. Tarım alanında tamamlanan devrimin sonuçları alınmadan, nüfus yaşam savaşını (rekabeti) doğuracak derecede artmadan ve yoğunlaşmadan, üretici kökenli sanayici tüccar burjuvazisi doğmadan, sadece sanayi tesislerinin, yabancılardan alınan hibe, kredi, borçlarla kurulmasının sonuçları bugünlerde; yetiştirilen tarım ürünlerinin ülke vatandaşlarının daha iyi ve ucuz beslenebilmesi yerine, alınan dış yardımların ve borçların ödenmesi için kullanıldığı, sanayi tesislerinin çalıştırılabilmesi ve sanayi

üretiminin devamlılığının sağlanabilmesi için ihtiyaç duyulan ara malların dışarıdan ithal edilmesi nedeniyle borçlarının katlanarak arttığı ve her yatırım ve üretimi ülkeyi döviz cinsinden borç batağına daha da sürükleyen, TL cinsinden kâr etmekle ve bir kısım insanın istihdamını sağlamakla görevlerini yerine getirdiğini düşünen evcilleştirilmiş bir burjuvazinin varlığı şeklinde kendisini göstermektedir.

1947 yılından sonra, Türkiye’de tarım ve sanayi alanlarındaki tüm gelişmelerin, bu süreç içinde görev alan hükümetler veya Türk burjuvazisinin başarısından ziyade, emperyalist ülkelerin çıkarları doğrultusunda uyguladıkları plan ve programa dayanan politikaları çerçevesinde ve sayesinde gerçekleştiği söylenebilir. Gelişmiş Batılı ülkeler, dünya tarım ürünlerinin kesintisiz ve sürekli olarak kendilerine akışını sağlamak suretiyle ülkelerindeki tarım ürünlerinin fiyatlarını kontrol altına alabilmişler, aynı zamanda, diğer ülkelerden çekilen tarım ürünleri sayesinde, tarım ve sanayi alanları ile bunların ticaretinin sağladığı istihdam kapasitesini aşan BÜETİ’nin de hizmet sektörü alanında istihdam edilebilmesinin imkânını da elde etmişlerdir. Emperyalist ülkelerin Türkiye’de tarımın geliştirilmesi arzusu ve bu doğrultudaki yardımları, Türk insanının karnını doyurmasının sağlanmasından ziyade, kendi ülke vatandaşlarının bu ürünlerden daha fazla faydalanabilmesi içindir. Yine Türkiye’nin sanayi alanında belli bir gelişme göstermesine göz yummuş olmaları; hem Türkiye’deki şehirlerde yaşayan insanların sayısının artırılarak tarım üretiminin böylece daha fazla teşvik edilmesi, hem de köy ile şehir arasında işbölümünün gerçekleşmesi ve gelişmesinin sağlanarak, köylünün sanayi ürünlerine bağımlı hale getirilmesi içindir. Böylece büyük bir nüfus sanayi ürünlerine bağımlı hale getirilecek ve emperyalist ülkelerin üretim araçları üretim sanayi ürünlerine olan her talep azalması, Türkiye’de sanayi üretiminde ve dolayısıyla sanayi ürünlerinde bir azalmaya ve buna paralel olarak ta köylerden şehirlere çekilen tarım ürünlerinin azalmasına neden olacak, bu da Türkiye’de ekonomik dengeleri bozacak ve şehirlerde geçim maddelerinden mahrum kalan aç insanlar sosyal huzursuzlukların kaynağı haline geleceklerdir.

Batı, tüketim malzemeleri üreten üretim araçları üretim sanayisini (makinelere yapan makineler) oluşturduktan sonra, ülke içinde para ve mal dolanımını tam anlamıyla gerçekleştirebilmiş ve kapitalist ekonomik sistemi tamamıyla tesis edebilmiştir. Bu nedenle söz konusu ülkeler tarafından Türkiye’de kurulmasına tek müsaade

edilmeyecek sanayi, üretim araçları üretim sanayidir. Bu sanayinin emperyalist ülkeler tekelinde olması, Türkiye'nin büyümesini yatırım ve ara malları ithaline bağlı hale getirmiştir. Dış borçla ve yabancı teknolojiyle yapılan her sanayi tesisi, bu tesisin üretimde bulunabilmesi ve üretimin devamlılığının sağlanabilmesi için, her yıl katlanarak artan bir ara mallar ithalatını ve dış borçların da artmasını gerektirmektedir. Türkiye'de üretim araçları üretim sanayisinin kurulmasının başarılabilmesi halinde, mal ve para ülke dışına kaçmaya devam edecek ve mal ve paranın ülke içinde dolanımında kalması sağlamayacağı için de döviz cinsinden borçlar katlanarak artmaya devam edecektir. Türkiye mevcut borçlarını ödeyebilmek için 1789 ihtilalından önce Fransa'nın düştüğü duruma, yani ülke içinde aç ve yaşam maddeleri için daha fazla para vermeye hazır insanlar varken, döviz elde edebilmek uğruna, yaşam maddelerinin ihracına devam etme durumunda kalabilecektir. Bu duruma düşmemenin tek yolunun, burjuvazisinin evcilleşmekten kurtulmasıyla ve üretim araçları üretim sanayisinin kurulmasıyla mümkün olacağı söylenebilir. Bunun başarılabilmesinin sonucu; ya tarihte görüldüğü üzere, bu değişimi vadeden sosyalizm, faşizm gibi diğer sistemlere yönelmeyi zorunlu kılacaktır ki; bundan en çok etkilenen burjuvazinin kendisi olacaktır, ya da bütün sanayi tesislerinin yabancıların ellerine geçmesiyle, Türkiye'deki insanların yaşamak için ihtiyaç duydukları kendi ülkelerinde kendilerinin yetiştirdikleri yaşam maddelerine ulaşmaları dahi, yabancıların müsaadesi ve inisiyatifine bağlı hale gelecektir.

Türkiye'de BÜETİ'nin tarım ve sanayi alanlarında istihdam edilebilme sınırına ulaşması, işsiz sayısının artmaya devam etmesi ve işsizliğin insanların kamu alanı olmak üzere özellikle hizmet sektöründe istihdam edilmesi suretiyle aşılmaya çalışılması, artık günümüzde insanlar arasındaki yaşam savaşının gün geçtikçe arttığı belirtileri olarak değerlendirilebilir. Çok kaba bir hesapla Türkiye'nin ihraç ettiği tarım ürünlerinin yurt içinde kullanılabilmesi halinde, nüfusunun iki katı kadar daha bir nüfusu besleyebileceği göz önünde bulundurulduğunda, ihraç edilen tarım ürünlerinin yurt içinde kalmasını sağlayacak olan üretim araçları üretim sanayisinin kurulmasına bir an önce başlanmasının artık kaçınılmaz olduğu belirtilebilir. Söz konusu sanayinin kurulabilmesi halinde, bir doğa kanunu olarak Türk nüfusunun ya başka alanlara göç etmek ya da kırıma uğramaktan başka bir seçeneğinin kalmayacağı düşünülebilir.

Türkiye 1990'lı yıllardan itibaren devlet borçlarının karşılığı olarak KİT'leri büyük bir oranda yabancılar lehine olmak üzere mecburen elinden çıkarmak zorunda kalmış ve halen çıkarmak mecburiyetini hissetmektedir. Burjuvazinin brüt dış borç stoku 2016 yılının ilk üç ayı itibarıyla 292 milyar 25 milyon \$'a ulaşmış ve devamlı katlanarak artmaktadır. Burjuvazi artık, şirketlerini borçları karşılığı olarak, borçlu olunan ülkelere devretmek aşamasına gelmiştir. Kısa bir vadede bu işletmelerin de elden çıkarılması kaçınılmaz olacaktır. Bu emperyalizmi kabullenmiş, varlığını onun varlığına endekslemiş ve onunla mücadele etmekten kaçınan bir ülke için kaçınılmaz bir sondur.

Eğer Türkiye, üretim araçları üretim sanayisine geçişi gerçekleştirecekse, bunu emperyalist ülkelere rağmen yapacağını ve bu ülkelere karşı bir mücadele vermek durumunda kalacağını çok iyi bilmelidir. Bu hususun gerçekleştirilmesi, başta devlet ve burjuvazi olmak üzere Türkiye'deki tüm kesimleri kapsayacak topyekûn milli bir mücadeleyi gerektirecektir. Bu mücadelenin çok kısa bir süre içinde başlatılamamasının sonucu; Türk insanının kendi ülkesinde ürettiği kaliteli ve bol miktardaki buğdayı emperyalist ülke vatandaşları yerken, Türk insanının yiyeceği buğdayın miktarı, cinsi ve hatta kalitesinin emperyalist ülkeler tarafından belirlenmesi olacaktır.

Her ne kadar üretim araçları üretim sanayisinin Türkiye'de nasıl tesis edileceği sorusuna yönelik cevabın detayları ekonomi ve mühendislik disiplinleri tarafından bulunacaksa da; Kemalizm Prensiplerinden Halkçılık ve Devletçilik İlkeleri, Osmanlı Devleti'nden kalan büyük bir borç yükü altında bulunduğu ve kamu gelirlerinin çok kısıtlı olduğu 1923 ve 1946 yılları arasındaki dönemdeki uygulamalarıyla tarihimizde bir örnek olarak göz önünde durmaktadır. Üstelik Türkiye bugün, söz konusu dönemdeki önemli eksikliklerini (nüfus eksikliği, tarım üretimi eksikliği, eğitim kurumları ve eğitilmiş insan eksikliği, ulaşım ve iletişim eksiklikleri vb.) zaman içinde gidererek, o dönemden çok daha fazla avantajlı durumda bulunmaktadır. Bu süreçte burjuvazinin, sadece finansal olarak desteklenmesi düşünülmemelidir. Türk burjuvazisi evcilleşmekten kurtulana kadar, deneyimli bilim adamları ve mühendislerin yaratılabilmesi işini, başlangıçta devletin üstlenmesi gerekebilir. Yeni teknolojiler üretebilme kabiliyetine ulaşana kadar, bilinen bir teknolojinin (örneğin otomotiv teknolojisi), devletin himayesinde, özellikle üretim araçları üretimi (otomobil parçalarını yapacak makineler) başta olmak üzere bütün parçalarıyla, yalnızca mevcut bilgilerden istifade eden milli

mühendisler tarafından, üretimin ilk aşamasından son aşamasına kadar uygulamaya geçirilmesinin, uygarlık sürecine dâhil olma yolunda atılması gereken önemli bir adımı teşkil edeceği söylenebilir, çünkü yeni bir teknolojinin ortaya çıkarılmasından ziyade, daha sonra yeni teknolojiler üretecek kabiliyette bilim adamları ve mühendisleri meydana çıkarabilmek ve daha gelişmiş üretimler için gerekli olacak makine ve teçhizat ile bilgiyi hazırlamak önemli konular olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca yeni bir teknolojinin geliştirilmesi yeni buluşların yapılmasını gerektirir ki; söz konusu buluşların yapılmasının, Türkiye'nin şu andaki mevcut bilgi birikimi, bu kadar uzun zamana tahammülü olmaması ve kısıtlı kaynak varlığı göz önünde bulundurulduğunda, şimdilik gerçekleştirilemeyeceği ifade edilebilir. Devlet tarafından bu kabiliyetlerin kazanılmasından sonra bencil davranılmamalı, kendi bünyesinde deneyim kazandırdıktan sonra bilim adamları ile mühendisleri ve ortaya çıkardığı teknolojik bilgileri burjuvazi ile paylaşmalı, tesis ve teçhizatı onlara devretmelidir. Yurt içinde üretilmiş milli makineler ve bu makinelerle ortaya çıkarılacak ürünlerin iç piyasada tüketilmesi için devlet her türlü önlemi almalıdır. Unutulmamalıdır ki; doğada *yeni çeşit; yaşam savaşında başarılı olmak için, başlangıçta genellikle yerel kaynaklarla beslenir ve yerel alandaki başarısından sonra çevreye yayılır.* Türkiye'nin, yaklaşık 80 milyonluk nüfusuyla kendi ürettiği tüketim malları ile üretim araçları için yeterli bir pazar oluşturacağı; nüfusunun kat ve kat fazlasını besleyebilecek tarım üretim kabiliyetine sahip bir ülke konumuyla Batılı ülkeler gibi emperyalist olmaya (dar anlamda dış pazarlara) ihtiyaç duymayacağı ve belli bir tüketim malzemesinin üretimi maksadıyla üretilecek üretim araçlarının, diğer birçok tüketim mallarının üretiminde de kullanılabilmesi göz önünde bulundurulmalıdır. Devletin desteğiyle ve yerli üretim araçları ve yerli iş gücüyle üretilmiş olmaları nedeniyle (Herhangi bir sosyal kaosa neden olmamak için malların ucuza mal edilmesinin faturası sadece işçilere yüklenmemeli, faturanın bedeli bütün milletçe ortaklaşa paylaşılmalıdır. Bu nedenle verilecek mücadele, yukarıda topyekûn milli bir mücadele olarak nitelendirilmiştir.) ithal edilenlerden daha ucuza mal olabilecek tüketim mallarının yurt içindeki varlığı, burjuvaziyi sanayi mallarını ithal ederek kâr edememe durumuna düşürecek ve söz konusu malları ithal etmekten alıkoyacaktır. Ancak bu şekilde yabancı burjuvazi tarafından evcilleştirilmiş olan yerli burjuvazi, milli hale getirilebilecektir. Üstelik böylece, üretim araçları üretim sanayisi ile tüketim malları üretim sanayisi arasında mal

ve para dolaşını sağlanarak, yurt dışına para ve mal aktarımının önüne geçilebilecektir. Ayrıca, üretim araçları üretim sanayinin gerçekleştirilmesi için gerekli olacak kaynak çok büyük bir miktarda milli para ile karşılanacağından dolayı ekonomiye ve aynı zamanda yurt içinde geniş bir alanda iş imkânı sağlayacağından dolayı da toplumsal dayanışmaya katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Appleby Joyce, **Amansız Devrim Kapitalizm Tarihi**, Çev. Ali Cevat Koyunlu, Alfa Yayınları, İstanbul 2012
- Armaoğlu Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010
- Aron Raymond, **Sınıf Mücadelesi**, Çev. Erol Güngör, Milli Eğitim Basımevi, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları, İstanbul 1973
- Avcıoğlu Doğan, **Türkiye'nin Düzeni**, Bilgi Yayınevi, Ankara 1969
- Basalla George, **"Teknolojinin Evrimi"**, Çev. Cem Soydemir, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2013.
- Bayülken Yavuz, **Makine İmalat Sanayi Sektör Araştırması**, Oda Raporu Yayın No: MMO/591, TMMOB Makine Mühendisler Odası, Ankara 2012
- Beaud Michel, **Kapitalizmin Tarihi**, Çev. Fikret Başkaya, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, Mart 2003
- Behar Cem, **Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin Nüfusu 1500-1927**, Devlet İstatistik Enstitüsü Tarihi İstatistikler Dizisi Cilt 2, Ankara 2003
- Berkes Niyazi, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2014
- Betz Frederick, **Teknolojik Yenilik Yönetimi**, Çev. Pınar Güran, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, Ankara 2010
- Black C.E., **Çağdaşlaşmanın İtici Güçleri**, Çev. M.Fatih Gümüş, Verso Yayıncılık, Ankara 1989
- Bloch Marc, **Feodal Toplum**, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Opus Yayınları, Ankara 1998
- Boratav Korkut, **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002**, İmge Kitabevi, Ankara 2004
- Bozkurt Mahmut Esat , **Atatürk İhtilali I-II**, Kaynak Yayınları, İstanbul 2003
- Bozkurt Neslihan, **Cumhuriyet Dönemi'nde Yugoslavya'dan Marmara Bölgesi'ne göçler ve Mekânsal Etkileri**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi TÜRKİYAT Araştırmaları Enstitüsü Türk Dünyası Coğrafyası Ana Bilim Dalı, İstanbul 2012
- Braudel Fernand, **Maddi Medeniyet ve Kapitalizm**, Çev. Mustafa Özel, Ağaç Yayıncılık, İstanbul 1991
- Browne Janet, **Türlerin Kökeni Charles Darwin**, Çev. Orhan Düz, Versus Kitap, İstanbul 2008

- Buer Mabel C., **Helath, Wealth and Population in the Early Days of the Industrial Revolution 1760-1815**, George Routledge & Sons, London 1926
- C.H.F. Programı**, Devlet Matbaası, İstanbul 1931
- C.H.P. Programı**, Ulus Basımevi, Ankara 1935
- C.H.P. Dördüncü Büyük Kurultay Tutanakları**, Ulus Basımevi, Ankara 1935
- Cin Halil, **Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması**, Kültür Bakanlığı Yayınları: 295, Ankara 1978
- Çavdar Tevfik, **Türkiye’de Liberalizmin Doğuşu**, Uygurluk Yayınları, İstanbul 1982
- Darwin Charles, **Türlerin Kökeni**, Çev. Öner Ünalın, Evrensel Basım Yayın, İstanbul 2015
- Delmas Claude, **Avrupa Uygurluk Tarihi**, Çev. Nihat Önel, Varlık Yayınları, İstanbul 1973
- Descartes René, **Felsefenin İlkeleri**, Çev. Mehmet Karasan, M.E.B.lığı Devlet Kitapları Müdürlüğü, İstanbul 1967
- , **Metot Üzerine Konuşma**, Çev. Mehmet Karasan, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1962
- Diamond Jared, **Tüfek, Mikrop ve Çelik**, Çev. Ülker İnce, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, Ankara 2015
- Durkheim Emile, **Toplumsal İşbölümü**, Çev. Özer Ozankaya, Cem Yayınevi, İstanbul 2006
- Eldem Vedat, **Osmanlı İmparatorluğu’nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları VII. Dizi – Sa.96, Ankara 1994
- Elias Norbert, **Uygurluk Süreci Cilt-1**, Çev. Ender Ateşman, İletişim Yayınları, İstanbul 2004
- , **Uygurluk Süreci Cilt-2**, Çev. Erol Özbek, İletişim Yayınları, İstanbul 2004
- Eliçin Emin Türk, **Kemalist Devrim İdeolojisi**, Ant Yayınları, İstanbul 1970
- Engels Friedrich, **Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni**, Çev. Hasan İlhan, Sayfa Yayınları, İstanbul 2011
- Fındıkoğlu Fahri Ziyaeddin, **Karl Marx ve Sistemi**, Ötüken Yayınevi, İstanbul 1975
- Freund Julien, **Beşeri Bilim Teorileri**, Çev. Bahaeddin Yediyıldız, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1997

- Giddens Anthony, **Kapitalizm ve Modern Sosyal Teori**, Çev. Ümit Tatlıcan, İletişim Yayınları, İstanbul 2013
- Gökalp Ziya, **Türkçülüğün Esasları**, Alter Yayıncılık, Ankara 2011
- , **Kültür ve Medeniyet, Türkleşmek, İslamlaşmak ve Muasırlaşmak**, Gençlik Kitabevi Yayınları, Konya 2010
- Gülalp Haldun, **Gelişme Stratejileri ve Gelişme İdeolojileri**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1987
- Halaçoğlu Ahmet, **Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara 1990
- Hill Christopher, **İngiliz Devrimler Çağı, Demokratik Devrimden Sanayi Devrimi'ne 1530-1780**, Çev. Lale Akalın, Kaynak Yayınları, İstanbul 2015
- İçduygu Ahmet, Erder Sema, **Türkiye'nin Uluslar arası Göç Politikaları 1923-2023: Ulus-Devlet oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere**, MİReKoc Araştırma Raporları 1/2014, Koç Üniversitesi Göç Araştırmalar Merkezi, İstanbul Ocak 2014
- İnalçık Halil, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi Cilt I: 1300-1600**, Çev. Halil Berktaş, Eren Yayıncılık, İstanbul 2000
- , **Rönesans Avrupası**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011
- İnan Ayşe Afet, **Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Sanayi Planı 1933**, Türk Tarih Kurumu Yayınlarından XVI. Seri Sa.14, Ankara 1972
- İpek Nedim, **İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler**, Serander Yayınları, Trabzon 2006
- Kant Immanuel, **Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi**, Türkiye Felsefe Kurumu Yayını, Çev. İoanna Kuçuradi, Ankara 2009
- Karal Enver Ziya, **Atatürk'ten Düşünceler**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1969
- Karpat Kemal H., **Türk Demokrasi Tarihi**, Timaş Yayınları, İstanbul 2010
- Kazgan Gülten, **İktisadi Düşünce**, Remzi Kitapevi, İstanbul 1993
- Keynes John Maynard, **Para Üzerine Bir İnceleme**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015
- Kılınçkaya M.Derviş, **1930 Sanayi Kongresi**, Bildiren Yayıncılık, Ankara 2003
- Kırkpınar Kenan, **Aşarın Kaldırılması Ege Bölgesi'ndeki Sonuçları**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara 1987

- Kongar Emre, **Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği**, Remzi Kitabevi, İstanbul 2010
- Lenin Vladimir İ., **Emperyalizm**, Çev. Cemal Süreya, Sol Yayınları, Ankara 1978
- Mardin Şerif, **İdeoloji**, Turhan Kitabevi, Ankara 1982
- Marx Karl, **Kapital Birinci Cilt**, Çev. Alaattin Bilgi, Sol Yayınları, Ankara 2009
- , **Kapital İkinci Cilt**, Çev. Alaattin Bilgi, Sol Yayınları, Ankara 2015
- , **Kapital Üçüncü Cilt**, Çev. Alaattin Bilgi, Sol Yayınları, Ankara 2011
- Moore Barrington, **Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri**, Çev. Şirin Tekeli-Alâeddin Şenel, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2012
- Pamuk Şevket, **Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi**, T.C. İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015
- Politzer Georges, **Felsefenin Başlangıç İlkeleri**, Çev. Hasan Erdem, Neden Kitap Yayıncılık, İstanbul 2012
- , **Felsefenin Temel İlkeleri**, Çev. Hasan Erdem, Neden Kitap Yayıncılık, İstanbul 2012
- Porter Michael, **Rekabet Dersleri**, Capital Yayınları, İstanbul 1998
- Rand Ayn, **İhtiyacımız Olan Felsefe**, Çev. Nejdet Kandemir, Plato Film Yayınları, İstanbul 2005
- , **Kapitalizm Bilinmeyen İdeal**, Çev. Nejdet Kandemir, Plato Film Yayınları, İstanbul 2004
- Sarıdoğan Ercan, **Mikroekonomi ve Makroekonomi Düzeyinde Küresel Rekabet Gücünü Etkileyen Faktörler ve Stratejiler**, İstanbul Sanayi Odası Yayınları, İstanbul 2010
- Schumpeter Joseph A., **Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi**, Çev. Hasan İlhan, Alter Yayıncılık, Ankara 2012
- Smith Adam, **Milletlerin Zenginliği**, Çev. Haldun Derin, T.C. İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014
- Sombart Werner, **Burjuva**, Çev. Oğuz Adanır, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2008
- Sorokin Pitirim A., **Bir Bunalım Çağında Toplum Felsefeleri**, Çev. Mete Tuncay, Bilgi Yayınevi, Ankara 1972
- Stalin Josef, **Diyalektik ve Tarihsel Materyalizm**, Çev. Zeynep Seyhan, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Ankara 1979

- T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, **Türkiye Nüfusu, 1923 – 1994 Demografi Yapısı ve Gelişimi**, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara 1995
- Turhan Mümtaz, “**Garplılaşmanın Neresindeyiz?**”, Yağmur Yayınevi, İstanbul 1974
- Turner Bryne S., **Oryantalizm, Kapitalizm ve İslâm**, Çev. Ahmet Demirhan, İnsan Yayınları, İstanbul 1991
- Türkiye İstatistik Kurumu İstatistik Göstergeler 1923-2013**, Türkiye İstatistik Kurumu, Ankara 2014
- Türkiye İş Kurumu 4. Genel Kurul Çalışma Raporu**, T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu, Ankara 2007
- Ulutan Burhan, **İktisadi Doktrinler Tarihi**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1978
- Weber Max, **Sosyolojinin Temel Kavramları**, Çev. İsmet Kayaoğlu, Bakış Yayınları, İstanbul 2007
- , **Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhunu**, Çev. Mehmet Ötken, Tutku Yayınevi, Ankara 2014
- Yeliseveya N.V., **Yakın Çağlar Tarihi**, Çev. Özdemir İnce, Yordam Kitap, İstanbul 2010
- Zarakolu Avni, **İktisadi Düşünceler Tarihi**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No: 456, Ankara 1981
- Acun Fatma, “*Değişme ve Süreklilik: Osmanlı'nın Torunları, Cumhuriyet'in Çocukları*”, **Dünden Bugüne Türkiye'nin Toplumsal Yapısı**, Nova Yayıncılık, Ankara 2006
- Faroqhi Suraiya, “*Krizler ve Değişim 1590-1699*”, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi Cilt-2 1600-1914**, Çev. Ayşe Berkay-Süphan Andıç-Serdar Alper, Eren Yayıncılık, İstanbul 2004
- Genç Mehmet, “*Yed-i Vâhid*”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi Cilt 43**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013
- Gökalp Ziya, “*Rejimi Kimlere Vermeliyiz?*”, **Ziya Gökalp: Makaleler IV**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1977
- Gökçe Ali Fuat, “*Osmanlı Klasik Döneminde İdari Reform Hareketleri: Koçi Bey Risalesi*”, **Yasama Dergisi Sayı:14**, Ankara 2010
- Günal Yılmaz, “*Duguit ve Devlet Nazariyesi*”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi Cilt 19 Sayı 2**, Ankara 1964
- İnalçık Halil, “*Tanzimat Nedir?*”, **Tarih Araştırmaları 1940-1941**, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1941

- , “*Türkiye Cumhuriyeti ve Osmanlı*”, **Doğu Batı Dergisi Sayı:5**, Ankara 1998
- , “*Osmanlı Toplum Yapısının Evrimi*”, **Türkiye Günlüğü Dergisi Sayı:11**, Yaz 1990
- Karagöl Erdal Tanas, “*Geçmişten Günümüze Türkiye’de Dış Borçlar*”, **SETA Analiz Sayı:26**, Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2010
- Kılıç Yavuz - Tanatmış Mustafa, “*Canlıların Sınıflandırılması*”, **Biyoloji**, Açıköğretim Fakültesi Yayınları No:599, Eskişehir 1999
- McCarthy Justin, “*Forced Migration and Mortality in the Ottoman Empire*”, Turkish Coalition of America, 2010
- McGrown Bruce, “*Ayanlar Çağı 1699-1812*”, **Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi Cilt-2**, Çev. Ayşe Berkay-Süphan Andıç-Serdar Alper, Eren Yayıncılık, İstanbul 2004
- Özkan F. Özlem, “*Türkiye’nin Üretim ve Dış Ticaret Yapısında Dönüşüm: Küresel Yönelimler ve Yansımalar Rapor Eleştirisi*”, **Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi Cilt: 10 Sayı: 1**, Adana 2006
- Quataert Donald, “*Islahatlar Devri 1812-1914*”, **Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi Cilt-2**, Çev. Ayşe Berkay-Süphan Andıç-Serdar Alper, Eren Yayınları, İstanbul 2004
- Sofuoğlu Adnan - Yıldırım Seyfi, “*Cumhuriyetin İlk Yıllarında Nüfus Politikası ve Arşiv Belgelerine Göre Balkanlardan Anadolu’ya Yapılan Göçlere Yaklaşım*”, **Balkan Savaşlarının 100. Yılında Savaşın Ebedi Barışa Balkanlarda İyi Komşuluk Uluslar arası Kongresi**, (Yayımlanmamış Bildiri Metni), 4-7 Ekim 2012, Gönen Hotel, İstanbul.
- Sofuoğlu Adnan, “*Osmanlı Devletinde Ortaya Çıkan Göç Problemleri ve Türk Göçlerinin Bir Safhası; 1903-1904 (Rumi:1319) Yılında Meydana Gelen Göçler*”, **Türk Kültürü Dergisi**, Sayı:383, Mart 1995
- Sönmez Mustafa, “*Özelleştirmenin 30’uncu Yılında Satılan, Kapatılan Sanayi KİT’leri*”, **TMMOB Makine Mühendisleri Odası Bülteni Sayı 203 Eki**, 2015
- , “*Sanayinin Borç Kamburu Büyüyor.*”, **TMMOB Makine Mühendisleri Odası Bülteni Sayı 207 Eki**, 2015
- , “*Büyük Sanayide Yabancı Hâkimiyeti Artıyor*”, **TMMOB Makine Mühendisleri Odası Bülteni Sayı 211 Eki**, 2016
- Sweezy Paul M., “*Bir Eleştiri*”, **Feodalizmden Kapitalizme Geçiş**, Çev. Çetin Yetkin, Kaynak Yayınları, İstanbul 2000

[http://www.akhepedia.com/forum/tarihi-belge-ve-metinler/tanzimat-fermani-\(tam-metin\)/](http://www.akhepedia.com/forum/tarihi-belge-ve-metinler/tanzimat-fermani-(tam-metin)/), Erişim tarihi 09.06.2016

<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/5.3.743.pdf>, Erişim tarihi 19.07.2016

T.C. Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü Resmi İnternet Sitesi, <http://www.bumko.gov.tr/TR,908/kadro-istatistikleri.html>, Erişim tarihi 11.07.2016

T.C Merkez Bankası Resmi İnternet Sitesi, <http://evds.tcmb.gov.tr/>, Erişim tarihi 11.07.2016

T.C. Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu Türk Dil Kurumu Resmi İnternet Sitesi, <http://www.tdk.gov.tr>, Erişim Tarihi 07.08.2016

T.C. Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Resmi İnternet Sitesi, “<http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-12/ataturkcu-cagdaslasma-yonunden-turkiyenin-avrupa-topluluklarına-tam-uyeliği>”, Erişim Tarihi 17.09.2016

T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Resmi İnternet Sitesi, <https://www.hazine.gov.tr/tr-TR/Istatistik-Sunum-Sayfasi?mid=249&cid=26&nm=41>, Erişim tarihi 11.07.2016

TBMM Resmi İnternet Sitesi, <http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa24.htm>, Erişim tarihi 11.07.2016

TÜİK Resmi İnternet Sitesi, <http://www.tuik.gov.tr/>, Erişim tarihi 11.07.2016,

Distribution of holdings by size class (utilised agricultural area), 2005 and 2010, <http://ec.europa.eu/eurostat/statistics>, Erişim Tarihi 17.08.2016

Table 9. Land in Farms, Harvested Cropland, and Irrigated Land, by Size of Farm: 2012 and 2007, https://www.agcensus.usda.gov/Publications2012/Full_Report/, Erişim Tarihi 17.08.2016

Ek 1:

**“BENZERLİĞE DAYALI YA DA MEKANİK DAYANIŞMA” VE BU
DAYANIŞMANIN OLUŞTURDUĞU “PARÇALI TİP TOPLUM YAPISI” İLE
“İŞBÖLÜMÜNDEN KAYNAKLANAN YA DA ORGANİK DAYANIŞMA” İLE
BU DAYANIŞMANIN OLUŞTURDUĞU “ÖRGÜTLÜ TİP TOPLUM
YAPISI”NIN KARŞILAŞTIRILMASI**

Durkheim, “Toplumsal İşbölümü” adlı kitabında; Avrupa’nın toplumsal yapısında meydana gelen değişimleri, teorisinin doğrulayıcısı olarak gördüğü hukukun değişik türlerinde, tarihsel süreç içinde meydana gelen gelişmeleri ortaya koyarak değerlendirmeye çalışmıştır.

Yazara göre; “Toplumsal yaşam, sürekli olduğu her yerde, kaçınılmaz şekilde belli bir biçim almaya ve örgütlenmeye koyulur. Hukuk ise bu örgütlenmedeki durağan ve belirli olan şeyin kendisidir. Bir yerde hukuk yaşamı aynı zamanda ve aynı biçimde genişlemedikçe, genel toplum yaşamı da bir noktadan öteye genişleyemez. Bu nedenle toplumsal dayanışmadaki bütün temel değişmelerin hukuka yansıtacağı düşünülebilir.”⁶³⁴

Hukuk kuralları; tümüyle ceza hukukunu kapsayan örgütlü ve bastırıcı yaptırımlar ile olası ceza kuralları dışarıda tutulmak üzere medeni, ticaret, usul, yönetim ve anayasa hukuklarını içeren ve yalnızca eski durumunu geri getirici (onarıcı) yaptırımlar olmak üzere iki ana türe ayrılır.⁶³⁵ Bastırıcı (ceza) hukuk benzerliğe dayalı dayanışmayı, en azından onun içindeki canlı bölümünü anlatmaktadır.⁶³⁶ Onarıcı yaptırımlı işbirliği hukukunun düzenlediği ilişkiler ve onların temsil ettiği dayanışma ise, toplumsal işbölümünün sonucudur.⁶³⁷

⁶³⁴ Durkheim, Toplumsal İşbölümü, s.92

⁶³⁵ Durkheim, a.g.e., s.97

⁶³⁶ Durkheim, a.g.e., s.137

⁶³⁷ Durkheim, a.g.e., s.160

Durkheim; bastırıcı ve onarıcı yaptırımli işbirliği hukukunun tarihsel gelişimi inceleyip, yaptığı bu incelemeye dayanarak; onlara karşılık gelen değişik dayanışma ve toplum türlerinin neler olduğunu, Avrupa’da toplumsal dayanışma sürecinin nasıl bir seyir takip ettiğini, toplumsal dayanışmanın oluşabilmesi için gerekli olan şartları ortaya koymuştur.⁶³⁸

Durkheim’a göre, toplumlarda; “Benzerliğe Dayalı ya da Mekanik Dayanışma” ve bu dayanışmanın oluşturduğu “Parçalı Tip Toplum”⁶³⁹ ile “İşbölümünden Kaynaklanan ya da Organik Dayanışma” ile bu dayanışmanın oluşturduğu “Örgütlü Tip Toplum”⁶⁴⁰ olmak üzere, temelde iki türlü dayanışma ile bu dayanışma türlerine karşılık gelen iki toplum tipi bulunmaktadır.

Durkheim, eskiden çok güçlü durumda olan ceza hukukunun; yaşadığı dönemdeki hukuk içerisinde, onarıcı yaptırımli işbirliği hukukuna nazaran daha az yer tuttuğunu belirlemiş ve buna dayanarak insanı topluma bağlayan inanç ve duygu ortaklığından ileri gelen bağların, işbölümünden ileri gelen bağlara oranla çok az sayıda olduğunu tespit etmiştir.⁶⁴¹ Bu tespit, tarihi süreç içerisinde ceza hukukunun zayıflamasıyla birlikte, toplumlarda benzerliğe dayanan dayanışmanın da giderek zayıflamış olduğunu göstermektedir. Benzerliğe dayanan dayanışma giderek zayıfladığına göre, ya gerçek anlamda toplumsal yaşamın azalması, ya da gidenin yerine başka bir dayanışmanın yavaş yavaş gelmesi gereklidir. Toplumsal işbölümünden doğacak olanın dışında başka bir toplumsal bağ bulunması olanaksızdır. Eskiden ortak bilincin yerine getirdiği rolü gittikçe işbölümü yerine getirmektedir; yukarı toplum tiplerinin birliğini sağlayan asıl olarak işbölümdür. Başlangıçta dayanışmanın hemen hemen tek biçimi olan benzerliğe dayanan dayanışmanın giderek alanını yitirmesi ve işbölümünden kaynaklanan dayanışmasının yavaş yavaş üstün duruma gelmesi tarihin bir yasasıdır.⁶⁴²

Durkheim, hukuk türlerinin, tarihi süreç içindeki gelişmelerini incelemesi sonucunda, Avrupa’da; ceza hukukunun düzenlediği ilişkiler ile onların temsil ettiği benzerliğe

⁶³⁸ Durkheim, a.g.e., s.94

⁶³⁹ Durkheim, a.g.e., s.99-141

⁶⁴⁰ Durkheim, a.g.e., s.143-167

⁶⁴¹ Durkheim, a.g.e., s.183

⁶⁴² Durkheim, a.g.e., s.211-213

dayalı dayanışma ile parçalı toplum yapısının düzenli olarak gerilediğini, onarıcı yaptırımli işbirliği hukukunun düzenlediği ilişkiler ve onların temsil ettiği iş bölümüne dayalı dayanışma ile örgütlü toplum yapısının ise ilerlediğini ortaya koymuştur.

Benzerliğe Dayalı (Mekanik) Dayanışma ve Parçalı Tip Toplum:

Bu başlık altında, Durkheim tarafından ortaya konulan, “Benzerliğe Dayalı” ya da “Mekanik Dayanışma” ve bu dayanışmanın oluşturduğu “Parçalı Tip Toplum”un özellikleri incelenecektir.

Ortak bilinç (bir toplumu oluşturan üyelerin ortalamasında yaşayan inanç ve duyguların tümünün oluşturduğu kendine özgü yaşamı ve belli bir dizgesi olan ortak bilinç)⁶⁴³ ne kadar değişik ilişkilerde etkisini gösterirse, bireyi topluma bağlayan o kadar çok sayıda bağ yaratmış olur; toplumsal uyum da tam olarak bu nedenden kaynaklanır.⁶⁴⁴

Benzerliğe dayalı dayanışma bireyi doğrudan doğruya, hiçbir aracı olmaksızın topluma bağlar. Söz konusu dayanışmada toplum denilen şey, topluluğun bütün üyeleri arasında ortaklaşa olan az ya da çok örgütlenmiş inanç ve duyguların tümüdür. Kollektif tiptir. Benzerliğe dayalı dayanışma, ancak toplumun bütün üyeleri arasında ortaklaşa olan düşünce ve eğilimler sayı ve yoğunlukça tek tek her bireyin kişisel düşünce ve eğilimlerini aştığı ölçüde güçlü olabilir. Bu aşkınlık ne kadar büyükse, söz konusu dayanışma da o denli güçlü olur. Bu dayanışma, ancak bireysel kişilikle ters orantılı olarak artabilir.⁶⁴⁵

Benzerliğe dayalı dayanışmada; bireylerin birbirlerine benzemesi gerekir, birey kişilikleri toplumsal kişilik içinde eridiği ölçüde olanaklıdır.⁶⁴⁶ Başkasının imgesiyle bizim imgemiz birleşmedikçe başkasıyla bizim aramızda dayanışma oluşamaz. Birleşme iki imgenin benzerliğinden doğuyorsa, o bir ekleme olur. İki imge birbirinden tümünden ya da bir bölümüyle farklı olmadıklarından, birbiriyle kaynaşır ve artık tek bir

⁶⁴³ Durkheim, a.g.e., s.110.

⁶⁴⁴ Durkheim, a.g.e., s.141.

⁶⁴⁵ Durkheim, a.g.e., s.161-162.

⁶⁴⁶ Durkheim, a.g.e., s.165.

imge olurlar; dayanışmaları kaynaşmakları ölçüsündedir.⁶⁴⁷ Bireysel bilinç, ortak bilincin bütün hareketlerine bağımlıdır. Bu dayanışmanın çok gelişmiş olduğu toplumlarda, birey kendinin sahibi değildir; tam anlamıyla toplumun istediği gibi kullandığı bir nesnedir.⁶⁴⁸ Bu tip topluluklarda insandan beklenen davranış, birlikte yaşadığı insanlara benzemek, ortak tipin bütün özelliklerini kendi kişiliğinde gerçekleştirmektir.⁶⁴⁹

Bireysel düşünüşün uyanması, genel çizgiden sapmalar olmaksızın olanaksızdır; çünkü bireysel düşünüş bir kişiden öbürüne hem nitelik hem de nicelik olarak değişeceğinden, ürettiği her şey de bu özellikte olacaktır. Böylece de toplumsal bağlılık ve uyumun aleyhine olarak merkezkaç eğilimler gittikçe artar.⁶⁵⁰

Bireylik, ancak topluluk bizde daha az yer tuttuğu zaman doğabilir. Eğer kendi başımıza düşünüp davranmaya güçlü bir eğilimimiz varsa, başkaları gibi düşünüp davranmaya güçlü bir eğilimimiz olamaz. Benzerliğe dayalı dayanışma etkisini gösterdiğinde, kişiliğimiz silinir; çünkü artık biz kendimiz olmayıp ortaklaşa bir varlık olmuşuzdur. Yalnız bu yolla birbirine uyum sağlayabilen toplum molekülleri, ancak inorganik yapıların molekülleri gibi kendilerine özgü davranışlarda bulunmadıkları ölçüde toplum bütünlüğü ile birlikte hareket edebilirler. Benzerliğe dayalı dayanışma, ortak bilinç bizim tüm bilincimizi kaplayıp her noktada onunla çakıştığı zaman en yüksek noktada bulunur: Ama o noktada bizim bireyliğimiz hiçe inmiş olur.⁶⁵¹

Toplumdaki huzursuzluklar, onlardan dolayı acı çekenlerin bile toplumsal düzene karşı çıkmalarına yol açmaya yetmez; çünkü onlar, kendilerini yaşatan birçok inanç ve uygulamaları temsil ettiği için bu toplumsal düzene bağlanmışlardır. Bağlanmışlardır, çünkü tüm içsel yaşamları o düzene bağlıdır, tüm kanıları onu desteklemektedir; onu, ahlaki ve dinsel düzenin kutsal temeli olarak görmektedirler. Özel ve geçici nitelikteki hoşnutsuzluklar, böyle bir kaynaktan dolayı olağanüstü güç elde etmiş olan bilinç durumlarını sarsmak için kuşkusuz çok hafif kalır. Meslek yaşamı az gelişmiş

⁶⁴⁷ Durkheim, a.g.e., s.89.

⁶⁴⁸ Durkheim, a.g.e., s.165.

⁶⁴⁹ Durkheim, a.g.e., s.458.

⁶⁵⁰ Durkheim, a.g.e., s.189.

⁶⁵¹ Durkheim, a.g.e., s.162-163.

olduğundan, bu hoşnutsuzluklar hiç sürekli değildirler. Bütün bu nedenlerle ancak zayıf bir ölçüde duyulurlar. Toplumsal düzene zahmetsizce uyulur; bu eşitsizlikler yalnız katlanabilir değil, aynı zamanda doğal sayılır.⁶⁵²

Bir bağın kopmasına karşı direnci en az olan, en küçük baskı karşısında kopuveren ilişkidir. Bireyi grubuna bağlayan şey, yalnız bağlantı noktalarının az ya da çok oluşu değil, aynı zamanda onu gruba bağlı tutan güçlerin yoğunluk derecesidir. Bu kopmaların en sık ve en kolay olduğu toplumlar ise, söz konusu güçlerin yoğunluk derecesinin az olduğu benzerliğe dayalı dayanışmanın, tek ya da aşağı yukarı tek dayanışma olduğu aşağı toplumlardır. Genellikle benzerliğe dayalı dayanışmanın insanları birbirine bağlama gücü toplumsal evrimin ilerlemesi ile birlikte gittikçe daha da gevşer.⁶⁵³

İşbölümünden Kaynaklanan (Organik) Dayanışma ve Örgütlü Tip Toplum:

Durkheim'a göre, "İşbölümünden Kaynaklanan (Organik) Dayanışma" ile "Örgütlü Tip Toplum"un özellikleri aşağıdadır.

İşbölümünün en belirgin etkisi, bölünmeye uğrayan işlevleri dayanışma içine sokmasıdır. Var olan toplumları güzelleştirmesi ya da iyileştirmesi değil, onsuvar olmayacak toplumların varlığını olanaklı kılmasıdır. Büyük siyasal toplumlarda dengenin ancak işlerin uzmanlaşmasıyla korunabileceği ve işbölümünün toplumsal dayanışmanın tek değilse bile en azından ana kaynağı olduğunu düşünmek yerinde olur. İşbölümünün, çağdaş toplumlarda ulaştığı ileri düzeye bakılarak toplumsal yapıyı bütünleştirip birliği sağlayacağı düşünülebilir.⁶⁵⁴ Toplumlara uyuma kavuşturan en önemli etken ve toplumların yapısının temel özelliklerini belirleyen şey işbölümüdür.⁶⁵⁵

Toplumsal uyumun asıl olarak işbölümünden kaynaklandığı doğrudur. Bu toplumsal uyumun niteliğini belirleyen şey, yalnızca herkesin kendi özel çıkarlarını kovuşturmasından dolayı kendiliğinden oluşan işbirliğinden kurulu oluşudur. Herkesin,

⁶⁵² Durkheim, a.g.e., s.433.

⁶⁵³ Durkheim, a.g.e., s.184-188.

⁶⁵⁴ Durkheim, a.g.e., s.87-89.

⁶⁵⁵ Durkheim, a.g.e., s.232.

eşyanın doğası gereği başkalarıyla dayanışma içinde bulunabilmesi için, kendisini belli bir işe vermesi yeterlidir.⁶⁵⁶

İşbölümünden kaynaklanan dayanışma türü; topluluk üyelerinin birbirlerinden farklı olmalarını gerektirir, her bireyin kendine özgü bir etkinlik alanı, dolayısıyla bir kişiliği olduğu ölçüde olanaklıdır, ortak bilincin kendisinin düzenleyemediği özel işlevlerin düzenle yerine getirilebilmesi için bireysel bilincin bir bölümünü özgür bırakması gerekir.

Ortak bilincin etkisi dışına çıkmak, uzmanlaşan etkinliklerin doğasında vardır; çünkü bir şeyin ortak duygulara konu olmasının ilk koşulu ortaklaşa olması, yani bilinçlerde yer etmesi ve bütün bilinçlerin onu aynı bakış açısından görmesidir. İşlevler uzmanlaştıkça onların her birinin bilincinde olanların sayısı da azalır; böylece de daha çok ortak bilincin dışında kalırlar. İşbölümünden kaynaklanan dayanışmada birey, toplumu oluşturan parçalara bağımlı olduğu için topluma bağlıdır. Söz konusu dayanışma içinde bulunduğu toplum, özel bağların birleştirdiği değişik ve özel işlevler dizgesidir.⁶⁵⁷

İşbölümünden kaynaklanan dayanışma türünde; işbölümü ilerledikçe her birey topluma daha sıkı bağımlı olur, her bireyin yaptığı iş uzmanlaştıkça daha kişisel nitelik alır, iş hiçbir zaman tam anlamıyla özgün olamaz, meslek icra edilirken mesleğin adet ve göreneklerine uyulur, parçaların bireyliği genişlediği ölçüde bütünü de bireyliği gelişir, toplumun öğelerinden her birinin kendine özgü hareket etme olanağı artar.⁶⁵⁸

İşbölümünün ilerlemesi, toplumun değişik parçalarının bireyliklerini yitirmelerinin, onları birbirinden ayıran bölmelerin giderek daha geçirgen olmalarının, kısacası toplumu oluşturan öğelerin yeni bileşimler içinde bir araya gelebilmesi için aralarında bir kaynaşma olmasının sonucudur.⁶⁵⁹

⁶⁵⁶ Durkheim, a.g.e., s.239.

⁶⁵⁷ Durkheim, a.g.e., s.160-162.

⁶⁵⁸ Durkheim, a.g.e., s.165.

⁶⁵⁹ Durkheim, a.g.e., s.299.

Örgütlü toplumlar, ancak kendilerini oluşturan bütün bölümleri dayanışma içinde bulunursa varlıklarını koruyabilirler.⁶⁶⁰ İnsanın temel niteliğini belirleyen etken, büyük ölçüde, toplumun bir organı olmak durumudur; ondan beklenen davranış da, böylece, organ işlevini yerine getirmektir.⁶⁶¹

İşbölümünden Kaynaklanan Dayanışmanın Sağlıksız Biçimleri:

Durkheim, olağan durumlarda işbölümünün toplumsal dayanışmaya yol açtığını belirtmekle birlikte, karşıt sonuçlar verdiğini de ifade etmektedir. Ancak O'na göre, işbölümünü doğal yönünden saptıran şeyler istisnaidir. İşbölümünün hangi istisnai durumlarda toplumda dayanışma sağlamaktan uzak kaldığı bilinirse, dayanışmanın sağlanabilmesi için neyin gerekli olduğu da ortaya konulabilir.⁶⁶²

İstisnai durumlardan birisi; sanayi ya da ticaret yaşamındaki bunalımları ve iflasları⁶⁶³, büyük sanayi kesimlerinde ileri seviyede görülen ve sürekli düşmanlık durumunu içeren emek ve sermaye arasındaki karşıtlıkları⁶⁶⁴ kapsayan, organlar arasındaki ilişkilerin düzenlenmiş olmaması yani organların kuralsızlık durumunda bulunmalarınıdır.⁶⁶⁵ Kuralsızlık durumunun ortadan kaldırılması için alınması gereken tedbirler, bir sonraki başlık olan "İşbölümünden Kaynaklanan Dayanışmanın Sağlanmasının Koşulları" başlığı altında ayrıca üzerinde durulacak olması nedeniyle bu kısımda incelenmemiştir.

İkincisi, işin bölünüş biçiminden ileri gelen iç savaşlardır. Geleneğin ya da yasanın verdiği rolden memnun olmayan aşağı sınıflar, kendilerine yasaklanan işlevleri yapmak ve yapanların elinden o işleri almak isterler, sınıf kavgalarının temelinde de bu husus bulunmaktadır.⁶⁶⁶ İşbölümünün bir toplumda dayanışma sağlayabilmesi için;

1) İşin bireye uygun düşmesi yani toplumsal işlevlerin dağılımının bireylerin doğal yeteneklerinin dağılımına uygun olmasını, 2) İşin bölünme biçimini belirleyen tek

⁶⁶⁰ Durkheim, a.g.e., s.433.

⁶⁶¹ Durkheim, a.g.e., s.458.

⁶⁶² Durkheim, a.g.e., s.405.

⁶⁶³ Durkheim, a.g.e., s.406.

⁶⁶⁴ Durkheim, a.g.e., s.405-408.

⁶⁶⁵ Durkheim, a.g.e., s.421.

⁶⁶⁶ Durkheim, a.g.e., s.427.

etkenin bireylerin yetenekleri arasındaki farklılıklar olmasını mümkün kılmak üzere, işler için birbirleriyle yarışanları engelleyen ya da uygunsuz biçimde kayıran hiçbir şeyin olamamasını yani işbölümünün tam anlamıyla içsel bir kendiliğindenlik sonucu olarak, bireylerin girişimlerini engelleyecek hiçbir şey olmadan yerleşmesini, 3) Bireyde bulunan toplumsal gücün gelişimini dolaylı bir biçimde bile olsa engelleyici her şeyin yokluğunu, 4) Ne türden olursa olsun hiçbir engelin, bireylerin toplumsal alanlarda yeteneklerine uygun yeri almalarının engellenmemesini, 5) Toplumun, toplumsal eşitsizliklerin tam olarak doğal eşitsizliklere denk düşecek biçimde kurulmasını, 6) Savaşın (yarışmanın) dış koşullarında tam bir eşitlik olgusunun varlığını yani kimilerinin yararına olmak üzere, kişisel değerlerinin zorunlu karşılığı olmayan kimi elverişli koşulları sağlamamayı, 7) Toplum için yararlı bütün güçlerin özgürce gelişmesini sağlamak için toplumsal ilişkileri sürekli olarak daha adaletli hale getirmeyi gerekli kılmaktadır.⁶⁶⁷

İşbölümünden Kaynaklanan Dayanışmanın Sağlanması İçin Koşulları:

Durkheim'a göre kurulacak toplumlarda; her birey hak ettiği yeri elde edebilmeli, emeğinin haklı karşılığını alabilmeli ve böylece herkes kendiliğinden hem bütün toplumun hem de her bireyin yararı için işbirliği yapabilmelidir.

Böyle bir toplumun yaratılabilmesi için de; bir önceki kısımda istisnai durumlardan birincisi olarak açıklanan kuralsızlık durumuna son verilmeli, uyumsuz hareketler içinde kendilerini boşa tüketen organlar birbirleriyle uyumlu olarak işletilebilmeli, istisnai durumlardan ikincisi olarak açıklanan dışsal (yarışmanın dış koşullarındaki) eşitsizliklerin hafifletilip organların ilişkilerine daha büyük bir adalet getirilmelidir.⁶⁶⁸

Durkheim, Avrupa'daki toplumların yapısında, kısa süre içerisinde derin değişikliklerin ortaya çıktığını, büyük bir hız ve ölçüde parçalı toplum türünün aşıldığını, bu toplum türünü karşılayan ahlakın gerilediğini, onun yerini dolduracak ahlakın gereken hızla gelişmediğini belirtmektedir. Ayrıca, geleneklerin egemenliklerini yitirdiklerini, bireysel yargının toplumsal yargılamasının etkisinden sıyrıldığını; bu değişimler sırasında

⁶⁶⁷ Durkheim, a.g.e., s.428-442.

⁶⁶⁸ Durkheim, a.g.e., s.464.

birbirinden kopan işlevlerin, birbirlerine uyarlanacak zamanı bulamadıklarını, ortaya çıkan yeni yaşamın bireylerde büyük bir şiddetle uyanan adalet gereksinimini giderecek biçimde örgütlenemediğini ifade etmektedir.⁶⁶⁹

Durkheim, kuralsızlığın ortadan kaldırılabilmesini, ne bütünüyle siyasal toplumun, ne de devletin sağlayamayacağını; kuralsızlığın ortadan kalkması için, bir kurallar dizgesinin içinde oluşabileceği bir kümenin bulunması ya da kurulması gerektiğini belirtiyor.⁶⁷⁰ Bir mesleğin etkinliklerinin, ancak onun işleyişini iyi tanıyacak, bütün gereksinmelerini anlayacak ve bütün değişimleri izleyecek ölçüde ona yakın olan bir küme tarafından düzen altına alınabileceği; bu koşulları yerine getirebilecek tek kümenin, aynı mesleği yerine getirenlerin bir vücut haline gelecek biçimde birleşerek oluşturacakları küme olacağını; buna da meslek kümesi ya da korporasyon denildiğini ifade ediyor.⁶⁷¹ Değişik ekonomik mesleklerde mesleki bir ahlak ve hukukun yerleşebilmesi için meslek derneklerinin, dağınık ve birlikten yoksun bulunmak yerine, örgütlü belli bir toplumsal küme olması, ya da yeniden buna dönüşmesi, tek sözcükle birer kamusal kurum olması gerektiğini belirtiyor.⁶⁷² Esnaf loncalarını, aile ahlak ve hukuku nasıl ailenin bağlarında oluşturuyorsa, meslek ahlak ve hukukunun oluşacağı ortam olarak görüyor.⁶⁷³ Pazarların, kasaba ölçüsündeki alışveriş yeri olmaktan çıkıp ulusal ve uluslar arası bir düzeye ulaşması nedeniyle, mesleki örgütlenme düzeninin de aynı ölçüde genişlemesi gerektiğini belirtiyor.⁶⁷⁴

Devletin, toplumun tümünü her zaman etkileyebilecek nitelikteki bir alanla ilgilenmemesini olanaksız ve bu alanda devletin düzenleyiciliği zorunlu görmekle birlikte; XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda olduğu gibi onu tümüyle kendisine bağımlı kılacak bir biçim almaması gerektiğini söylüyor. Her birinin, ayrı ve yalnız kendisinin yerine getirebileceği işlevleri olması nedeniyle, birbiriyle ilişki içindeki bu iki örgütün (devlet ve meslek kümeleri), birbirinden ayrı ve özerk kalmasının gerekliliğini ifade ediyor. Sanayiye düzenleyecek yasaların genel ilkelerinin saptanmasının hükümet kurullarının işi olduğunu söylemekle birlikte, bu yasaların değişik sanayi dallarına tam

⁶⁶⁹ Durkheim, a.g.e., s.464.

⁶⁷⁰ Durkheim, a.g.e., s.25.

⁶⁷¹ Durkheim, a.g.e., s.26.

⁶⁷² Durkheim, a.g.e., s.27.

⁶⁷³ Durkheim, a.g.e., s.39.

⁶⁷⁴ Durkheim, a.g.e., s.45.

uyacak biçime getirilmesini bu kurulların başaramayacağını, bu uygunluğu meslek örgütlerinin sağlayabileceğini belirtiyor.⁶⁷⁵

Geleceğin meslek örgütlerinin görevlerinin de, genişlik ve kapsamlarının büyüklüğüyle orantılı olarak daha karmaşık nitelikte olacağını, doğrudan doğruya mesleki nitelikteki görevlerinin yanında toplumsal yardım işleri, birçok eğitim işleri (teknik öğretim, yetişkin eğitimi, vb.) gibi görevlerin de ekleneceğini ifade ediyor.⁶⁷⁶

Devletin bireylerin çok uzağında ve onlarla ilişkilerinin son derece dışsal ve son derece kesintili olması, birey bilinçlerinin derinliklerine ulaşip onları içeriden toplumsallaştıramaması nedeniyle, aşırı büyümüş bir devletin disiplin altına almaya çabaladığı, çok sayıda örgütlenmemiş bireyden oluşan bir toplumun, gerçek bir toplumbilimsel bir çarpıklık olduğunu söylüyor. Bundan dolayıdır ki insanların ortaklaşa yaşamı gerçekleştirmek üzere oluşturabildikleri tek ortamın devlet olduğu yerde, ondan kopmaları, birbirlerinden ayrılmaları ve bununla birlikte toplumun da aynı ölçüde dağılmasının kaçınılmazlığını vurguluyor. Bir ulusun varlığını koruyabilmesi için, devlet ile bireyler arasında, bireyleri kendi etkinlik alanlarına güçlü bir biçimde çekebilecek ve onları böylece toplumsal yaşamın coşkuna katacak ölçüde onlara yakın olan bir dizi ikincil kümelerin bulunması gerekliliğini belirtiyor. Meslek kümelerinin bu işlevi yerine getirmeye ne denli elverişli olduğunu ve hatta her şeyin onları buna yönelttiğini ifade ediyor.⁶⁷⁷ Her mesleğin içinde işin çapını, çalışanların emeklerinin haklı karşılığını, birbirlerine ve topluma karşı ödevlerini vb. belirleyecek bir kurallar topluluğu oluşmasının gerekliliğinden bahsediyor.⁶⁷⁸

⁶⁷⁵ Durkheim, a.g.e., s.46-47.

⁶⁷⁶ Durkheim, a.g.e., s.48-49.

⁶⁷⁷ Durkheim, a.g.e., s.50-51.

⁶⁷⁸ Durkheim,a.g.e., s.52.

Ek 2:**CANLILARDA SINIFLANDIRMANIN YAPILIŞI**

Linne sınıflandırmasında, organizmaların sınıflandırılmaları hiyerarşik bir sisteme dayanır. Bu hiyerarşik sistemde âlem, şube, sınıf, takım, aile, cins ve tür olmak üzere yedi kategori bulunur ve benzer türler aynı cinste, benzer cinsler aynı ailede, benzer aileler aynı takımda, benzer takımlar aynı sınıfta, benzer sınıflar aynı şubede yer alırlar. Sisteme göre hayvanlar âleminde en üst düzeyde şube, en alt düzeyde düzenli kategori olarak tür yer almaktadır.⁶⁷⁹ Tür: “Yapısal ve işlevsel özellikleri bakımından birbirine benzeyen, aynı dış ve iç çevresel koşullara benzer şekilde tepki gösteren, doğal koşullarda serbest olarak birbirleriyle çiftleşip, verimli yavrular meydana getirebilen bireyler topluluğudur.”⁶⁸⁰ Bir tür içinde ayrı ayrı yerlerde yaşayan ve bu nedenle bazı farklılıklar gösteren topluluklara doğal ırklar (alt tür / popülasyon) denir.⁶⁸¹ Türlerin bireyleri ifadesi de alt tür anlamında kullanılmaktadır. Örneğin, Tabanidae ailesinde bulunan ısırıcı, kan emici sinek *Tabanus* cinsi olarak adlandırılmıştır. At Sineği türlerinin adı *Tabanus Spodopterus*'dur. *Tabanus Spodopterus ponticus* Türkiye'de bulunan bir at sineği alt türü, *Tabanus spodopterus ibericus* ise aynı türün İspanya'da bulunan bir diğer alt türünün adıdır.⁶⁸² Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için diğer bir örnek vermek gerekirse; aslan, kaplan, jaguar ve leopar hayvan türleri *Panthera* adı altında bir cins; bütün kaplanlar *Panthera tigris* adı altında bir tür, Sibirya Kaplanı ise *Panthera tigris altaica* adı altında bir alt tür, tür bireyi olarak sınıflandırılmaktadır. Birbirlerine benzeme bakımından en yakın canlıları içeren grup, alt türler (tür bireyleri); birbirlerine alt türlerden daha az yakın olan canlıları içeren grup, türler ve birbirlerine türden daha az yakın olan canlıları içeren grup ise cinsler olarak isimlendirilmektedir. Hiyerarşinin üstüne doğru çıkıldıkça canlılar arasındaki benzer ve ortak özellikler azalmakta buna karşın çeşitlilik artmakta; aşağıya doğru inildikçe ise tam tersi olmaktadır.

⁶⁷⁹ Yavuz Kılıç - Mustafa Tanatmış, “Canlıların Sınıflandırılması”, **Biyoloji**, Açıköğretim Fakültesi Yayınları No:599, Eskişehir 1999, s.10.

⁶⁸⁰ Kılıç - Tanatmış, a.g.m., s.7.

⁶⁸¹ Kılıç - Tanatmış, a.g.m., s.9.

⁶⁸² Kılıç - Tanatmış, a.g.m., s.14.

Ek 3:

**ESKİ ALFABEDEN YENİ ALFABEYE ÇEVİRİLMİŞ METNİ VE GÜNÜMÜZ
TÜRKÇESİYLE TANZİMAT FERMANI**

**TANZİMAT FERMANI'NIN ESKİ ALFABEDEN YENİ ALFABEYE
ÇEVİRİLMİŞ METNİ⁶⁸³**

Cümleye malûm olduğu üzere devlet-i âliyyemizin bidâyet-i zuhûrundan beri ahkâm-ı celîle-i Kurânîye ve kavânîn-i şerriyyeye kemâliyle riâyet olunduğundan saltanat-ı seniyyemizin kuvvet ve meknet ve bilcümle tebaasının refah ve ma'mûriyeti rûtbe-i gayete vasıl olmuşken yüz elli sene vardır ki gavâil-i müteakibe ve esbâb-ı mütenevviâ'ya mebnî ne şer'-i şerife ve ne kavânîn-i münîfeye inkiyâd ve imtisal olunmamak hasebiyle evvelki kuvvet ve mamûriyyet bilâkis zaaf ve fakre mübeddel olmuş ve halbuki kavânîn-i şer'iyye tahtında idare olunmayan memâlikin payidar olamayacağı vazıhattan bulunmuş olup cülûs-ı hümâyunumuz rûz-ı firûzundan beri efkâr-ı hayriyet âsâr-ı mülûkânemiz dahi mücerret imar-ı memalik ve enha ve terfihi-ı ahali ve fukara kazıyye-i nâfiasına münhasır ve Memalik-i Devlet-i Aliyye'mizin mevki-i coğrafisine ve arazi-i münbitesine ve halkın kabiliyet ve istidatlarına nazaran esbab-ı lâzimesine teşebbüs olunduğu halde beş on sene zarfında bi-tevfikihi teâlâ suver-i matlûba hasıl olacağı zahir olmakla avn ü inayet-i Hazret-i Bârîye itimat ve imdâd-ı rûhâniyyet-i Cenâb-ı Peygamberîye tevessül ve istinat birle bundan böyle Devlet-i Aliyye ve memalik-i mahrûsamızın hüsn-i idaresi zımnında bazı kavânîn-i cedide vaz ve tesisi lâzım ve mühim görülerek işbu kavânîn-i mukteziyenin mevadd-ı esasiyesi dahi emniyet-i can ve mahfuziyet-i ırz ve namus ve mal ve tayin-i vergi ve asâkir-i mukteziyenin suret-i celb ve müddet-i istihdamı kaziyelerinden ibaret olup şöyle ki dünyada candan ve ırz u namustan eazz bir şey olmadığından bir adam onları tehlikede gördükçe hilkat-i zâtiye ve cibilliyet-i fitriyesinde hıyanete meyil olmasa bile muhafaza-i can ve namusu için elbette bazı suretlere teşebbüs edeceği ve bu dahi devlet

⁶⁸³ [http://www.akhepedia.com/forum/tarihi-belge-ve-metinler/tanzimat-fermani-\(tam-metin\)/](http://www.akhepedia.com/forum/tarihi-belge-ve-metinler/tanzimat-fermani-(tam-metin)/). Bu metin internet sitesinden olduğu gibi alınmıştır. Ancak, “gadir” olarak geçen kelime anlamını yansıtmadığı için “gadr; hainlik, vefasızlık” olarak değiştirilmiştir.

ve memlekete muzır olageldiği müsellemler olduğu misillü bilâkis can ve namusundan emin olduğu halde dahi sıdk u istikametten ayrılamayacağı ve işi ve gücü hemen devlet ve milletine hüsn-i hizmetten olacağı dahi bedihî ve zahirdir ve emniyet-i mal kaziyesinin fıkdanı halinde ise herkes ne devlet ve ne milletine ısınmayıp ve ne imar-ı mülke bakmayıp endişe ve ıstıraptan hâli olamadığı misullü aksi takdirinde yani emval ü emlâkinden emniyet-i kâmile olduğu halde dahi kendi işi ile tevsi-i daire-i taayyüşüyle uğraşıp ve kendisinde günbegün devlet ve millet gayreti ve vatan muhabbeti artıp ona göre hüsn-i hareketle çalışacağı şüpheden azadedir. Ve tayin-i vergi maddesi dahi çünkü bir devlet muhafaza-i memâlik için elbette asker ve leşkere vesair masarifi muktaziyeye muhtaç olarak bu ise akçe ile idare olunacağına ve akçe dahi tebaasının vergisiyle hâsıl olacağına binaen dahi bir hüsn-i suretine bakılmak ehem olup eğer ki mukaddemlerde varidat zannolunmuş olan yed-i vahit beliyesinden lehülhamd memalik-i mahrusamız ahâlisi bundan evvelce kurtulmuş ise de âlât-ı tahribiyeden olup hiçbir vakitte semere-i nâfiası görülmeyen iltizamat usûl-i muzırması elyevm cari olarak bu ise bir memleketin mesalih-i siyasiye ve umur-ı maliyesini bir adamın yed-i ihtiyarına ve belki pençe-i cebr ü kahrına teslim demek olarak ol dahi eğer zaten bir iyice adam değilse hemen kendi çıkarına bakıp cemi harekât ve sekenât-ı gadr ve zulümden ibaret olmasıyla bâdezin ahâli-i memalikten her ferdin emlâk ve kudretine göre bir vergi-i münasip tayin olunarak kimseden ziyade bir şey alınamaması ve devlet-i aliyyemizin berren ve bahren masarifi askeriye vesairesi dahi kavânîn-i icabiye ile tahdit ve tayin olunup ona göre icra olunması lâzım edendir. Asker maddesi dahi ber minval-i muharrer mevadd-ı mühimmeden olarak eğer ki muhafaza-i vatan için asker vermek ahâlinin farize-i zimmeti ise de şimdiye kadar cari olduğu veçhile bir memleketin aded-i nüfus-ı mevcudesine bakılmayarak kiminden rütbe-i tahammülünden ziyade ve kiminden noksan asker istenilmek hem nizamsızlığı ve hem ziraat ve ticaret mevadd-ı nâfiasının ihlâlini mucip olduğu misullü askerliğe gelenlerin ilâ-nihâyeti'l-ömür istihdamları dahi füturu ve kat-ı tahassülü müstelzim olmakta olmasıyla her memlekette lüzumu takdirinde talep olunacak neferat-ı askeriye için bazı usûl-i hasene ve dört veyahut beş sene müddet istihdam zımında dahi bir tarik-i münavebe vaz ve tesis olunması icab-ı haldendir.

Velhasıl bu kavânîn-i nizamiye hasıl olmadıkça tahsil-i kuvvet ve memuriyet ve asayiş ve istirahat mümkün olmayıp cümlesinin esası dahi mevadd-ı meşruhadan ibaret olduğundan fımabad esbab-ı cünhadan dâvaları kavânîn-i şer'iye iktizasınca alenen berveçh-i tetkik görülüp hükmolunmadıkça hiç kimse hakkında hafî ve celî idam ve tesmim muamelesi icrası caiz olmamak ve hiç kimse tarafından diğèrinin ırz ve namusuna tasallut vuku bulmamak ve herkes emval ve emlâkine kemâl-i serbestiyetle malik ve mutasarrıf olarak ona bir taraftan müdahale olunmamak ve firarda birinin töhmet ve kabahati vukuunda onun vereseşi ol töhmet ve kabahatten beriyy-üz-zimme olacaklarından onun malını müsadere ile vereseşi hukuk-ı irsiyyelerinden kalınmamak ve tebaay-ı saltanat-ı seniyyemizden olan ahali-i İslâm ve milel-i saire bu müsaadât-ı şahanemize bil istisna mazhar olmak üzere can ve ırz ve namus ve mal maddelerinden hükm-i şer'î iktizasınca kâffe-i memalik-i mahrusamız ahalisine taraf-ı şahanemden emniyet-i kâmile verilmiş ve diğèr hususlara dahi ittifak-ı ârâ ile karar verilmesi lâzım gelmiş olmakla Meclis-i Ahkâm-ı Adliye âzası dahi lüzumu mertebe teksir olunarak ve vükelâ ve rical-i devlet-i aliyyenin dahi bazı tayin olunacak eyyamda orada içtima ederek ve cümlesi efkârı ve mütaleatını hiç çekinmeyip serbestçe söyleyerek işbu emniyet-i can ve mal ve tayin-i vergi hususlarına dair kavânîn-i muktaziye bir taraftan kararlaştırılıp ve tanzimat-ı askeriyem addesi dahi Bâb-ı Seraskerî Dâr-ı Şûrasında söyleşilip her bir kanun karargir oldukça hatt-ı hümâyunumuz ile tasdik ve teşvik olunmak için taraf-ı hümâyunumuza arz olunsun ve işbu kavânîn-i şer'iyye mücerret din ve devlet ve mülk ve milleti ihya için vaz olunacak olduğundan canib-i hümâyunumuzdan hilâfına hareket vuku bulmayacağına ahd-ü misak olup Hırka-i Şerife odasında cemi ulema ve vükelâ hazır oldukları halde kasemi billah dahi olunarak ulema ve vükelâ dahi tahlif olunacağından ona göre ulema ve vüzeradan velhasıl her kim olur ise olsun kavânîn-i şer'iyyeye muhalif hareket edenlerin kabahat-i sabitelerine göre tedibat-ı lâyikalannın hiç rütbeye ve hatır ve gönüle bakılmayarak icrası zımnında mahsusen ceza kanunnâmesi dahi tanzim ettirilsin ve cümle memurinin elhaletühazihi miktar-ı vâfi maaşları olarak şayet henüz olmıyanları var ise onlar dahi bir tanzim olunacağından şer'an menfur olup harabiyet-i mülkün sebebi âzami olan rüşvet ;madde-i kerihasının fımabâd adem-i vukuu maddesinin dahi bilkanun-ı kavi ile tekidine bakılsın.

Ve keyfiyet-i meşruha usûl-i atıkayı bütün bütün tağyir ve tahdit demek olacağından işbu irade-i şahanemiz Dersaadet ve bilcümle memalik-i mahrusamız ahalisine ilân ve işae olunacağı misiilu düvel-i mütehabbe dahi bu usûlün inşaallah-ı Taa-iâ ilelebed bekasına şahit olmak üzere Dersaadetimizde mukim bilcümle süferaya dahi resmen bildirilsin.

Hemen Rabbimiz Tealâ cümlemizi muvaffak buyursun ve bu kavânîn-i müessisenin hilâfına hareket edenler Allah-ı Tealâ nin lanetine mazhar olsunlar ve ilelebed felah bulmasınlar âmin.

Fî 26 Şaban, Sene: 1255, Yevm: Pazar, 3 Kasım 1839.

GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİYLE TANZİMAT FERMANI⁶⁸⁴

Herkesin bildiği gibi Osmanlı Devleti'nin ilk var oluşundan beri Kuran'ın yüce kuralları ve şer'i kanunlar tam olarak gözetildiğinden, İmparatorluğumuz saltanat, kuvvet ve gücü ve bütün tebaasının refah ve zenginliği en yüksek noktaya ulaşmışken, 150 yıldır birbirini izleyen felaketler ve değişik sebeplerden ötürü şeriata ve yüksek kanunlara uyulmaması ve boyun eğilmemesi nedeniyle önceki kuvvet ve zenginlik, güçsüzlük ve fakirliğe dönüşmüş ve oysa şariat yasaları ile yönetilmeyen bir ülkenin varlığını sürdürebilmesinin imkânsızlığı açık seçik ortada olup, tahta çıktığımız mutlu günden beri iyi düşüncelerimiz ve eserlerimiz dahi memleketi kalkındırmak ve halkı refaha kavuşturmak ve fakirlerimizin zenginleştirilmesi amacına mahsus ve Osmanlı İmparatorluğu memleketlerinin coğrafi konumu, verimli toprağı ve halkın kabiliyet ve yeteneğine bakarak, gerekli işlerin yapılması halinde 5-10 yıl içinde Tanrı'nın yardımıyla istenilen şeylerin gerçekleşeceği görünür olmakla, Tanrı'nın lütfüne güven ve Peygamber'in rûhânîyetinin yardımına dayanarak bundan böyle devletin ve ülkenin yönetimi için bazı yeni kanunlar konulması gerekli ve önemli görülerek, işbu gerekli

⁶⁸⁴ Bu çeviride, internet sitesinde yer almış olduğu haliyle Tanzimat Fermanı'nın yeni alfabeye çevrilmiş metni ile günümüz Türkçesine çevrilmiş metni temel alınmıştır. Ancak Ferman'ın günümüz Türkçesine çevrilmiş olan metninde, çalışmanın yazarı tarafından, eksik olarak çevrildiği düşünülen yerlere ilaveler ve doğru olarak çevrilmediği düşünülen yerlerde ise düzeltmeler yapılmıştır. Dolayısıyla Ferman'ın internet sitesinde yer alan günümüz Türkçesine çevrilmiş olan metniyle bu EK'te yer alan metin arasında farklılıklar mevcuttur.

kanunların esas maddeleri ise, can güvenliğinin sağlanması ve ırz ve namus ve malların korunması ve vergilerin belirlenmesi ve gereken askerin toplanması ve hizmet süresi önermelerinden ibaret olup, şöyle ki; dünyada can, ırz ve namustan daha aziz bir şey olmadığından, bir insan onları tehlikede gördükçe kendi yaratılışında ve yaradılışının doğasında ihanete eğilimli olmasa bile can ve namusunu korumak için elbette bazı çarelere başvuracağı ve bununsa devlet ve memlekete zararlı olageldiğinin su götürmez bir gerçeklik olduğu, buna karşılık insan, canından ve namusundan emin olursa doğruluktan ayrılmayacağı ve işi ve gücünün devlet ve milletine yararlı hizmetler yapmak olacağı ise besbelli ve açıktır ve mal emniyetinin azalması halinde ise, herkes ne devlet ve ne milletine ısınmayıp ve ne de malının zenginleşmesine bakmayıp, endişe ve ıstıraptan hali olmadığı gibi, aksi takdirde yani mülkünün emniyeti tamam olduğu halde ise kendi işiyle geçim çevresini genişletmeye uğraşıp, kendisinde günbegün devlet ve millet gayreti ve vatan muhabbeti artıp, doğruluk içinde çalışacağından şüphe edilmez. Ve vergilerin belirlenmesi maddesi ise, bir devlet, ülkesini korumak ve gerekli öbür masrafları yapmaya muhtaç olduğundan ve bu ise para ile idare olunacağından ve paranın ise tebaanın vergisiyle toplanacağından dolayı iyi bir şekilde çaresine bakılması önemli olup, önceden bir gelir olarak değerlendirilmiş olan tekel belasından ülkemiz hamdolsun yakında kurtulmuşsa da yıkıcı bir yöntem olup hiçbir zaman yararlı sonuç doğurmamış olan iltizam usulü bugün hala geçerli olarak, bu yöntem ise, bir memleketin siyasi ve mali işlerini bir adamın keyfine ve hatta cebir ve zulmüne teslim etmek demek olup, eğer zaten o iyi bir insan değilse hep kendi çıkarına bakar, tüm gidişatı zulüm ve kötülükten ibaret olur, bu nedenle, ülkemiz insanların her biri için, malına ve kudretine göre bir verginin saptanması ve kimseden bundan fazla bir şey alınmaması ve devletin kara ve deniz askeri giderlerinin dahi gerekli kanunlarla sınırlandırıp ve belirlenmesi ve ona göre yapılması gereklidir. Asker maddesi ise söylediğimiz gibi önemli sorunlardan olarak her ne kadar vatanını korumak için asker vermek, halkın boynunun borcuysa da şimdiye kadar olduğu şekliyle bir bölgenin nüfus miktarına bakılmayarak kiminden tahammül göstereceğinde fazla kiminden az asker istenmesi hem düzensizliğe hem de tarım ve ticaretin zarar görmesine sebep olduğu gibi askerliğe gelenlerin ömürlerinin sonuna kadar bu hizmette çalıştırılmaları ise bezginlik sonucunu yaratmasıyla her bölgeden gerektiği zaman istenecek olan askerler için bazı

iyi yöntemler ve 4-5 yıl müddetiyle çalıştırılma için bir sıra tesis edilmesi ve duyurulması gereklidir.

Bu düzenleyici kanunlar çıkarılmadıkça kuvvetlenme, kalkınma, huzur ve rahat etme mümkün olmayıp hepsinin esası da söylenen maddelerden ibaret olduğundan, suçluların davaları, şeriat kanunlarına göre herkesin önünde incelenip hüküm verilmedikçe hiç kimse hakkında gizli/açık idam ve zehirlenme gibi işlemler yapılmayacak ve hiç kimse başkasının ırz ve namusuna el uzatamayacak ve herkes, mal ve mülküne tam bir serbestlik içinde sahip ve tasarruf eden olarak bir başkası tarafından kendisine karışılmayacak, suçlanması ve bir suçu işlemesinden dolayı kaçmış olan birinin mirasçıları onun suçu ile suçlandırılmayacağından suçlunun malına devletin el koymasıyla mirasçılar haklarından yoksun bırakılmayacak, istisnasız bir şekilde tebaamızdan olan Müslümanların ve diğer milletlerin padişahımızın bu izinlerine ulaşmaları için can, ırz, namus ve mal maddelerinde şeriat hükmü gereğince bütün ülke halkına tarafımızdan tam garanti verilmiş ve diğer hususlara oy birliğiyle karar verilmesi gerektiğinden Meclis-i Ahkam-ı Adliyye üyeleri, gereği kadar çoğaltılacak, vekiller ve devlet adamları, belirlenecek bazı günlerde orada toplanacak ve herkes, kendi düşüncelerini hiç çekinmeden serbestçe söyleyerek can ve mal güvenliği ve vergilerin belirlenmesi hususlarına dair gerekli kanunları kararlaştırıp, ordumun düzenlemesi için de Bab-ı Seraskerî Dâr-ı Şûrâ'sında görüşülüp gereken kanunlar kararlaştırıldıkça Hatt-ı Hümayûnumuzla onaylanması ve özendirilmesi için tarafımıza arz olunsun ve işbu Şeriata uygun olan bu kanunlar, ancak din ve devlet, mülk ve milleti yeniden canlandırma için konulacağından tarafımızdan buna aykırı hareket edilmeyeceğine ant içilip Hırka-i Şerife odasında bütün âlimler ve vekillerin huzurunda, Tanrı adıyla ayrıca ant içilerek, âlimler ve vekiller de bulunacağına göre âlimler ve vekillerden kim olursa olsun şeriat kanunlarına aykırı hareket edenlerin suçlarının sabit görülmesiyle rütbe, hatır ve gönüle bakılmaksızın layık oldukları cezaya çarptırılmaları için özel bir ceza kanunnamesi düzenlensin ve bütün memurların şimdiki durumda yeterli maaşları vardır, henüz olmayanlar var ise onlar için de düzenleneceğinden, şeriat bakımından iğrenç olarak görülen ve ülkenin yıkılmasının en büyük sebebi olan rüşvetin bundan sonra olmamasının da bir kanunla sağlam bir şekilde sağlanmasına çalışılsın.

Açıklanan bu hususlar, eski yöntemleri tamamıyla değiştirmek ve sınırlamak demek olacağından, işbu İrâde-i şâhânemiz, İstanbul halkına ve bütün imparatorluk ahalisine ilan edilip duyurulacağı gibi, dost devletlerin de bu yöntemin inşallah sonsuza kadar kalmasına tanık olmak üzere İstanbul'da oturan bütün sefirlere de resmen bildirilsin.

Yüce Tanrı, hepimizi başarılı kılsın, konulacak kanunlara aykırı hareket edenler, Tanrı'nın lânetine uğrasınlar ve sonsuza kadar kurtuluş bulmasınlar. Amin...

3 Kasım 1839, Pazar.

Ek 4:

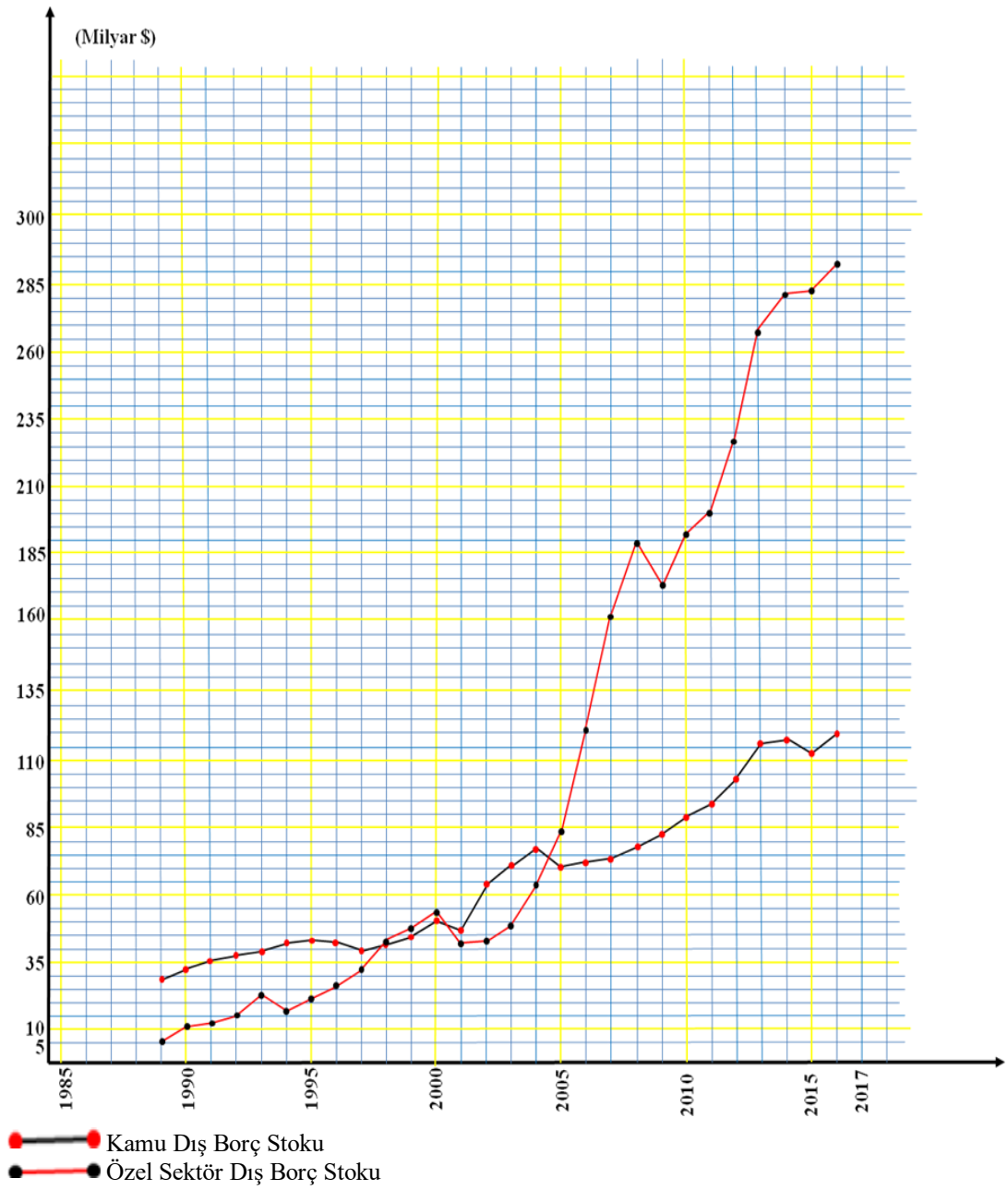
**1989-2016 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE’NİN KAMU VE ÖZEL SEKTÖR
BRÜT DIŞ BORÇ STOKLARI VE GSYH’YE ORANLARI ***

Yıllar	Kamu Sektörü (Milyar \$)	TCMB (Milyar \$)	Özel Sektör (Milyar \$)	Toplam (Milyar \$)	Türkiye Brüt Dış Borç Stoku/ GSYH (%)
1989	29.446	7.827	6.638	43.911	30,8
1990	33.268	8.342	10.770	52.381	26,1
1991	35.280	7.215	11.128	53.623	26,7
1992	36.476	6.730	15.390	58.595	27,8
1993	39.640	7.293	23.579	70.512	29,6
1994	41.741	9.777	17.186	68.705	38,8
1995	42.003	12.171	21.774	75.948	33,6
1996	40.192	12.381	26.725	79.299	32,6
1997	39.068	11.765	33.523	84.356	33,2
1998	41.339	12.986	42.026	96.351	35,6
1999	44.107	11.006	48.011	103.123	41,7
2000	50.081	14.090	54.431	118.602	44,7
2001	47.129	24.351	42.112	113.592	57,7
2002	64.533	22.003	43.060	129.596	56,2
2003	70.844	24.373	48.945	144.161	47,3
2004	75.668	21.410	64.061	161.139	41,3
2005	70.411	15.425	84.906	170.742	35,5
2006	71.587	15.678	120.829	208.093	39,5
2007	73.525	15.801	160.670	249.996	38,5
2008	78.334	14.066	188.541	280.942	37,9
2009	83.513	13.162	172.272	268.948	43,6
2010	89.110	11.565	191.368	292.043	39,9
2011	94.280	9.334	200.317	303.931	39,3
2012	104.023	7.088	227.931	339.042	43,1
2013	115.944	5.234	268.004	389.183	47,3
2014	117.679	2.484	282.278	402.441	50,3
2015**	113.279	1.327	283.265	397.872	-
2016**	118.173	1.304	292.025	411.502	-

* 2015 yılına kadar olan veriler, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı’nın, “<https://www.hazine.gov.tr/tr-TR/Istatistik-Sunum-Sayfasi?mid=249&cid=26&nm=41>” internet sitesinden (Erişim tarihi 11.07.2016) alınmıştır.

** 2015 ve 2016 yılı verileri T.C. Merkez Bankası’nın “<http://evds.tcmb.gov.tr/>” internet sitesinden (Erişim tarihi 11.07.2016) alınmıştır. 2016 yılı değerleri, yılın ilk üç ayına aittir.

Tablo 1. 1989-2016 Yılları Arasında Türkiye’nin Kamu ve Özel Sektör Brüt Dış Borç Stokları ile GSYH’ye Oranları

Şekil 4. 1989-2016 yılları arası Kamu ve Özel Sektör Brüt Dış Borç Stokları (Değerler, Tablo 1.'den alınmıştır).

Ek 5:

**1927-2015 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE’NİN İTHALAT VERİLERİNE AİT
TABLO VE GRAFİKLER**

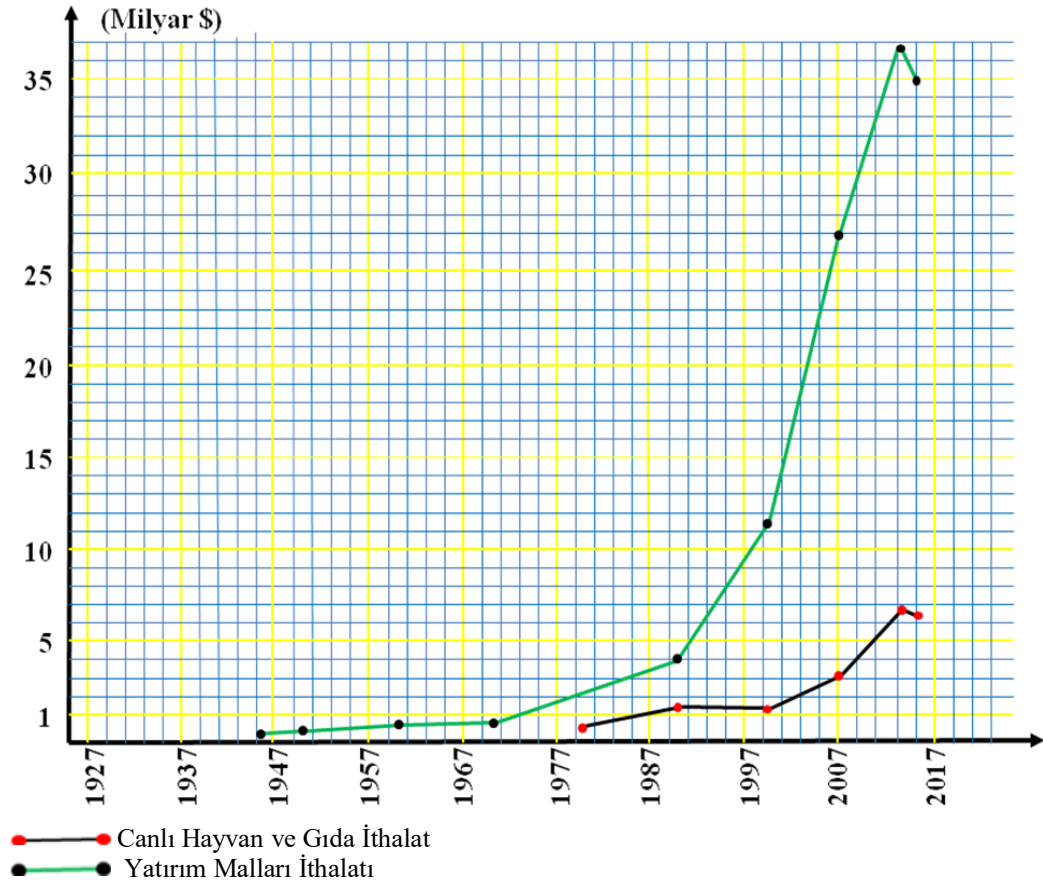
Yıllar	İthalat (000 \$)	Canlı Hayvan ve Gıda İthalat (000 \$)	Yatırım Malları İthalat (000 \$)	Ara Mallar İthalat (000 \$)	CHGİ İİP* (%)	YMİ İP** (%)	AMİ İP*** (%)
1927	107.752	-	-	-	-	-	-
1947	245.000	-	79.000	95.000	-	32,2	38,77
1950	285.664	-	131.000	96.000	-	45,85	33,6
1960	468.186	-	244.000	179.000	-	52,11	38,2
1970	947.604	-	238.000	625.000	-	25,11	65,9
1980	7.909.364	152.297	798.000	6.747.000	42,4	10,08	85,3
1990	22.302.126	1.179.933	4.020.000	16.153.000	17,7	18	72,4
2000	54.502.821	1.159.158	11.365.000	36.010.000	10,4	20,8	66
2007	170.062.715	3.083.604	27.054.000	123.639.000	7,29	15,9	72,7
2013	251.661.250	6.783.521	36.771.000	183.811.000	9,29	14,6	73
2014	242.177.117	6.970.108	35.995.000	176.721.000	9,61	14,8	72,9
2015	207.235.628	6.508.562	34.904.000	143.318.000	9,96	16,8	69,1

* Canlı Hayvan ve Gıda İthalatının Yıllık Toplam İthalat İçindeki Payı

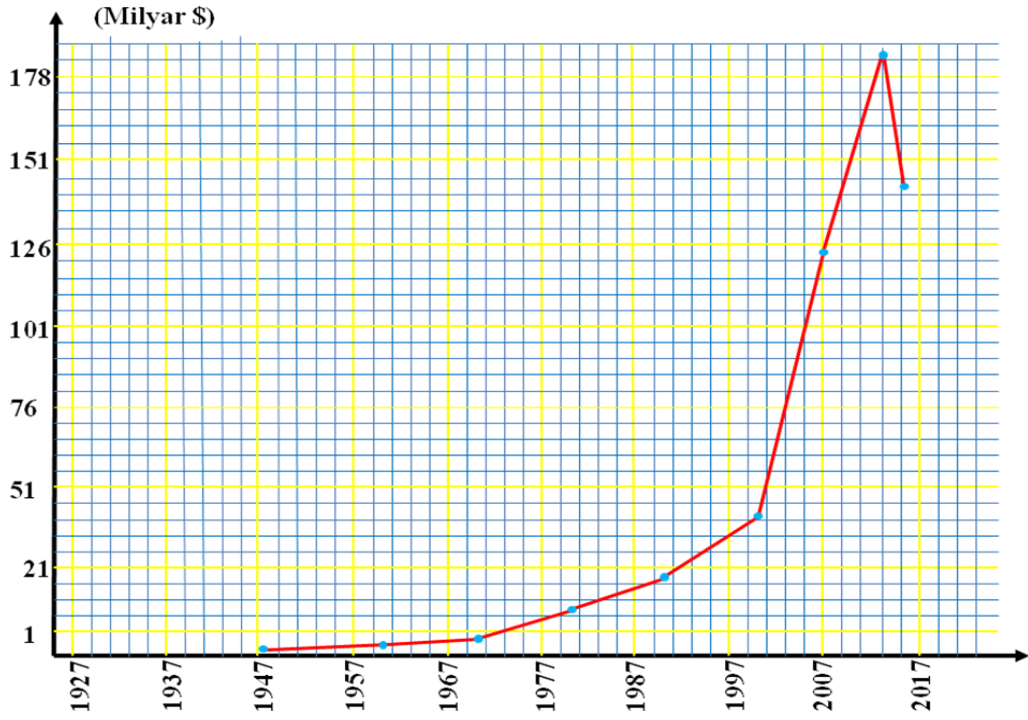
** Yatırım Malları İthalatının Yıllık Toplam İthalat İçindeki Payı

*** Ara Malları İthalatının Toplam İthalat İçindeki Payı

Tablo 2. 1927-2015 Yılları Arasında Türkiye'nin Canlı Hayvan ve Gıda, Yatırım Malları, Ara Mallar İthalatları ve Bunların Toplam İthalat İçindeki Payları. (Tablodaki veriler TÜİK Resmi İnternet Sitesinden alınmıştır. Erişim tarihi 11.07.2016, <http://www.tuik.gov.tr/>.)

Şekil 5. 1947-2015 Yılları Arasında Türkiye'nin Canlı Hayvan ve Gıda İthalatı ile Yatırım Malları İthalatı

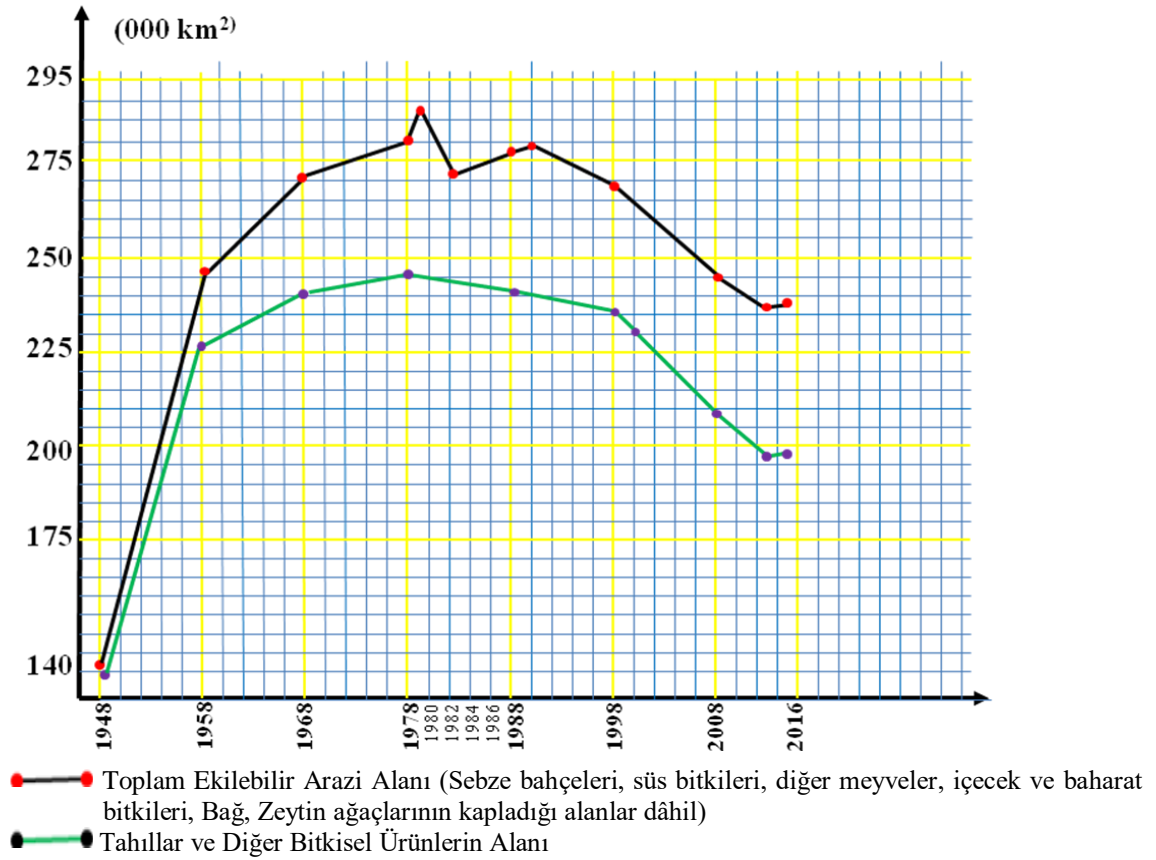
Şekil 6. 1947-2015 Yılları Arasında Ara Malları İthalatı

Ek 6:

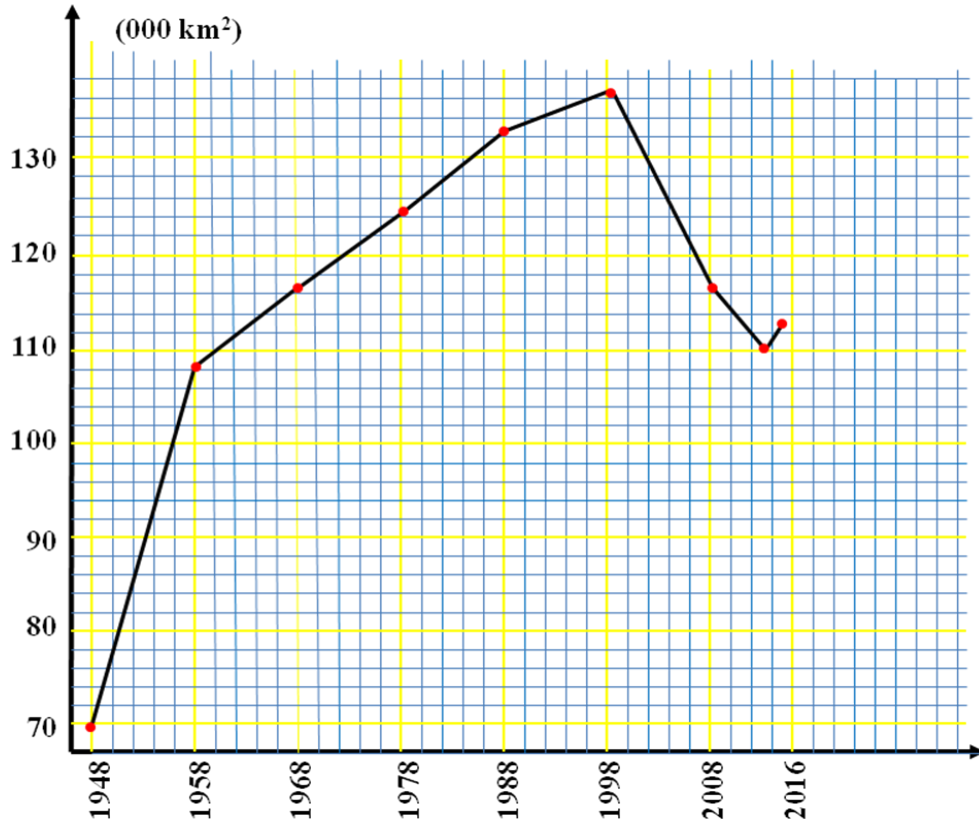
**1948-2015 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE’NİN TARIM VERİLERİNE AİT
TABLO VE GRAFİKLER**

Yıllar	Toplam Ekilebilir Arazi (Sebze bahçeleri, süs bitkileri, diğer meyveler, içecek ve baharat bitkileri, Bağ, Zeytin ağaçlarının kapladığı alanlar dahil) (km ²)	Tahıllar ve Diğer Bitkisel Ürünlerin Alanı (km ²)	3. Sütunun 2. Sütuna Oranı (%)	Buğday, Arpa, Mısır Üretilen Alan (km ²)	5. Sütunun 3. Sütuna Oranı (%)	Buğday, Arpa Mısır Üretimi (Ton)
1948	141.770	139.000	98,04	69.014	49,65	7.730.140
1958	246.840	227.650	92,22	108.400	47,61	13.050.000
1968	270.170	240.920	89,17	116.350	48,29	14.080.000
1978	280.420	245.490	87,54	124.800	50,83	22.750.000
1979	286.250	249.950	93,17	127.850	51,15	24.090.000
1988	277.630	241.740	87,07	133.800	55,34	30.000.000
1993	275.350	238.270	86,53	138.350	58,06	31.000.000
1998	269.690	236.560	87,71	137.000	57,91	31.300.000
2008	245.050	207.190	84,55	116.350	56,15	27.979.000
2013	238.160	197.660	82,99	111.531	56,42	35.850.000
2014	239.420	198.900	83,07	113.651	57,13	31.250.000
2015	239.500	198.520	82,88	113.386	57,11	37.000.000

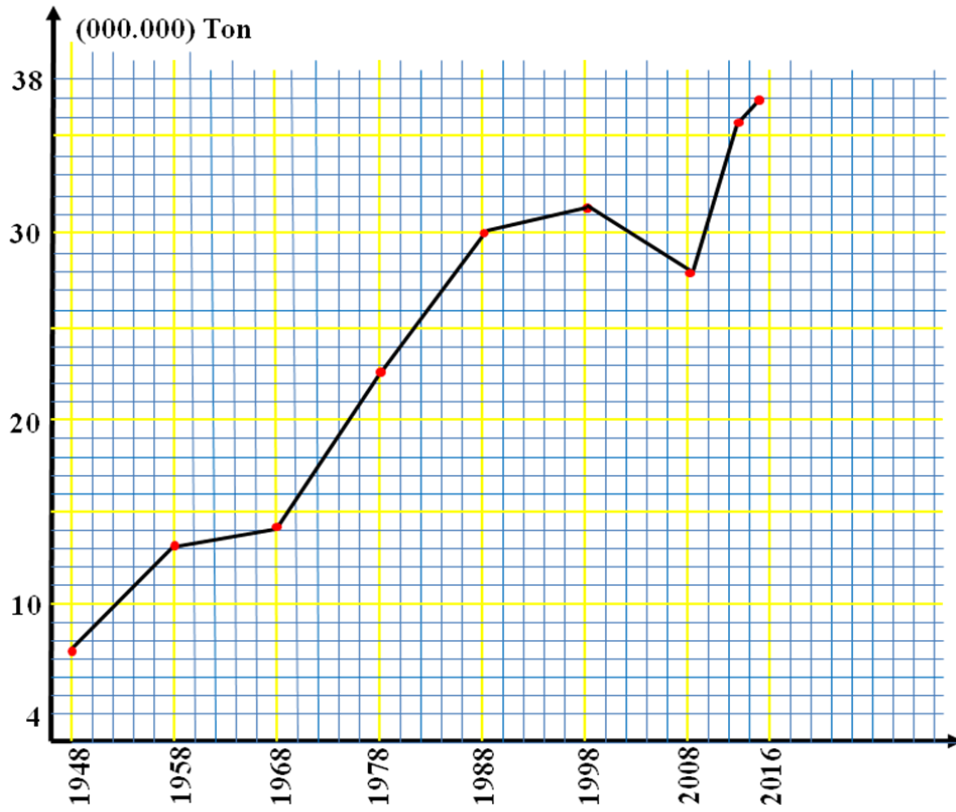
Tablo 3. Türkiye'nin Ekilebilir Arazi Alanları (Bütün değerler TÜİK'in http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1001 internet sayfasından alınmıştır. Erişim tarihi 11.07.2016).

Şekil 7. 1948-2015 Yılları Arasında “Toplam Ekilebilir Arazi” ile “Tahıllar ve Diğer Bitkisel Ürünler”in Ekildikleri Arazi Alanları

Şekil 8. 1948-2015 Yılları Arasında Buğday, Arpa, Mısır Üretilen Alan

Şekil 9. 1948-2015 Yılları Arasında Buğday, Arpa, Mısır Üretimi

Yıllar		İşletme Büyüklüğü (İB)ne Göre İşletmenin Tasarrufunda Bulunan Arazi				Arazi Toplamı (Dekar)
		1 – 20 Dekar Arası Arazi	21 – 50 Dekar Arası Arazi	51 – 500 Dekar Arası Arazi	501 – 5000+ Dekar Arası Arazi	
1963	İB'ye Göre Arazi Toplamı (Dekar)	11.764.760	29.029.100	108.105.140	22.528.770	171.424.770
	İB'ye Göre Arazinin Toplam Araziye Oranı (%)	6,89	16,9	63,06	13,14	
1970	İB'ye Göre Arazi Toplamı (Dekar)	17.678.860	28.721.060	105.189.270	19.060.750	170.649.940
	İB'ye Göre Arazinin Toplam Araziye Oranı (%)	10,35	16,83	61,64	11,16	
1980	İB'ye Göre Arazi Toplamı (Dekar)	9.414.313	36.141.573	154.639.394	27.360.409	227.555.689
	İB'ye Göre Arazinin Toplam Araziye Oranı (%)	4,13	15,88	67,9	12,02	
1991	İB'ye Göre Arazi Toplamı (Dekar)	13.220.651	38.668.961	142.454.758	40.166.623	234.510.993
	İB'ye Göre Arazinin Toplam Araziye Oranı (%)	5,63	16,48	60,74	17,12	
2001	İB'ye Göre Arazi Toplamı (Dekar)	9.812.480	29.531.622	124.086.930	20.917.200	184.348.232
	İB'ye Göre Arazinin Toplam Araziye Oranı (%)	5,32	16,01	67,31	11,34	

Tablo 4. 1963-2001 Yılları Arasında İşletme Büyüklüğü (İB)ne Göre İşletmenin Tasarrufunda Bulunan Arazi ve Bu Arazinin Toplam Ekilen Araziye Oranı (Bütün değerler TÜİK'in resmi internet sitesi olan <http://www.tuik.gov.tr/> internet sayfasından alınmıştır. Erişim tarihi 11.07.2016).

Ülkeler	İB'ye Göre İşletmenin Tasarrufunda Bulunan Arazi					İşletme Sayısı (Bin)	İşlenen Arazi (Dekar)
	0 He	0-2 He Arası	2-10 He Arası	10-50 He Arası	50 He'den fazla		
İngiltere*	2,2	2,4	18,7	38	38,7	187	168.816.900
Almanya*	0,5	4,8	19,7	46,5	28,5	299	167.040.400
Fransa*	1,8	12,9	21,2	26,9	37,2	516	278.372.900
ABD**	-	-	-	6,5	93,49	2.109	3.700.962.122
Türkiye	2,49	5,32	36,7	46,6	11,34	4.068	234.510.993

* Almanya, Fransa ve İngiltere için tabloda yer alan bilgiler için bkz. Distribution of holdings by size class (utilised agricultural area), 2005 and 2010, Erişim Tarihi 17.08.2016, [http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:Distribution_of_holdings_by_size_class_\(utilised_agricultural_area\),_2005_and_2010.png](http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:Distribution_of_holdings_by_size_class_(utilised_agricultural_area),_2005_and_2010.png),

** ABD için tabloda yer alan bilgiler için bkz. Table 9. Land in Farms, Harvested Cropland, and Irrigated Land, by Size of Farm: 2012 and 2007, Erişim Tarihi 17.08.2016, https://www.agcensus.usda.gov/Publications/2012/Full_Report/Volume_1,_Chapter_1_US/st99_1_09_010.pdf; 1-139 acre arasındaki değerler, 10-50 He arası arazi, 140 acre'den sonraki değerler 50 He'dan fazla arazi olarak alınmıştır.

Tablo 5. Bazı Ülkelerin İB'ye Göre İşletmenin Tasarrufunda Bulunan Arazinin Toplam Ekilen Araziye Oranı

Ek 7:

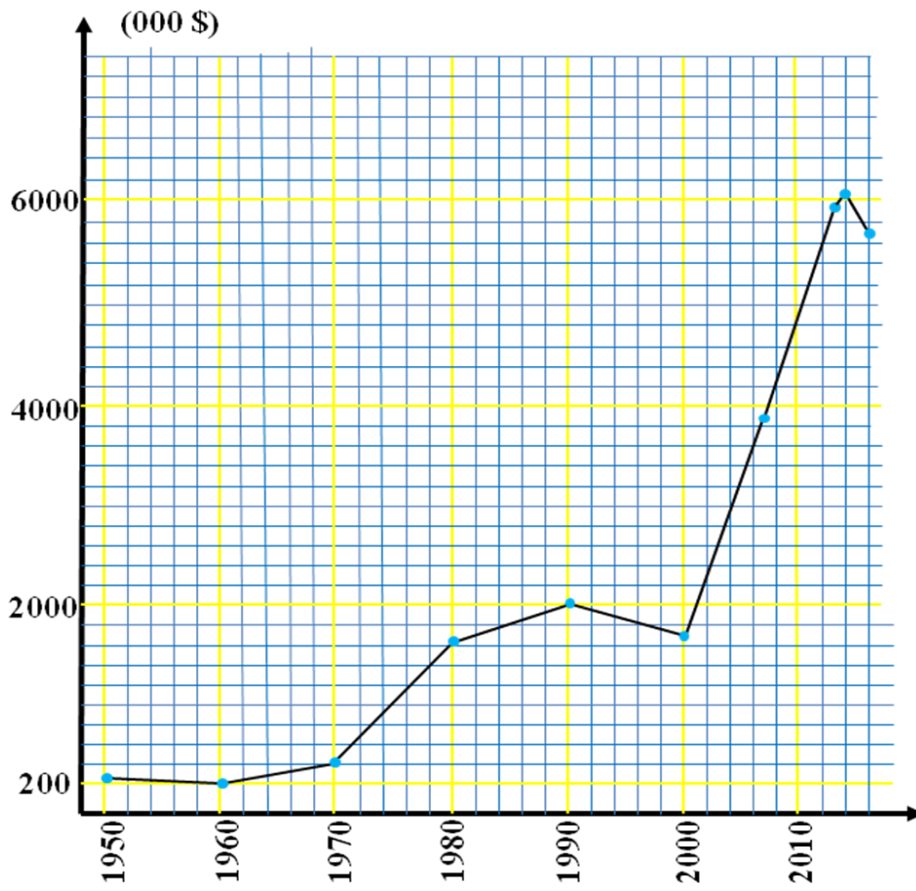
**1927-2015 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE’NİN İHRACAT VERİLERİNE AİT
TABLO VE GRAFİKLER**

Yıllar	Toplam İhracat (000) \$	Canlı Hayvan ve Gıda İhracatı (000 \$)	Sanayi Malları İhracatı (000 \$)	CHGİ İİP * (%)	SMİ YİİP** (%)
1927	80.749	-	-	-	-
1947	223.301	-	-	-	-
1950	263.424	-	4.000	-	1,5
1960	320.731	-	58.000	-	18
1970	588.476	-	109.000	-	18,5
1980	2.910.122	1.235.649	1.065.000	42,4	36,5
1990	12.959.288	2.303.964	10.504.000	17,8	81
2000	27.774.906	2.890.691	25.518.000	10,4	91,8
2007	107.271.750	7.821.739	101.082.000	7,3	94,2
2013	151.802.637	14.112.070	141.358.000	9,3	93,1
2014	157.610.158	15.156.639	147.059.418	9,6	93,3
2015	143.844.066	14.339.595	134.394.879	9,96	93,43

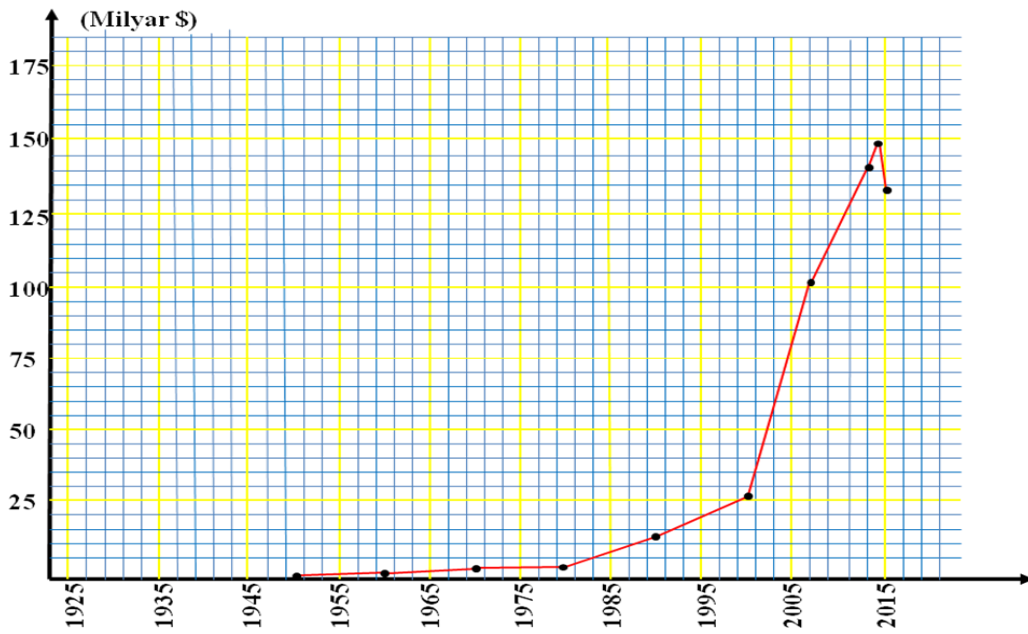
* Canlı Hayvan ve Gıda İhracatının Yıllık Toplam İhracat İçindeki Payı

** Sanayi Malları İhracatının Yıllık Toplam İhracat İçindeki Payı

Tablo 6. 1927-2015 Yılları Arasında Türkiye'nin Toplam İhracatı ile Canlı Hayvan ve Gıda, Sanayi Malları İhracatları ve Bunların Toplam İhracat İçindeki Payları. Tablodaki veriler TÜİK Resmi İnternet Sitesinden alınmıştır (Erişim tarihi 11.07.2016, <http://www.tuik.gov.tr/>.)

Şekil 10. 1950-2015 Yılları Arasında Türkiye'nin Tarım Malları İhracatı

Şekil 11. 1950-2015 Yılları Arasında Türkiye'nin Sanayi Malları İhracatı

Ek 8:

**1927-2015 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE’NİN NÜFUSU İLE İLGİLİ TABLO
VE GRAFİKLER**

Yıllar*	Toplam Nüfus*	İl/İlçe Merkezi Nüfusu**	İl/İlçe Merkezi Nüfusunun Toplam Nüfus İçindeki Oranı*	Belde ve Köy Nüfus**	Belde ve Köy Nüfusunun Toplam Nüfus İçindeki Oranı*
1927	13.648.270	3.302.881	24,2	10.345.389	75,8
1935	16.158.018	3.797.134	23,5	12.360.884	76,5
1940	17.820.950	4.348.311	24,4	13.472.639	75,6
1945	18.790.174	4.678.753	24,9	14.111.421	75,1
1950	20.947.188	5.236.797	25,0	15.710.391	75,0
1955	24.064.763	6.930.651	28,8	17.134.112	71,2
1960	27.754.820	8.853.787	31,9	18.901.033	68,1
1965	31.391.421	10.798.648	34,4	20.592.773	65,6
1970	35.605.176	13.707.992	38,5	21.897.184	61,5
1975	40.347.719	16.865.346	41,8	23.482.373	58,2
1980	44.736.957	19.639.524	43,9	25.097.433	56,1
1985	50.664.458	26.852.162	53,0	23.812.296	47,0
1990	56.473.035	33.319.090	59,0	23.153.945	41,0
2000	67.803.927	44.004.748	64,9	23.799.179	35,1
2007	70.586.256	49.747.859	70,5	20.838.397	29,5

* Bu sütunlardaki bilgiler, TÜİK’in Resmi İnternet Sitesinden alınmıştır (Erişim tarihi 11.07.2016, <http://www.tuik.gov.tr/>).

** Söz konusu sitede verilmeyen İl/İlçe Merkezi ile Belde ve Köy Nüfuslarından oluşan rakamlar, TÜİK’in Resmi İnternet Sitesinden alınan nüfus oranlarının Toplam Nüfusa uygulanmasıyla elde edilmiştir.

Tablo 7. 1927-2015 Yılları Arasında Türkiye’nin Toplam Nüfusu, İl ve İlçe Merkezleri ile Belde ve Köy Nüfusları ile Bunların Toplam Nüfus İçindeki Oranları

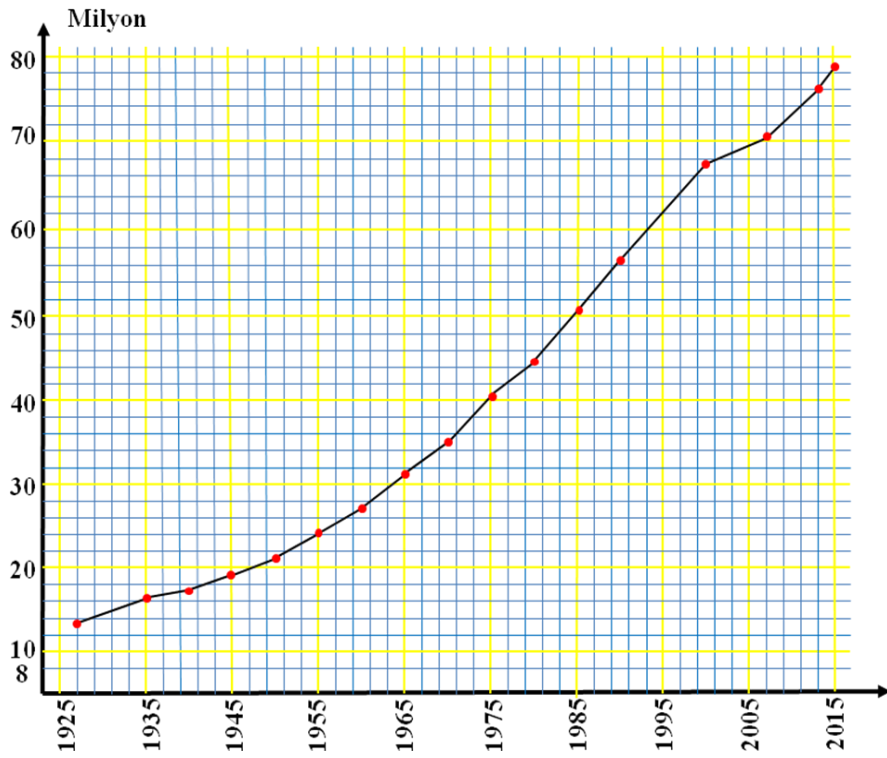
Yıllar	Nüfus Artış Hızı (%)	Nüfus Artış Hızına Göre Belde ve Köylerde Nüfus Artış Miktarı	Nüfus Artış Hızına Göre Olması Gereken Belde ve Köy Nüfusu	Sayımlarda Tespit Edilen Belde ve Köy Nüfusu	Göçe Tabi Muhtemel Nüfus
1927	2,11	-	-	10.345.389	-
1935	1,7	1.746.302	12.091.691	12.360.884	+ 269.193
1940	1,06	1.050.675	13.411.559	13.472.639	+ 61.080
1945	2,17	714.049	14.186.689	14.111.421	- 75.268
1950	2,78	1.531.089	15.642.510	15.710.391	+ 67.881
1955	2,85	2.183.744	17.894.135	17.134.112	- 760.023
1960	,2,6	2.441.611	19.575.723	18.901.033	- 674.690
1965	2,52	2.324.827	21.225.860	20.592.773	- 633.087
1970	2,5	2.594.689	23.187.462	21.897.184	- 1.290.278
1975	2,07	2.737.148	24.634.332	23.482.373	- 1.151.959
1980	2,49	2.430.426	25.912.799	25.097.433	- 815.366
1985	2,17	3.124.630	28.222.063	23.812.296	- 4.409.767
1990	1,83	2.583.634	26.395.930	23.153.945	- 3.241.985
2000	-	4.237.172	27.391.117	23.799.179	- 3.591.938
2007		-	-	20.838.397	-

* Bu ve müteakip tablodaki “Nüfus Artış Hız”ları, TÜİK’in Resmi İnternet Sitesi, Erişim tarihi 11.07.2016, <http://www.tuik.gov.tr/>’den, “Sayımlarda Tespit Edilen Nüfus”lar ise Tablo 7.’den alınmıştır. “Nüfus Artış Hızına Göre Nüfus Artış Miktar”ları ile “Nüfus Artış Hızına Göre Olması Gereken Nüfus Miktar”ları, bu verilere dayanılarak hesaplanmıştır. Hesaplamalara örnekler: “1935 yılı Nüfus Artış Hızına Göre Belde ve Köylerde Nüfus Artış Miktarı” = “1927 yılında Sayımlarda tespit Edilen Belde ve Köy Nüfusu” * “Yıllık Nüfus Artış Oranı” * “Yıl Farkı” = 10.345.389 * 2.11 / 100 * 8 (1935-1927) = 1.746.302. “Nüfus Artış Hızına Göre Olması Gereken Belde Köy Nüfusu” = “1927 yılında Sayımlarda tespit Edilen Belde ve Köy Nüfusu” + “1935 yılı Nüfus Artış Hızına Göre Belde ve Köylerde Nüfus Artış Miktarı” = 10.345.389 + 1.746.302 = 12.091.691. “Göçe Tabi Muhtemel Nüfus” = “1935 Yılında Nüfus Artış Hızına Göre Olması Gereken Belde Köy Nüfusu” – “1935 Yılında Sayımlarda Tespit Edilen Belde ve Köy Nüfusu” = 12.091.691 - 12.360.884 = + 269.193. Burada “+ 269.193”ün anlamı; normal nüfus artış hızı ile Belde ve Köylerin nüfusunun 12.091.691 olması gerekirken, yapılan nüfus sayımlarında bu sayıyı 269.193 kişi aştığıdır. Yani Belde ve Köylerdeki mevcut nüfus, normal nüfus artış rakamını aşmıştır. Bu nedenle buralardan şehirlere bir göç oluşmadığı söylenebilir. 1975 yılı için bulunan “- 1.151.959” rakamının anlamı ise; 1970 ile 1975 yılları arasında, Belde ve Köylerde, nüfus artış hızı ile hesaplanan nüfustan 1.151.959 kişinin daha az bulunduğu ve köylerde olması gereken bu nüfusun şehirlere göç eden kişi sayısının bir kısmını oluşturduğu söylenebilir.

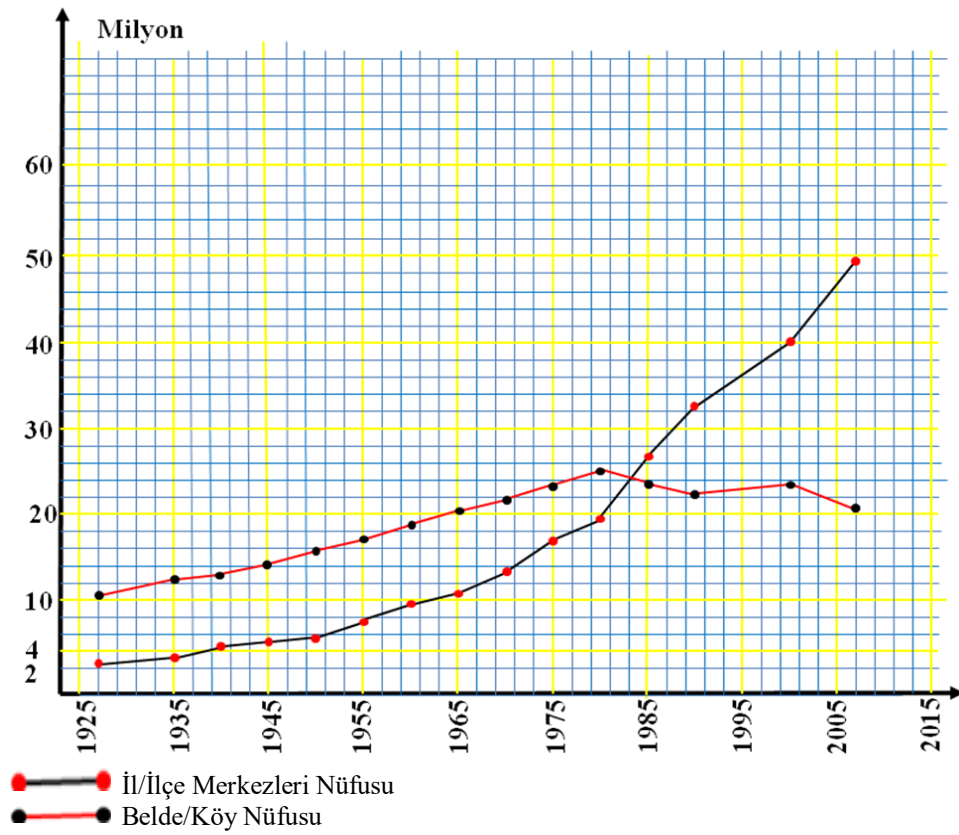
Tablo 8. 1927-2000 Yılları Arasında, Belde ve Köylerden Şehirlere Göç Miktarı (2008 yılında 5747 ve 2013 yılında 6360 sayılı yasalarla yapılan idari bölünüş değişiklikleri, rakamlarda çok büyük farklılaşmaya neden olmuştur. Bu farklılıkların yapılacak değerlendirmeleri yanlış yönde etkileme ihtimali sebebiyle tablo 2007 yılını içerecek şekilde düzenlenmiştir. Tablodaki veriler çalışmadaki incelemelerin yapılabilmesi için yeterlidir.).

Yıllar	Nüfus Artış Hızı (%)	Nüfus Artış Hızına Göre İl/İlçe Merkezleri Nüfus Artış Miktarı	Nüfus Artış Hızına Göre Olması Gereken İl/İlçe Merkezi Nüfusu	Sayımlarda Tespit Edilen İl/İlçe Merkezi Nüfusu	Göçe Tabii Muhtemel Nüfus
1927	2,11			3.302.881	-
1935	1,7	557.526	3.860.407	3.797.134	- 63.273
1940	1,06	322.756	4.119.890	4.348.311	+ 228.421
1945	2,17	230.460	4.578.771	4.678.753	+ 99.982
1950	2,78	507.644	5.186.398	5.236.797	+ 50.399
1955	2,85	727.914	5.964.712	6.930.651	+ 965.939
1960	2,46	987.617	7.918.269	8.853.787	+ 935.518
1965	2,52	1.089.016	9.942.803	10.798.648	+ 855.845
1970	2,50	1.360.630	12.159.278	13.707.992	+ 1.548.714
1975	2,07	1.713.499	15.421.491	16.865.346	+ 1.443.855
1980	2,49	1.745.563	18.610.909	19.639.524	+ 1.028.615
1985	2,17	2.445.121	22.084.645	26.852.162	+ 4.767.517
1990	1,83	2.913.460	29.765.622	33.319.090	+ 3.553.468
2000	-	6.097.393	39.416.483	44.004.748	+ 4.588.265
2007	-	-	-	49.747.859	-

Tablo 9. 1927-2000 Yılları Arasında Şehirlerin Almış olduğu Göç Miktarı (Bu tablodaki hesaplamalar da, bir önceki tablodaki hesaplamalara benzer şekilde yapılmıştır. Bir örnek olarak 1970 yılı için bulunan "+ 1.548.714" rakamının anlamı; normal nüfus artış hızı ile İl/İlçe nüfusunun 12.159.278 olması gerekirken, yapılan nüfus sayımlarında bu sayıyı 1.548.714 kişi aştığıdır. Yani İl/İlçelerdeki mevcut nüfus, normal nüfus artış rakamını aşmıştır. Bu nedenle şehirlerin Belde ve Köylerden göç aldığı söylenebilir. Yani 1965-1970 yılları arasında, Belde ve Köylerden (veya başka yerlerden), 1.548.714 kişinin şehirlere göç ettiği söylenebilir.).

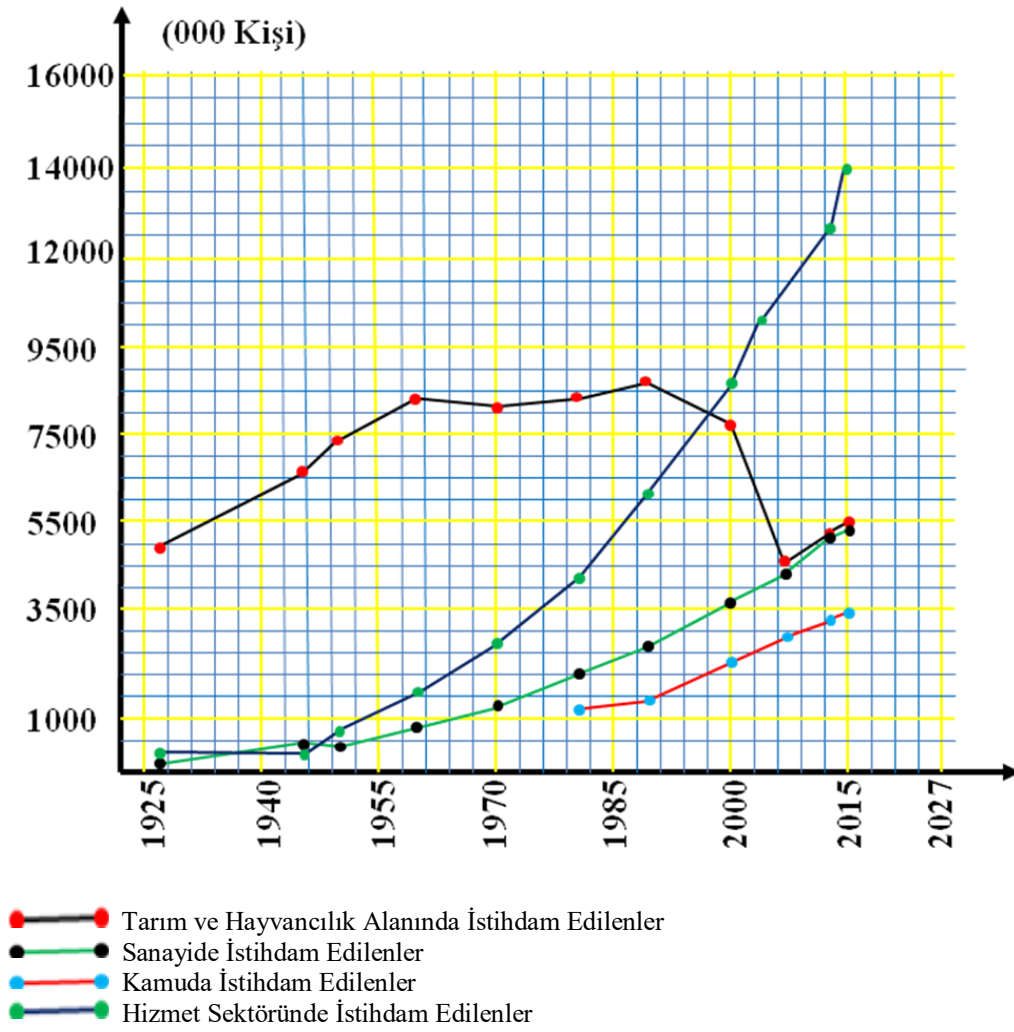
Şekil 12. 1927-2015 Yılları Arasında Türkiye'nin Yıllara göre Toplam Nüfus Grafiği

Şekil 13. 1927-2015 Yılları Arasında Türkiye'de İl/İlçe Merkezleri ile Belde/Köylerinin Nüfus Grafiği

Yıllar	Nüfus	İşgücü	Tarım ve Hayvancılık Alanında İstihdam Edilenler	Sanayide İstihdam Edilenler	Kamuda İstihdam Edilenler	Hizmet Sektöründe İstihdam Edilenler	İşsiz	Bir tarım İşçisinin Beslediği İnsan sayısı
1927	13.648.270		4.909.000	159.000		289.000		2,78
1945	18.790.174		6.559.000	490.000		438.000		2,86
1950	20.947.188		7.408.000	482.000		621.000		2,83
1960	27.754.820		8.342.000	791.000		1.589.000		3,33
1970	35.605.176		8.243.000	1.338.000		2.613.000		4,32
1980	44.736.957		8.360.000	2.060.000	1.133.952	4.143.000		5,35
1990	56.473.035	20.150.000	8.691.000	2.625.000	1.379.593	6.112.000	1.612.000	6,49
2000	67.803.927	23.078.000	7.769.000	3.638.000	1.800.104	8.637.000	1.497.000	8,73
2007	70.586.256	23.114.000	4.546.000	4.403.000	2.925.306	10.029.000	2.440.000	15,53
2013	76.667.864	28.271.000	5.204.000	5.101.000	3.319.584	12.528.000	2.445.000	14,73
2014	77.696.000	28.786.000	5.470.000	5.316.000	3.440.039	13.235.000	2.853.000	14,2
2015	78.741.053	29.678.000	5.483.000	5.332.000	3.431.697	13.891.000	3.290.000	14,36

Tablo 10. 1927-2015 Yılları Arasında Türkiye'nin Nüfusu, Sektörlere Göre İstihdam ve İşsiz Miktarı ile Yıllara Göre Bir Tarım İşçisinin Beslediği İnsan Sayısı. (Tablodaki 2007 yılı dâhil daha sonraki yıllarda "Kamuda İstihdam Edilenler" başlığı altındaki veriler hariç bütün veriler TÜİK'in Resmi İnternet Sitesinden alınmıştır (Erişim tarihi 11.07.2016, <http://www.tuik.gov.tr/>). 2007 yılı dâhil daha sonraki yıllarda "Kamuda İstihdam Edilenler"e ait veriler ise Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü'nün internet sitesindeki kadrolardan çıkarılmıştır (Erişim tarihi 11.07.2016, "<http://www.bumko.gov.tr/TR,908/kadro-istatistikleri.html>"). Söz konusu veriler, TÜİK verilerinden farklıdır. TÜİK'in verilere göre "Genel bütçeli kuruluşlardaki serbest personel kadroları"; 2009 yılı için 2.178.828; 2010 yılı için 2.326.754; 2011 yılı için 2.045.333; 2012 yılı için 2.285.810; 2013 yılı için 2.379.572'dir.

Şekil 14. 1927-2015 Yılları Arasında Türkiye’de Tarım ve Hayvancılık Alanlarıyla Sanayi, Kamu ve Hizmet Sektörlerinde İstihdam Edilenler

Ek 9:

**1780-1922 YILLARI ARASINDA ANADOLU'YA GÖÇ EDEN GÖÇMEN
SAYISINI GÖSTEREN TABLOLAR**

Tarih	Göç Eden Miktar	Göç Edilen Yer
1780-1800	300.000 ile 500.000	Kırım, Kazan, Kafkasya, Özi havalisi
1854-1864	311.333	Çerkesistan, Kırım
Ağustos 1864	283.000	Çerkesistan, Kırım
1865	87.000	Çerkesistan, Kırım
1877-1900	300.000	Kafkasya, Doğu Anadolu
1856-1876	600.000 ile 2.000.000	Kafkasya, Doğu Anadolu
TOPLAM	1.481.333 veya 1.200.000 ile 2.800.000	

Tablo 11. 1780-1900 yılları arasında Kafkasya ve Doğu Anadolu'dan, Anadolu'ya göç eden göçmen sayısı⁶⁸⁵

Tarih	Göç Eden Miktar	Göç Edilen Yer
1822	270	Atina
1823	3.000	Mora
1828	234	Moton Kalesi
1898-1899	40.000	Girit
1806-1812	200.000	Bulgaristan
93 Harbi (1877-1878) Öncesi	1.000.000'u aşkın	Bulgaristan
1877-1878	300.000	Selanik ve Kosova
1878	60.000	Sofya
1882-1900	60.00	Bosna Hersek
1900	20.000	Bosna Hersek
1904-1914	20.000	Bosna Hersek
1912-1913	200.000	Trakya, Makedonya, Epir
1912-1914	200.000	Batı Trakya, Bulgaristan
TOPLAM	2.103.504	

Tablo 12. 1822-1914 yılları arasında Balkanlar'dan, Anadolu'ya göç eden göçmen sayısı⁶⁸⁶

⁶⁸⁵ Tabloda 1780-1800 yılları arasındaki göçmen sayısı, Adnan Sofuoğlu'nun, "Osmanlı Devleti'nde Ortaya Çıkan Göç Problemleri ve Türk Göçlerinin Bir Safhası; 1903-1904 (Rumi:1319) Yılında Meydana Gelen Göçler", Türk Kültürü Dergisi, Sayı:383, s.170'den alınmıştır. Diğer rakamlar ise, Nedim İpek'in, "İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler" adlı kitabının 29-40 sayfaları arasında, Balkanlar'dan Anadolu'ya göç eden göçmenlere ait verilen rakamlar derlenerek oluşturulmuştur.

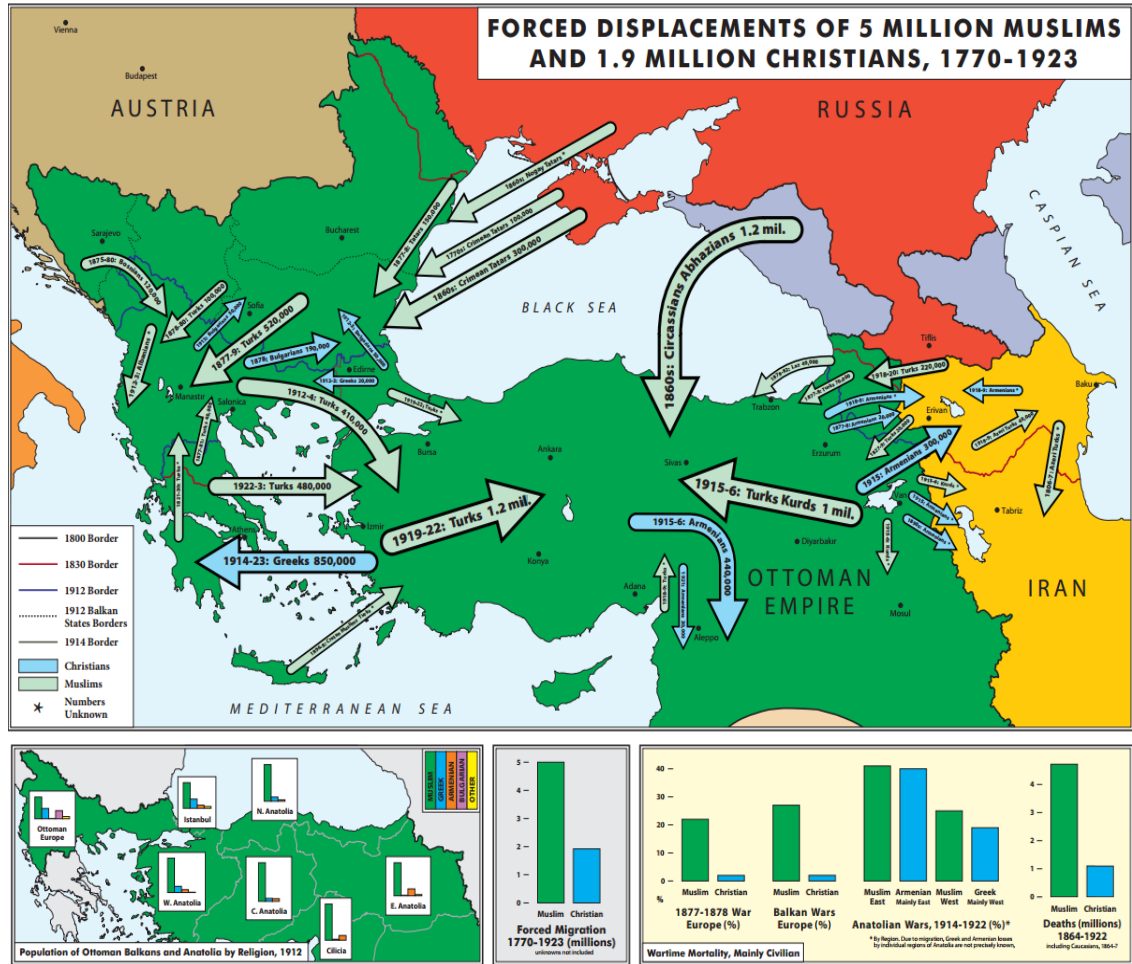
⁶⁸⁶ Tablo; Ahmet Halaçoğlu'nun, "Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913), Ankara Üniversitesi İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara 1990" adlı Yayınlanmamış Doktora Tezinin 36-88 sayfaları arasında, Balkanlar'dan Anadolu'ya göç eden göçmenlere ait verilen rakamlar derlenerek oluşturulmuştur.

	ÖZBAY ve YÜCEL	TEKELİ	KARPAT
Kırım Tatarları	1860-1922: (+) 1.000.000.	1789-1800 K.Kaynarca Ant. sonrasında: 500.000 (200.000'i göç sırasında ölmüş.). 1860-1864: 400.000. 1783-1922: Tahmini 1.800.000.	1783-84: 80.000. 1861-1864: 227.607. 1783-1922: Tahmini 1.800.000.
TOPLAM	(+) 1.000.000	1.800.000	1.800.00
Çerkezler (Kırım ve Kafkaslar'dan)	1859-1879: Yaklaşık 2.000.000 (500.000'i göç sırasında ölmüş.).	1859-1879: Yaklaşık 2.000.000 (500.000'i göç sırasında ölmüş.).	1859-1879: Yaklaşık 2.000.000 (500.000'i göç sırasında ölmüş.).
TOPLAM	1.500.000	1.500.000	1.500.00
Kafkas	1881-1914: 500.000.	1881-1914: 500.000 (Kazan ve Ural Müslümanları dâhil.).	1881-1914: 500.000 (Çerkez, Kazan ve Ural Müslümanları dâhil.).
TOPLAM	500.000	500.000	500.000
Bulgaristan	1893-1902 Bulgaristan ile anlaşma sonucu: 72.000 Müslüman ve Yahudi. 1913 Bulgaristan ile anlaşma sonucu: 47.000 göçmen Bulgaristan'a, 49.000 göçmen Anadolu'ya göç etmiş.	1893-1902 Bulgaristan ile anlaşma sonucu: 72.500 Müslüman ve Yahudi. 1913 Bulgaristan ile anlaşma sonucu (Edirne Anlaşması): 46.764 göçmen Bulgaristan'a; 48.570 göçmen Anadolu'ya göç etmiş.	1893-1902: 72.524 göçmenden 70.603'ü Türki ye'ye Yerleşti (Bulgar kaynaklarına göre.).
TOPLAM	121.000	121.070	70.603
Balkan	1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrası: 1.500.000 (300.000'i göç sırasında ölmüş.). 1912-1913 Balkan Savaşı sonrası: 640.000 Muhacir.	Büyük Balkan Göçü: 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrası: 1.500.000 (300.000'i göç sırasında ölmüş.). 1912-1913 Balkan Savaşı sırasında: 640.000 muhacir.	1877-1878: 1.500.000.
TOPLAM	1.840.000	1.840.000	1.500.000
GN. TOPLAM	4.961.000	5.761.070	5.370.603

Tablo 13. 1783-1922 yılları arasında Türkiye'ye dış göçle gelenlerin sayısı⁶⁸⁷

⁶⁸⁷ Tablo, "MİReKoc Araştırma Raporları 1/2014, Türkiye'nin Uluslar arası Göç Politikaları 1923-2023: Ulus-Devlet oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere" adlı raporun 92 ve 93'üncü sayfalarındaki tablodan, sadece Osmanlı dönemine ait verilen rakamlar alınarak oluşturulmuştur.

Ek 10:

JUSTIN MCCARTHY’NİN GÖÇ HARİTASI⁶⁸⁸

Harita 1. Justin McCarthy'nin göç haritası

⁶⁸⁸ Justin McCarthy, "Forced Migration and Mortality in the Ottoman Empire", Turkish Coalition of America, 2010

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Ali KARAHAN

Doğum Yeri ve Tarihi : Trabzon - 1964

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Kara Harp Okulu

Yüksek Lisans Öğrenimi : Kara Harp Akademisi

Bildiği Yabancı Diller : İngilizce

Bilimsel Faaliyetleri : “Çağdaş Yönetim Tekniklerinden İstifade Ederek, Gnkur. ve K.K.K.lığı Gibi Büyük Karargâhlarda Proje Yönetimi Nasıl Olmalıdır?” ve “Avrupa Güvenlik Savunma Politikası’nda Meydana Gelen Gelişmelerin NATO’ya Etkilerinin, Türkiye’nin Menfaatleri Açısından İncelenmesi” konularında hazırlanan yayımlanmamış tez çalışmaları.

İş Deneyimi

Stajlar :

Projeler :

Çalıştığı Kurumlar : Tank Takım, Bölük Komutanlıkları, Kara Harp Akademisi ve Silahlı Kuvvetler Akademisi Öğrenimi, Gnkur.Kh.da Proje Subaylığı görevi, NATO Saraybosna Karargahı’nda Kıdemli İrtibat Subaylığı ve Kıdemli Türk Subaylığı Görevi, Tugay Karargah’larında İstihbarat ve Lojistik Şube Müdürlüğü Görevleri, Tank Tabur Komutanlığı, Şam/Suriye’da Askeri Ataşelik, Tugay Komutan Yardımcılığı, Ordu Personel Başkanlığı, 2012 yılında

kendi isteği ile emekli, 2017 Mayıs Ayından itibaren
K.H.O.nda Askeri Harekatın Yönetimi dersi öğretim
elemanı.

İletişim

E-Posta Adresi : aralkarahan@yahoo.com.tr

Tarih : 05.07.2017

Turnitin Orjinallik Raporu

Türk Modernleşmesinde Burjuvazi ve Rekabet Sorunu Ali Karahan tarafından
Türk Modernleşmesinde Burjuvazi ve Rekabet Sorunu (Doktora Tezi) den

2017年07月05日 12:08 EEST'de
işleme kondu
NUMARA: 829056272
Kelime Sayısı: 69908

Benzerlik Endeksi	Kaynağa göre Benzerlik
%5	İnternet Sources %5 Yayınlar %1 Öğrenci Ödevleri %0

kaynaklar:

- 1 1% match (23-Kas-2016 tarihli internet)
<https://tr.scribd.com/doc/112807488/Turkler-Cilt-13-Osmanli%C4%B1-TURK-TARİHİ-ÜZERİNE-CAL%C4%B1%C5%9F-MALAR-VE-GENEL-DE%C4%9FERLENDİRMELER>
- 2 < 1% match (08-Tem-2014 tarihli internet)
http://kutuphane.halkcephesi.net/Marks_Engels/kapital/Kapital%203/kapc339.html
- 3 < 1% match (23-Kas-2016 tarihli internet)
https://issuu.com/onergurcan/docs/d_ktat_rl_n_ve_demokras_n
- 4 < 1% match (23-Kas-2016 tarihli internet)
https://issuu.com/buraksayhan/docs/barnington_moore_jr_-_diklat_rl_
- 5 < 1% match (23-Tem-2016 tarihli internet)
https://issuu.com/muraturaylar/docs/norbert_elias_-_uygarl_k_s_reci_
- 6 < 1% match (14-Haz-2016 tarihli internet)
<http://www.kaynakca.info/eser/694908/www.cemyavinevi.com>
- 7 < 1% match (29-May-2016 tarihli internet)
<http://www.turkmatoljisi.com/pdf/turkler-cilt-14.pdf>
- 8 < 1% match (14-May-2016 tarihli internet)
<http://muhim.gen.tr/allresimler/yayin/490fc3f0ca53217145.pdf>
- 9 < 1% match (05-Ara-2011 tarihli internet)
<http://www.kurtuluscephesi.org/marks/kapc15.html>
- 10 < 1% match (25-May-2015 tarihli internet)
http://www.bycb.com/Files/seykor_raporlari/mekine_imalat_sanayi_sektor_aramsmasi_oda_raporu_fmmb_2010.pdf
- 11 < 1% match (yayınlar)
ÖZGÜR SELÇUK Pinar, "YUNANISTAN İÇ SAVAŞI VE DIŞ GÜÇLERİN ROLÜ", Ankara Üniv. Türk İnkılap Tarihi Enst., 2016.
- 12 < 1% match (21-Oca-2016 tarihli internet)
<http://mulkiyehaber.net/?p=2446>
- 13 < 1% match (30-Mar-2014 tarihli internet)
http://archive.org/stream/atosm:sayin/YcKsuilukVcKreseljeita_0pqr.txt
- 14 < 1% match (20-Tem-2016 tarihli internet)
<https://pt.scribd.com/document/246721922/Adam-Smith-Milletlerin-Zenginli%C4%9F>
- 15 < 1% match (21-Mar-2015 tarihli internet)
<http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-53/halkevlerinin-toplumsal-ve-kulturel-islevleri>
- 16 < 1% match (15-Oca-2013 tarihli internet)
<http://www.hazarsam.com/wp/doc/172/ixmu-kuruluslarinda-stratejik-planlamanin-basarsiz-etkileyen-faktorleri.pdf>
- 17 < 1% match (15-Ara-2013 tarihli internet)
<http://www.itobiad.com/upload/File/makale/1338149730.pdf>
- 18 < 1% match (26-Eki-2015 tarihli internet)
http://web.dau.edu.tr/ata/turkikelen/arupladed_files/ile/dergi/2020_21/Say_20_21.pdf
- 19 < 1% match (13-Oca-2016 tarihli internet)

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA

Tarih: 05/07/2017

Tez Başlığı / Konusu: Türk Modernleşmesinde Burjuvazi ve Rekabet Sorunu

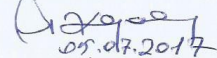
Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 291... sayfalık kısmına ilişkin, 05.07.2017 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezin benzerlik oranı % 5. 'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç/dahil
- 4- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

05.07.2017
Tarih ve İmza

Adı Soyadı: AG KARAHAN

Öğrenci No: 32063326858

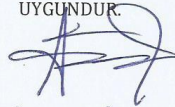
Anabilim Dalı: Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi

Programı: _____

Statüsü: Y.Lisans Doktora

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.

Prof. Dr. M. Derviş KILINGKAYA
(Unvan, Adı Soyadı, İmza)

HACETTEPE UNIVERSITY
ATATURK INSTITUTE
THESIS/DISSERTATION ORIGINALITY REPORT

HACETTEPE UNIVERSITY
ATATURK INSTITUTE
ATATURK'S PRINCIPLES AND HISTORY OF MODERN TURKEY TO THE DEPARTMENT PRESIDENCY

Date: 05/07/2017

Thesis Title / Topic: *The Problem of The Bourgeoisie and The Competition
In Turkish Modernization*

According to the originality report obtained by myself/my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options stated below on 05/07/2017 for the total of 251 pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled as above, the similarity index of my thesis is 5%.

Filtering options applied:

1. Approval and Declaration sections excluded
2. Bibliography/Works Cited excluded
3. Quotes excluded
4. Match size up to 5 words excluded

I declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports; that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

I respectfully submit this for approval.

[Signature]
05.07.2017
Date and Signature

Name Surname: *ALI KARAHAN*
Student No: *32063326858*
Department: *Ataturk Institute*
Program:
Status: Masters Ph.D. Integrated Ph.D.

ADVISOR APPROVAL

APPROVED.

[Signature]
Prof. Dr. M. Devrim KILINÇKAYA
(Title, Name Surname, Signature)

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ETİK KURUL İZİN MUAFİYETİ FORMU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA

Tarih: 05.07/2017

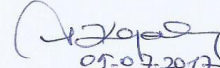
Tez Başlığı/Konusu: Türk Modernleşmesinde Burjuvazi ve Rekabet Sorunu

Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmam:

1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır,
2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir.
3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir.
4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir.

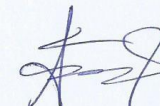
Hacettepe Üniversitesi Etik Kurulları ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kuruldan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

05.07.2017
Tarih ve İmza

Adı Soyadı: ALİ KABAHAN
Öğrenci No: 32063326858
Anabilim Dalı: Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi
Programı:
Statüsü: Y.Lisans Doktora Bütünleşik Dr.

DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI

Prof. Dr. M. Derülp KILINÇKAYA
(Unvanı, Adı Soyadı, İmza)

HACETTEPE UNIVERSITY
ATATURK INSTITUTE
ETHICS BOARD WAIVER FORM FOR THESIS WORK

HACETTEPE UNIVERSITY
ATATURK INSTITUTE
ATATURK'S PRINCIPLES AND HISTORY OF MODERN TURKEY TO THE DEPARTMENT PRESIDENCY

Date: 05.07.2017

Thesis Title/Topic: *The Problem of The Bourgeoisie and The Competition
In Turkish Modernization.*

My thesis work related to the title/topic above:

1. Does not perform experimentation on animals or people.
2. Does not necessitate the use of biological material (blood, urine, biological fluids and samples, etc.).
3. Does not involve any interference of the body's integrity.
4. Is not based on observational and descriptive research (survey, measures/scales, data scanning, system-model development).

I declare, I have carefully read Hacettepe University's Ethics Regulations and the Commission's Guidelines, and in order to proceed with my thesis according to these regulations I do not have to get permission from the Ethics Board for anything; in any infringement of the regulations I accept all legal responsibility and I declare that all the information I have provided is true.

I respectfully submit this for approval.

[Signature]
05.07.2017
Date and Signature

Name Surname: *AL KRAHAN*
Student No: *32063326858*
Department: *Ataturk Institute*
Program:
Status: Masters Ph.D. Integrated Ph.D.

ADVISER COMMENTS AND APPROVAL

[Signature]

Prof. Dr. M. Deniz KILINÇKAYA
(Title, Name Surname, Signature)